

Grey Scale #13

DANES
-PICTA
.COM

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

BOHDAN WASIUTYŃSKI

LUDNOŚĆ ŻYDOWSKA W POLSCE

w wiekach XIX i XX

STUDJUM STATYSTYCZNE

WYDAWNICTWO
KASY IM. MIANOWSKIEGO, INSTYTUTU POPIERANIA NAUKI
WARSZAWA, PAŁAC STASZICA.

1930.

BOHDAN WASIUTYŃSKI

LUDNOŚĆ ŻYDOWSKA W POLSCE

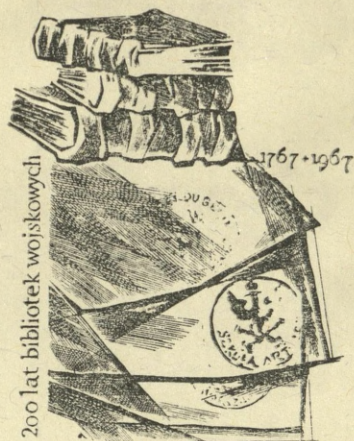
w wiekach XIX i XX

STUDJUM STATYSTYCZNE

WYDAWNICTWO
KASY IM. MIANOWSKIEGO, INSTYTUTU POPIERANIA NAUKI
WARSZAWA, PAŁAC STASZICA.

1930.

LUDNOŚĆ ŻYDOWSKA W POLSCE
w wiekach XIX i XX.

200 lat bibliotek wojskowych

BIBLIOTEKA WOJSKOWA
KRAJOWA BIBLIOTEKA

BOHDAN WASIUTYŃSKI

LUDNOŚĆ ŻYDOWSKA W POLSCE

w wiekach XIX i XX

STUDJUM STATYSTYCZNE

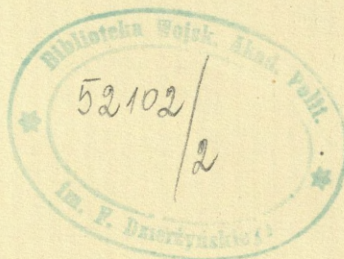
WYDAWNICTWO
KASY IM. MIANOWSKIEGO, INSTYTUTU POPIERANIA NAUKI
WARSZAWA, PAŁAC STASZICA.

1930.

LEONOWSKI W. POLSKA

w. 1919 r. XIX i XX

STANISŁAW STANISŁAW

1. OGÓLNA ILOŚĆ ŻYDÓW.

Ogólna ilość żydów (osób wyznania mojżeszowego) w Polsce wynosiła w r. 1921 (w czasie powszechnego spisu ludności — czyli 30 września 1921 r.) około 2.850.000, co stanowi 10,5% całej ludności. Dokładniejszej liczby ustalić nie można, ponieważ spis ludności nie objął Górnego Śląska oraz ówczesnej »Litwy Środkowej«, czyli m. Wilna tudzież powiatów wileńsko-trockiego, oszmiańskiego i święciańskiego. Górny Śląsk według obliczeń miał w r. 1919 — 980.296 mieszkańców, w tem 9.313 żydów, czyli 1%. Ziemia Wileńska według spisu z r. 1919 liczyła 497.240 mieszkańców, w tem 63.849 żydów, czyli 12,8%¹⁾

Na terytorjum, na którem spis został przeprowadzony, według podziału administracyjnego z r. 1921, liczba żydów przedstawia się następująco:

T E R Y T O R J U M		Liczba ogólna mieszkańców	Wyznania mojżeszowego	Stosunek procentowy
1.	Woj. Pomorskie	935.643	2.927	0,3
2.	„ Poznańskie	1.967.865	10.397	0,5
3.	Śląsk Cieszyński	144.671	7.337	5,1
4.	Woj. Krakowskie	1.992.810	152.926	7,7
5.	„ Lwowskie	2.718.014	313.206	11,5
6.	„ Tarnopolskie	1.428.520	128.965	9,0
7.	„ Stanisławowskie	1.339.191	141.524	10,6
8.	Warszawa	936.713	310.322	33,1
9.	Woj. Warszawskie	2.112.798	203.425	9,6
10.	„ Łódzkie	2.252.769	326.973	14,5
11.	„ Kieleckie	2.535.781	300.489	11,8
12.	„ Lubelskie	2.087.951	287.639	13,8
13.	„ Białostockie	1.305.284	193.963	14,9
14.	„ Wołyńskie	1.437.907	164.740	11,5
15.	„ Poleskie	881.005	110.639	12,6
16.	„ Nowogródzkie	823.089	74.334	9,0
17.	„ Wileńskie (4 pow. ²⁾)	476.164	27.935	5,9
		25.376.175	2.757.753	10,9
Wojsko		318.525	14.196	4,5
O g ó ł e m		25.694.700	2.771.949	10,8

1) Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1924, tab. 4 i 1925 tab. 6.

2) Pow. Brasławski, Duniłowicki, Dzisieński i Wilejski.

Różnice, jakie spotykamy obecnie co do odsetka ludności żydowskiej w poszczególnych dzielnicach Polski, są wynikiem przede wszystkim dziejów porozbiorowych, warunków politycznych i gospodarczych, w których się te dzielnice w okresie obcych rządów znajdowały. Korzon szacuje liczbę żydów w r. 1791 w granicach I rozbioru na 900.000, co w stosunku do liczby ludności 8.800.000 stanowiłoby nieco ponad 10%¹⁾. Niewątpliwie wówczas istniały różnice w gęstości ludności żydowskiej, która skupiła się najliczniej na ziemiach litewsko-ruskich. Tam, gdzie mieszczaństwo polskie lub niemieckie było najsłabsze, opanowanie handlu i rzemiosł przez żydów napotykało na najmniejszy opór. Ale jeszcze za Księstwa Warszawskiego wahania odsetków żydów w poszczególnych departamentach są niezbyt wielkie.

Uderza już wszakże wtedy skupienie się żydów w północno-wschodniej części późniejszej Kongresówki, w departamentach Płockim i Łomżyńskim. Dane spisów z r. 1808 (przed przyłączeniem części b. zaboru austriackiego) i z r. 1810 nie są oczywiście ściśle. Spis z r. 1810 podaje dokładniejszą liczbę całej ludności, natomiast w zestawieniu z r. 1808 mniejszą liczbę żydów, uchylających się od spisu w obawie przed konskrypcją wojskową²⁾.

DEPARTAMENT	Rok 1808			Rok 1810
	Miasta	Wsi	Ogółem	
Warszawski				
ogółem	107.347	220.122	337.469	514.911 ³⁾
żydów	24.271	7.710	31.981	44.978
% żydów	22,6	3,5	9,5	8,7
Krakowski				
ogółem				442.498
żydów				24.327
% żydów				5,5
Poznański				
ogółem	137.293	269.284	406.577	581.210
żydów	31.678	838	32.516	31.848
% żydów	22,9	0,3	8,0	5,5
Kaliski				
ogółem	69.618	368.937	438.555	512.750
żydów	17.874	8.990	26.864	24.760
% żydów	25,6	2,3	6,1	4,8

¹⁾ Korzon T. Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta t. I str. 218. W tym czasie liczba żydów zwiększyła się wskutek imigracji żydów wypędzonych przez Rosję i Austrię z dawnych prowincji polskich (tamże str. 222).

²⁾ H. Grossman. Struktura społeczna i gospodarcza Ks. Warszawskiego. — Kwartalnik Statystyczny, R. 1925, II, z. I.

³⁾ Dep. Warszawski został w r. 1810 powiększony.

DEPARTAMENT	Rok 1808			Rok 1810
	Miasta	Wsi	O g ó ł e m	
Radomski				
ogółem				362.753
żydów				25.262
% żydów				7,0
Bydgoski				
ogółem	63.791	223.049	286.840	337.310
żydów	12.703	795	13.498	13.499
% żydów	20,0	0,3	4,7	4,0
Lubelski				
ogółem				457.017
żydów				35.227
% żydów				7,7
Płocki				
ogółem	47.034	199.629	246.663	386.028
żydów	24.924	14.464	39.388	32.954
% żydów	52,9	7,3	16,0	8,5
Łomżyński				
ogółem	37.508	295.141	332.649	416.458
żydów	18.264	33.323	51.587	41.465
% żydów	48,7	14,5	15,5	10,0
Siedlecki				
ogółem				323.360
żydów				26.004
% żydów				8,1
Ks. Warszawskie				
ogółem	463.591	1.576.062	2.039.653	4.334.295
żydów	129.714	66.120	195.834	300.280
% żydów	28,0	4,4	9,6 ¹⁾	6,9

W r. 1816 obliczano odsetek żydów w b. Kongresówce na 7,8%, a w W. Ks. Poznańskim w tym samym roku — na 6,3%.

II. B. KRÓLESTWO KONGRESOWE.

Posiadamy dane liczbowe wzrostu ludności żydowskiej w b. Kongresówce; nie mogą one wszakże pretendować do ścisłości. Są to obliczenia władz administracyjnych, a nie wyniki spisu ludności. Opublikowane przez Warszawski Komitet Statystyczny dane statystyczne o zaludnieniu Królestwa, opierające się na gminnych księgach ludności, są niewiarogodne. Podają one liczbę ludności znacznie większą od rzeczywistej,

¹⁾ Ponieważ przy spisie opuszczono około 9 tysięcy kobiet żydówek w dep. Łomżyńskim, odsetek żydów według spisu z r. 1808 był większy i wynosił 10,0% (p. Grossman loc. cit. str. 21).

wskutek podwójnej rejestracji osób, które opuściły dotychczasowe miejsce zamieszkania, i z wielkim opóźnieniem odzwierciedlają emigrację ludności. W każdym razie przytoczone powyżej liczby uwydatniają niewątpliwą fakt powiększania się odsetka żydów przez cały wiek XIX¹⁾.

W roku	% żydów	W roku	% żydów
1816	7,8	1856	12,2
1819	8,6	1862	12,8
1827	9,1	1870	13,5
1831	9,9	1890	13,9
1834	10,1	1897	14,5
1842	11,1		

Królestwo Kongresowe było jedyną dzielnicą Polski, w której trwał do ostatnich czasów nieprzerwanie wzrost odsetka żydowskiego. Powstania 1830/31 i 1863 r. bezsprzecznie oddziaływały na wzmożenie tego odsetka. Okres paskiewiczowski — okres zastoju społecznego i gospodarczego wyróżnia się szczególnie szybkim powiększeniem procentu żydów. Ludność chrześcijańska z powodu wielkiej śmiertelności wykazuje w l. 1831 — 1855 słaby przyrost naturalny, żydzi znacznie ją pod tym względem przewyższają, do tego dochodzi imigracja z sąsiednich dzielnic. Ludność Królestwa wynosiła:

W roku	Ogółem	Żydów
1816	2.732.324	212.944
1827	4.032.335	377.754
1834	4.059.517	410.062
1856	4.696.929	571.678
1865	5.336.112	719.112

Jedną z przyczyn pomyślnej sytuacji żydów było zapewne zniesienie poddaństwa, a potem pańszczyzny, co rozszerzyło pole dla pośrednictwa handlowego wobec usamodzielnienia gospodarczego głównej masy ludności²⁾. Szybki rozwój przemysłu w Kongresówce w ostatnich dziesięcioleciach XIX w. i wywozu do Rosji sprzyjał również rozrostowi warstwy pośredników, tak że stwierdzić można w tym czasie napływ żydów z przesycanych nimi ziem litewskich. Wzmógł tę falę w sposób sztuczny rząd rosyjski, wysiedlając żydów, którzy zamieszkiwali wbrew zakazom

¹⁾ Pt. B. Wasiutyński. Ludność żydowska w Królestwie Polskiem. „*Ekonomista*“ r. 1911, tom II, str. 78.

²⁾ Taki pogląd wyraża Fr. Bujak (Galicja t. I str. 101—102) w odniesieniu do stosunków galicyjskich.

w Rosji poza ustanowioną »granicą osiedlenia«. Przełom w tej tendencji wzmaganie się żywiołu żydowskiego przynosi wiek XX, kiedy ruch wychodźczy, który objął szerokie masy żydowskie na Litwie i Rusi, począł zagarniać i żydostwo w Kongresówce.

Dla zobrazowania zmian, które zaszły w rozsiedleniu żydów w Kongresówce, posługiwać się będziemy wynikami spisu 1921 r. i spisu rosyjskiego z r. 1897. Przy podawaniu liczb spisu z r. 1897 pamiętać należy, że posiadamy je tylko według powiatów (a nie gmin), porównanie ze spisem 1921 r. wymaga zestawienia powiatów w ich dawnych (z r. 1897) granicach, które zresztą uległy tylko nieznacznym zmianom¹⁾. Również z liczb spisu z r. 1897 odliczyć należy wojskowych (czego dotychczasowe zestawienia nie czynią), gdyż spis z r. 1921 wojskowych w służbie czynnej nie wlicza do mieszkańców okręgów administracyjnych.

Królestwo Kongresowe przy poniższem zestawieniu uwzględniamy bez powiatów północnych Suwalszczyzny, które odeszły do Litwy Kowieńskiej²⁾. Zmiany w podziale administracyjnym państwa po dn. 30 września 1921 r. (data spisu) nie zostały uwzględnione. B. Kongresówka liczyła³⁾:

Rok	Ogółem ludności	Żydów	w %
1897	8.761.476	1.270.575	14,50
1921	10.521.775	1.499.635	14,25

Wzrost odsetka żydów został przeto w XX w. powstrzymany. O przeobrażeniach w wewnętrznem rozsiedleniu, bardzo znamiennych, świadczy szczegółowsza analiza danych obydwóch spisów.

Tablica I.

WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE

Powiat	Liczba mieszk.	Żydów		Liczba mieszk.	Żydów		% żydów w roku 1890
		Rok 1897	%		Rok 1921	%	
1. Błonie	104.414	11.721	11,2	115.594	10.670	9,2	12,4
2. Sochaczew	64.043	5.181	8,1	63.976	3.467	5,6	9,3
3. Łowicz	80.418	5.087	6,3	94.796	5.722	6,0	6,4
4. Skierniewice. . .	49.667	3.405	6,8	63.476	4.516	7,1	6,8

¹⁾ W tablicy powiaty, których obszar uległ zmianie, oznaczono gwiazdką.

²⁾ Trzeba było pominąć również pow. Sejneński (woj. Białostockie), ponieważ jego obszar został podzielony między Litwę i Polskę.

³⁾ Rok 1897 według „Pierwaja Wsieobszczaja Pierepis Nasielenja Rossijskoj Imperiji“, zeszyty poświęcone poszczególnym gubernijom. Rok 1921 według „Statystyki Polski“. Pierwszy Powszechny Spis Rzeczypospolitej Polskiej“ oraz „Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej“ (tomy, obejmujące poszczególne województwa).

P o w i a t	Liczba mieszk.	Żydów	%	Liczba mieszk.	Żydów	%	% żydów w roku
	Rok 1897			Rok 1921			1890
5. Gostynin	80.030	5.620	7,0	84.815	5.548	6,7	7,9
6. Kutno	81.595	9.320	11,4	99.403	11.101	11,2	13,2
7. Włocławek	94.731	9.221	9,7	124.821	14.669	11,8	12,2
8. Nieszawa	78.662	3.001	3,8	101.987	4.272	4,2	4,5
9. Płock*	95.405	13.364	14,0	104.007	12.182	11,7	16,7
10. Płońsk*	82.011	9.751	11,9	87.632	8.562	9,8	13,6
11. Sierpe	67.189	7.941	11,8	68.915	7.668	11,1	11,0
12. Lipno*	87.433	4.941	5,7	99.162	4.850	4,9	6,1
13. Rypin	68.208	4.341	6,4	78.360	5.272	6,7	7,7
14. Mława	85.892	7.963	9,3	88.860	7.941	8,9	10,5
15. Przasnysz	64.781	6.641	10,3	56.312	3.474	6,2	12,4
16. Ciechanów	68.435	5.655	8,3	68.398	4.846	7,1	8,6
17. Rawa	68.834	7.184	10,4	83.487	7.110	8,5	12,5
18. Warszawa*	129.194	13.162	10,2	142.149	12.894	9,1	11,7
19. Grójec	107.142	15.801	14,7	127.058	16.379	12,9	15,1
20. Mińsk Mazow.*	90.558	16.777	18,5	115.323	20.366	17,7	17,3
21. Radzymin*	62.900	6.391	10,2	79.453	8.739	11,0	10,1
22. Pułtusk	97.486	15.868	16,3	106.511	16.462	15,5	17,9
23. Maków	61.391	9.362	15,2	58.303	6.715	11,5	16,4

WOJEWÓDZTWO ŁÓDZKIE

1. Słupca	81.937	3.361	4,1	92.848	4.305	4,6	5,2
2. Konin	83.024	4.327	5,2	99.073	4.885	4,9	6,6
3. Koło	95.655	8.754	9,2	115.508	10.501	9,1	9,2
4. Kalisz*	120.784	11.675	9,7	175.055	20.254	11,6	10,9
5. Turek*	86.787	4.887	5,6	107.404	5.260	4,9	5,6
6. Łęczyca	100.502	12.997	12,9	122.422	12.892	10,5	13,4
7. Sieradz	123.372	14.264	11,6	155.425	15.844	10,2	9,6
8. Wieluń	141.882	11.296	8,0	181.361	15.112	8,3	8,5
9. Łask	117.676	12.772	10,9	149.404	15.453	10,3	10,3
10. Łódź	426.124	107.206	25,2	561.608	165.672	29,5	16,0
11. Brzeziny	98.635	19.302	19,6	125.529	21.820	17,4	16,6
12. Piotrków	151.269	18.403	12,2	197.285	21.776	11,0	11,7
13. Radomsko	129.308	10.634	8,2	169.847	13.199	7,8	9,1

WOJEWÓDZTWO KIELECKIE

1. Częstochowa	154.001	19.090	12,4	234.892	30.167	12,8	12,0
2. Będzin	243.425	27.143	11,2	386.432	50.440	13,0	9,6
3. Olkusz	112.858	11.370	10,1	136.239	11.592	8,5	11,9
4. Miechów	113.188	5.808	5,1	149.358	8.318	5,6	3,0
5. Pińczów	106.429	13.696	12,9	120.402	14.639	12,2	13,4
6. Stopnica	129.799	18.399	14,2	140.624	17.916	12,7	16,1
7. Sandomierz	98.523	16.711	17,0	111.863	15.904	14,2	19,2
8. Opatów	127.355	20.718	16,2	162.600	24.915	15,3	16,4
9. Jędrzejów	78.585	8.092	10,3	100.319	10.347	10,3	9,7
10. Kielce	140.025	18.177	13,0	179.866	24.214	13,5	11,6
11. Włoszczowa	74.432	7.426	10,0	90.723	7.706	8,4	11,8
12. Końskie	117.253	18.383	15,8	144.956	19.135	13,2	15,7
13. Opoczno	100.437	10.114	10,1	122.571	10.053	8,2	11,0
14. Radom	142.873	20.664	14,5	193.439	31.880	16,5	13,9
15. Kozienice	107.964	13.591	12,6	124.257	13.021	10,5	13,4
16. Hża	110.523	11.512	10,4	137.240	10.242	7,5	10,2

WOJEWÓDZTWO LUBELSKIE.

P o w i a t	Liczba mieszk.			Liczba mieszk.			% żydów w roku 1890
	Rok 1897			Rok 1921			
1. Janów	113.376	11.490	10,1	131.502	13.407	10,2	10,7
2. Biłgoraj	94.973	8.958	9,4	91.016	9.056	9,9	10,0
3. Tomaszów	97.705	10.929	11,2	92.809	12.154	13,1	12,4
4. Hrubieszów	100.094	14.754	14,7	103.841	13.967	13,4	14,9
5. Zamość	115.736	14.608	12,6	142.614	17.225	12,1	12,4
6. Krasnystaw	97.994	10.835	11,1	117.080	10.493	9,0	10,6
7. Puławy	132.343	23.353	17,6	149.021	19.296	13,0	19,0
8. Lublin*	152.620	31.820	20,8	225.675	46.651	20,7	21,2
9. Lubartów	86.592	10.013	11,5	96.243	9.669	10,0	11,9
10. Chełm*	131.931	17.094	13,0	130.112	20.196	15,5	10,4
11. Włodawa	96.924	15.422	15,9	76.718	13.562	17,7	18,5
12. Biała Podlaska	73.395	16.449	22,4	59.520	11.550	19,4	25,9
13. Konstantynów	61.164	8.180	13,4	65.055	7.241	11,1	12,8
14. Radzyń	84.707	15.388	18,2	88.381	14.765	16,7	19,7
15. Sokółów	68.009	8.605	12,7	76.079	8.294	10,9	13,6
16. Węgrów	72.466	9.145	12,6	82.772	9.325	11,3	12,9
17. Siedlce	78.939	15.699	19,9	98.463	18.821	19,1	20,2
18. Łuków	102.190	13.607	13,3	123.273	14.185	11,5	11,8
19. Garwolin	119.578	17.856	14,9	137.777	17.772	12,9	15,3

WOJEWÓDZTWO BIAŁOSTOCKIE.

1. Ostrów	91.942	16.820	18,3	94.457	14.799	15,7	17,2
2. Wysokie Mazow.	72.245	11.464	15,9	70.975	8.114	11,4	20,1
3. Łomża	104.465	20.662	19,8	101.865	17.001	16,7	19,1
4. Ostrołęka	80.430	10.121	12,6	73.836	6.631	9,0	11,5
5. Kolno	73.300	9.182	12,5	63.656	5.684	8,9	14,0
6. Szczuczyn	63.384	11.816	18,6	58.178	7.278	12,5	22,1
7. Augustów	75.541	8.984	11,9	62.384	4.036	6,5	17,4
8. Suwałki ¹⁾	87.513	10.178	11,6	70.412	7.244	10,3	18,5
9. Sejny				19.704	855	4,3	

Najliczniejsze skupienie żydów w połowie XIX wieku istniały na północnym zachodzie; również bardzo gęsto skupiła się ludność żydowska w południowej części Kongresówki na dawnym pograniczu Galicji. To zjawisko osiedlania się wzdłuż granicy państwowej (z Rosją istniała granica celna do r. 1850) spotykamy dość powszechnie na ziemiach polskich. Północno-wschodnia część Kongresówki (Podlasie, Łomżyńskie, Suwalszczyzna) należała wszakże do najuboższych, pozbawionych przytem przemysłu części kraju. Aczkolwiek owładnęli tam żydzi rzemiosłami, nawet temi, które w innych okolicach wykonywają z reguły chrześcijanie, nastąpiło nadmierne przesycenie żywołem żydowskim. Bliskość granicy i silny ruch emigracyjny ludności włościańskiej oraz żydów z ziem wschodnich skierował część żydów do Ameryki. Jednocześnie

¹⁾ Bez gminy Maćków w r. 1921, która nie należy do Polski.

wszakże przenosili się oni i do centrów przemysłowo-handlowych, rozwijających się na zachodzie Kongresówki.

Przytoczone w tablicach odsetki żydów z r. 1890, ogłoszone przez Warsz. Kom. Statystyczny, dotyczą danych wyznaniowych ludności, zapisanej do ksiąg stałej ludności. Trzeba je odnieść nie do r. 1890, lecz do czasów dawniejszych, przypuszczalnie cofnąć o kilkanaście lat wstecz. Jeżeli przeciągniemy linię, idącą z północy na południe przez Warszawę, to w r. 1890 (a raczej koło r. 1875 — 1880) na wschód od tej linii wszystkie 38 powiatów miały powyżej 10% żydów, a 20 z nich ponad 15%. Natomiast na zachód od niej 23 powiaty miały powyżej 10% żydów (w tem tylko 5 ponad 15%), a 18 poniżej 10%. Najmniej żydów liczyła północno-zachodnia (na północo-zachód od Warszawy) część Kongresówki (na 19 powiatów tylko 8 powiatów liczyło ponad 10%, a z tych tylko jeden — Płocki, ze względu na leżące w niem większe miasto, powyżej 15%). Na 80 powiatów spis r. 1897 wykazał zmniejszenie w porównaniu z r. 1890 odsetka w 53 powiatach, zwiększenie w 24 powiatach, w 3 powiatach odsetek pozostał bez zmiany. Uwidoczniło się już koncentrowanie się żydów w większych miastach, przenoszenie się do rozwijających się gospodarczo powiatów.

Największą ilość żydów (ponad 15 tysięcy) mają powiaty (r. 1921):

Nazwa	Liczba mieszkańców	Żydów	% żydów
1. Warszawa m.	936.713	310.322	33,1
2. Łódź (miasto)	451.974	156.155	34,5
3. Będzin	386.432	50.440	13,0
4. Lublin	234.312	46.945	20,0
5. Radom	193.439	31.880	16,5
6. Częstochowa	234.892	30.167	12,8
7. Opatów	162.600	24.915	15,3
8. Kielce	179.866	24.214	13,5
9. Brzeziny	125.529	21.820	17,4
10. Warszawa (pow.)	181.625	21.780	12,0
11. Piotrków	197.285	21.776	11,0
12. Kalisz	180.320	20.266	11,2
13. Chełm	121.475	19.912	16,4
14. Puławy	149.021	19.296	13,0
15. Końskie	144.956	19.135	13,2
16. Siedlce	98.463	18.821	19,1
17. Stopnica	140.624	17.916	12,7
18. Garwolin	137.777	17.772	12,9
19. Zamość	142.614	17.225	12,1
20. Łomża	101.865	17.001	16,7
21. Pułtusk	106.511	16.462	15,5
22. Grójec	127.058	16.379	12,9
23. Sandomierz	111.863	15.904	14,2
24. Sieradz	155.425	15.844	10,2
25. Łask	149.404	15.453	10,3
26. Wieluń	181.361	15.112	8,3

Oczywiście największą liczbę ludności mają powiaty, w których leżą większe miasta (powyżej 25 tysięcy mieszkańców). Inaczej przedstawia się kolejność powiatów, jeżeli uszeregować je według odsetka ludności żydowskiej.

Powiat	% żydów	Powiat	% żydów
1. Łódź m.	34,5	9. Radzyń	16,7
2. Warszawa m.	33,1	10. Radom	16,5
3. Lublin	20,0	11. Chełm	16,4
4. Biała Podl.	19,4	12. Ostrów	15,7
5. Siedlce	19,1	13. Pułtusk	15,5
6. Włodawa	17,7	14. Opatów	15,3
7. Brzeziny	17,4	15. Mińsk	14,6
8. Łomża	16,7	16. Sandomierz	14,6

Oprócz wielkich miast, stanowiących odrębne jednostki administracyjne — Warszawy i Łodzi, ogromna większość powyższych powiatów leży na wschodzie b. Kongresówki. Natomiast najniższy odsetek żydów mają przede wszystkim powiaty, leżące na północnym zachodzie.

Powiat	Liczba żydów	% żydów	Powiat	Liczba żydów	% żydów
1. Nieszała	4.272	4,2	17. Radomsko	13.199	7,8
2. Sejny ¹⁾	855	4,3	18. Opoczno	10.053	8,2
3. Słupca	4.305	4,6	19. Wieluń	15.112	8,3
4. Konin	4.885	4,9	20. Włoszczowa	7.706	8,4
5. Lipno	4.795	5,1	21. Olkusz	11.592	8,5
6. Turek	5.248	5,1	22. Rawa	7.110	8,5
7. Sochaczew	3.467	5,6	23. Łódź (pow.)	9.517	8,7
8. Miechów	8.318	5,6	24. Mława	7.941	8,9
9. Łowicz	5.722	6,0	25. Kolno	5.684	8,9
10. Przasnysz	3.474	6,2	26. Ostrołęka	6.631	9,0
11. Augustów	4.036	6,5	27. Krasnystaw	10.493	9,0
12. Gostynin	5.548	6,7	28. Koło	10.501	9,1
13. Rypin	5.272	6,7	29. Błonie	10.670	9,2
14. Skierniewice	4.516	7,1	30. Płońsk	8.562	9,8
15. Ciechanów	4.846	7,1	31. Biłgoraj	9.056	9,9
16. Ręba	10.242	7,5	32. Lubartów	9.669	10,0

Z tych 32 powiatów, mających do 10% żydów, tylko 8 leży na wschód od Warszawy, a 24 na zachód. Jeżeli podzielimy powiaty na liczące powyżej 15% żydów, od 10 do 15% i poniżej 10%, to otrzymamy zestawienie następujące:

1) Powiat obecnie skasowany.

WOJEWÓDZTWO	Ponad 15%	Od 10 do 15%	Poniżej 10%	Ogółem powiatów
1. Warszawskie	1	9	13	23
2. Łódzkie	2	5	7	14
3. Kieleckie	2	9	5	16
4. Lubelskie	6	11	2	19
5. Białostockie	2	3	4	9
B. Król. Kongr.	13	37	31	81

Zestawienie ilości żydów w poszczególnych powiatach według spisów z r. 1897 i 1921 przedstawia zmiany, jakie zaszły w rozsiadleniu żydów w tym okresie 24 lat. Odsetek żydów zmniejszył się lub powiększył w ilości powiatów:

WOJEWÓDZTWO	Wzrost odsetka	Zmniejszenie odsetka	Bez zmiany	Ogółem powiatów
1. Warszawskie	5	18	—	23
2. Łódzkie	4	9	—	13
3. Kieleckie	5	10	1	16
4. Lubelskie	5	14	—	19
5. Białostockie	—	8	—	8
	19	59	1	79

Aczkolwiek procent żydów w r. 1921 zmniejszył się naogół bardzo nieznacznie w porównaniu z r. 1897 (z 14,50 do 14,25%), to zmniejszenie nastąpiło w większości znakomitej powiatów (w 59 na 79 powiatów).

Zmniejszenie odsetka najjaskrawiej występuje w *powiatach woj. Białostockiego*, należących za rządów rosyjskich do Król. Kongresowego. Były to dawniej powiaty, najbardziej przesyczone żywiołem żydowskim. W powiatach nadgranicznych (zwłaszcza w Suwalszczyźnie), skąd odbywała się masowa emigracja, ruch wychodźczy wśród żydów był również bardzo silny, tak że i przed r. 1897 obniżał się odsetek żydów, jak widać z porównania danych z r. 1890 i r. 1897. Wojna światowa spowodowała wysiedlanie przymusowe i uchodźstwo ludności z tych powiatów, co uwidacznia fakt, że w 7 powiatach na 8 zmniejszyła się ludność w r. 1921 w zestawieniu z r. 1897. Nadmiar ludności żydowskiej w tych pozbawionych przemysłu okolicach jakby czekał tylko pchnięcia zzewnątrz, aby opuścić je masowo i gdzieindziej szukać utrzymania.

Żydów w r. 1921 było we wszystkich powiatach mniej, niż w r. 1897, w niektórych ilość ich spadła bardzo znacznie, wskutek czego odsetek poważnie się obniżył.

P o w i a t	Ilość żydów		Odsetek żydów	
	1897	1921	1897	1921
1. Wysokie Mazow.	11.464	8.114	15,9	11,4
2. Ostrołęka	10.121	6.631	12,6	9,0
3. Kolno	9.182	5.684	12,5	8,9
4. Szczuczyn	11.816	7.278	18,6	12,5
5. Augustów	8.984	4.036	11,9	6,5
6. Suwałki	10.178	7.244	11,6	10,3
7. Łomża	20.662	17.001	19,8	16,7
8. Ostrów	16.820	14.779	18,3	15,7

Inny nieco wpływ wywarła wojna w woj. *Lubelskiem*. W północnej części województwa (*na Podlasiu*), znacznie uboższej, w przeciwieństwie do południowej, rozwijającej się gospodarczo, przesycenie żywołem żydowskim było niemniej silne, niż w Łomżyńskim, ruch wszakże wychodzący zagranicę był słaby, ujawniało się przesuwanie się żydów do zachodnich dzielnic Kongresówki, wskutek czego przed r. 1897 odsetek żydów miał tendencję do zmniejszania się. W południowej części województwa ta tendencja na ogół się nie ujawniała.

Na Podlasiu w omawianym okresie w dwóch powiatach (Włodawskim i Bialskim) z dość znacznym odsetkiem ludności ruskiej zmniejszyła się cała ludność wskutek masowego wysiedlania w czasie działań wojennych. I w innych powiatach przyrost ludności jest nieznaczny (pow. Konstantynowski, Radzyński, Sokołowski, Węgrowski); tylko 3 powiaty (na 9) wykazują poważniejsze powiększenie się ilości mieszkańców (Siedlecki, Łukowski i Garwoliński). Z pomiędzy tych 9 powiatów Podlasia w 6 *absolutna liczba* żydów uległa zmniejszeniu w okresie 1897 — 1921 (we Włodawskim, Bialskim, Konstantynowskim, Radzyńskim, Sokołowskim, Garwolińskim), powiększyła się w 3-ch powiatach (Węgrowskim, Łukowskim i Siedleckim, przyczem w dwóch pierwszych nieznacznie). Wskutek tego odsetek żydów spadł w ośmiu powiatach, mianowicie:

P o w i a t	Ilość żydów		Odsetek żydów	
	1897	1921	1897	1921
1. Biała Podl.	16.449	11.550	22,4	19,4
2. Konstantynów	8.180	7.241	13,4	11,1
3. Radzyń	15.388	14.765	18,2	16,7
4. Sokołów	8.605	8.294	12,7	10,9
5. Węgrów	9.145	9.325	12,6	11,3
6. Siedlce	15.699	18.821	19,9	19,1
7. Łuków	13.607	14.185	13,1	11,5
8. Garwolin	17.856	17.772	14,9	12,9

Powiększenie odsetka żydów widzimy tylko w pow. Włodawskim z 15,9% do 17,7%, pomimo, że ilość żydów zmniejszyła się z 15.442 głów do 13.562; jest to wynik wyludnienia powiatu w r. 1915.

W południowej połaci woj. Lubelskiego (*w dawnej gub. Lubelskiej*), obejmującej 10 powiatów, skutki wojny są odmienne. W trzech powiatach, posiadających większą liczbę ludności ruskiej, nastąpiło w porównaniu z r. 1897 zmniejszenie liczby mieszkańców (pow. Biłgorajski, Tomaszowski i Chełmski); w czwartym (Hrubieszowski) przyrost jest minimalny. Inne powiaty, czysto polskie wykazują poważniejszy przyrost zaludnienia. Natomiast ludność żydowska, uczestnicząca w małym stopniu w ruchu uchodźczym, wzrasta liczebnie w powiatach wyludnionych, wskutek czego i odsetek jej się powiększa, spada natomiast absolutna liczba żydów i odsetek w pow. Hrubieszowski.

P o w i a t	Ilość żydów		Odsetek żydów	
	1897	1921	1897	1921
1. Biłgoraj	8.958	9 056	9,4	9,9
2. Tomaszów	10.929	12.154	11,2	13,1
3. Chełm	17.094	20.196	13,0	15,5
4. Hrubieszów	14.754	13.967	14,7	13,4

W pozostałych 6 powiatach Lubelskiego zauważyć można tendencję do zmniejszania się ludności żydowskiej. W 3 powiatach w r. 1921 było żydów w liczbach absolutnych mniej, niż przed 24 laty, (pow. Krasnostawski, Puławski, Lubartowski), a tylko w jednym (Janowski) stwierdzić można drobne powiększenie się odsetka.

P o w i a t	Ilość żydów		Odsetek żydów	
	1897	1921	1897	1921
1. Janów	11.490	13.407	10,1	10,2
2. Zamość	14.608	17.225	12,6	12,1
3. Krasnystaw	10.835	10.493	11,1	9,0
4. Puławy	23.353	19.295	17,6	13,0
5. Lublin	31.820	46.651	20,8	20,7
6. Lubartów	10.013	9.669	11,5	10,0

W *wojew. Kieleckiem*, gdzie wojna mniej dała się we znaki ze stanowiska przyrostu ludności, widzimy tendencję powszechną, którą stwierdzić można we wszystkich krajach, zamieszkałych przez żydów — skupiania się w wielkich ośrodkach przemysłowo-handlowych, przedewszystkiem w większych miastach. Tak więc powiększa się szybko liczba żydów w powiatach, mających większe miasta.

Powiat	Ilość żydów		Odsetek żydów	
	1897	1921	1897	1921
1. Będzin	27.143	50.440	11,2	13,0
2. Częstochowa	19.090	30.167	12,4	12,8
3. Kielce	18.177	24.214	13,0	13,5
4. Radom	20.664	31.880	14,5	16,5

Powiększył się również odsetek żydów w pow. Miechowskim. Był ten odsetek w r. 1890 najmniejszy ze wszystkich powiatów Kongresówki (3%). Do powiatów ze stosunkowo niewielkim odsetkiem żydów odbywa się penetracja z okolic ze zbyt gęstą ludnością żydowską — z tem zjawiskiem spotkamy się i w innych województwach. W pow. Jędrzejowskim odsetek nie uległ zmianie.

Powiat	Ilość żydów		Odsetek żydów	
	1897	1921	1897	1921
1. Miechów	5.808	8.318	5,1	5,6
2. Jędrzejów	8.092	10.347	10,3	10,3

W pozostałych 10 powiatach przyrost faktyczny ludności chrześcijańskiej był szybszy od przyrostu żydowskiego. Z licznych tam miasteczek emigrowała ludność żydowska z powodów ekonomicznych. W 5 powiatach było w r. 1921 mniej żydów niż w r. 1897 (pow. Stopnicki, Sandomierski, Opoczyński, Kozienicki, Hłecki).

Powiat	Ilość żydów		Odsetek żydów	
	1897	1921	1897	1921
1. Olkusz	11.370	11.592	10,1	8,5
2. Pińczów	13.696	14.639	12,9	12,2
3. Stopnica	18.399	17.916	14,2	12,7
4. Sandomierz	16.711	15.904	17,0	14,2
5. Opatów	20.718	24.915	16,2	15,3
6. Włoszczowa	7.426	7.706	10,0	8,4
7. Końskie	18.383	19.135	15,8	13,2
8. Opoczno	10.114	10.053	10,1	8,2
9. Kozienice	13.591	13.021	12,6	10,5
10. Hża	11.512	10.242	10,4	7,5

Podobny był przebieg procesu migracyjnego w woj. Warszawskim. Oczywiście, przyciągała żydów przede wszystkim Warszawa. Na stosunki ludnościowe oddziaływała silniej wojna w kilku powiatach. Tak zmniejszyła się w 1921 r. w porównaniu z r. 1897 ludność w pow. Sochaczewskim, Przasnyskim, Ciechanowskim i Makowskim, a mały przyrost wskutek wojny wykazują ponadto powiaty: Gostyniński, Płoński,

Sierpecki i Mławski. We wszystkich tych powiatach absolutna liczba żydów uległa zmniejszeniu, zwłaszcza w sąsiadujących z woj. Białostockiem pow. Makowskim i Przasnyskim. Ruszeni przez wojnę ze swych siedzib żydzi w dużej liczbie nie wrócili do nich, nie mając widoków na pomyślniejszą sytuację gospodarczą. Zaznaczyć należy, że już przed r. 1897 z powiatów północnych województwa istniała emigracja zagraniczna żydów. I w kilku innych powiatach, nie posiadających rozwijających się centrów, liczba żydów jest większa w r. 1897 niż w r. 1921 (pow. Błotki, Płocki, Rąbski); w pow. Warszawskim nie można stwierdzić zmniejszenia, ponieważ do m. Warszawy zostały włączone miejscowości, które w r. 1897 należały do pow. Warszawskiego. Ogółem na 23 powiaty województwa w 18 zmniejszył się procent ludności żydowskiej.

P o w i a t	Ilość żydów		Odsetek żydów	
	1897	1921	1897	1921
1. Błonie	11.721	10.670	11,2	9,2
2. Sochaczew	5.181	3.467	8,1	5,6
3. Łowicz	5.087	5.722	6,3	6,0
4. Gostynin	5.620	5.548	7,0	6,7
5. Kutno	9.320	11.101	11,4	11,2
6. Płock	13.364	12.182	14,0	11,7
7. Płońsk	9.751	8.562	11,9	9,8
8. Sierpc	7.941	7.668	11,8	11,1
9. Lipno	4.941	4.850	5,7	4,9
10. Mława	7.963	7.941	9,3	8,9
11. Przasnysz	6.641	3.474	10,3	6,2
12. Ciechanów	5.655	4.846	8,3	7,1
13. Rawa	7.184	7.110	10,4	8,5
14. Warszawa (pow.)	13.162	12.984	10,2	9,1
15. Grójec	15.801	16.379	14,7	12,9
16. Mińsk Maz.	16.777	20.366	18,5	17,7
17. Pułtusk	15.868	16.462	16,3	15,5
18. Maków	9.362	6.745	15,2	11,5

Wzrost odsetka wykazuje pięć powiatów:

P o w i a t	Ilość żydów		Odsetek żydów	
	1897	1921	1897	1921
1. Skierniewice	3.405	4.516	6,9	7,1
2. Włocławek	9.221	14.669	9,7	11,8
3. Nieśazawa	3.001	4.272	3,8	4,2
4. Rypin	4.341	5.272	6,4	6,7
5. Radzymin	6.391	8.739	10,2	11,0

Przyczyną wzrostu odsetka w tych powiatach, które miały niezbyt wysoki procent żydów, jest rozwój niektórych ośrodków miejskich i przenoszenie się do nich żydów z więcej przeludnionych okolic. Tak np.

szybki rozrost miasta Włocławka spowodował poważne podniesienie się odsetka żydów, napływających do tego miasta.

W *wojew. Łódzkim*, które najmniej ucierpiało wskutek wojny, odróżnić należy dwie części — północno-zachodnią, rolniczą, mało uprzemysłowioną i południowo-wschodnią, z licznymi ośrodkami przemysłowymi. W pierwszej przed r. 1897 występowała emigracja żydowska.

Powiat	Ilość żydów		Odsetek żydów	
	1897	1921	1897	1921
1. Słupca	3.361	4.305	4,1	4,6
2. Konin	4.327	4.885	5,2	4,9
3. Koło	8.755	10.501	9,2	9,1
4. Kalisz	11.675	20.254	9,7	11,6
5. Turek	4.887	5.260	5,6	4,9
6. Wieluń	11.296	15.112	8,0	8,3

Liczba żydów nie uległa w tych powiatach zmniejszeniu: odsetek wzrósł w trzech: Słupckim, który odznaczał się małym procentem żydów, w Kaliskim z powodu napływu żydów do m. Kalisza, szybko rozwijającego się po przeprowadzeniu kolei żelaznej, i w Wieluńskim, zapewne wskutek położenia nadgranicznego.

W południowej części, zgodnie z prądem koncentrowania się w wielkich miastach, wzrosła bardzo silnie liczba żydów w pow. Łódzkim (łącznie z miastem Łodzią), w innych powiatach obniżył się odsetek żydów, a nawet w pow. Łęczyckim obniżyła się absolutnie liczba ludności żydowskiej.

Powiat	Ilość żydów		Odsetek żydów	
	1897	1921	1897	1921
1. Łódź	107.206	165.672	25,2	29,5
2. Łask	12.772	15.483	10,9	10,3
3. Sieradz	14.264	15.844	11,6	10,2
4. Łęczyca	12.997	12.892	12,9	10,5
5. Brzeziny	19.302	21.820	19,6	17,4
6. Piotrków	18.403	21.776	12,2	11,0
7. Radomsko	10.634	13.199	8,2	7,8

ŻYDZI W MIASTACH.

Cały przyrost faktyczny ludności żydowskiej w okresie 1897 — 1921 wynosi 229.060 głów. Natomiast przyrost ludności żydowskiej największych ośrodków miejskich w tym okresie: 1) Warszawy, 2) Łodzi, 3) Zagłębia Dąbrowskiego (pow. Będziński), 4) Lublina, 5) Częstochowy, 6) Radomia, 7) Kalisza, 8) Kielc, 9) Piotrkowa, 10) Włocławka i 11) Sie-

dłec wynosi 239.818 głów, czyli przekracza cały przyrost faktyczny żydów w Kongresówce. To zestawienie wskazuje, dokąd przedewszystkiem skierowuje się przyrost naturalny ludności żydowskiej. Większe miasta przyciągają głównie żydów; odbywa się proces migracyjny, właściwy ludności żydowskiej w innych państwach. Już w r. 1897 Warszawa i Łódź skupiły 24,1%, czyli prawie czwartą część żydów b. Kongresówki, w r. 1921 ludność żydowska tych dwóch miast stanowiła 31,1% wszystkich żydów w b. Królestwie Kongresowem.

Tablica II¹⁾.

WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE

Nazwa	1808	1827	1857	1897	1921
1. Błonie					
ogółem	795	849	1.140	2.974	5.337
żydów	20	4	88	1.027	1.262
% żydów	2,5	0,5	7,7	34,5	23,6
2. Grodzisk					
ogółem	364	768	971		11.254
żydów	317	636	786		2.756
% żydów	87,1	82,7	80,9		24,5
3. Mszczonów					
ogółem	1.267	1.986	3.537	4.886	5.014
żydów	485	1.011	1.693	2.437	2.188
% żydów	39,9	50,9	47,9	49,9	43,6
4. Żyrardów					
ogółem					21.336
żydów					2.547
% żydów					11,9
5. Sochaczew					
ogółem	1.342	3.142	3.848	5.763	5.070
żydów	1.085	2.322	2.936	3.776	2.419
% żydów	80,8	73,9	76,3	65,5	47,7
6. Gostynin					
ogółem	615	1.745	3.118	5.445	6.684
żydów	131	425	645	1.760	1.831
% żydów	21,3	24,4	20,7	32,3	27,4
7. Gabin					
ogółem	1.183	2.926	3.926	5.137	5.777
żydów	577	1.472	1.897	2.539	2.564
% żydów	48,8	50,0	48,3	49,4	44,4
8. Łowicz					
ogółem	2.376	3.551	5.465	10.225	15.807
żydów	60	405	1.161	3.552	4.517
% żydów	2,5	11,4	21,2	34,7	28,6

¹⁾ Dane z r. 1808 według *Grossmana*, loc. cit.; z r. 1827. *Dr. Rodecki* „Obraz jeograficzno-statystyczny Król. Pol.“, Warszawa 1830; dla r. 1857 „Kalendarz“ wydawany przez Obserwatorium Astronomiczne Warszawskie na r. 1858.

Nazwa	1808	1827	1857	1897	1921
9. Skierniewice					
ogółem	1.049	2.056	2.656	8.092	15.265
żydów	73	216	766	2.898	4.333
% żydów	7,0	10,5	28,8	35,8	28,4
10. Rawa Maz.					
ogółem	2.093	3.650	4.567	5.675	7.499
żydów	659	1.380	1.547	2.774	3.018
% żydów	31,5	37,8	33,9	48,9	40,3
11. Nowe Miasto					
ogółem	1.043	1.784	2.887		3.761
żydów	513	903	1.759		1.667
% żydów	49,0	50,6	60,9		44,3
12. Biała Rawska					
ogółem	473	869	1.426		2.323
żydów	299	529	1.028		1.429
% żydów	63,2	60,9	72,1		61,5
13. Kutno					
ogółem	2.105	4.620	5.868	10.356	15.976
żydów	1.357	2.859	3.859	5.169	6.784
% żydów	64,5	61,8	65,8	49,9	42,5
14. Żychlin					
ogółem	801	1.277	1.611		7.098
żydów	457	782	1.062		2.701
% żydów	57,1	61,2	65,9		39,5
15. Krośnice					
ogółem	514	430	1.206		3.509
żydów	236	250	717		1.259
% żydów	45,9	58,1	59,5		35,9
16. Włocławek					
ogółem	2.326	4.193	6.253	21.435	40.281
żydów	4	343	1.255	4.203	9.595
% żydów	0,2	8,1	20,1	19,6	23,8
17. Brześć Kujawski					
ogółem	893	1.242	1.696	2.744	3.818
żydów	235	410	585	678	794
% żydów	26,3	33,0	34,5	24,7	20,9
18. Chodzież					
ogółem	282	818	938		1.685
żydów	33	258	450		459
% żydów	11,7	31,5	48,0		27,2
19. Kowal					
ogółem	1.602	2.518	2.792		4.063
żydów	414	922	1.212		1.227
% żydów	25,8	36,6	43,4		30,2
20. Lubień					
ogółem	353	718	959		2.120
żydów	120	251	410		797
% żydów	34,0	35,0	43,0		37,6

	Nazwa	1808	1827	1857	1897	1921
21.	Lubraniec					
	ogółem	1.010	1.888	1.703		2.196
	żydów	475	1.148	987		834
	% żydów	47,0	51,5	58,0		38,0
22.	Przedecz					
	ogółem	645	1.935	1.955		3.040
	żydów	210	346	606		840
	% żydów	32,6	17,9	31,0		27,6
23.	Nieszawa					
	ogółem	1.006	1.512	1.846	2.615	2.381
	żydów	68	137	273	309	262
	% żydów	6,8	9,1	14,8	11,8	11,0
24.	Aleksandrów					
	ogółem					8.193
	żydów					977
	% żydów					11,9
25.	Ciechocinek					
	ogółem					2.451
	żydów					769
	% żydów					31,4
26.	Radziejów					
	ogółem	823	1.276	1.509		3.164
	żydów	84	227	224		599
	% żydów	10,2	17,9	14,8		19,0
27.	Płock					
	ogółem	3.950	9.212	12.430	22.465	25.752
	żydów	1.932	3.412	5.259	7.480	7.352
	% żydów	48,9	34,8	42,3	33,3	28,5
28.	Wyszogród					
	ogółem	3.190	3.387	3.820	4.160	4.297
	żydów	2.883	2.458	2.841	2.735	2.465
	% żydów	90,4	72,6	74,4	65,7	57,5
29.	Płońsk					
	ogółem	3.807	3.879	3.959	7.897	9.220
	żydów	2.801	2.304	2.630	4.447	4.460
	% żydów	73,6	59,4	66,4	56,3	48,4
30.	Sierpc					
	ogółem	1.264	3.663	4.905	7.837	6.722
	żydów	784	1.929	2.515	2.911	2.861
	% żydów	62,0	52,7	51,3	37,3	42,6 ¹⁾
31.	Raciąż					
	ogółem	584	1.476	1.884		4.513
	żydów	58	216	855		1.682
	% żydów	10,6	14,6	45,4		37,3

¹⁾ Przy spisie w r. 1897 włączono do miasta wsi Włóki Małe i Włóki Piaski; na tem terytorjum mieszkało w r. 1921 — 8.466 osób, w tem żydów 3.116, czyli 36,8%.

Nazwa	1808	1827	1857	1897	1921
32. Żuromin					
ogółem	441	1.366	1.539		3.962
żydów	—	415	579		1.902
% żydów	0,0	30,4	37,6		48,0
33. Lipno					
ogółem	917	2.891	3.884	6.214	8.467
żydów	777	892	1.558	2.079	2.443
% żydów	84,7	30,8	40,1	33,5	28,9
34. Dobrzyń n/W.					
ogółem	2.183	2.161	1.861	2.485	2.693
żydów	1.816	1.201	831	927	775
% żydów	83,1	55,6	45,2	37,3	28,8
35. Rypin					
ogółem	405	1.855	2.272	4.735	7.234
żydów	315	731	1.054	1.706	2.791
% żydów	77,8	39,4	46,7	36,0	38,6
36. Dobrzyń n/Drwęca					
ogółem	2.097	2.126	2.427		4.085
żydów	1.881	1.304	1.599		1.976
% żydów	89,7	61,3	65,8		48,4
37. Mława					
ogółem	893	2.230	3.290	11.709	17.003
żydów	137	792	1.650	4.845	5.923
% żydów	15,3	35,5	50,2	41,4	34,8
38. Przasnysz					
ogółem	1.370	3.580	3.766	7.771	6.001
żydów	308	1.162	1.830	3.554	2.158
% żydów	22,5	32,5	48,6	45,7	36,0
39. Chorzele					
ogółem	375	1.803	1.868		2.454
żydów	175	639	950		928
% żydów	46,7	35,4	50,9		38,2
40. Ciechanów					
ogółem	1.395	2.640	3.338	7.627	11.977
żydów	1.194	1.644	2.241	4.056	4.403
% żydów	85,6	62,3	67,1	53,0	36,8
41. Nowy Dwór (pow. Warszawski)					
ogółem	745	1.234	2.685	7.292	7.829
żydów	183	334	1.305	4.737	3.916
% żydów	24,6	27,5	48,6	65,0	50,0
42. Otwock					
ogółem					8.560
żydów					5.408
% żydów					63,2

	Nazwa	1808	1827	1857	1897	1921
43.	Piasieczno					
	ogółem	565	1.174	1.222		5.604
	żydów	26	250	515		2.256
	% żydów	4,6	21,3	42,1		40,3
44.	Pruszków					
	ogółem					15.132
	żydów					971
	% żydów					6,4
45.	Zakroczym					
	ogółem	395	1.057	2.917	4.218	4.896
	żydów	239	503	1.719	2.211	1.865
	% żydów	60,4	47,6	58,9	52,4	38,1
46.	G r ó j e c					
	ogółem	640	1.685	2.510	5.886	8.375
	żydów	347	856	1.719	3.723	4.922
	% żydów	54,2	50,2	68,5	63,3	58,8
47.	Góra Kalwarja					
	ogółem	535	1.228	1.825		5.496
	żydów	60	500	1.298		2.961
	% żydów	11,2	40,7	71,1		53,9
48.	Mogielnica					
	ogółem	623	1.960	2.205		5.316
	żydów	208	887	1.202		2.722
	% żydów	33,4	45,3	54,4		51,2
49.	Warka					
	ogółem	759	1.976	2.600	4.274	4.306
	żydów	324	996	1.530	2.548	2.176
	% żydów	42,7	50,4	58,8	59,6	50,5
50.	M i ń s k M a z o w .					
	ogółem		770	1.203	6.196	10.518
	żydów		260	620	3.445	4.130
	% żydów		32,5	51,5	55,6	39,3
51.	Kałużyn					
	ogółem		1.819	4.234	8.428	6.122
	żydów		1.455	3.667	6.419	5.033
	% żydów		80,0	86,6	76,2	82,2 ¹⁾
52.	R a d z y m i n					
	ogółem		1.213	2.250	3.991	4.201
	żydów		432	1.324	2.133	2.209
	% żydów		35,7	59,3	53,4	52,6
53.	Wołomin					
	ogółem					6.248
	żydów					3.079
	% żydów					49,3

¹⁾ Spis z r. 1897 objął parę miejscowości podmiejskich; po włączeniu ich do Kałużyna otrzymamy w r. 1921 ogólną liczbę mieszkańców 7.816, w tem żydów 5.295 czyli 67,7%.

	Nazwa	1808	1827	1857	1897	1921
54.	P u l t u s k					
	ogółem	1.939	4.151	4.341	10.697	13.504
	żydów	56	688	1.913	5.308	5.919
	% żydów	2,9	16,6	44,1	49,6	43,8
55.	Nasielsk					
	ogółem	2.242	2.578	3.139	4.693	5.030
	żydów	1.410	1.654	2.469	3.030	2.691
	% żydów	63,3	64,2	78,6	64,6	53,5
56.	Serock					
	ogółem	1.277	985	1.637		4.694
	żydów	270	375	920		2.295
	% żydów	21,1	38,1	56,2		48,9
57.	Wyszaków					
	ogółem	437	960	1.590		9.084
	żydów	6	278	1.067		4.412
	% żydów	1,4	29,0	67,1		48,6
58.	M a k ó w					
	ogółem	2.779	4.541	5.217	6.772	6.198
	żydów	2.007	4.090	4.231	4.414	3.369
	% żydów	72,2	90,1	81,1	65,2	54,4
59.	Rożan					
	ogółem	661	1.127	1.507		3.285
	żydów	309	310	861		1.646
	% żydów	46,7	27,5	57,1		50,1

WOJEWÓDZTWO ŁÓDZKIE.

1.	L ę c z y c a					
	ogółem	2.057	3.993	5.159	8.379	10.267
	żydów	999	1.797	2.286	3.444	4.051
	% żydów	48,6	45,0	44,3	41,1	39,5
2.	Ozorków					
	ogółem		5.308	6.577	11.531	12.589
	żydów		1.034	3.262	5.837	4.949
	% żydów		19,5	49,6	50,6	39,3
3.	K o ł o					
	ogółem	2.515	3.182	4.610	9.114	11.450
	żydów	802	1.184	2.318	4.006	5.159
	% żydów	31,7	37,2	50,3	44,0	45,1
4.	Dąbie					
	ogółem	1.787	1.881	2.980	3.148	3.765
	żydów	90	298	701	977	1.163
	% żydów	11,4	15,8	23,6	31,0	30,9
5.	Kłodawa					
	ogółem	940	1.995	2.416		3.901
	żydów	221	443	585		1.148
	% żydów	23,5	22,2	24,2		29,4

	Nazwa	1807	1827	1857	1897	1921
6.	Konin					
	ogółem	2 015	3 568	5 147	7 823	10 045
	żydów	369	872	2 006	2 482	2 902
	% żydów	18,3	24,4	38,8	31,7	28,9
7.	Golina					
	ogółem	871	1 041	1 279		2 418
	żydów	227	444	614		695
	% żydów	26,1	42,7	48,0		28,7
8.	Rychwał					
	ogółem	477	655	628		1 121
	żydów	82	138	100		244
	% żydów	17,2	21,1	15,9		21,8
9.	Ślesin					
	ogółem	475	857	1 035		2 078
	żydów	130	158	232		304
	% żydów	27,4	18,4	22,4		14,6
10.	Tuliszków					
	ogółem	604	927	1 099		2 358
	żydów	16	51	83		260
	% żydów	2,6	5,5	7,6		11,0
11.	Władysławów					
	ogółem	712	915	758		960
	żydów	137	192	244		293
	% żydów	18,5	21,0	32,2		30,5
12.	Ślupca					
	ogółem	1 327	1 768	1 745	3 805	5 534
	żydów	12	16	—	751	1 426
	% żydów	0,9	0,9	0,0	19,7	25,8
13.	Kleczew					
	ogółem	1 140	1 570	1 760		2 744
	żydów	496	802	985		894
	% żydów	43,5	51,1	56,0		32,6
14.	Pyzdry					
	ogółem	3 412	3 331	3 053		4 614
	żydów	1 221	993	890		406
	% żydów	35,8	29,8	29,2		8,8
15.	Zagorów					
	ogółem	827	1 537	1 728		3 715
	żydów	21	178	233		807
	% żydów	2,5	11,6	13,5		21,7
16.	Kalisz					
	ogółem	6 712	12 107	12 066	23 674	44 613
	żydów	2 535	3 463	4 352	7 580	15 566
	% żydów	37,8	28,6	35,2	32,1	34,9
17.	Błaszki					
	ogółem	519	1 636	2 806	3 995	3 896
	żydów	259	871	1 653	2 320	2 186
	% żydów	49,9	53,2	58,9	58,1	56,1 ¹⁾

¹⁾ W r. 1897 wliczono przy spisie do miasta wieś Borysławice; w r. 1921 na tem terytorjum mieszkało 4 555 osób, w tem 2 261 żydów, czyli 47,4%.

Nazwa	1808	1827	1857	1897	1921
18. Stawiszyn					
ogółem	1.137	1.467	1.440		2.560
żydów	193	258	344		672
% żydów	17,4	17,6	23,9		26,2
19. Turek					
ogółem	764	2.302	4.773	8.111	9.948
żydów	33	95	653	2.072	2.678
% żydów	4,3	4,1	13,6	25,5	26,9
20. Dobra					
ogółem	908	2.120	2.407		3.055
żydów	507	1.058	1.300		1.207
% żydów	55,8	49,9	54,0		39,5
21. Uniejów					
ogółem	530	1.496	1.787		3.657
żydów	80	268	650		1.100
% żydów	15,1	17,9	36,4		30,1
22. Wieluń					
ogółem	1.169	2.931	3.816	7.198	11.032
żydów	70	335	624	2.732	4.818
% żydów	6,0	11,4	16,4	38,0	43,6
23. Praszka					
ogółem	638	1.659	1.810		4.478
żydów	132	541	907		1.663
% żydów	20,7	32,6	50,1		37,1
24. Wieruszów					
ogółem	1.420	2.126	2.039		4.749
żydów	224	519	844		1.903
% żydów	15,8	24,4	41,4		39,7
25. Sieradz					
ogółem	1.753	3.165	5.256	6.826	9.284
żydów	177	595	1.782	2.357	2.835
% żydów	10,1	18,8	33,9	34,5	30,5
26. Szadek					
ogółem	972	1.585	1.801		3.058
żydów	61	208	339		535
% żydów	6,3	13,1	18,8		17,5
27. Warta					
ogółem	1.923	2.731	3.224	3.418	4.108
żydów	523	928	1.745	1.772	2.025
% żydów	27,2	34,0	54,1	51,8	49,3
28. Zduńska Wola					
ogółem	—	2.758	6.347	15.746	18.923
żydów	—	468	1.676	7.252	7.885
% żydów	—	17,0	26,4	46,0	41,6
29. Złoczew					
ogółem	305	1.053	1.566		4.904
żydów	135	534	922		1.959
% żydów	44,3	50,7	58,9		39,9

	Nazwa	1808	1827	1857	1897	1921
30.	Łódź					
	ogółem	434	2.837	24.655	309.853	451.974
	żydów	58	397	2.886	98.386	156.155
	% żydów	13,4	14,0	11,7	31,8	34,5
31.	Aleksandrów					
	ogółem		4.072	3.515		8.236
	żydów		686	975		635
	% żydów		16,8	27,7		232,0
32.	Konstantynów					
	ogółem			2.917		5.728
	żydów			613		942
	% żydów			21,0		16,4
33.	Ruda Pabjanicka					
	ogółem					5.127
	żydów					237
	% żydów					4,6
34.	Tuszyn					
	ogółem	696	1.093	1.634		3.451
	żydów	27	305	589		1.271
	% żydów	3,9	27,9	36,0		36,8
35.	Zgierz					
	ogółem	506	4.527	8.337	19.103	21.129
	żydów	27	356	1.637	3.543	3.828
	% żydów	5,3	7,9	19,6	18,6	18,2
36.	Brzeziny					
	ogółem	1.643	3.492	4.933	7.647	10.633
	żydów	413	942	2.370	3.917	4.979
	% żydów	25,1	27,0	48,0	51,2	46,8
37.	Główno					
	ogółem	575	1.023	1.618		2.422
	żydów	398	784	1.237		1.430
	% żydów	69,2	76,6	76,5		59,0
38.	Stryków					
	ogółem	1.248	2.236	2.651		4.127
	żydów	868	1.394	1.713		1.998
	% żydów	69,6	62,3	64,6		48,4
39.	Tomaszów Rawski					
	ogółem			5.136	20.032	28.285
	żydów			1.879	9.320	10.070
	% żydów			36,6	46,5	35,6
40.	Łask					
	ogółem	3.278	1.993	3.693	4.229	4.890
	żydów	1.260	1.270	2.646	2.862	2.623
	% żydów	38,4	63,7	71,6	67,7	53,6
41.	Pabjanice					
	ogółem	844	1.433	4.365	26.764	29.666
	żydów	27	90	751	5.017	7.230
	% żydów	3,2	6,3	17,2	18,7	24,4

Nazwa	1808	1827	1857	1897	1921
42. Piotrków					
ogółem	3.967	4.779	9.954	28.793	40.992
żydów	1.817	2.133	4.166	9.370	11.630
% żydów	45,8	44,6	41,9	32,5	28,4
43. Bełchatów					
ogółem	155	729	1.506		6.249
żydów	17	262	1.100		3.688
% żydów	11,0	35,9	73,0		59,0
44. Sulejów					
ogółem	537	1.242	1.256		5.718
żydów	91	355	346		2.133
% żydów	16,9	28,6	27,5		37,3
45. Radomsko					
ogółem	1.108	1.792	2.956	11.767	18.732
żydów	—	369	1.162	5.054	7.774
% żydów	0,0	20,6	39,3	43,0	41,5
46. Koniecpol					
ogółem	1.857	1.469	1.755		2.377
żydów	445	444	726		1.077
% żydów	23,7	30,2	41,4		45,3

WOJEWÓDZTWO KIELECKIE.

1. Będzin					
ogółem	1.203	2.156	4.060	23.674	27.855
żydów	453	527	2.418	10.839	17.298
% żydów	37,7	24,4	59,6	45,8	62,1
2. Czeladź					
ogółem	1.001	1.570	1.614		17.202
żydów	—	—	—		753
% żydów	0,0	0,0	0,0		4,4
3. Dąbrowa Górnicza					
ogółem					39.860
żydów					4.304
% żydów					10,8
4. Sosnowiec					
ogółem					86.497
żydów					13.646
% żydów					15,8
5. Zawiercie					
ogółem					29.480
żydów					6.095
% żydów					20,7
6. Częstochowa					
ogółem	3.349	6.168	8.637	39.863	80.473
żydów	495	1.141	2.976	11.764	22.663
% żydów	14,8	18,5	34,5	29,5	28,2

Nazwa	1808	1827	1857	1897	1921
7. Kłobucko					
ogółem	1.000	1.849	1.999		5.222
żydów	64	255	444		1.647
% żydów	6,4	13,8	22,2		31,5
8. Krzepice					
ogółem	1.524	1.958	2.166		4.168
żydów	322	846	1.057		1.772
% żydów	21,1	43,2	48,8		42,5
9. Olkusz					
ogółem		1.213	1.650	3.433	6.667
żydów		261	750	1.835	2.707
% żydów		21,5	45,4	53,5	40,6
10. Miechów					
ogółem		1.230	1.427	3.731	5.699
żydów		—	—	1.436	2.383
% żydów		0,0	0,0	38,5	41,8
11. Proszowice					
ogółem		1.107	1.332		3.297
żydów		8	—		1.307
% żydów		0,7	0,0		39,3
12. Słomniki					
ogółem		1.367	1.833		4.797
żydów		17	37		1.460
% żydów		1,2	2,0		30,4
13. Pińczów					
ogółem		4.238	4.213	8.199	7.749
żydów		2.924	2.883	5.176	4.324
% żydów		69,0	68,4	63,1	55,8
14. Działoszyce					
ogółem		1.735	3.006	4.606	6.755
żydów		1.267	2.513	3.526	5.618
% żydów		73,0	83,7	76,6	83,6
15. Skalmierz					
ogółem		892	913		1.715
żydów		—	—		609
% żydów		0,0	0,0		35,5
16. Busk (p. Stopnicki)					
ogółem		674	874		3.949
żydów		—	—		1.464
% żydów		0,0	0,0		37,1
17. Chmielnik					
ogółem		1.812	3.098	6.888	7.690
żydów		1.195	2.066	5.671	5.908
% żydów		65,9	66,7	82,3	76,8

Nazwa	1808	1827	1857	1897	1921
18. S a n d o m i e r z					
ogółem		3.411	3.191	6.360	6.763
żydów		799	924	2.164	2.641
% żydów		23,4	29,0	34,0	39,1 ¹⁾
19. S t a s z ó w					
ogółem		3.933	5.069	7.893	8.357
żydów		2.062	3.246	4.885	4.704
% żydów		52,4	64,0	61,9	57,5
20. Z a w i c h o s t					
ogółem		2.320	2.966		3.014
żydów		1.103	1.582		1.445
% żydów		47,5	53,7		47,9
21. O p a t ó w					
ogółem		2.723	3.491	6.603	8.827
żydów		1.377	2.279	4.138	5.462
% żydów		50,6	65,3	62,7	61,9
22. O s t r o w i e c					
ogółem		1.913	3.411	9.748	19.705
żydów		1.039	2.720	6.146	10.095
% żydów		54,3	79,7	62,9	51,2
23. K i e l c e					
ogółem		4.135	3.841	20.468	41.346
żydów		—	—	6.173	15.530
% żydów		0,0	0,0	30,2	37,6
24. C h e ć i n y					
ogółem		2.857	3.876	6.177	5.046
żydów		1.740	2.873	4.361	2.825
% żydów		60,9	74,1	70,6	56,0
25. J ę d r z e j ó w					
ogółem		1.500	1.938	4.588	11.732
żydów		—	—	2.043	4.585
% żydów		0,0	0,0	44,5	39,1
26. W ł o s z c z o w a					
ogółem		1.380	2.175	3.722	5.479
żydów		688	1.360	2.528	2.910
% żydów		49,9	62,5	67,9	53,1
27. S z c z e k o c i n y					
ogółem	937	1.323	2.069		5.611
żydów	225	310	1.321		2.532
% żydów	24,0	23,4	63,8		45,1
28. K o Ń s k i e					
ogółem		3.367	3.587	6.521	8.291
żydów		1.703	2.179	4.320	5.037
% żydów		50,6	60,7	66,2	60,8

¹⁾ W r. 1897 spis objął szereg miejscowości podmiejskich; przy ich włączeniu do m. Sandomierza otrzymalibyśmy 8.478 mieszkańców, w tem 2.668 żydów, czyli 31,7%.

	Nazwa	1808	1827	1857	1897	1921
29.	Kamienna					
	ogółem					8.163
	żydów					1.590
	% żydów					19,5
30.	Przedbórz					
	ogółem		2.717	4.268	5.927	5.885
	żydów		1.801	3.154	4.089	3.749
	% żydów		66,3	73,9	69,0	63,7
31.	Szydłowiec					
	ogółem		3.160	3.798	7.435	7.232
	żydów		2.049	2.780	5.298	5.501
	% żydów		64,8	73,2	71,3	77,1 ¹⁾
32.	O p o c z n o					
	ogółem		2.961	3.334	6.076	7.224
	żydów		1.922	1.472	2.425	3.376
	% żydów		64,8	44,2	39,9	46,7 ²⁾
33.	R a d o m					
	ogółem		4.302	7.962	26.906	61.599
	żydów		1.000	1.618	11.083	24.465
	% żydów		23,2	20,3	41,2	39,7
34.	Skaryszew					
	ogółem		842	979		2.072
	żydów		82	148		820
	% żydów		9,7	15,1		39,6
35.	Wyśmierzyce					
	ogółem		906	1.142		1.424
	żydów		56	67		109
	% żydów		6,2	5,9		7,7
36.	Kozienice					
	ogółem		2.005	2.902	6.391	6.878
	żydów		1.185	1.980	3.764	3.811
	% żydów		59,0	65,0	58,9	55,4
37.	Zwoleń					
	ogółem		1.935	2.762		7.392
	żydów		629	1.350		3.787
	% żydów		32,5	48,9		51,2
38.	I ł ż a					
	ogółem		1.711	1.978	4.230	4.554
	żydów		376	521	2.069	1.545
	% żydów		22,0	26,3	48,0	33,9
39.	Wierzbnik					
	ogółem		441	534		5.459
	żydów		8	135		2.159
	% żydów		1,8	25,3		39,5

¹⁾ W r. 1897 spis objął miejscowość Starą Wieś, po włączeniu do ludności Szydłowca tej miejscowości otrzymalibyśmy liczbę mieszkańców 7.710, w tem 5.501 żydów, czyli 70,1%.

²⁾ Spis w r. 1897 objął wsi Wola Zależna i Gorzałków, po włączeniu ich mieszkańców do liczby ludności Opoczna otrzymalibyśmy 8.877 mieszkańców, w tem 3.376 żydów, czyli 38,0%.

WOJEWÓDZTWO LUBELSKIE.

Nazwa	1827	1857	1897	1924
1. Janów				
ogółem	3.770	3.229	6.090	6.426
żydów	1.150	1.447	2.696	2.881
% żydów	30,5	44,8	44,0	44,8
2. Kraśnik				
ogółem	3.530	3.249	6.602	8.289
żydów	1.961	1.778	3.261	4.200
% żydów	55,6	54,7	49,4	50,6
3. Biłgoraj				
ogółem	3.050	5.037	5.311	5.693
żydów	1.019	1.676	3.486	3.715
% żydów	33,4	33,3	65,6	66,3
4. Tomaszów				
ogółem	2.670	3.686	6.138	7.125
żydów	1.156	2.090	3.646	4.643
% żydów	43,3	56,7	59,4	65,2
5. Hrubieszów				
ogółem	5.454	5.859	9.813	9.598
żydów	2.924	3.201	5.341	5.679
% żydów	53,6	54,6	54,4	59,2 ¹⁾
6. Dubienka				
ogółem	2.560	3.013	4.799	2.964
żydów	1.273	1.403	2.343	1.204
% żydów	49,7	46,6	48,8	40,6
7. Chełm				
ogółem	2.793	3.662	12.821	23.221
żydów	1.902	2.493	7.226	12.064
% żydów	68,1	68,1	56,3	52,0
8. Zamość				
ogółem	5.414	4.035	11.194	19.023
żydów	2.874	2.490	7.040	9.383
% żydów	53,1	61,2	62,9	49,3
9. Szczepieszyn				
ogółem	3.530	4.204	5.630	6.350
żydów	1.083	1.605	2.449	2.644
% żydów	30,7	38,2	44,4	41,6
10. Krasny Staw				
ogółem	3.007	3.614	7.212	8.943
żydów	11	151	1.763	1.754
% żydów	0,4	4,2	24,4	19,6
11. Lublin				
ogółem	13.475	15.629	46.301	94.412
żydów	6.795	8.747	23.586	37.337
% żydów	50,4	56,0	50,9	39,5

¹⁾ Po włączeniu miejscowości podmiejskich, wliczonych przy spisie 1897 r., ludność Hrubieszowa wynosiłaby 10.618 osób, w tem 5.808 żydów, czyli 54,7%.

	Nazwa	1827	1857	1897	1921
12.	Puław y				
	ogółem			5.306	7.205
	żydów			3.883	3.221
	% żydów			73,2	44,7
13.	Kazimierz Dolny				
	ogółem	2.096	2.731		3.407
	żydów	1.197	1.555		1.382
	% żydów	57,1	56,9		40,6
14.	Lubartów				
	ogółem	3.606	3.264	4.939	6.102
	żydów	2.074	1.820	2.623	3.269
	% żydów	57,5	56,0	53,1	53,6
15.	Łęczna				
	ogółem	2.495	2.613	3.766	3.227
	żydów	1.506	1.679	2.446	2.019
	% żydów	60,4	64,3	64,9	62,6
16.	Włodawa				
	ogółem	3.538	5.977	5.569	6.263
	żydów	2.236	4.304	3.670	4.196
	% żydów	73,6	72,0	65,9	67,0
17.	Ostrów				
	ogółem	1.884	2.512		3.813
	żydów	623	885		1.267
	% żydów	33,1	35,2		33,2
18.	Parczew				
	ogółem	2.922	3.368	6.660	7.893
	żydów	1.079	1.692	3.392	4.005
	% żydów	36,9	50,2	50,2	50,7
19.	Biała Podlaska				
	ogółem	3.818	3.881	11.556	13.005
	żydów	2.091	2.564	6.382	6.874
	% żydów	54,8	66,1	55,2	52,9
20.	Terespol				
	ogółem	1.385	2.585	3.437	1.919
	żydów	1.019	2.346	2.534	1.024
	% żydów	73,6	90,8	73,7	53,4 ¹⁾
21.	Janów Podlaski (pow. Konstantynowski)				
	ogółem	1.392	1.937	3.688	3.360
	żydów	522	879	2.149	1.707
	% żydów	37,5	45,4	58,3	50,8
22.	Łosice				
	ogółem	1.576	1.709		3.888
	żydów	654	917		2.708
	% żydów	41,5	53,7		69,7

¹⁾ Pt. uwaga poprzednia: ludność Terespoła wynosiłaby 2,550 osób, w tem 1.024 żydów, czyli 40,1%.

	Nazwa	1827	1857	1897	1921
23.	Radzyń				
	ogółem	1.966	2.472	5.337	4.833
	żydów	878	1.301	2.853	2.895
	% żydów	44,7	50,3	53,5	59,9 ¹⁾
24.	Międzyrzec				
	ogółem	4.609	8.062	11.943	12.622
	żydów	3.012	4.437	9.042	9.415
	% żydów	65,4	55,0	75,7	74,6
25.	Siedlce				
	ogółem	4.441	7.531	21.146	30.676
	żydów	2.908	4.998	10.154	14.685
	% żydów	65,5	66,4	48,0	47,9
26.	Mordy				
	ogółem	1.172	1.850		3.268
	żydów	531	1.206		1.746
	% żydów	45,3	65,2		53,4
27.	Sokołów				
	ogółem	3.196	3.677	7.265	8.055
	żydów	1.186	2.275	4.248	4.430
	% żydów	37,1	61,9	58,5	55,0
28.	Węgrów				
	ogółem	3.054	3.859	8.266	8.522
	żydów	1.463	2.343	5.150	5.148
	% żydów	47,9	60,7	62,3	60,4
29.	Łuków				
	ogółem	3.358	3.122	8.781	12.571
	żydów	2.023	2.114	4.799	6.145
	% żydów	60,2	67,7	54,7	49,0
30.	Kock				
	ogółem	1.807	2.632		3.903
	żydów	645	1.480		2.092
	% żydów	35,7	56,2		53,6
31.	Stoczek				
	ogółem	557	612		2.951
	żydów	62	178		1.962
	% żydów	11,1	29,1		66,5
32.	Garwolin				
	ogółem	980	1.719	4.591	5.082
	żydów	141	546	2.182	2.424
	% żydów	14,4	31,8	47,5	47,7 ²⁾
33.	Żelechów				
	ogółem	2.273	3.412	7.140	7.142
	żydów	1.266	2.184	4.930	4.806
	% żydów	57,7	64,0	69,0	67,3 ³⁾

¹⁾ Pt. uwaga poprzednia; Radzyń liczyłby 5.776 mieszkańców, w tem 2.895 żydów, czyli 50,1%.

²⁾ Pt. uw. poprzednia; Garwolin liczyłby 5.523 mieszkańców, w tem 2.495 żydów, czyli 45,2%.

³⁾ Pt. uw. poprz.; ludność elechowa wynosiłaby 7.084 mieszkańców, w tem 4.844 żydów, czyli 61,2%.

WOJEWÓDZTWO BIAŁOSTOCKIE.

Nazwa	1808	1827	1857	1897	1921
1. Ostrów					
ogółem	1 143	2 061	3 972	9 785	13 425
żydów	382	809	2 412	5 910	6 812
% żydów	33,4	39,3	60,7	60,4	50,7
2. Brok					
ogółem	723	1 165	1 707		2 653
żydów	122	163	703	—	873
% żydów	16,9	14,0	41,2		32,9
3. Wysokie Mazow.					
ogółem	861	1 065	1 824	3 101	3 214
żydów	225	378	1 053	1 910	1 898
% żydów	26,1	35,5	57,7	61,6	59,1
4. Sokoly					
ogółem	434		1 509		2 207
żydów	314	—	1 377	—	1 558
% żydów	72,4		91,3		70,6
5. Lapy					
ogółem					3 495
żydów	—	—	—	—	623
% żydów					17,8
6. Tykocin					
ogółem	2 978	4 246	4 947	4 210	2 993
żydów	1 652	2 701	3 456	2 484	1 461
% żydów	55,5	63,6	69,9	59,0	48,8
7. Łomża					
ogółem	1 516	3 265	5 881	19 223	22 014
żydów	157	948	2 608	8 752	9 131
% żydów	10,4	29,0	44,3	45,5	41,5
8. Zambrów					
ogółem	643	1 050	1 613		6 160
żydów	82	320	1 022	—	3 216
% żydów	12,8	30,5	63,4		52,2
9. Nowogród					
ogółem	1 022	1 563	2 171		1 856
żydów	169	497	986	—	514
% żydów	16,5	31,8	46,3		27,7
10. Ostrołęka					
ogółem	2 036	3 030	3 371	7 965	9 145
żydów	99	496	1 128	4 564	3 352
% żydów	4,9	16,4	33,5	57,3	36,7
11. Kolno					
ogółem	4 121	2 083	3 350	4 876	4 494
żydów	98	784	2 084	2 863	2 216
% żydów	2,4	37,6	62,2	58,7	49,3
12. Stawiski					
ogółem	1 547	1 776	2 570		3 017
żydów	1 212	1 423	2 234	—	1 920
% żydów	78,3	80,1	86,9		63,6

Nazwa	1808	1827	1857	1897	1921
13. Jedwabne					
ogółem	474	574			1.222
żydów	325	324	—	—	757
% żydów	68,6	56,4			61,9
14. Szczuczyn					
ogółem	2.186	3.068	2.996	5.043	4.502
żydów	675	1.970	2.268	3.336	2.506
% żydów	30,9	64,2	75,7	66,1	55,6
15. Grajewo					
ogółem	511	1.276	1.917		7.346
żydów	197	727	1.457	—	2.834
% żydów	38,6	57,0	76,0		38,6
16. Rajgród					
ogółem	1.459	1.993	1.907		2.163
żydów	630	984	1.059	—	745
% żydów	43,2	49,4	55,5		34,4
17. Augustów					
ogółem	3.459	3.576	7.998	9.789	8.762
żydów	984	1.482	3.669	3.468	2.261
% żydów	28,4	41,4	45,9	35,4	25,8
18. Suwałki					
ogółem	1.265	3.753	10.584	17.769	16.780
żydów	44	1.209	6.587	7.165	5.747
% żydów	3,5	32,2	62,2	40,3	34,2
19. Sejny					
ogółem	1.191	3.450	3.283	3.778	2.254
żydów	674	1.917	2.368	1.918	661
% żydów	56,6	55,6	72,1	50,8	29,3

WARSZAWA

Rok	Ogółem mieszkańców	Żydów	% żydów
1799 ¹⁾	64.829	7.688	11,9
1816 ²⁾	81.220	15.579	19,2
1827 ³⁾	131.484	30.702	23,4
1856 ⁴⁾	156.072	40.922	26,2
1882	382.964	127.917	33,4
1897	683.692	219.128	32,0
1921	936.713	310.322	33,1

¹⁾ Słownik Geograficzny, „Warszawa“ (art. prof. Załęskiego).

²⁾ Art. A. Zakrzewskiego „Królestwo Polskie“ w „Wielkiej Encykl. Ilustr.“.

³⁾ A. Rodecki, loc. cit.

⁴⁾ L. Wolski, Kal. Obs. Astr. loc. cit.

W miastach, liczących powyżej 50 tysięcy mieszkańców, było żydów w r. 1921:

Miasto	Ilość mieszkańców	Żydów	% żydów
1. Warszawa	936.713	310.322	33,1
2. Łódź	451.974	156.155	34,5
3. Lublin	94.412	37.337	39,5
4. Sosnowiec	86.497	13.646	15,8
5. Częstochowa	80.473	22.663	28,2
6. Radom	61.599	24.465	39,7
	1.711.668	564.588	33,0

Miasta, liczące od 25 do 50 tysięcy:

Miasto	Ilość mieszkańców	Żydów	% żydów
1. Kalisz	44.613	15.566	34,9
2. Kielce	41.346	15.530	37,6
3. Piotrków	40.992	11.630	28,4
4. Włocławek	40.281	9.595	23,8
5. Dąbrowa Górna	39.860	4.340	10,8
6. Siedlce	30.676	14.685	47,9
7. Pabjanice	29.665	7.230	24,4
8. Zawiercie	29.480	6.095	20,7
9. Tomaszów Rawski	28.285	10.070	35,6
10. Będzin	27.855	17.298	62,1
11. Płock	25.752	7.352	28,5
	378.805	109.391	27,6

Różnice w odsetkach żydów w powyżej wymienionych większych miastach są znaczne. Większy odsetek wykazują miasta, które już dawniej odznaczały się szybkim wzrostem i które stały się centrami handlowymi. Natomiast rozwijające się w ostatnich czasach miasta nie zostały w tak silnym stopniu zaludnione przez żydów (np. Włocławek), są to przytem miasta z ludnością przemysłową, a nie centra handlowe (np. Sosnowiec, Dąbrowa Górnicza, Zawiercie, Pabjanice). Miasta przemysłowe w Zagłębiu Dąbrowskiem mają stosunkowo nieduży odsetek żydów (który zresztą się powiększa), ale położone tam miasto handlowe — Będzin liczy aż 62% żydów.

W 6 miastach, liczących powyżej 50 tysięcy, mieszka 37,6% wszystkich żydów b. Kongresówki, podczas gdy w tych miastach mieszkająca ludność stanowi 16,3% ogółu mieszkańców b. Kongresówki. W 17 miastach z ludnością powyżej 25 tysięcy mieszka 45% ogółu żydów b. Kongresówki, chociaż ludność ich wynosi tylko 19,9% całej ludności b. Kongresówki.

Większe skupienia żydów (powyżej 5.000 głów) istnieją w następujących miastach: 1) Warszawa (310.322 osoby), 2) Łódź (156.155) 3) Lublin (37.337), 4) Radom (24.465), 5) Częstochowa (22.663), 6) Będzin (17.298), 7) Kalisz (15.566), 8) Kielce (15.530), 9) Siedlce (14.685), 10) Sosnowiec (13.646), 11) Chelm (12.064), 12) Piotrków (11.630), 13) Ostrowiec (10.095), 14) Tomaszów Rawski (10.070), 15) Włocławek (9.595), 16) Międzyrzec (9.415), 17) Zamość (9.383), 18) Łomża (9.131), 19) Zduńska Wola (7.885), 20) Radomsko (7.774), 21) Płock (7.352), 22) Pabjanice (7.230), 23) Biała Podlaska (6.874), 24) Ostrów Mazowiecka (6.812), 25) Kutno (6.784), 26) Łuków (6.145), 27) Zawiercie (6.095), 28) Mława (5.923), 29) Pultusk (5.919), 30) Chmielnik (5.908) 31) Suwałki (5.747), 32) Iłubieszów (5.679), 33) Działoszyce (5.618) 34) Szydłowiec (5.501), 35) Opatów (5.462), 36) Koło (5.159), 37) Węgrów (5.148), 38) Kałuszyn (5.033).

Porównanie danych z lat poszczególnych co do odsetka żydów w miastach b. Kongresówki rzuca światło na migrację ludności żydowskiej. Dane z r. 1808 (Księstwo Warszawskie) dotyczą tylko części obszaru b. Kongresówki, przytem dla dep. Płockiego są zdaje się niewiarogodne; dlatego w poniższych zestawieniach nie zostały uwzględnione.

Największy postęp ludność żydowska wykazuje w okresie 1827—1857.

WOJEWÓDZTWO	Ogółem miast	Wzrósł % żydów	Spadł % żydów	% bez zmiany
1. Warszawskie	53	44	9	—
2. Łódzkie	44	36	8	—
3. Kieleckie	35	24	5	6
4. Lubelskie	32	24	7	1
5. Białostockie	18	15	3	—
	182	143	32	7

Odsetek żydów wzrósł w 143 miastach na ogólną liczbę 182. Przytem w wielu miastach wzrost odsetka jest bardzo znaczny, niektóre miasta miały w r. 1857 mniej ludności chrześcijańskiej (w liczbach absolutnych), niż w r. 1827. W woj. Kieleckiem w sześciu miastach nie wolno było żydom mieszkać w tym okresie, wskutek czego statystyka nie wykazuje i w r. 1827 i w r. 1857 w tych miastach ludności żydowskiej. Był to okres najsilniejszej ekspansji żywiołu żydowskiego.

W okresie następnym (1857 — 1897), w którym porównać można mniejszą liczbę miast, gdyż po r. 1864 szereg miast utracił prawa miejskie, (a tylko dla miast mamy dane z r. 1897) uwidacznia się zmiana.

WOJEWÓDZTWO		Ogółem miast	Wzrost % żydów	Spadł % żydów	% bez zmian
1.	Warszawskie	32	11	21	—
2.	Łódzkie	21	12	9	—
3.	Kieleckie	21	10	11	—
4.	Lubelskie	26	13	12	1
5.	Białostockie	10	3	7	—
		110	49	60	1

W tym okresie już tylko mniejsza część miast wykazuje zwiększenie się odsetka żydowskiego, przytem wzrost jest naogół nieznaczny. Natomiast w miastach, które w poprzednim okresie były już nadmiernie przeżycone żywiołem żydowskim, następuje zmniejszenie stosunku procentowego ludności żydowskiej do chrześcijańskiej.

W ostatnim okresie od r. 1897 do 1921 jeszcze dobitniej ujawnia się osłabienie odsetka żydowskiego w miastach, zwłaszcza posiadających już dawniej wysoki procent żydów i nie wykazujących powiększenia się liczby mieszkańców.

WOJEWÓDZTWO		Ogółem miast	Wzrost % żydów	Spadł % żydów
1.	Warszawskie	32	2	30
2.	Łódzkie	21	7	14
3.	Kieleckie	21	4	17
4.	Lubelskie	27	8	19
5.	Białostockie	10	—	10
		111	21	90

Zwiększył się odsetek żydów tylko w 21 mieście na 111, spadł zaś w 90 miastach. W woj. Warszawskim powiększył się odsetek żydów tylko w dwóch miastach: we Włocławku, który wykazuje szybki rozwój, i w Rypinie, który również w tym okresie miał dosyć znaczny przyrost ludności. W woj. Łódzkim stosunkowo w największej liczbie (bo w trzeciej części) miast stwierdzamy podniesienie się odsetka żydów. Dotyczy to nie tylko miast, szybko rosnących w ludność, jak Łódź i Kalisz, oraz miast, które miały stosunkowo niewysoki odsetek żydów, jak Słupca, Turek i Pabjanice, lecz również miast o dużym odsetku ludności żydowskiej (Koło, Wieluń). W woj. Kieleckim wzrósł odsetek żydów w Miechowie, Kielcach, Będzinie i Działoszycach. W woj. Lubelskim powiększenie odsetka stwierdzamy w Janowie, Kraśniku, Bilgoraju, Tomaszowie, Hrubieszowie, Lubartowie, Włodawie i Parczewie. W woj. Białostockim we wszystkich dziesięciu miastach odsetek żydów się zmniejszył.

Jeżeli zestawimy dane za okres niemal stuletni (1827 — 1921), to wynik przedstawia się, jak następuje:

WOJEWÓDZTWO	Ogółem miast	Wzrósł % żydów	Spadł % żydów
1. Warszawskie	53	28	25
2. Łódzkie	44	33	11
3. Kieleckie	34	27	7
4. Lubelskie	32	20	12
5. Białostockie	17	9	8
	180	117	63

Inny obraz daje zestawienie dla okresu 1857 — 1921.

WOJEWÓDZTWO	Ogółem miast	Wzrósł % żydów	Spadł % żydów	% bez zmiany
1. Warszawskie	53	8	45	—
2. Łódzkie	45	16	29	—
3. Kieleckie	35	21	14	—
4. Lubelskie	32	12	19	1
5. Białostockie	17	2	15	—
	182	59	122	1

Można ogólnie powiedzieć, że w miastach, które miały dawniej stosunkowo nieduży odsetek ludności żydowskiej, ten odsetek wzrastał, w miastach zaś, w których nastąpiło zbyt silne przesycenie żywołem żydowskim i które wykazują zastój w rozwoju, odsetek spada. Spotykamy nawet miasta, które mają absolutną mniejszą liczbę żydów w r. 1921, niż w r. 1897. (W woj. Warszawskim w 12 miastach: w Mszczonowie, Sochaczewie, Płocku, Wyszogrodzie, Dobrzyniu nad Wisłą, Przasnyszu, Nowym Dworze, Zakroczymiu, Warce, Kałuszynie, Nasielsku i Makowie; w woj. Łódzkim — 3 miastach: Błaszczach, Ozorkowie i Łasku; w woj. Kieleckim — w 4 miastach: Pińczowie, Staszowie, Chęcinach, i Przedborzu; w woj. Lubelskim — w 8 miastach: Dubieniec, Krasnymstawie, Puławach, Łęcznej, Terespolu, Janowie Podlaskim, Węgrowie i Żelechowie; w woj. Białostockim — w 8 miastach: Wysokiem Mazowieckiem, Tykocinie, Ostrołęce, Kolnie, Szczuczynie, Augustowie, Suwałkach i Sejnach). W ogromnej większości są to nieduże miasta, które miały bardzo wielki odsetek żydów. W wielu z tych miast wypadki wojenne przyspieszyły emigrację żydowską.

Jeżeli podzielimy miasta na cztery kategorie: 1) liczących poniżej 25% żydów, 2) od 25 do 50%, 3) od 50 do 75%, i 4) powyżej 75% żydów, to otrzymamy następującą tablicę.

WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE.

Rok	Liczba miast ogółem	Liczących do 25%	Od 25 do 50%	Od 50 do 75%	Ponad 75%
1827	53	11	22	17	3
1857	53	6	19	23	5
1921	59	9	38	11	1

WOJEWÓDZTWO ŁÓDZKIE.

1827	43	23	14	5	1
1857	45	15	19	10	1
1921	46	10	32	4	—

WOJEWÓDZTWO KIELECKIE.

1827	35	19	4	12	—
1857	35	12	8	13	2
1921	39	6	19	11	3

WOJEWÓDZTWO LUBELSKIE.

1827	32	3	14	15	—
1857	32	1	8	22	1
1921	33	1	11	21	—

WOJEWÓDZTWO BIAŁOSTOCKIE.

1827	16	2	9	5	—
1857	16	—	5	8	3
1921	19	1	11	7	—

B. KRÓL. KONGRESOWE.

1827	179	58	63	54	4
1857	181	34	59	76	12
1921	196	27	111	54	4

Rozwój stosunków w ciągu stulecia 1827 — 1921 wykazuje że:

- 1) Zmniejsza się liczba miast, które miały stosunkowo niewielki (poniżej 25%) odsetek żydów. Przeludnienie żywołem żydowskim innych miast powoduje osiedlenie się żydów w tych ośrodkach, które są nimi mniej przesycone. Należy przytem pamiętać, że w r. 1827 jak i w r. 1856 żydom nie było wolno mieszkać w całym szeregu miast (w r. 1827, było takich miast, w których nie wykazano ludności żydowskiej — 6, wszystkie na terytorjum województwa Kieleckiego; w r. 1857 — 8, z tego 1 w woj. Łódzkim, a 7 w woj. Kieleckim), oraz że do miast nadgranicz-

nych nie wolno było się przesiedlać żydom z innych miejscowości. 2) Przewagę zyskują miasta, liczące od 25 — 50% żydów. Miasta, w których ludność żydowska przekracza 50%, są to miasta małe i nie powiększające liczby swych mieszkańców, znajdujące się w zastoju. Z miast, liczących ponad 25 tysięcy mieszkańców, tylko jeden Będzin ma procent żydów, przewyższający 50% (62,1), ale należy wziąć pod uwagę, że sąsiednie duże skupienia miejskie — centra fabryczne (Sosnowiec, Dąbrowa Górnicza) mają stosunkowo mały odsetek żydów. Z miast, liczących ponad 10 tysięcy mieszkańców, tylko jeszcze Ostrowiec (51,2%), Chełm (52,0%), Biała Podlaska (52,9%), Międzyrzec (74,6%) i Ostrów (50,7%) mają przeszło połowę żydów wśród swej ludności; przytem z pomiędzy tych sześciu miast tylko Będzin wykazuje w r. 1921 w porównaniu z r. 1897 powiększenie się odsetka żydów, pozostałe jego spadek. Jedyne woj. Lubelskie ma znaczną przewagę miast, w których żydzi stanowią większość ludności.

Żydzi napływają obecnie przedewszystkiem do miast, które się najszybciej rozwijają. Jednakże, jeżeli do nich zaliczymy te miasta, w których ludność w okresie 1857 — 1921 przynajmniej się potroiła, to na 47 miast tylko siedem z nich ma powyżej 50% żydów (Będzin, Belchatów, Ostrowiec, Chełm, Biała Podlaska, Ostrów i Zambrów). W tych 47 miastach wzrósł odsetek żydów w 16, a zmniejszył się w 31. A i te miasta, które miały wzrost odsetka żydów, na ogół w 1857 liczyły niewielu mieszkańców żydów (od 0 do 25%)—mianowicie: 1) Błonie (7,7%), 2) Włocławek (20,1), 3) Słupca (0), 4) Łódź (11,7), 5) Pabjanice (17,2), 6) Czeladź (0), 7) Miechów (0), 8) Busk (0), 9) Kielce (0), 10) Jędrzejów (0), 11) Radom (20,3%). Duży odsetek miały w r. 1857: 1) Sulejów (27,5%), 2) Radomsko (39,3), 3) Będzin (59,6), 4) Wierzbnik (25,3) i 5) Stoczek (29,1%).

Jeżeli uwzględnimy miasta, których zaludnienie wykazuje zastój t. zn., których ludność w okresie 1857.— 1921 nawet się nie podwoiła, to na 79 miast takich stwierdzamy spadek odsetka żydów w 61, a wzrost tylko w 18, a z tej liczby 6 miast miało w r. 1857 poniżej 25% żydów. Wzrost odsetka wykazują w woj. Warszawskim 1 miasto (Rawa), w woj. Łódzkim — 5 (mianowicie Dąbie, Kłodawa, Rychwał, Stawiszyn, Koniecpol), w woj. Kieleckim — 3 (Skalbmierz, Szydłowiec, Wyśmierzyce), w woj. Lubelskim — 7 (Biłgoraj, Tomaszów, Hrubieszów, Szczebrzeszyn, Janów Podlaski, Radzyń, Międzyrzec), w woj. Białostockim — 1 (Wysockie Mazowieckie). W woj. Lubelskim, gdzie miasta są najbardziej opanowane przez żydów, nawet w miastach, będących w zastoju, wzrasta odsetek żydów.

ŻYDZI W OSADACH.

Statystyka ludności w b. Kongresówce odróżnia od miast t. zw. osady miejskie. Są to miasteczka, które posiadały dawniej (z bardzo nielicznymi wyjątkami) prawa miejskie, po r. 1864 je straciły i przemianowane zostały na osady, a po r. 1918 nie zostały zaliczone do miast. W ogromnej większości nie rozwijają się one pod względem ludnościowym, a część ich ma obecnie charakter raczej wsi, niż osiedli miejskich. Przeprowadziwszy taki sam podział osad, jak miast, według odsetka żydów, otrzymamy zestawienie następujące:

WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE.

Rok	Ogółem osad	Do 25% żydów	Od 25-50% żydów	Od 50-75% żydów	Ponad 75%
1827	42	20	15	6	1
1857	42	14	15	10	3
1921	45	21	18	4	2

Tablica III.

WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE

Nazwa	1808	1827	1857	1921
pow. Błoński				
1. Nadarzyn				
ogółem	502	740	938	1.282
żydów	222	290	519	431
% żydów	44,2	39,2	55,3	33,6
2. Wiskitki				
ogółem	656	1.020	1.652	2.785
żydów	88	192	552	951
% żydów	13,4	18,8	33,4	34,1
pow. Gostyniński				
3. Kiernożia				
ogółem	162	417	355	726
żydów	48	123	162	284
% żydów	29,6	29,5	45,6	39,1
4. Osmolin				
ogółem	318	351	513	1.022
żydów	3	17	37	63
% żydów	0,9	4,8	7,2	6,2
pow. Sochaczewski				
5. Hów				
ogółem	225	285	369	785
żydów	128	162	258	374
% żydów	56,9	56,8	69,9	47,6

Nazwa	1808	1827	1857	1921
pow. Łowicki				
6. Bielawy				
ogółem	464	555	588	623
żydów	69	86	174	—(?)
% żydów	14,9	15,5	29,6	0,0
7. Sobota				
ogółem	295	631	695	822
żydów	123	202	279	356
% żydów	41,7	32,0	40,1	43,3
8. Bolimów				
ogółem	636	927	1.162	1.160
żydów	123	223	339	259
% żydów	19,3	24,0	29,1	22,3
pow. Rawski				
9. Inowłódz				
ogółem	380	771	925	1.332
żydów	80	229	277	408
% żydów	21,1	29,0	29,9	30,6
pow. Kutnoski				
10. Dąbrowice				
ogółem	1.231	1.644	1.496	2.349
żydów	111	115	162	184
% żydów	9,0	7,0	10,8	7,8
pow. Nieszawski				
11. Osiecin				
ogółem		540	508	820
żydów		174	251	436
% żydów		32,2	49,4	53,2
12. Piotrków Kujawski				
ogółem	537	687	709	905
żydów	381	680	669	742
% żydów	70,9	99,0	94,4	82,0
13. Raciążek				
ogółem	469	693	850	1.146
żydów	—	19	—	—
% żydów	0,0	2,7	0,0	0,0
14. Służewo				
ogółem	1.040	1.295	1.192	1.436
żydów	557	541	560	259
% żydów	53,6	41,8	47,8	18,0
pow. Płocki				
15. Drobin				
ogółem	1.717	1.919	1.139	2.435
żydów	1.607	1.409	737	1.095
% żydów	93,6	72,9	64,7	45,0
16. Bielsk				
ogółem	306	570	596	1.252
żydów	184	133	113	249
% żydów	60,1	23,3	19,0	19,1

	Nazwa	1808	1827	1857	1921
17.	Bodzanów				
	ogółem	167	399	622	2.093
	żydów	64	90	240	807
	% żydów	38,3	22,6	38,6	38,6
	pow. Płoński				
18.	Nowe Miasto				
	ogółem	668	909	1.439	1.969
	żydów	424	375	884	780
	% żydów	63,5	41,3	61,4	39,6
19.	Czerwińsk				
	ogółem	154	557	729	1.608
	żydów	72	96	215	388
	% żydów	46,8	17,2	29,5	24,1
20.	Sochocin				
	ogółem	187	569	909	1.638
	żydów	67	145	324	406
	% żydów	35,8	25,5	35,6	24,8
	pow. Sierpecki				
21.	Biezuń				
	ogółem	1.085	1.998	2.376	2.344
	żydów	398	725	697	779
	% żydów	36,7	36,3	29,3	33,2
	pow. Lipnoski				
22.	Bobrowniki				
	ogółem	350	711	870	908
	żydów	208	148	63	11
	% żydów	59,4	20,8	7,2	1,2
23.	Kikoł				
	ogółem	635	544	506	769
	żydów	605	340	402	267
	% żydów	95,0	62,5	79,4	34,7
24.	Skepe				
	ogółem	142	978	1.091	1.679
	żydów	40	55	176	268
	% żydów	28,2	5,6	16,1	16,0
	pow. Mławski				
25.	Szreńsk				
	ogółem	1.255	1.688	1.750	1.949
	żydów	298	592	865	613
	% żydów	23,8	35,1	49,4	31,5
26.	Radzanów				
	ogółem	501	861	1.040	1.336
	żydów	119	375	571	303
	% żydów	23,7	43,6	54,9	22,7
27.	Zieluń				
	ogółem				839
	żydów				366
	% żydów				43,6

Nazwa		1808	1827	1857	1921
28.	Kuczbork				
	ogółem	170	450	565	459
	żydów	68	291	314	32
	% żydów	40,0	64,7	55,6	7,0
	pow. Przasnyski				
29.	Janowo				
	ogółem	500	1.368	1.605	1.195
	żydów	88	430	651	24
	% żydów	17,6	31,4	40,6	2,1
	pow. Warszawski				
30.	Karczew				
	ogółem		1.153	1.720	3.266
	żydów		507	874	836
	% żydów		44,0	50,8	25,6
31.	Okuniew				
	ogółem		551	540	1.891
	żydów		65	110	498
	% żydów		11,8	20,4	26,3
	pow. Grójecki				
32.	Błędów				
	ogółem				1.879
	żydów				815
	% żydów				43,4
33.	Przybyszew				
	ogółem	558	915	1.006	1.089
	żydów	56	68	41	104
	% żydów	10,0	7,4	4,1	9,6
34.	Czersk				
	ogółem	398	486	310	492
	żydów	36	45	17	5
	% żydów	9,0	9,3	5,5	1,0
35.	Tarczyn				
	ogółem	438	633	977	2.526
	żydów	126	207	630	1.427
	% żydów	28,8	32,7	64,5	56,5
36.	Goszczyn				
	ogółem	616	744	792	1.237
	żydów	67	99	110	185
	% żydów	10,9	12,0	13,9	15,0
	pow. Miński				
37.	Cegłów				
	ogółem		371	285	937
	żydów		40	36	89
	% żydów		10,8	12,6	9,5
38.	Kolbiel				
	ogółem		376	650	1.731
	żydów		230	518	1.130
	% żydów		61,2	79,7	65,3

	Nazwa	1808	1827	1857	1921
39.	Łatowicz				
	ogółem		1.140	1.136	2.180
	żydów		101	136	416
	% żydów		8,9	12,0	19,1
40.	Siennica				
	ogółem		322	570	988
	żydów		189	334	560
	% żydów		58,7	58,6	56,7
41.	Stanisławów				
	ogółem		806	964	2.078
	żydów		119	198	495
	% żydów		14,8	20,4	23,8
	pow. Radzymiński				
42.	Jadów				
	ogółem		466	764	1.965
	żydów		48	331	1.492
	% żydów		10,3	43,2	75,9
43.	Kamieńczyk				
	ogółem		675	848	1.205
	żydów		62	81	124
	% żydów		9,2	9,6	10,3
44.	Tłuszcz				
	ogółem				1.102
	żydów				437
	% żydów				39,7
	pow. Makowski				
45.	Krasnosielec				
	ogółem		682	981	1.842
	żydów		221	604	926
	% żydów		32,4	61,6	50,0

WOJEWÓDZTWO ŁÓDZKIE.

	pow. Łęczycki				
1.	Grabów				
	ogółem	358	656	918	1.658
	żydów	118	348	514	915
	% żydów	33,0	50,3	56,0	55,2
2.	Parzęczew				
	ogółem	403	1.074	1.180	808
	żydów	174	399	545	174
	% żydów	43,2	37,2	46,2	21,5
3.	Piątek				
	ogółem	1.042	1.516	1.612	3.234
	żydów	400	698	805	1.291
	% żydów	38,4	46,0	49,9	39,9
4.	Poddębice				
	ogółem		1.477	1.845	3.122
	żydów		267	832	1.333
	% żydów		18,1	45,1	42,3

Nazwa	1808	1827	1857	1921
pow. K o l s k i				
5. Brudzew				
ogółem	411	540	762	1.193
żydów	27	31	69	132
% żydów	6,6	5,7	9,1	11,1
6. Izbica				
ogółem	800	1.474	2.119	2.981
żydów	296	681	970	1.378
% żydów	37,0	46,2	45,8	46,2
7. Babiak				
ogółem		544	521	812
żydów		192	240	237
% żydów		35,3	46,1	29,2
8. Brdów				
ogółem	604	897	800	1.081
żydów	28	45	85	24
% żydów	4,6	5,0	10,6	2,2
9. Sompolno				
ogółem	777	1.752	1.601	3.747
żydów	54	318	431	1.149
% żydów	6,9	18,2	26,9	30,7
10. Grzegorzew				
ogółem	539	985	1.153	1.761
żydów	20	69	135	10
% żydów	3,7	7,0	11,7	0,6
pow. S ł u p e c k i				
11. Skulsk				
ogółem	410	430	441	880
żydów	176	204	171	228
% żydów	42,9	47,4	38,8	25,9
12. Wilczyn				
ogółem	948	389	457	658
żydów	139	138	213	174
% żydów	14,7	35,5	46,6	26,4
13. Kazimierz Biskupi				
ogółem	640	1.197	1.138	1.655
żydów	12	57	58	—
% żydów	1,9	4,8	5,1	0,0
14. Łądek				
ogółem	368	541	642	845
żydów	8	37	62	37
% żydów	2,2	6,8	9,7	4,4
pow. K a l i s k i				
15. Chocz				
ogółem	885	1.244	1.113	1.753
żydów	24	39	14	99
% żydów	2,7	3,1	1,3	5,6

Nazwa	1808	1827	1857	1921
16. Iwanowice				
ogółem	590	1.030	768	1.008
żydów	33	154	118	65
% żydów	5,6	15,0	15,4	6,4
17. Koźminek				
ogółem	828	1.100	1.200	2 273
żydów	135	147	213	729
% żydów	16,3	13,4	17,8	32,1
18. Opatówek				
ogółem	407	1.020	1.659	2.802
żydów	6	2	—	186
% żydów	1,5	0,2	0,0	6,6
19. Staw				
ogółem	337	456	586	740
żydów	—	16	12	27
% żydów	0,0	3,5	2,0	3,6
pow. Wieluński				
20. Bolesławiec				
ogółem	687	839	991	1.854
żydów	57	157	298	546
% żydów	8,3	18,7	30,1	29,4
21. Działoszyn				
ogółem	1.339	2.845	3.092	3.985
żydów	842	1 799	2.107	1.909
% żydów	62,9	63,2	68,1	47,9
22. Lututów				
ogółem			440	2.132
żydów			135	1.466
% żydów			30,7	68,8
23. Osiaków				
ogółem				1.544
żydów				759
% żydów				49,2
pow. Sieradzki				
24. Burzenin				
ogółem	363	528	775	1.145
żydów	58	130	241	228
% żydów	16,0	24,6	31,1	19,9
pow. Łódzki				
25. Kazimierz				
ogółem	344	377	380	539
żydów	13	20	16	—
% żydów	3,8	5,3	4,2	0,0
26. Rzgów				
ogółem	893	949	1.091	1.808
żydów	94	65	122	93
% żydów	10,5	6,8	11,2	5,1

Nazwa	1808	1827	1857	1921
pow. Brzeziński				
27. Będków				
ogółem	364	749	602	696
żydów	—	67	248	228
% żydów	0,0	14,0	41,2	32,8
28. Ujazd				
ogółem	509	812	1.055	1.978
żydów	172	347	543	792
% żydów	33,8	42,7	51,5	40,0
29. Jeżów				
ogółem	586	788	1.172	2.650
żydów	27	60	308	1.048
% żydów	4,6	7,6	26,3	39,5
pow. Łaski				
30. Widawa				
ogółem	665	1.324	1.800	2.209
żydów	137	632	968	773
% żydów	20,6	47,7	53,8	35,0
31. Szczerców				
ogółem	513	1.306	1.687	4.350
żydów	88	186	371	1.513
% żydów	17,2	14,2	22,0	34,8
32. Lutomiersk				
ogółem	1.239	2.153	2.160	2.193
żydów	657	1.102	999	775
% żydów	53,0	51,2	46,3	35,3
pow. Piotrkowski				
33. Wolbórz				
ogółem	805	1.276	1.425	2.248
żydów	39	112	270	443
% żydów	4,8	8,8	18,9	19,7
34. Kamieńsk				
ogółem	501	749	1.172	2.390
żydów	88	268	563	856
% żydów	17,6	35,8	48,0	35,8
35. Rozprza				
ogółem	252	448	423	1.087
żydów	86	213	246	546
% żydów	34,1	47,5	58,2	50,2
36. Grocholice				
ogółem	284	792	1.382	921
żydów	26	61	151	51
% żydów	9,2	7,7	10,9	5,5
pow. Radomski				
37. Brzeźnica				
ogółem	831	958	1.298	1.899
żydów	32	172	299	406
% żydów	3,9	18,0	23,0	21,4

	Nazwa	1808	1827	1857	1921
38	Pławno				
	ogółem	329	726	1.230	1.556
	żydów	157	273	755	566
	% żydów	47,7	37,6	61,4	36,4
39.	Pajęczno				
	ogółem	843	1.252	1.802	2.609
	żydów	91	173	518	618
	% żydów	10,8	13,8	28,7	23,7

WOJEWÓDZTWO KIELECKIE.

pow. Będziński

1.	Koziegłowy				
	ogółem	1.278	1.776	1.698	2.476
	żydów	—	—	—	343
	% żydów	0,0	0,0	0,0	13,9
2.	Kromolów				
	ogółem	687	1.433	1.444	2.497
	żydów	58	120	517	275
	% żydów	8,4	8,3	35,8	11,0
3.	Mrzyglód				
	ogółem	681	1.034	1.353	1.387
	żydów	58	92	315	75
	% żydów	8,4	8,9	23,3	5,4
4.	Siewierz				
	ogółem	1.203	1.602	1.521	2.385
	żydów	—	—	—	266
	% żydów	0,0	0,0	0,0	11,2
5.	Włodowiec				
	ogółem	860	900	1.131	1.193
	żydów	45	53	171	71
	% żydów	5,2	5,9	15,1	6,0
6.	Żarki				
	ogółem		2.573	2.847	4.406
	żydów		702	1.544	2.536
	% żydów		27,3	54,2	57,6

pow. Częstochowski

7.	Olsztyn				
	ogółem	292	611	631	887
	żydów	6	41	141	400
	% żydów	2,1	6,7	22,3	11,3
8.	Przyrów				
	ogółem	903	1.798	2.206	2.453
	żydów	102	552	954	802
	% żydów	11,3	30,7	43,2	32,7
9.	Mstów				
	ogółem	646	1.031	1.171	1.970
	żydów	23	110	303	740
	% żydów	3,6	10,7	25,9	37,6

	Nazwa	1808	1827	1857	1921
10.	Janów				
	ogółem	678	949	941	1.064
	żydów	152	183	462	264
	% żydów	22,4	19,3	49,1	24,8
	pow. Olkuski				
11.	Ogrodzieniec				
	ogółem	473	691	1.098	2.401
	żydów	16	39	212	45
	% żydów	3,4	5,6	19,3	1,9
12.	Pilica				
	ogółem	1.956	2.861	3.956	3.299
	żydów	578	1.096	2.266	1.877
	% żydów	29,6	38,3	57,3	57,0
13.	Skała				
	ogółem		1.071	934	3.593
	żydów		—	—	604
	% żydów		0,0	0,0	16,8
14.	Sławków				
	ogółem	1.612	2.510	2.052	3.750
	żydów	12	—	—	610
	% żydów	0,7	0,0	0,0	16,3
15.	Wolbrom				
	ogółem		2.716	2.479	7.229
	żydów		724	1.466	4.276
	% żydów		26,7	59,1	59,2
16.	Żarnowiec				
	ogółem		1.276	1.640	2.127
	żydów		318	814	946
	% żydów		24,9	49,6	44,5
	pow. Miechowski				
17.	Brzesko Nowe				
	ogółem		910	930	1.845
	żydów		—	—	457
	% żydów		0,0	0,0	24,8
18.	Książ Wielki				
	ogółem		872	973	1.715
	żydów		392	486	852
	% żydów		45,0	49,9	49,7
	pow. Pińczowski				
19.	Wiślica				
	ogółem		1.688	1.993	2.127
	żydów		785	1.370	1.341
	% żydów		46,5	68,7	63,0
20.	Koszyce				
	ogółem		594	580	1.475
	żydów		24	28	678
	% żydów		4,0	4,8	46,0

	Nazwa	1808	1827	1857	1921
21.	Opatowiec				
	ogółem		590	436	762
	żydów		37	34	166
	% żydów		6,3	7,8	21,8
	pow. Stopnicki				
22.	Pierzchnica				
	ogółem		789	695	1,070
	żydów		44	149	180
	% żydów		5,6	21,4	17,7
23.	Kurozwęki				
	ogółem		763	704	1,033
	żydów		136	196	224
	% żydów		17,8	27,8	21,7
24.	Nowy Korczyn				
	ogółem		2,396	3,354	3,682
	żydów		1,232	2,350	2,478
	% żydów		51,4	70,1	67,3
25.	Oleśnica				
	ogółem		875	897	1,133
	żydów		111	130	67
	% żydów		12,7	14,5	5,9
26.	Pacanów				
	ogółem		1,663	1,515	2,598
	żydów		913	912	1,689
	% żydów		54,9	60,2	65,0
27.	Stopnica				
	ogółem		2,061	2,187	4,402
	żydów		1,014	1,461	3,328
	% żydów		49,2	66,8	75,6
28.	Szydłów				
	ogółem		2,180	1,998	2,246
	żydów		1,139	742	660
	% żydów		52,2	37,1	29,4
	pow. Sandomierski				
29.	Klimontów				
	ogółem		1,514	1,740	3,737
	żydów		860	1,130	2,652
	% żydów		56,8	64,9	71,0
30.	Koprzywnica				
	ogółem		1,054	1,067	2,349
	żydów		50	246	812
	% żydów		4,7	23,1	34,6
31.	Osiek				
	ogółem		874	976	1,352
	żydów		29	154	539
	% żydów		3,3	15,8	40,0
32.	Połaniec				
	ogółem		1,744	1,907	2,561
	żydów		602	753	1,025
	% żydów		34,5	39,5	40,0

	Nazwa	1808	1827	1857	1921
33.	Bogorja				
	ogółem		569	559	1.185
	żydów		142	166	450
	% żydów		25,0	29,7	38,0
	pow. Opatowski				
34.	Denków				
	ogółem		678	549	2.267
	żydów		16	24	260
	% żydów		2,4	4,4	11,5
35.	Ćmielów				
	ogółem		1.424	1.154	2.468
	żydów		147	232	664
	% żydów		10,3	20,1	26,9
36.	Iwaniska				
	ogółem		1.081	1.312	2.803
	żydów		294	596	1.518
	% żydów		27,2	45,4	54,2
37.	Gliniany				
	ogółem		346	340	621
	żydów		6	—	14
	% żydów		1,7	0,0	2,3
38.	Kunów				
	ogółem		814	1.048	2.145
	żydów		115	208	510
	% żydów		14,1	19,8	23,8
39.	Lasocin				
	ogółem		552	689	938
	żydów		17	10	123
	% żydów		3,1	1,5	13,1
40.	Łagów				
	ogółem		1.327	1.304	2.527
	żydów		60	142	1.269
	% żydów		4,5	10,9	50,2
41.	Ożarów				
	ogółem		967	1.716	3.456
	żydów		496	1.264	2.258
	% żydów		51,3	73,7	65,3
42.	Raków				
	ogółem		1.363	1.631	2.043
	żydów		761	953	1.112
	% żydów		55,8	58,4	54,4
43.	Waśniów				
	ogółem		312	301	580
	żydów		42	71	191
	% żydów		13,5	23,6	32,9
	pow. Kielecki				
44.	Bodzentyn				
	ogółem		1.145	1.204	3.093
	żydów		78	174	934
	% żydów		6,8	14,5	30,2

	Nazwa	1808	1827	1857	1921
45.	Daleszyce				
	ogółem		1.475	1.458	3.059
	żydów		86	131	306
	% żydów		5,8	9,0	10,0
46.	Słupia Nowa				
	ogółem		633	696	2.160
	żydów		80	158	956
	% żydów		12,6	22,7	44,3
	pow. Jędrzejowski				
47.	Małogoszcz				
	ogółem		1.016	1.091	2.198
	żydów		—	—	415
	% żydów		0,0	0,0	18,9
48.	Sobków				
	ogółem		1.271	820	855
	żydów		665	514	400
	% żydów		52,3	62,7	46,8
49.	Wodzisław				
	ogółem		1.970	2.153	3.878
	żydów		1.445	1.563	2.839
	% żydów		73,4	72,6	73,2
	pow. Włoszczowski				
50.	Kurzelów				
	ogółem		996	1.045	1.616
	żydów		88	62	191
	% żydów		8,8	5,9	11,8
51.	Lelów				
	ogółem	912	877	915	1.227
	żydów	263	339	480	638
	% żydów	28,8	38,7	52,5	52,0
52.	Secemin				
	ogółem		870	852	1.611
	żydów		100	96	224
	% żydów		11,5	11,3	13,9
	pow. Konecki				
53.	Gowarczów				
	ogółem		1.049	1.266	1.508
	żydów		457	644	508
	% żydów		43,6	50,9	33,7
54.	Radoszyce				
	ogółem		1.626	1.865	3.344
	żydów		476	747	1.278
	% żydów		29,3	40,1	38,2
	pow. Opoczyński				
55.	Białaczów				
	ogółem		683	874	1.290
	żydów		—	—	166
	% żydów		0,0	0,0	12,9

Nazwa		1808	1827	1857	1921
56.	Drzewnica				
	ogółem		397	555	1.662
	żydów		118	257	1.013
	% żydów		29,7	46,3	61,0
57.	Gielniów				
	ogółem		594	645	947
	żydów		60	124	171
	% żydów		10,1	19,2	18,1
58.	Klwów				
	ogółem		917	1.045	974
	żydów		300	400	297
	% żydów		32,7	38,3	30,7
59.	Odrzywół				
	ogółem		402	628	1.336
	żydów		20	88	389
	% żydów		5,0	14,0	29,1
60.	Przysucha				
	ogółem		2.236	2.642	3.238
	żydów		1.658	2.040	2.153
	% żydów		74,2	77,2	66,5
61.	Skrzynno				
	ogółem		552	415	641
	żydów		112	101	191
	% żydów		20,3	24,3	29,8
62.	Żarnów				
	ogółem		726	907	1.892
	żydów		232	390	919
	% żydów		32,0	43,0	48,6
p o w. R a d o m s k i					
63.	Białobrzegi				
	ogółem		785	853	2.419
	żydów		323	436	1.418
	% żydów		41,1	51,1	58,6
64.	Jedlińsk				
	ogółem		614	870	1.490
	żydów		157	267	762
	% żydów		25,6	30,5	51,1
65.	Przytyk				
	ogółem		1.230	1.347	2.302
	żydów		1.060	1.205	1.852
	% żydów		86,2	89,5	80,5
66.	Jastrząb				
	ogółem		440	488	811
	żydów		25	23	97
	% żydów		5,7	4,7	12,0
67.	Wierzbica				
	ogółem		861	1.264	1.243
	żydów		121	172	81
	% żydów		14,1	13,6	6,5

	Nazwa	1808	1827	1857	1921
68.	Wolanów				
	ogółem		290	376	514
	żydów		170	232	313
	% żydów		58,6	61,7	60,9
	pow. Kozienicki				
69.	Głowaczów				
	ogółem		955	921	2.271
	żydów		388	353	1.411
	% żydów		40,6	38,3	62,1
70.	Janowiec				
	ogółem		902	905	1.266
	żydów		296	349	261
	% żydów		32,8	38,6	20,6
71.	Giewoszków ¹⁾				
	ogółem		985		1.108
	żydów		654		585
	% żydów		66,4		52,8
72.	Granica ¹⁾				
	ogółem		1.030		1.030
	żydów		839		651
	% żydów		81,5		63,2
73.	Sieciechów				
	ogółem		540	683	998
	żydów		—	12	118
	% żydów		0,0	1,8	11,8
74.	Magnuszew				
	ogółem		1.000	1.924	1.567
	żydów		330	451	731
	% żydów		33,0	23,4	46,6
75.	Ryczywół				
	ogółem		1.186	1.011	636
	żydów		616	493	82
	% żydów		51,9	48,8	12,9
	pow. Iłżecki				
76.	Ciepielów				
	ogółem		861	648	978
	żydów		285	241	339
	% żydów		33,1	37,2	34,7
77.	Tarłów				
	ogółem		1.491	1.236	1.970
	żydów		814	658	1.052
	% żydów		54,6	53,2	53,4
78.	Lipisko				
	ogółem		1.623	1.433	2.472
	żydów		766	779	1.376
	% żydów		47,2	54,4	55,7
79.	Kazanów				
	ogółem		641	991	814
	żydów		170	469	336
	% żydów		26,5	47,3	41,3

¹⁾ W r. 1857 było łącznie w Gniewoszowie i Granicy 1.482 mieszkańców, w tem 1.054 żydów.

Nazwa	1808	1827	1857	1921
80. Sienno				
ogółem		814	1.064	1.686
żydów		251	503	735
% żydów		30,8	47,3	43,6
81. Solec				
ogółem		2.115	2.042	2.513
żydów		192	269	843
% żydów		9,1	13,2	33,5
82. Wąchock				
ogółem		990	990	2.389
żydów		63	135	468
% żydów		6,3	13,6	19,6
83. Grabowiec				
ogółem		509	407	656
żydów		13	17	43
% żydów		2,6	4,2	6,6

WOJEWÓDZTWO LUBELSKIE.

Nazwa	1827	1867	1921
pow. Janowski			
1. Annopol			
ogółem	655	747	1.714
żydów	441	575	1.251
% żydów	67,3	77,0	73,0
2. Modliborzyce			
ogółem	976	960	1.913
żydów	312	585	957
% żydów	32,0	60,9	50,0
3. Urzędów			
ogółem	1.817	1.897	3.563
żydów	12	7	284
% żydów	0,7	0,4	8,0
4. Zaklików			
ogółem	1.106	1.474	3.013
żydów	355	559	1.403
% żydów	32,1	37,9	46,6
pow. Biłgorajski			
5. Józefów			
ogółem	1.069	937	1.344
żydów	682	656	1.050
% żydów	63,8	70,0	78,1
6. Krzeszów			
ogółem	1.093	1.194	724
żydów	590	650	281
% żydów	54,0	54,4	38,8

Nazwa		1827	1857	1921
7.	Tarnogród			
	ogółem	4.000	4.109	4.769
	żydów	1.260	1.673	2.238
	% żydów	31,5	40,5	46,9
	pow. Tomaszowski			
8.	Jarczów			
	ogółem	648	190	956
	żydów	213	185	208
	% żydów	32,9	97,4(?)	21,8
9.	Komarów			
	ogółem	1.466	1.587	2.895
	żydów	571	934	1.752
	% żydów	39,0	58,9	60,5
10.	Łaszców			
	ogółem	999	1.076	1.141
	żydów	862	1.010	1.041
	% żydów	86,2	93,9	93,2
11.	Tyszowce			
	ogółem	2.153	2.626	4.420
	żydów	732	956	2.451
	% żydów	34,0	36,4	55,5
	pow. Hrubieszowski			
12.	Grabowiec			
	ogółem	1.663	2.223	2.750
	żydów	548	994	1.721
	% żydów	33,0	44,7	62,6
13.	Horodło			
	ogółem	1.576	1.514	2.495
	żydów	214	362	747
	% żydów	13,6	23,9	29,9
14.	Uchanie			
	ogółem	857	1.310	1.686
	żydów	377	798	1.010
	% żydów	44,0	60,9	59,9
15.	Kryłów			
	ogółem	1.151	1.240	1.286
	żydów	441	575	622
	% żydów	38,3	46,4	48,4
	pow. Chełmski			
16.	Sawin			
	ogółem	579	822	1.642
	żydów	8	131	361
	% żydów	1,4	15,9	22,0
17.	Rejowiec			
	ogółem	509	1.135	2.546
	żydów	275	824	1.827
	% żydów	54,0	72,6	71,8
18.	Siedliszcze			
	ogółem	—	—	944
	żydów	—	—	724
	% żydów	—	—	77,9

Nazwa		1827	1857	1921
19.	Świerze			
	ogółem			355
	żydów	—	—	294
	% żydów			82,8
20.	Pawłów			
	ogółem	555	629	1.052
	żydów	—	6	40
	% żydów	0,0	1,0	3,8
21.	Wojśławice			
	ogółem	1.548	1.557	2.270
	żydów	345	841	835
	% żydów	22,3	54,0	36,8
p o w. Z a m o j s k i				
22.	Frampol			
	ogółem	669	1.478	2.720
	żydów	207	659	1.465
	% żydów	30,9	44,6	53,9
23.	Goraj			
	ogółem	1.979	1.835	2.331
	żydów	563	483	394
	% żydów	28,4	26,3	16,9
24.	Krasnobród			
	ogółem	875	1.257	2.036
	żydów	424	662	1.148
	% żydów	48,5	52,7	56,4
p o w. K r a s n o s t a w s k i				
25.	Gorzków			
	ogółem	393	395	691
	żydów	144	221	434
	% żydów	36,6	55,9	62,8
26.	Izbica ¹⁾			
	ogółem	433		3.085
	żydów	422		2.862
	% żydów	97,5		92,8
27.	Tarnogóra ¹⁾			
	ogółem	840		1.589
	żydów	22		107
	% żydów	2,6		6,7
28.	Turobin			
	ogółem	2.086	2.359	1.592
	żydów	511	951	965
	% żydów	24,5	40,3	60,6
29.	Wysokie			
	ogółem			1.041
	żydów			285
	% żydów			27,4

¹⁾ W r. 1857 Izbica z Tarnogórą łącznie liczyły na 2.100 mieszkańców 1.200 żydów.

	Nazwa	1827	1857	1921
30.	Żółkiewka			
	ogółem	796	760	2.026
	żydów	506	385	1.308
	% żydów	63,6	50,7	64,6
	pow. Lubelski			
31.	Bełżyce			
	ogółem	1.949	1.799	3.694
	żydów	994	832	1.882
	% żydów	51,0	46,2	50,9
32.	Bychawa			
	ogółem	938	984	2.848
	żydów	546	639	1.876
	% żydów	58,2	64,9	65,9
33.	Chodel			
	ogółem		590	1.362
	żydów		137	646
	% żydów		23,2	47,4
34.	Piaski Luterskie			
	ogółem	1.117	2.362	3.974
	żydów	571	1.836	2.674
	% żydów	51,1	77,7	67,3
35.	Puchaczów			
	ogółem	601	881	1.012
	żydów	56	80	94
	% żydów	9,3	9,1	9,3
36.	Głusk			
	ogółem	774	732	928
	żydów	404	388	390
	% żydów	52,2	53,0	42,0
37.	Biskupice			
	ogółem	620	808	885
	żydów	139	266	129
	% żydów	22,4	32,9	14,6
	pow. Lubartowski			
38.	Czemierniki			
	ogółem	1.151	1.478	2.404
	żydów	316	322	1.004
	% żydów	27,5	21,8	41,8
39.	Michów			
	ogółem	856	1.509	3.068
	żydów	186	648	1.711
	% żydów	21,7	42,9	55,8
40.	Firlej			
	ogółem	940	821	1.150
	żydów	14	75	180
	% żydów	1,5	9,1	15,7
41.	Kamionka			
	ogółem	1.421	1.509	2.260
	żydów	171	224	556
	% żydów	12,0	14,8	24,6

	Nazwa	1827	1857	1921
pow. Puławski				
42.	Wąwolnica			
	ogółem	1.223	1.442	3.003
	żydów	369	404	1.043
	% żydów	30,2	28,0	34,7
43.	Irena			
	ogółem			4.063
	żydów			2.702
	% żydów			66,5
44.	Końskowola			
	ogółem	1.979	2.605	1.633
	żydów	872	1.536	876
	% żydów	44,1	59,0	53,6
45.	Kurów			
	ogółem	1.988	2.665	3.923
	żydów	1.090	1.564	2.230
	% żydów	54,8	58,7	56,8
46.	Markuszów			
	ogółem	808	892	1.848
	żydów	343	368	1.001
	% żydów	42,5	41,3	54,2
47.	Opole			
	ogółem	1.983	2.760	5.646
	żydów	994	1.778	3.766
	% żydów	50,1	64,4	66,7
48.	Bobrowniki			
	ogółem	800	1.265	1.133
	żydów	310	517	164
	% żydów	38,8	40,9	14,5
49.	Józefów			
	ogółem	1.254	1.918	1.100
	żydów	846	1.580	736
	% żydów	67,5	82,4	66,9
50.	Baranów			
	ogółem	1.445	1.799	1.907
	żydów	642	953	1.028
	% żydów	44,4	53,0	53,9
pow. Włodawski				
51.	Wisznice			
	ogółem	1.525	1.465	1.470
	żydów	653	696	811
	% żydów	42,8	47,5	55,2
52.	Sosnowica			
	ogółem			616
	żydów			275
	% żydów			44,6
53.	Orchówek			
	ogółem			661
	żydów			27
	% żydów			4,1

	Nazwa	1827	1857	1921
54.	Horodyszcze			
	ogółem	117	714	857
	żydów	—	45	19
	% żydów	0,0	6,3	2,2
	pow. Białski			
55.	Kodeń			
	ogółem	2.086	2.191	1.639
	żydów	665	748	541
	% żydów	31,9	34,1	33,0
56.	Lomazy			
	ogółem	1.928	2.445	2.142
	żydów	725	1.010	829
	% żydów	37,6	41,3	38,7
57.	Piszczac			
	ogółem	1.203	1.314	1.088
	żydów	329	495	394
	% żydów	27,3	37,7	36,2
58.	Rossosz			
	ogółem	1.172	1.663	1.391
	żydów	122	279	364
	% żydów	10,4	16,8	26,2
59.	Sławatycze			
	ogółem	1.602	1.846	1.868
	żydów	623	1.025	902
	% żydów	38,9	55,5	48,3
	pow. Konstantynowski			
60.	Sarnaki			
	ogółem	820	735	1.588
	żydów	527	534	1.198
	% żydów	64,3	72,7	75,4
61.	Konstantynów			
	ogółem	794	848	957
	żydów	517	651	783
	% żydów	65,1	76,8	81,8
	pow. Radzyński			
62.	Komarówka			
	ogółem			1.038
	żydów	—	—	412
	% żydów			39,7
63.	Wohyń			
	ogółem	1.159	1.861	2.579
	żydów	257	805	1.025
	% żydów	22,2	43,3	39,7
	pow. Łukowski			
64.	Adamów			
	ogółem	588	773	1.934
	żydów	108	162	664
	% żydów	18,4	21,0	34,3

	Nazwa	1827	1857	1921
65.	Lysobyki			
	ogółem	964	1.120	1.402
	żydów	269	443	438
	% żydów	27,9	39,6	31,2
66.	Serokomla			
	ogółem	651	540	977
	żydów	63	25	140
	% żydów	9,7	4,6	14,3
	pow. Garwoliński			
67.	Łaskarzew			
	ogółem	719	961	3.411
	żydów	—	157	1.352
	% żydów	0,0	16,3	39,6
68.	Maciejowice			
	ogółem	883	618	1.992
	żydów	337	210	799
	% żydów	38,2	34,0	40,1
69.	Osieck			
	ogółem	1.051	1.209	1.568
	żydów	102	82	324
	% żydów	9,7	6,8	20,7
70.	Parysów			
	ogółem	777	1.227	3.388
	żydów	220	531	1.906
	% żydów	28,3	43,3	56,3
71.	Ryki			
	ogółem	—	—	3.530
	żydów	—	—	2.419
	% żydów	—	—	68,5
72.	Sobienie-Jeziory			
	ogółem	—	—	1.888
	żydów	—	—	1.439
	% żydów	—	—	76,2
73.	Stężycza			
	ogółem	899	864	1.530
	żydów	—	—	125
	% żydów	0,0	0,0	8,2
	pow. Siedlecki			
74.	Mokobody			
	ogółem	967	1.134	1.386
	żydów	267	365	290
	% żydów	27,6	32,2	20,9
	pow. Sokołowski			
75.	Kossów			
	ogółem	315	808	1.362
	żydów	315	786	1.316
	% żydów	100,0	97,3	96,6
76.	Sterdyń			
	ogółem	261	244	802
	żydów	81	167	710
	% żydów	31,0	68,4	88,5

	Nazwa	1827	1857	1921
pow. Węgrowski				
77.	Miedzna			
	ogółem	632	769	1.271
	żydów	52	66	217
	% żydów	8,2	8,6	17,1
78.	Liw			
	ogółem	762	1.245	1.330
	żydów	62	175	125
	% żydów	8,1	14,1	9,4
79.	Stoczek			
	ogółem	—	—	1.636
	żydów	—	—	1.221
	% żydów	—	—	74,6

WOJEWÓDZTWO BIAŁOSTOCKIE.

	Nazwa	1808	1827	1857	1921
pow. Ostrowski					
1.	Czyżewo				
	ogółem	809	793	1.484	1.835
	żydów	611	785	1.441	1.595
	% żydów	75,5	99,0	97,1	86,9
2.	Nur				
	ogółem	607	538	820	1.363
	żydów	10	90	239	400
	% żydów	1,6	16,7	29,1	29,3
3.	Andrzejewo				
	ogółem	726	773	835	985
	żydów	28	111	220	277
	% żydów	3,9	14,4	26,3	28,1
4.	Zareby Kościelne				
	ogółem				1.630
	żydów				1.254
	% żydów				76,9
pow. Mazowiecki					
5.	Ciechanowiec				
	ogółem	526	617	1.200	1.658
	żydów	442	247	760	977
	% żydów	84,0	40,0	63,3	58,9
6.	Jabłonka Kościelna				
	ogółem	196			248
	żydów	196			157
	% żydów	100,0			63,3
pow. Łomżyński					
7.	Śniadowo				
	ogółem	716	1.160	1.203	869
	żydów	586	971	1.081	386
	% żydów	81,8	83,7	89,9	44,4

Nazwa	1808	1827	1857	1921
8. Wizna				
ogółem	1.241	1.766	1.861	2.670
żydów	205	390	492	714
% żydów	16,5	22,1	26,4	26,7
pow. Ostrołęcki				
9. Czerwin				
ogółem				362
żydów				218
% żydów				60,2
10. Goworowo				
ogółem				1.187
żydów				1.085
% żydów				91,4
11. Myszyniec				
ogółem	1.087	1.233	1.658	1.872
żydów	82	364	727	912
% żydów	7,5	29,5	43,8	48,7
pow. Szczuczynski				
12. Radziłów				
ogółem	532	780	1.495	1.983
żydów	51	225	639	671
% żydów	9,6	28,8	42,7	33,8
13. Wąsosz				
ogółem	770	1.022	1.389	1.746
żydów	14	280	453	334
% żydów	1,8	27,4	32,6	19,1
pow. Augustowski				
14. Raczki				
ogółem	1.404	1.296	2.093	1.558
żydów	1.117	957	1.758	533
% żydów	79,6	73,8	84,0	34,2
15. Lipsk n. Biebrzą				
ogółem	1.069	1.512	1.764	1.038
żydów	176	258	370	87
% żydów	16,5	17,1	21,0	8,4
16. Sztabin				
ogółem				500
żydów				62
% żydów				12,4
17. Sopoćkinie				
ogółem	550	800	1.594	1.774
żydów	312	533	1.239	888
% żydów	56,7	66,6	77,7	50,1
pow. Suwalski				
18. Filipów				
ogółem	1.610	1.915	2.457	1.554
żydów	334	675	856	280
% żydów	20,7	35,2	34,8	18,0

	Nazwa	1808	1827	1857	1921
19.	Przerośl				
	ogółem	1.077	1.940	1.926	750
	żydów	335	662	690	185
	% żydów	31,1	34,1	35,8	24,7
20.	Wiżajny				
	ogółem	1.242	1.603	1.990	1.396
	żydów	511	836	1.146	332
	% żydów	41,1	52,2	57,6	23,8
21.	Bakałarzewo				
	ogółem	1.544	934	941	705
	żydów	728	525	740	141
	% żydów	47,2	56,2	78,6	20,0

WOJEWÓDZTWO ŁÓDZKIE.¹⁾

Rok	Liczba osad ogółem	Liczących do 25%	Od 25 do 50%	Od 50 do 75%	Ponad 75%
1827	37	23	11	3	—
1857	38	17	15	6	—
1921	39	17	19	3	—

WOJEWÓDZTWO KIELECKIE.

1827	83	44	24	13	2
1857	81	39	22	18	2
1921	83	32	26	23	2

WOJEWÓDZTWO LUBELSKIE.

1827	68	22	29	14	3
1857	67	18	23	19	7
1921	79	19	24	26	10

WOJEWÓDZTWO BIAŁOSTOCKIE.

1827	16	4	6	4	2
1857	16	1	8	2	5
1921	21	7	7	4	3

B. KRÓL. KONGRESOWE

1827	246	113	85	40	8
1857	244	89	83	55	17
1921	267	96	94	60	17

Zestawienie to wskazuje na bardzo szybki wzrost żywołu żydowskiego w miasteczkach w okresie 1827 — 1857. W r. 1921, w porównaniu z r. 1857, uwidacznia się nieznaczne osłabienie tego żywołu,

¹⁾ Pt. str. 44.

jeżeli uwzględnić liczby dla całej Kongresówki. Natomiast różnice są bardzo znaczne w tym drugim okresie w poszczególnych województwach. W woj. Warszawskim, Łódzkim i Białostockim spostrzec można silniejszy wzrost ludności chrześcijańskiej niż żydowskiej w osadach miejskich, podczas gdy w woj. Kieleckim i Lubelskim opanowanie osad przez żywioł żydowski trwało i w drugiej połowie XIX wieku.

Te fakty stwierdzają również poniższe zestawienia co do wzrostu lub spadku odsetka żydów w osadach.

WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE.

W okresie	Liczba osad	% żydów wzrósł	% żydów spadł	Bez zmiany
1827 — 1921	42	20	21	1
1827 — 1857	42	31	10	1
1857 — 1921	42	13	27	2

WOJEWÓDZTWO ŁÓDZKIE.

1827 — 1921	37	17	19	1
1827 — 1857	37	30	7	
1857 — 1921	38	11	27	

WOJEWÓDZTWO KIELECKIE.

1827 — 1921	83	66	17	
1827 — 1857	81	63	11	7
1857 — 1921	81	48	33	

WOJEWÓDZTWO LUBELSKIE.

1827 — 1921	68	56	11	1
1827 — 1857	67	54	12	1
1857 — 1921	67	41	26	

WOJEWÓDZTWO BIAŁOSTOCKIE.

1827 — 1921	16	6	10	
1827 — 1857	16	14	2	
1857 — 1921	16	4	12	

B. KRÓL. KONGRESOWE.

1827 — 1921	246	165	78	3
1827 — 1857	243	192	42	9
1857 — 1921	244	117	125	2

W czasie od r. 1827 — 1921 stwierdzamy, że liczba osad miejskich, w których odsetek żydów się podniósł, przeszło dwukrotnie przewyższa liczbę osad, w których odsetek ten się zmniejszył. Ta przewaga przy-

rostu żydowskiego ma miejsce w latach 1827 — 1857, kiedy to w 79% osad szybciej wzrasta żywiół żydowski od chrześcijańskiego. W okresie 1857 — 1921 natomiast już większość osad wykazuje spadek odsetka żydów. Ale te procesy ludnościowe nie odbywają się równomiernie w całym kraju. W okresie 1827— 1857 we wszystkich województwach przyrost żydowski jest znakomicie silniejszy od przyrostu chrześcijańskiego; w okresie 1857 — 1921 przyrost ludności chrześcijańskiej jest silniejszy od żydowskiego w dużej większości osad w woj. Warszawskim, Łódzkim i Białostockim, odwrotnie zaś rzecz się ma w woj. Kieleckim i Lubelskim. Zaznaczyć należy, że w r. 1827 — 12 osad nie miało wcale mieszkańców żydów (głównie w woj. Kieleckim), w r. 1857 — 11 osad. Osady te (z wyjątkiem Raciążka) mają obecnie ludność żydowską, natomiast trzy osady, które miały wówczas nieznaczný odsetek żydów, w r. 1921 ludności żydowskiej nie posiadały (Bielawy (?), Kazimierz Biskupi i Kazimierz w woj. Łódzkim).

Tablica IV.

WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE.

Powiat	Miasta			Osady miejskie			Wsi		
	ogółem	żydów	%	ogółem	żydów	%	ogółem	żydów	%
1. Błonie . . .	42.941	8.753	20,4	4.067	1.382	34,0	68.586	535	0,8
2. Sochaczew . .	5.070	2.419	47,7	785	374	47,6	58.121	674	1,2
3. Gostynin . .	12.461	4.395	35,3	1.748	347	19,9	70.606	806	1,1
4. Łowicz . . .	15.807	4.517	28,6	2.605	615	23,6	76.384	590	0,8
5. Skierniewice .	15.265	4.333	28,4	—	—	—	48.211	183	0,4
6. Rawa . . .	13.593	6.114	45,0	1.332	408	30,6	68.572	588	0,9
7. Kutno . . .	27.213	10.744	39,5	2.349	184	7,8	70.471	173	0,2
8. Włocławek . .	57.203	14.546	25,4	—	—	—	67.618	123	0,2
9. Nieszawa . .	16.189	2.607	16,1	4.307	1.437	33,4	81.491	228	0,3
10. Płock . . .	30.049	9.817	32,7	5.780	2.151	37,2	73.922	269	0,4
11. Płońsk . . .	9.220	4.460	48,4	5.215	1.574	30,2	59.991	436	0,7
12. Sierpc . . .	15.192	6.445	42,4	2.344	779	33,2	51.374	444	0,9
13. Lipno . . .	11.160	3.218	28,8	3.356	546	16,3	78.902	1.031	1,3
14. Rypin . . .	11.319	4.767	42,1	—	—	—	67.041	507	0,8
15. Mława . . .	17.003	5.923	34,8	4.583	1.314	28,7	67.274	704	1,0
16. Przasnysz . .	8.455	3.086	36,5	1.195	24	2,0	46.665	364	0,8
17. Ciechanów . .	11.977	4.403	36,8	—	—	—	56.421	443	0,8
18. Warszawa . .	42.021	14.416	34,3	5.157	1.334	25,9	134.447	6.030	4,5
19. Grójec . . .	23.493	12.781	54,4	7.223	2.536	35,1	96.342	1.062	1,1
20. Mińsk Maz. . .	16.640	9.163	55,1	7.914	2.690	34,0	71.343	2.178	3,1
21. Radzymin . .	10.449	5.288	50,6	4.252	2.053	48,3	57.908	939	1,6
22. Pułtusk . . .	32.312	15.317	47,4	—	—	—	74.199	1.145	1,5
23. Maków . . .	9.483	5.015	52,9	1.842	926	50,3	46.978	774	1,6
W. Warszawskie	453.880	162.527	35,8	66.054	20.674	31,3	1.592.864	20.674	1,3

WOJEWÓDZTWO ŁÓDZKIE.

Powiat	Miasta			Osady miejskie			Wsi		
	ogółem	żydów	%	ogółem	żydów	%	ogółem	żydów	%
1. Łęczyca . .	22.856	9.000	39,4	8.822	3.713	42,1	90.744	179	0,2
2. Koło . . .	19.116	7.470	39,1	11.575	2.930	25,3	84.817	101	0,1
3. Konin . . .	18.980	4.698	24,8	—	—	—	80.093	187	0,2
4. Słupca . . .	16.607	3.533	21,3	4.038	439	10,9	72.203	333	0,5
5. Kalisz . . .	51.069	18.424	36,1	8.576	1.106	12,9	120.675	736	0,6
6. Wieluń . . .	20.309	8.384	41,3	9.518	4.680	49,2	151.534	2.048	1,4
7. Turek . . .	16.660	4.985	29,9	—	—	—	85.479	263	0,3
8. Sieradz . . .	40.277	15.239	37,8	1.145	228	19,9	114.003	377	0,3
9. Łódź m. . .	451.974	156.155	34,5	—	—	—	—	—	—
10. Łódź pow. .	43.671	8.913	20,4	2.347	93	4,0	63.616	511	0,8
11. Brzeziny . .	45.467	18.477	40,6	5.324	2.068	38,8	74.738	1.275	1,7
12. Łask . . .	34.556	9.853	28,5	8.752	3.061	35,0	106.096	2.539	2,4
13. Piotrków . .	52.959	17.451	33,0	6.646	1.896	28,5	137.680	2.429	1,8
14. Radomsko . .	21.109	8.851	41,9	6.064	1.590	26,2	142.674	2.758	1,9
W. Łódzkie . .	855.610	291.433	34,1	72.804	21.804	29,9	1.324.355	13.736	1,0

WOJEWÓDZTWO KIELECKIE.

1. Będzin . . .	200.894	42.096	21,0	14.344	3.566	24,3	171.194	4.778	2,8
2. Częstochowa	89.863	26.082	29,0	6.374	1.906	29,9	138.655	2.179	1,6
3. Olkusz . . .	6.667	2.707	40,6	22.399	8.358	37,3	107.173	527	0,5
4. Miechów . . .	13.793	5.150	37,3	3.560	1.309	36,8	132.005	1.859	1,4
5. Pińczów . . .	16.219	10.551	65,1	4.364	2.185	50,1	99.819	1.903	1,9
6. Stopnica . . .	11.639	7.372	63,3	16.111	8.626	53,5	112.874	1.918	1,7
7. Sandomierz .	18.134	8.790	48,5	11.184	5.478	49,0	82.545	1.636	2,0
8. Opatów . . .	28.532	15.557	54,5	19.848	7.919	39,9	114.220	1.439	1,3
9. Kielce . . .	46.392	18.355	39,6	8.312	2.196	26,4	125.162	3.663	2,8
10. Jędrzejów . .	11.732	4.585	39,1	6.931	3.654	52,7	81.656	2.108	2,6
11. Włoszczowa	11.090	5.442	49,1	4.454	1.053	23,6	75.179	1.211	1,6
12. Końskie . . .	29.571	15.877	53,7	4.852	1.786	36,8	110.533	1.472	1,3
13. Opoczno . . .	7.224	3.376	46,7	11.980	5.299	44,2	103.367	1.378	1,3
14. Radom . . .	65.095	25.394	39,0	8.779	4.523	51,5	119.565	1.953	1,6
15. Kozienice . .	14.270	7.598	53,2	8.682	3.839	44,2	101.305	1.584	1,6
16. Ilża . . .	10.013	3.704	37,0	13.478	5.192	37,8	113.749	1.346	1,2
W. Kieleckie . .	581.128	202.636	34,9	165.652	66.889	40,4	1.789.001	30.964	1,7

WOJEWÓDZTWO LUBELSKIE.

1. Janów . . .	14.715	7.081	48,1	10.203	3.895	38,2	106.584	2.431	2,3
2. Biłgoraj . . .	5.603	3.715	66,3	6.837	3.569	52,2	78.576	1.772	2,3
3. Tomaszów . .	7.125	4.643	65,2	9.412	5.452	57,9	76.272	2.059	2,7
4. Hrubieszów .	12.562	6.883	54,8	8.217	4.100	49,9	83.062	2.984	3,6
5. Chełm . . .	23.221	12.064	52,0	8.809	4.081	46,3	89.445	3.767	4,2
6. Zamość . . .	25.373	12.027	47,4	7.087	3.007	42,4	110.154	2.191	2,0
7. Krasnystaw .	8.943	1.754	19,6	10.024	5.961	59,5	98.113	2.778	2,8

Powiat	Miasta			Osady miejskie			Wsi		
	ogółem	żydów	%	ogółem	żydów	%	ogółem	żydów	%
8. Puławy . . .	10.612	4.603	43,4	24.256	13.546	55,8	114.153	1.147	1,0
9. Lublin . . .	94.412	37.337	39,5	14.703	7.691	52,3	125.197	1.917	1,5
10. Lubartów . .	9.329	5.288	56,7	8.882	3.451	38,9	78.032	930	1,2
11. Włodawa . .	17.969	9.468	52,7	3.604	1.132	31,4	55.145	2.962	5,4
12. Biała Podl. .	14.924	7.898	52,9	8.128	3.031	37,3	36.468	621	1,7
13. Konstantynów	7.248	4.415	60,9	2.545	1.981	77,8	55.262	845	1,5
14. Radzyń . . .	17.455	12.310	70,5	3.617	1.437	39,7	67.309	1.018	1,5
15. Siedlce . . .	33.944	16.431	48,4	1.386	290	20,9	63.133	2.100	3,3
16. Sokołów . . .	8.055	4.430	55,0	2.164	2.026	93,6	65.860	1.838	2,8
17. Węgrów . . .	8.522	5.148	60,4	4.237	1.563	36,9	70.013	2.614	3,7
18. Łuków	19.425	10.199	52,5	4.313	1.242	28,8	99.535	2.744	2,8
19. Garwolin . .	12.224	7.230	59,1	17.307	8.364	48,3	108.246	2.178	2,0
W. Lubelskie . .	351.661	172.954	49,2	155.731	75.819	48,7	1.580.559	38.896	2,5

WOJEWÓDZTWO BIAŁOSTOCKIE.

1. Ostrów	16.078	7.685	47,8	5.813	3.526	60,7	72.566	3.588	4,9
2. Wysokie Maz.	11.909	5.540	46,5	1.906	1.134	59,5	57.160	1.440	2,5
3. Łomża	30.030	12.861	42,8	3.539	1.100	31,1	68.296	3.040	4,5
4. Kolno	8.733	4.893	56,0	—	—	—	54.923	791	1,4
5. Szczuczyn . .	14.011	6.085	43,4	3.729	1.005	27,0	40.438	188	0,5
6. Ostrołęka . . .	9.145	3.352	36,7	3.421	2.215	64,7	61.270	1.064	1,7
7. Augustów . . .	8.762	2.261	25,8	4.870	1.570	32,2	48.752	205	0,4
8. Suwałki	16.780	5.747	34,2	4.405	938	21,3	49.227	559	1,1
9. Sejny	2.254	661	29,3	—	—	—	17.450	194	1,1
W. Białostockie .	117.702	49.085	41,7	27.683	11.488	41,5	470.082	11.069	2,4

Województwa

1. Warszawa (m)	936.713	310.322	33,1	—	—	—	—	—	—
2. Warszawskie	453.880	162.527	35,8	66.054	20.674	31,3	1.592.864	20.224	1,3
3. Łódzkie	855.610	291.433	34,1	72.804	21.804	29,9	1.324.355	13.736	1,0
4. Kieleckie . . .	581.128	202.636	34,9	165.652	66.889	40,4	1.789.001	30.964	1,7
5. Lubelskie . . .	351.661	172.954	49,2	155.731	75.819	48,7	1.580.559	38.896	2,5
6. Białostockie .	117.702	49.085	41,7	27.683	11.488	41,5	470.082	11.069	2,4
B. Kr. Kongresowe	3.296.694	1.188.957	36,1	487.924	196.674	40,3	6.756.861	114.889	1,7

Ludność żydowska skupia się głównie w miastach i osadach miejskich. Stanowi ona 36,1% ogółu ludności miast i 40,3% ogółu ludności osad miejskich. Dla miast odsetek żydów waha się 34,1% w woj. Łódzkim do 49,2% w woj. Lubelskim. W woj. Warszawskim w 4 powiatach na 23 żydzi w miastach mają przewagę (pow. Grójecki, Miński, Radzyński i Makowski); w woj. Łódzkim nie osiągają przewagi w żadnym powiecie; w woj. Kieleckim posiadają większość w 5 powia-

jach (Pińczowskim, Stopnickim, Opatowskim, Koneckim i Kozienickim) na 16; w woj. Lubelskim w 15 powiatach (Biłgorajskim, Tomaszowskim, Hrubieszowskim, Chełmskim, Lubartowskim, Włodawskim, Białskim, Konstantynowskim, Radzyńskim, Sokołowskim, Węgrowskim, Łukowskim i Garwolińskim) na 19; w woj. Białostockim w 1 powiecie (Koleńskim) na 9. Ogółem przeto w Kongresówce na 81 powiatów większość ludności miejskiej stanowią żydzi w 23 powiatach.

Dla osad odsetek żydów waha się od 29,9% w woj. Łódzkim do 48,7% w woj. Lubelskim. Przewagę mają żydzi wśród ludności osad w woj. Warszawskim w 1 powiecie (Makowskim); w woj. Łódzkim nie mają w żadnym powiecie; w woj. Kieleckim w 4 powiatach (Pińczowskim, Stopnickim, Jędrzejowskim, Radomskim); w woj. Lubelskim w 7 powiatach (Biłgorajskim, Tomaszowskim, Krasnostawskim, Puławskim, Lubelskim, Konstantynowskim, Sokołowskim); w woj. Białostockim w 3 powiatach (Ostrowskim, Mazowieckim i Ostrołęckim); — ogółem w 15 powiatach Kongresówki.

ŻYDZI WE WSIACH.

Rozsiedlenie ludności żydowskiej w miastach, osadach i gminach wiejskich przedstawia się jak następuje. Z pośród ogółu ludności żydowskiej mieszkało:

Województwo	W miastach		W osadach		We wsiach	
	osób	%	osób	%	osób	%
1. Warszawskie	162.527	79,9	20.674	10,2	20.224	9,9
2. Łódzkie	291.433	89,1	21.804	6,7	13.736	4,2
3. Kieleckie	202.636	67,4	66.889	22,3	30.964	10,3
4. Lubelskie	172.924	60,1	75.819	26,4	38.896	13,5
5. Białostockie	49.085	68,5	11.488	16,0	11.069	15,5
6. M. Warszawa	310.322	—	—	—	—	—
Król. Kongresowe	1.188.947	79,2	196.674	13,1	114.889	7,7

Tablica powyższa wykazuje, że 92,3% ludności żydowskiej osiedliło się w miastach i miasteczkach. Większy niż w innych województwach odsetek żydów mieszka w osadach miejskich w woj. Lubelskim i Kieleckim, gdzie tak licznie są rozsiane drobne miasteczka. W tych województwach są powiaty (Olkuski, Stopnicki, Opoczyński, Hżecki — w woj. Kieleckim; Tomaszowski, Krasnostawski, Puławski, Garwoliński w woj. Lubelskim), w których liczba żydów, zamieszkujących osady, jest większa od liczby żydów w miastach.

Koncentracja ludności żydowskiej w miastach i miasteczkach postępuje stale. Liczono ludności miejskiej żydowskiej:

w r. 1816	w miastach	143.999 = 67,7%	we wsiach	68.495 = 32,3%
w r. 1857	»	491.372 = 85,9%	»	80.606 = 14,1%
w r. 1921	»	1.385.621 = 92,3%	»	114.889 = 7,7%

Ludność żydowska w gminach wiejskich stanowi w Kongresówce 1,7% ogółu mieszkańców wsi¹⁾. Największy odsetek żydów po wsiach przypada na woj. Lubelskie (2,5%) i Białostockie (2,4%); w woj. Kieleckim odsetek wynosi 1,7%; w woj. Warszawskim 1,3%, w woj. Łódzkim 1,0%. Wahania w poszczególnych powiatach tego samego województwa są znaczne; w woj. Warszawskim od 0,2% w pow. Kutnoskim i Włocławskim do 4,5% w pow. Warszawskim; w woj. Łódzkim od 0,1% w pow. Kolskim do 2,4% w pow. Łaskim; w woj. Kieleckim od 0,5% w pow. Olkuskim do 2,8% w pow. Będzińskim i Kieleckim; w woj. Lubelskim od 1,0% w pow. Puławskim do 5,4% w pow. Włodawskim; w woj. Białostockiem od 0,4% w pow. Augustowskim do 4,9% w pow. Ostrowskim.

Znaczna liczba żydów, mieszkających we wsiach w poszczególnych powiatach, tłumaczy się tem, że niektóre wsi przekształcają się w osady miejskie. Tak z pomiędzy 20 tysięcy żydów, zamieszkałych w gminach wiejskich woj. Warszawskiego, przeszło 6 tysięcy przypada na jeden powiat Warszawski, w którym potworzyły się liczne skupienia podmiejskie. Zaznaczyć należy, że w niektórych gminach liczniejsza jest ludność żydowska na folwarkach, niż we wsiach.

Poniżej podajemy liczbę gmin wiejskich, które wcale nie mają ludności żydowskiej, oraz ogólną ilość gmin (po wyłączeniu osad miejskich).

Województwo	Ogólna liczba gmin	Liczba gmin bez żydów
1. Warszawskie	285	46
2. Łódzkie	232	41
3. Kieleckie	306	10
4. Lubelskie	275	5
5. Białostockie	91	7

I w tem zestawieniu uwidacznia się fakt, że północno-zachodnia część b. Kongresówki jest mniej przeludniona żywołem żydowskim i że w tej części silniej występuje koncentracja żydów w miastach. Większą liczbę gmin bez żydów mają powiaty: Błoński (4), Łowicki (4), Włocławski (4), Nieszawski (6), Mławski (4), Płocki (6) w woj. Warszawskim; Kolski (6), Kaliski (4), Łęczycki (7), Turecki (4), Sieradzki (5), Łaski (4) w woj. Łódzkim; pow. Będziński (4), w woj. Kieleckim i Suwalski (4) w woj. Białostockiem.

¹⁾ Pt. tabl. IV.

Umieszczam poniżej wykaz miejscowości, zaliczonych do wsi, które mają przeszło 100 głów ludności żydowskiej.

Tablica V.

WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE.

Nazwa miejscowości	Powiat	Ogólna liczba mieszkańców	Liczba żydów
1. Leszno	Błonie	1.858	258
2. Sanniki	Gostynin	1.447	315
3. Lubicz	Lipno	865	362
4. Walewskie	»	725	149
5. Łyszkowice	Łowicz	1.820	545
6. Szelków Nowy	Maków	408	107
7. Kaluska Wola	Mińsk M.	604	229
8. Kaluszyn Kol.	»	983	217
9. Mrozy	»	580	306
10. Dobrze	»	1.097	373
11. Strzegowo	Mława	1.853	591
12. Przyborowice Górne	Płońsk	323	130
13. Popowo Kościelne	Pułtusk	324	109
14. Włóki Małe	Sierpc	993	144
15. Włóki Piaski	»	751	111
16. Leoncin	Sochaczew	288	149
17. Marki	Warszawa	3.529	156
18. Pustelnik	»	1.956	368
19. Jabłonna	»	2.081	572
20. Henryków	»	658	234
21. Jeziorna Król.	»	824	137
22. Konstancinek	»	1.455	399
23. Łomianki Górne	»	315	130
24. Cechówka	»	792	143
25. Rembertów	»	1.375	369
26. Pomiechówek	»	666	202
27. Miłosna	»	901	122
28. Rutka	»	180	141
29. Wiązowna	»	734	272
30. Falenica letn.	»	1.761	1.108

WOJEWÓDZTWO ŁÓDZKIE.

1. Koluszki	Brzeziny	1.328	387
2. Rogów	»	367	161
3. Pabjanice przedm.	Łask	3.556	106
4. Zelów	»	5.362	1.816
5. Chojny Nowe B.	Łódź	2.723	104
6. Gorzkowice	Piotrków	1.548	648
7. Kleszczów	»	596	232
8. Gomunice	Radomsko	771	278
9. Gidle	»	1.457	192
10. Rząśnia	»	808	118
11. Sulmierzyce kol.	»	268	186
12. Sulmierzyce wieś	»	1.133	157
13. Grodziec	Słupca	1.144	107
14. Kiełczygłów	Wieluń	568	241
15. Kraszewice	»	1.968	135

WOJEWÓDZTWO KIELECKIE.

Nazwa miejscowości	Powiat	Ogólna liczba mieszkańców	Liczba żydów
1. Dańdówka	Będzin	1.751	145
2. Niwka	„	5.038	329
3. Granica	„	1.551	113
4. Niemce	„	2.251	105
5. Porąbka	„	3.392	119
6. Strzemieszyce	„	10.328	1.304
7. Ząbkowice	„	2.544	230
8. Łazy	„	1.579	234
9. Zagórze	„	6.719	282
10. Myszków Nowy	„	1.774	563
11. Raków	Częstochowa	5.127	111
12. Kamyk	„	924	345
13. Miedzno	„	1.806	124
14. Truskolasy	„	1.714	266
15. Sędziszów	Jędrzejów	1.312	448
16. Mąchocice	Kielce	1.492	113
17. Krajno	„	1.893	108
18. Łopuszno	„	568	397
19. Białogon	„	1.280	252
10. Suchedniów	„	4.105	912
21. Garbatka	Kozienice	1.739	111
22. Mniszew folw.	„	192	101
23. Mniszew wieś	„	722	164
24. Charsznica	Miechów	1.568	446
25. Maleniec	Opoczno	517	185
26. Paradyż	„	477	117
27. Kazimierza Wielka	Pińczów	2.188	293
28. Zachęta	Radom	423	270
29. Stromiec Zagajnik	„	293	189
20. Piotrkowice	Stopnica	782	248
31. Oleszno	Włoszczowa	1.103	114

WOJEWÓDZTWO LUBELSKIE

1. Holeszów	Biała Podl.	742	118
2. Zamek	Biłgoraj	1.877	150
3. Biszczka	„	1.813	170
4. Łukowa	„	3.126	174
5. Cyców	Chełm	852	181
6. Sielec	„	876	207
7. Ruda B.	„	583	236
8. Pilawa	Garwolin	1.208	179
9. Sobolew-Place	„	976	561
10. Skryhiczyn folw.	Hrubieszów	267	188
11. Pobereżany	„	820	129
12. Komora	„	188	123
13. Chrzanów	Janów	2.371	120
14. Zakrzówek	„	2.216	408
15. Zakrzówek Majoracki	„	653	119
16. Kraśniczyn	Krasnystaw	610	540
17. Okrzeja	Łuków	1.311	133
18. Nowiny Pokarczmiska	„	210	113
19. Stanin	„	643	131
20. Stok	„	705	167

Nazwa miejscowości	Powiat	Ogólna liczba mieszkańców	Liczba żydów
21. Nałęczów	Puławy	918	268
22. Sabinka	Siedlce	232	139
23. Zbuczyn	»	956	103
24. Kotun	»	712	138
25. Jabłonna Lacka	Sokołów	401	131
26. Baczki	Węgrów	486	133
27. Budziska	»	425	119
28. Łopianka	»	421	224
29. Prostyn	»	669	136
30. Sadowne	»	970	245
31. Dubeczno	Włodawa	1.498	440
32. Kodeniec	»	597	105
33. Skierbieszów	Zamość	1.021	106
34. Rudka	»	1.309	436

WOJEWÓDZTWO BIAŁOSTOCKIE.

1. Zbójna	Kolno	778	109
2. Piątnica	Łomża	1.663	520
3. Kossewo	»	503	143
4. Rutki	»	1.368	713
5. Gać	»	491	226
6. Modzele-Wygoda	»	291	173
7. Szumowo Nowe	»	364	125
8. Kadzidło	Ostrołęka	915	133
9. Ostrołęka st. kol.	»	1.322	147
10. Brańszczyk	Ostrów	731	140
11. Trzcianka	»	1.143	127
12. Długosiodło	»	1.744	801
13. Wąsewo	»	809	261
14. Małkinia Górna	»	1.611	275
15. Poręba-Kocęba	»	645	139
16. Poręba Średnia	»	556	112
17. Zawisty Dzikie	»	282	181
18. Jeleniewo	Suwałki	471	175
19. Puńsk	»	443	228
20. Wyszonki Kościelne	Wysokie M.	278	177
21. Kulesze Kościelne	»	278	185

Wymienione miejscowości w liczbie 131 nie są w ogromnej większości zwykłymi wsiami, w których ludność zajmuje się przeważnie rolnictwem. Są to: 1) osiedla podmiejskie; 2) osady fabryczne — do nich napływają coraz liczniej Żydzi, tracąc stopniowo środki utrzymania na wsi, a znajdując obecnie zarobek w pośrednictwie handlowem i pewnych gałęziach rzemiosła wśród ludności robotniczej; 3) stacje kolejowe, będące ważnymi punktami obrotu handlowego; 4) większe wsi, zwłaszcza kościelne, które stają się ośrodkami handlu lokalnego. Wysoki odsetek ludności żydowskiej w tych miejscowościach — w niektórych »wsiach« tego rodzaju przekracza on 50% — świadczy, że nie są to na ogół osiedla rolnicze. Jedynie we wschodniej części Kongresówki nadmierne skupienie Żydów w miastach i miasteczkach sprawia, że i w większych wsiach nagromadziła się znaczna liczba Żydów.

Tablica VI.

WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE.

Powiat	Liczba żydów we wsiach	Żydzi w miej- scowościach tablicy V	Ilość tych miej- sco- wości	Ogółem miejsco- wości wiejskich w powiecie
1. Błonie	535	258	1	611
2. Sochaczew	674	149	1	532
3. Gostynin	806	315	1	624
4. Łowicz ^{*1)}	590	545	1	374
5. Płońsk	436	130	1	630
6. Sierpc *	444	255	2	459
7. Lipno	1.031	511	2	662
8. Mława *	704	591	1	534
9. Warszawa *	6.030	5.353	14	797
10. Mińsk M. *	1.172	1.125	4	637
11. Pułtusk	1.145	109	1	579
12. Maków	774	107	1	386

WOJEWÓDZTWO ŁÓDZKIE

1. Słupca	439	107	1	506
2. Wieluń	2.048	376	2	832
3. Łódź	511	104	1	387
4. Brzeziny	1.275	548	2	549
5. Łask	4.042	1.922	2	623
6. Piotrków	2.429	880	2	880
7. Radomsko	2.758	931	5	848

WOJEWÓDZTWO KIELECKIE.

1. Będzin *	4.778	3.424	10	493
2. Częstochowa	2.179	846	4	526
3. Miechów	1.879	446	1	677
4. Pińczów	1.903	293	1	527
5. Stopnica	1.918	248	1	554
6. Kielce	3.663	1.782	5	533
7. Jędrzejów	2.108	448	1	490
8. Włoszczowa	1.211	114	1	428
9. Opoczno	1.378	302	2	674
10. Radom	1.953	459	2	890
11. Kozienice	1.584	376	3	683

WOJEWÓDZTWO LUBELSKIE.

1. Janów	2.431	647	3	425
2. Biłgoraj	1.772	494	3	244
3. Hrubieszów	2.984	440	3	380
4. Chełm	3.767	624	3	518
5. Zamość	2.191	542	2	412
6. Krasnystaw	2.778	540	1	403
7. Puławy	1.147	268	1	536
8. Włodawa	2.962	545	2	360
9. Biała	621	118	1	255
10. Siedlce	2.100	380	3	375
11. Sokołów	1.838	131	1	387
12. Węgrów	2.614	857	5	405
13. Łuków	2.744	544	4	541
14. Garwolin	2.178	740	2	716

¹⁾ W powiatach, oznaczonych gwiazdkami, żydzi mieszkający w wymienionych w tablicy poprzedniej miejscowościach, stanowią większość żydów, osiadły po wsiach.

WOJEWÓDZTWO BIAŁOSTOCKIE.

P o w i a t	Liczba żydów we wsiach	Żydzi w miej- scowościach tablicy V	Ilość tych miejscowości	Ogółem miejscowości wiejskich w powiecie
1. Ostrów *	3.588	2.036	8	564
2. Wysokie Maz.	1.440	362	2	462
3. Łomża *	3.040	1.900	6	443
4. Kolno	791	109	1	340
5. Ostrołęka	1.064	280	2	321
6. Suwałki *	559	403	2	584

III. ZIEMIE WSCHODNIE.

Ogólna liczba żydów na Ziemiach Wschodnich, na terytorjum, objętem spisem ludności w r. 1921, czyli w części woj. Białostockiego, która leżała poza granicami b. Królestwa Kongresowego, w woj. Poleskiem, Nowogródzkim, w części woj. Wileńskiego i w woj. Wołyńskim, wynosiła 499.969 osób czyli 11,6% ogółu mieszkańców.

Województwo	Ogółem ludności	Żydów	% żydów
1. Białostockie (część)	689.817	122.321	17,7
2. Poleskie	881.005	110.639	12,6
3. Nowogródzkie	823.089	74.334	9,0
4. Wileńskie (4 pow.)	476.164	27.935	5,9
5. Wołyńskie	1.437.907	164.740	11,5
Ziemie Wschodnie	4.307.982	499.969	11,6

Do tej liczby dodamy dane z 4 powiatów woj. Wileńskiego (m. Wilno, pow. Wileńsko-Trocki, Święciański i Oszmiański, w których nie przeprowadzono spisu w r. 1921, ale w których dokonał spisu w r. 1919 Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich). Mianowicie na tem terytorjum było wówczas 497.240 mieszkańców, w tej liczbie 63.849 żydów czyli 12,8%. Wtedy na Ziemiach Wschodnich ogólna liczba ludności wynosić będzie 4.805.122 głów, a żydów 563.818 czyli 11,7%.

Rozsiedlenie się żydów na Ziemiach Wschodnich nie jest równomierne. Najgęstsze skupienia utworzyły się wzdłuż dawnej granicy Kongresówki, której powiaty wschodnie również przed kilkudziesięciu laty odznaczały się bardzo wielkiem nagromadzeniem żywiołu żydowskiego. Stwierdzają to dane, dotyczące powiatów.

WOJEWÓDZTWO BIAŁOSTOCKIE.

P o w i a t	Ogółem ludności	Żydów	% żydów
1. Białystok	186.754	51.087	27,4
2. Sokółka	90.264	8.413	9,3

P o w i a t	Ogółem ludności	Żydów	% żydów
3. Bielsk	129.216	15.977	12,4
4. Grodno ¹⁾	150.443	31.823	21,2
5. Wołkowysk	115.261	13.672	11,9
6. Białowieża	17.879	1.349	7,6
Woj. Białostockie	689.817	122.321	17,7

WOJEWÓDZTWO POLESKIE.

1. Brześć n. B.	116.773	23.840	20,4
2. Kobryń	64.447	9.998	15,5
3. Drohiczyn	63.192	7.118	11,3
4. Prużana	64.393	9.281	14,4
5. Kamień Koszyrski	58.710	2.002	3,4
6. Kossów	48.853	5.715	11,7
7. Pińsk	138.869	21.438	15,4
8. Łuniniec	179.518	16.418	9,1
9. Sarny	146.250	14.829	10,1
Woj. Poleskie	881.005	110.639	12,6

WOJEWÓDZTWO NOWOGRÓDZKIE.

1. Słonim	116.151	15.318	13,2
2. Lida	194.166	16.551	8,5
3. Wołożyn	118.584	6.375	5,4
4. Nowogródek	102.034	7.160	7,0
5. Nieśwież	114.053	11.828	10,4
6. Baranowicze ²⁾	104.161	11.382	10,9
7. Stołpce	73.940	5.720	7,7
Woj. Nowogródzkie	823.089	74.334	9,0

WOJEWÓDZTWO WILEŃSKIE.

1. Braśław	62.682	3.729	5,9
2. Duniłowicze	112.911	4.119	3,6
3. Dżisna	173.032	11.171	6,5
4. Wilejka	127.539	8.916	7,0
Woj. Wileńskie	476.164	27.935	5,9

¹⁾ Do pow. Grodzieńskiego włączono przy ustaleniu granic z Litwą kilka wsi z t. zw. pasa neutralnego, wskutek czego ludność tego powiatu podniosła się do 152.955, liczba żydów do 31.995, czyli % żydów wynosi 20,9.

²⁾ Od ludności pow. Baranowickiego należałoby odjąć reemigrantów, przebywających w chwili dokonywania spisu w barakach Urzędu Reemigracyjnego. Wówczas ludność powiatu wynosiłaby 87.531, w tem 10.191 żydów, czyli 11,6%. Zredukowane w ten sposób liczby dla całego województwa wyniosą: 805.476 mieszkańców, w tem 73.143 żydów czyli 9,1%.

WOJEWÓDZTWO WOŁYŃSKIE.

P o w i a t	Ogółem ludności	Żydów	% żydów
1. Luboml	56.264	5.604	10,0
2. Włodzimierz	101.412	12.035	11,9
3. Horochów	77.706	6.543	8,4
4. Kowel	169.708	23.253	13,7
5. Łuck	195.931	25.812	13,2
6. Równe	338.134	47.123	13,9
7. Ostróg	56.595	8.634	15,3
8. Dubno	220.221	17.440	7,9
9. Krzemieniec	221.936	18.296	8,2
Woj. Wołyńskie	1.437.907	164.740	11,5

Ponieważ ludność żydowska skupia się przede wszystkim w większych miastach, najwyższy przeto odsetek żydów posiadają powiaty, w których takie miasta są położone: p. Białostocki — 27,4%, Grodzieński — 20,9%, Brzeski — 20,4%, Piński — 15,4%. Odwrotnie, powiaty mające mały odsetek żydów: Kamieńsko-Koszyrski — 3,4%, Brasławski — 5,9%, Białowieski — 7,5% nie mają wcale miast, albo też ludność miejska jest bardzo niewielka, jak w powiatach: Wołyńskim (5,4%), Duniłowickim (3,6%).

Nadmierne zgęszczenie ludności żydowskiej na Ziemiach Wschodnich, pozbawionych na ogół przemysłu, większych centrów handlowych i biednych, wywołało przed wojną silny ruch emigracyjny. Nie możemy zestawić wyników spisu z r. 1921 z wynikami jedyne go spisu, dokonanego w r. 1897 przez rząd rosyjski, dla całego obszaru, ponieważ wiele powiatów, położonych na wschodzie, zostało przeciętych kordonem granicznym z Rosją. Ponieważ opublikowane dane spisu z r. 1897 dotyczą tylko całych powiatów, należało tam, gdzie to było możliwe, porównać te dane z danymi r. 1921 w ówczesnych granicach powiatów. Otrzymamy wówczas zestawienie następujące:

P o w i a t	1897			1921		
	Liczba mieszk.	Żydów	% żydów	Liczba mieszk.	Żydów	% żydów
1. Białystok	191.480	58.673	30,6	186.754	51.087	27,4
2. Sokółka	108.008	13.299	12,3	90.264	8.413	9,3
3. Bielsk	163.833	24.485	14,9	129.216	15.977	12,4
4. Grodno	194.315	40.247	20,7	152.985	31.995	20,9
5. Wołkowysk	145.702	18.306	12,6	115.261	13.672	11,9
6. Brześć n. B. . . .	205.862	45.106	21,9	116.773	23.840	20,4
7. Dubno	189.843	22.228	11,7	220.221	17.440	7,9

Powyższe powiaty pozostały w dawnych, przedwojennych granicach¹⁾. W niżej wymienionych, które uległy po wojnie podziałowi, zestawiono dane dla powiatów w ich przedwojennych granicach.

¹⁾ Nieznacznie zmniejszeniu uległ pow. Grodzieński.

P o w i a t	1897			1921		
	Liczba mieszk.	Żydów	% żydów	Liczba mieszk.	Żydów	% żydów
1. Prużana . . .	135.741	17.611	13,0	82.272	10.630	12,9
2. Kobryń . . .	180.397	25.048	13,9	127.639	17.116	13,4
3. Słonim . . .	224.369	34.372	15,3	145.363	18.633	12,8
4. Lida . . .	204.051	24.678	12,1	194.166	16.551	8,5
5. Pińsk . . .	230.678	45.112	19,6	235.646	30.937	13,1
6. Nowogródek .	245.055	30.405	12,4	197.283	12.194	6,2
7. Kowel . . .	207.226	24.980	12,1	199.617	18.773	9,4
8. Włodzimierz .	274.975	28.906	10,5	254.816	24.921	9,8
9. Łuck . . .	245.354	35.363	14,4	266.786	32.124	12,0

Jak widać z powyższych tyblic, liczba żydów we wszystkich powiatach w okresie 1897 — 1921 znacznie się zmniejszyła. Oprócz emigracji przedwojennej do Stanów Zjednoczonych Ameryki, wypadki wojenne, które zniszczyły Ziemię Wschodnią, wypędziły wielką liczbę żydów z ich siedzib dotychczasowych (w czasie wojny »granica osiedlenia« żydów została zniesiona, co umożliwiała osiedlanie się ich w Rosji). Zmniejszenie odsetka we wszystkich powiatach, z wyjątkiem Grodzieńskiego, byłoby znaczniejsze, gdyby nie masowe uchodźstwo ludności wiejskiej w czasie wojny, które, jak widać z tablic, zmniejszyło ogromnie zaludnienie powiatów. Po spisie 1921 masowy powrót uchodźców musiał obniżyć odsetek żydów. Jeszcze bodaj w wyższym stopniu emigrowali żydzi z woj. Wileńskiego, jak można stwierdzić, zestawiając wyniki spisów w powiatach tego województwa w granicach przedwojennych w r. 1897 i 1919.

P o w i a t	1897			1919		
	Liczba mieszk.	Żydów	% żydów	Liczba mieszk.	Żydów	% żydów
1. Wilno . . .	348.941	78.614	22,5	313.172	53.973	17,2
2. Oszmiana . .	233.110	28.215	12,1	189.390	10.967	5,8
3. Święciany . .	172.198	12.296	7,1	139.692	6.879	4,9
4. Dzisna . . .	204.854	20.730	10,1	193.263	10.928	5,6
5. Wilejka . . .	207.942	19.821	9,5	213.424	11.375	5,3

Na Ziemiach Wschodnich udział procentowy ludności żydowskiej wśród ludności miejskiej jest większy, niż w b. Kongresówce. W czterech województwach odsetek ten przekracza 50%, a w woj. Białostockiem dochodzi niemal do połowy. Na 32 powiaty Ziemi Wschodniej, posiadających ludność miejską, a objętych spisem 1921 r., w 22 powiatach żydzi mają przewagę w miastach.

Tablica VII.

WOJEWÓDZTWO BIAŁOSTOCKIE.

Miasto	1921			1897		
	Ogółem	Żydów	%	Ogółem	Żydów	%
1. Białystok	76,792	39,602	51,6	62,137	41,690	67,1
2. Choroszcz	2,405	450	18,7			
3. Goniadz	2,642	1,135	43,0	3,422	2,054	60,0
4. Knyszyn	3,579	1,235	34,5	3,411	1,849	54,2
5. Starosielce	2,422	66	2,7			
6. Supraśl	2,322	390	16,8			
7. Suraz	1,180	120	10,2	1,599	368	23,0
8. Wasilków	3,903	950	24,3	3,880	1,470	37,0
9. Zabłudów	2,861	1,817	63,5			
10. Sokółka	6,086	2,821	46,4	5,074	2,651	52,2
11. Dąbrowa	3,014	1,218	40,4	1,987	1,498	75,4
12. Nowy Dwór	1,222	402	32,9	1,300	490	37,7
13. Odelsk	1,333	163	12,2	1,462	234	16,0
14. Suchowola	2,457	1,262	51,4	3,203	1,944	60,7
15. Bielsk	4,759	2,392	50,3	7,049	4,051	57,5
16. Boćki	1,719	725	42,2			
17. Brańsk	3,739	2,165	57,9	4,081	2,374	58,2
18. Ciechanowiec	3,291	1,649	50,1			
19. Drohiczyn	1,972	814	41,3	1,707	784	45,9
20. Kleszczele	1,452	621	42,8	2,013	710	35,3
21. Mielnik	1,091	233	21,4	1,485	442	29,8
22. Narew	963	419	43,5	1,434	601	41,9
23. Siemiatycze	5,694	3,718	65,3			
24. Grodno	34,694	18,697	53,9	37,448	21,994	58,7
25. Druskienniki	989	294	29,7			
26. Indura	2,323	1,709	73,6			
27. Krynki	5,206	3,495	67,1			
28. Skidel	2,907	3,231	76,7			
29. Wołkowysk	11,100	5,130	46,2	8,538	5,445	63,8
30. Świsłocz	2,935	1,959	66,7			
31. Zelwa	2,064	1,319	63,9			

WOJEWÓDZTWO POLESKIE.

1. Brześć n. Bug	29,553	15,630	52,9	40,317	29,792	73,9
2. Kamieniec Lit.	2,348	1,902	81,0			
3. Wysokie Lit.	2,100	1,902	90,6			
4. Kobryń	8,208	5,431	66,2	9,650	6,687	69,3
5. Antopol	2,206	1,791	81,2			
6. Dywlin	2,299	786	34,2			
7. Janów	3,068	1,988	64,8			
8. Motol	4,390	1,140	26,0			
9. Prużana	6,332	4,152	65,6	7,588	5,079	66,9
10. Bereza Kartuska	3,526	2,163	61,3			
11. Szereśzów	3,310	1,341	40,5			
12. Kosów	2,433	1,473	60,5			
13. Różana	3,622	2,400	66,3			
14. Pińsk	23,468	17,513	74,6	28,354	21,063	74,3
15. Łohiszyn	1,984	168	8,5			
16. Serniki	2,837	937	33,0			
17. Łuniniec	8,267	2,045	24,2			

Miasto	1921			1897		
	Ogółem	Żydów	%	Ogółem	Żydów	%
18. Dawidgródek . . .	9.851	2.832	28,7			
19. Kożanów . . .	2.706	783	28,9			
20. Łachwa . . .	3.420	1.126	32,9			
21. Stolin . . .	4.763	2.966	62,3			
22. Sarny . . .	5.931	2.808	47,3			
23. Bereźnica . . .	2.434	1.372	56,4			
24. Dąbrowica . . .	2.694	2.536	94,1			
25. Włodzimierz . . .	2.935	1.263	43,0			
26. Wysock . . .	2.978	893	30,0			
27. Rokitno . . .	1.491	566	38,0			

WOJEWÓDZTWO NOWOGRÓDZKIE.

1. Słonim . . .	9.643	6.917	71,7	14.691	11.435	77,8
2. Zdzieciół . . .	3.080	2.376	77,1			
3. Dereczyn . . .	2.180	1.346	61,7			
4. Lida . . .	13.401	5.419	40,4	7.637	5.166	67,6
5. Ejszyski . . .	2.382	1.591	66,8			
6. Wołożyn . . .	2.630	1.434	54,5			
7. Iwje . . .	2.731	2.076	76,0			
8. Nowogródek . . .	6.367	3.405	53,5	7.879	5.014	63,6
9. Nieśwież . . .	6.830	3.346	48,9	7.061	4.609	65,3
10. Kleck . . .	5.671	4.190	73,9			
11. Mir . . .	3.741	2.074	55,4			
12. Baranowicze . . .	11.471	6.605	57,6			
13. Lachowicze . . .	2.819	1.656	58,7			
14. Stołpce . . .	2.956	1.428	48,3			
15. Iwieniec . . .	2.226	945	42,5			
16. Raków . . .	3.323	1.421	42,8			

WOJEWÓDZTWO WILEŃSKIE.

1. Dokszyce . . .	3.044	2.055	68,4	3.641	2.761	75,8
2. Dzisna . . .	4.413	2.742	62,1	6.716	4.617	68,7
3. Druja . . .	2.453	1.011	41,2	4.742	3.006	63,4
4. Głębokie . . .	4.514	2.844	63,0			
5. Wilejka . . .	3.417	710	20,8	3.513	1.327	37,8
6. Radoszkowice . . .	2.459	1.215	49,4	2.619	1.518	58,0

WOJEWÓDZTWO WOŁYŃSKIE.

1. Luboml . . .	3.328	3.141	94,4			
2. Włodzimierz . . .	11.623	5.917	50,9	8.872	5.854	66,0
3. Poryck . . .	2.129	1.205	56,6			
4. Uściług . . .	3.728	2.723	73,0			
5. Horochów . . .	4.421	2.377	53,8			
6. Kowel . . .	20.818	12.758	61,3	14.341	8.326	58,1
7. Maciejów . . .	2.977	2.206	74,1			
8. Ratno . . .	2.410	1.554	64,5			
9. Luck . . .	21.157	14.860	70,2	12.925	9.175	71,0
10. Czartorysk . . .	2.230	220	9,9			
11. Kołki . . .	2.145	723	33,7			
12. Rożyszcze . . .	3.263	2.686	82,3			
13. Torczyn . . .	3.208	1.480	46,1			

Miasto	1921			1897		
	Ogółem	Żydów	%	Ogółem	Żydów	%
14. R ó w n e	30.482	21.702	71,2	19.737	13.462	68,2
15. Bereżne	2.494	2.360	94,6			
16. Korzec	4.946	3.888	78,6			
17. Kostopol	2.990	1.185	39,6			
18. Międzyrzecz	2.377	1.743	73,3			
19. Stepań	2.513	1.325	52,7			
20. Tuczyn	2.943	2.159	73,4			
21. Zdobunów	7.279	1.262	17,3			
22. Ostróg	12.975	7.991	61,6	12.954	9.068	70,0
23. Dubno	9.146	5.315	58,1	10.652	6.907	64,8
24. Beresteczko	5.633	1.975	35,1			
25. Ołyka	4.333	2.086	48,1			
26. Krzemieniec	16.068	6.616	41,2	16.049	6.433	40,1
27. Białozórka	2.231	869	39,0			
28. Począjów Nowy	2.317	1.083	46,7			
29. Radziwiłłów	4.240	2.036	48,0			
30. Szumsk	2.345	1.717	73,2			
31. Wiśnowiec Nowy	4.028	2.825	70,1			

O znaczenie większym odsetku żydów w miastach Ziemi Wschodnich, niż w miastach Kongresówki, świadczy podział miast na kategorie według udziału procentowego żydów wśród ludności miejskiej:

Województwo	Poniżej 25% żydów	Od 25 do 50% żydów	Od 50 do 75% żydów	Ponad 75%	Ogólna liczba miast
1. Białostockie	7	11	12	1	31
2. Poleskie	2	11	10	4	27
3. Nowogródzkie	—	5	9	2	16
4. Wileńskie	1	2	3	—	6
5. Wołyńskie	2	9	16	4	31
Woj. Wschodnie	12	38	50	11	111

Z tych 111 miast województw Wschodnich (bez 4 powiatów woj. Wileńskiego, nie objętych spisem w r. 1921) za rządów rosyjskich tylko część zaliczona była w poczet miast, reszta stanowiła pod względem administracyjnym osady miejskie. Dlatego spis z r. 1897 uwzględnił na terytorjum powyższych województw tylko 38 miast. Porównanie odsetka żydów w r. 1897 i r. 1921 wykazuje, że zmniejszył się on w 33 miastach, a wzrósł jedynie w dwóch miasteczkach woj. Białostockiego (na 18 miast) — Kleszczelach i Narwie, w Pińsku, i w trzech miastach (na 7) Wołynia: w Kowlu, Równem i Krzemieńcu. Zaznaczyć przytem należy, że na 18 miast woj. Białostockiego 11 miast wykazuje w r. 1921 ubytek mieszkańców, ilość zaś żydów zmniejszyła się absolutnie w 16 miastach, w woj. Nowogródzkim 3 miasta mają w tym okresie ubytek ludności wogóle i żydowskiej w szczególności, a jedno (Lida) przyrost

ludności ogólnej znacznie większy od przyrostu ludności żydowskiej; w woj. Wileńskim i Poleskim wszystkie 9 miast mają ubytek ludności wogóle i żydowskiej. Jednakże z tych miast, które miały ubytek ludności w woj. Poleskim, w Brześciu liczba chrześcijan w r. 1921 była większa niż w r. 1897; tak samo w woj. Nowogródzkim w Nowogródku i Nieświeżu, w woj. Wileńskim w Dokszytach, Wilejce i Radoszkowicach. W woj. Wołyńskim wzrosła liczba mieszkańców wogóle w sześciu miastach; większy był przyrost żydów niż chrześcijan w Kowlu i Równem; większy chrześcijan niż żydów we Włodzimierzu i Łucku; w Ostrogu mamy zwiększenie liczby chrześcijan a spadek liczby żydów; w Dubnie spadła liczba mieszkańców wyłącznie wskutek emigracji żydów, gdyż liczba chrześcijan się powiększyła; w Krzemieńcu wzrosła nieznacznie liczba mieszkańców z powodu powiększenia się liczby żydów, bowiem liczba chrześcijan się zmniejszyła.

Na Ziemiach Wschodnich podział ludności żydowskiej na zamieszkującą miasta, osady miejskie (miasteczka) i gminy wiejskie przedstawia się następująco:

Województwo	W miastach		W osadach		W gmin. wiejskich	
	liczba żydów	%	liczba żydów	%	liczba żydów	%
1. Białostockie	99.201	81,1	17.257	14,1	5.863	4,8
2. Poleskie	79.908	72,2	11.444	10,3	19.287	17,4
3. Nowogródzkie	46.229	63,2	20.485	28,0	6.429	8,8
4. Wileńskie	10.577	37,9	13.490	48,3	3.863	13,8
5. Wołyńskie	119.987	72,8	23.094	14,0	21.659	13,1
Woj. Wschodnie	355.902	71,4	85.770	17,2	57.106	11,4

Różnica przy porównaniu województw jest bardzo znaczna. Najwyższy odsetek mają powiaty woj. Białostockiego (81,1% wszystkich żydów mieszka w miastach), najniższy powiaty woj. Wileńskiego (38% wszystkich żydów). Te różnice tłumaczą się wielkością miast i wogóle żywołu miejskiego w poszczególnych województwach, niski np. odsetek żydów, zamieszkujących miasta w woj. Wileńskim, spowodowany jest tem, że spis w r. 1921 nie objął miasta Wilna, które liczyło koło 50 tysięcy żydów. Przytem w woj. Białostockiem prawa miejskie posiada szereg małych miasteczek, gdy tymczasem w innych województwach miasteczka, liczące mniej niż 2.000 mieszkańców, zaliczono do osad miejskich¹⁾, zwanych teraz miasteczkami, a stanowiących obecnie pod względem administracyjnym gromady wiejskie.

¹⁾ Z wyjątkiem m. Rokitna w woj. Poleskiem.

Zależnie od liczby ludności miejskiej w poszczególnych województwach i powiatach żydzi w tych osadach miejskich stanowią większy lub mniejszy procent ogółu ludności żydowskiej w danym okręgu. W niektórych powiatach więcej żydów zamieszkuje osady, niż miasta. Trzy powiaty (Białowieski, obecnie skasowany, Kamieńsko-Koszyrski i Braśławski) wogóle nie posiadają miast. Poza tem żydzi, mieszkający w osadach miejskich, liczebnie przeważają nad żydami, osiadłymi w miastach, w pow. Lidzkim woj. Nowogródzkiego, w pow. Wilejskim woj. Wileńskiego, w pow. Horochowskim woj. Wołyńskiego.

Tablica VIII.

WOJEWÓDZTWO BIAŁOSTOCKIE.

Powiat	Miasta			Osady miejskie			Wsi		
	ogółem	żydów	%	ogółem	żydów	%	ogółem	żydów	%
1. Białystok . .	98.106	45.765	46,6	5.691	3.796	66,7	82.957	1.526	1,8
2. Sokółka . .	14.112	5.866	41,6	4.084	2.197	53,8	72.068	350	0,5
3. Bielsk . .	24.680	12.736	51,6	3.475	1.964	56,5	101.061	1.277	1,3
4. Grodno . .	46.119	26.426	57,3	9.927	4.579	46,1	94.397	818	0,9
5. Wołkowysk .	16.099	8.408	52,2	9.114	3.963	43,5	90.048	1.301	1,4
6. Białowieża .	—	—	—	1.205	758	62,9	16.674	591	3,5
W. Białostockie	199.116	99.201	49,8	33.496	17.257	51,5	457.205	5.863	1,3

WOJEWÓDZTWO WILEŃSKIE.

1. Braśław . .	—	—	—	5.499	2.512	45,7	57.183	1.217	2,1
2. Duninowicze .	3.004	2.005	66,7	5.122	1.556	30,4	104.785	508	0,5
3. Działowa . .	11.380	6.597	58,0	8.332	3.020	36,2	153.320	1.554	1,0
4. Wilejka . .	5.876	1.925	32,8	14.638	6.402	43,7	107.025	589	0,6
W. Wileńskie .	20.260	10.577	52,2	33.591	13.490	40,2	422.303	3.868	0,9

WOJEWÓDZTWO NOWOGRÓDZKIE.

1. Słonim . .	14.903	10.639	71,4	6.013	3.044	50,6	95.235	1.635	1,7
2. Lida . .	15.783	7.010	44,4	14.915	7.914	53,1	162.492	1.627	1,0
3. Wołożyn . .	5.361	3.510	65,5	6.317	2.282	36,1	106.906	583	0,5
4. Nowogródek .	6.367	3.405	53,5	6.706	2.869	42,8	88.961	887	1,0
5. Nieśwież . .	16.252	9.610	59,1	2.522	1.576	62,5	95.272	642	0,7
6. Baranowicze .	14.290	8.261	57,8	6.222	1.264	20,3	67.019	666	1,0
7. Stołpce . .	8.505	3.794	44,6	3.897	1.536	39,4	61.538	390	0,6
W. Nowogródzk.	81.461	46.229	56,7	46.592	20.485	44,0	677.423	6.429	0,9

WOJEWÓDZTWO POLESKIE.

Powiat	Miasta			Osady miejskie			Wsi		
	ogółem	żydów	%	ogółem	żydów	%	ogółem	żydów	%
1. Brześć n. B.	34.001	19.434	57,2	4.275	2.617	61,2	78.497	1.789	2,3
2. Kobryń.	12.713	8.009	63,0	1.298	709	54,6	50.436	1.280	2,5
3. Drohiczyn.	7.458	3.128	41,9	3.665	2.569	70,1	52.069	1.421	2,7
4. Prużana	13.168	7.656	57,4	1.829	877	47,9	49.396	748	1,5
5. Kamień Koszyrski.	—	—	—	1.599	841	52,6	57.004	1.161	2,0
6. Kossów.	6.055	3.873	64,0	895	463	51,7	41.903	1.379	3,3
7. Pińsk	28.289	18.618	65,8	1.059	281	26,5	109.521	2.539	2,3
8. Łuniniec	29.007	9.752	33,6	6.874	2.704	39,3	143.637	3.962	2,8
9. Sarny	18.463	9.438	51,1	2.118	383	18,1	125.669	5.008	4,0
W. Poleskie	149.154	79.908	53,6	23.612	11.444	48,5	708.032	19.287	2,7

WOJEWÓDZTWO WOŁYŃSKIE.

1. Luboml.	3.328	3.141	94,4	1.226	516	42,1	51.710	1.947	3,8
2. Włodzimierz.	17.480	9.845	56,3	721	461	50,1	82.211	1.829	2,2
3. Horochów.	4.421	2.377	53,8	5.608	3.050	54,4	67.677	1.116	1,6
4. Kowel	26.205	16.518	63,0	8.997	3.478	38,7	134.506	3.257	2,4
5. Łuck.	32.003	19.969	62,4	3.326	1.913	57,5	160.602	3.930	2,4
6. Równe	56.024	35.624	63,6	10.476	5.444	52,0	271.634	6.055	2,2
7. Ostrog	12.975	7.991	61,6	1.412	208	14,7	42.208	435	1,0
8. Dubno	19.112	9.376	49,1	9.047	6.024	66,6	192.062	2.040	1,1
8. Krzemieniec	31.229	15.146	48,5	3.604	2.100	58,3	187.103	1.040	0,6
W. Wołyńskie	202.777	119.987	59,2	44.417	23.094	52,0	1.190.713	21.659	1,8

Większość ludności osad stanowią żydzi w woj. Białostockiem i Wołyńskiem, mniej niż połowę, ale ponad 40% w woj. Wileńskiem, Poleskiem i Nowogródzkim. Są osady niemal czysto żydowskie, ale są również i takie, gdzie żydzi stanowią stosunkowo niewysoki odsetek; pomimo urzędowej nazwy miasteczka te mają charakter przeważnie rolniczy. Niektóre z tych miasteczek są obecnie bardzo niewielkimi skupieniami, czasami liczba mieszkańców nie dosięga setki. Na ogólną liczbę tych osad miejskich 212 miało ludności żydowskiej:

Województwo	Od 0 do 25%	Od 25 do 50%	Od 50 do 75%	Ponad 75%	Ogólna liczba osad
1. Białostockie.	6	8	11	2	27
2. Poleskie ¹⁾	7	7	7	5	26
3. Nowogródzkie ²⁾	23	20	21	1	65
4. Wileńskie ³⁾	17	19	9	2	47
5. Wołyńskie ⁴⁾	17	1	10	14	47
Woj. Wschodnie	70	60	58	24	212

¹⁾ Do osad miejskich zaliczono m. Horodno zgodnie z Rozp. Prez., aczkolwiek przy spisie ludności było miastem.

²⁾ Miasteczka Howiezna (257 ludności), Hermaniszki (175) i Surwiliszki (87) nie miały mieszkańców żydów.

³⁾ Miasteczka Swiła (204), Bobrujszczyzna (47), Olkowicze (170) nie miały mieszkańców żydów.

⁴⁾ M. Hulewicze (270) nie miało mieszkańców żydów.

Odsetek żydów wśród ludności wiejskiej waha się w woj. Białostockim od 0,5% w pow. Sokólskim do 3,5% w pow. Białowieskim; w woj. Poleskim od 1,5% w pow. Prużańskim do 4% w pow. Sarneńskim; w woj. Nowogródzkim od 0,5% w pow. Wołożyńskim do 1,7% w pow. Słonimskim; w woj. Wileńskim od 0,5% w pow. Dunilowickim do 2,1% w pow. Brasławskim; w woj. Wołyńskim od 0,6% w pow. Krzemienieckim do 3,8% w pow. Lubomelskim. Najsilniejszy po wsiach jest żywioł żydowski na Polesiu (2,7%), następnie na Wołyniu (1,8%). W woj. Białostockim żydzi stanowią 1,3% ogółu ludności wiejskiej, w woj. Wileńskim i Nowogródzkim tylko 0,9%.

Na Ziemiach Wschodnich mamy 49 miejscowości wiejskich, w których mieszka z górą 100 żydów. Są to bądź osady podmiejskie, bądź fabryczne, bądź osiedla koło stacyj kolejowych, wreszcie ludne wsi. Takich miejscowości jest 5 w woj. Białostockim, 19 w woj. Poleskim, 0 w woj. Nowogródzkim, 3 w woj. Wileńskim, 22 w woj. Wołyńskim. W niektórych z tych miejscowości żydzi stanowią większość lub b. poważny odsetek ludności. Wymieniam przykładowo:

Miejscowość	Powiat	Ludność	Żydów
1. Jasionówka	Białystok	1.759	1.306
2. Kolonja Izaaka . . .	Sokółka	217	142
3. Hołobudy	Wołkowysk	111	109
4. Czerniawczyce . . .	Brześć n. B.	749	428
5. Jakubowo	Drohiczyn	177	155
6. Konstantynowo . . .	Kossów	228	217
7. Pawłowo.	»	301	292
8. Iwaniki	Pińsk	235	235
9. Olizarka.	Sarny	326	321
10. Rafałówka st. kol . .	»	645	332
11. Jejse	Brasław	124	119
12. Drujsk	»	439	412
13. Ozierany.	Dubno	843	796
14. Maniewicze I	Kowel	813	462
15. Krasne	Łuck	667	312
16. Kopaczówka Nowa . .	»	319	274
17. Wołnianka Wielka . .	»	364	189
18. Ignatówka	»	585	577
19. Osowa Wyszka	Równe	722	700
20. Antonówka	»	525	482
21. Siedliszcze Małe. . .	»	996	663

Na terytorjum woj. Wschodnich spis z r. 1921 wykazał 9 gmin wiejskich (na ogólną liczbę 457), nie mających ludności żydowskiej (4 gminy w woj. Białostockim, 2 w woj. Poleskim, 1 w woj. Nowogródzkim, 2 w woj. Wileńskim).

IV. B. GALICJA¹⁾.

LUDNOŚĆ W POWIATACH.

Pierwszy spis ludności w Galicji, który można wziąć do porównania z danymi późniejszymi, odbył się w r. 1869.

Rok	Ludność	Żydzi	% żydów
1869	5.418.016	575.433	10,6
1880	5.958.907	686.596	11,5
1890	6.607.816	768.845	11,6
1900	7.315.939	811.183	11,1
1910	8.025.675	871.895	10,9
1921	7.455.892	736.350	9,9

Spis z r. 1869 i 1921 objął ludność cywilną bez wojska, ale ilość wojska, włączona przy spisach 1880—1910, nie zaważyła na wysokości odsetka żydów (w r. 1910 spis podał w Galicji 63.249 osób wojskowych).

Odsetek żydów wzrasta w Galicji do r. 1890, przytem wzrost jego stopniowo się zmniejsza. Od r. 1890 zaczyna się spadek odsetka.

Okres czasu	Przyrost całej ludności w %	Przyrost żydów w %
1869 — 1880	10,0	19,3
1880 — 1890	10,9	12,0
1890 — 1900	10,7	5,5
1900 — 1910	9,7	7,5
1910 — 1921	—7,0	—15,1

W r. 1857 przeprowadzono pierwszy w Austrii spis ludności, ale spisano wówczas tylko ludność przynależną do państwa; według tego spisu odsetek żydów wynosić miał 7,3%. Podskoczenie tego odsetka w ciągu 12 lat do 10,6% jest zgoła nieprawdopodobne. Gdyby nawet żydów obcych poddanych była liczba pokąźniejsza, to i ten fakt nie tłumaczyłby powiększenia się liczby żydów o 28,1% w okresie dwunastoletnim. Niewątpliwie liczba żydów, ujawniona w r. 1857, była zbyt niska i wywołało ją ukrywanie się żydów przed rejestracją. Ta tendencja w dawniejszych czasach stale stwierdzana, mogła również wpłynąć na wysoki przyrost ludności żydowskiej w l. 1869—1880. Prof. Bujak twierdzi, że przyrost naturalny w ciągu lat 1857—1880 musiał być posilkowany przez

¹⁾ Według Special-Orts-Repertorium für Galizien, herausgegeben von der K. K. Statistischen Central-Commission, spisy ludności z r. 1880, 1890, 1900. Rok 1910 — „Najważniejsze wyniki spisu ludności i spisu zwierząt domowych według stanu 31.XII.1910“ — Dr. St. Kasznica i Dr. M. Nadobnik (Wiadomości Statystyczne t. XXIV, z. I).

imigrację¹⁾, wszelako dla okresu 1869 — 1880 powiększenie się o 19,3% liczby żydów da się wytłomaczyć wysokim przyrostem naturalnym. Od r. 1880 zaczyna się emigracja ludności polskiej i żydowskiej z Galicji, pochłaniająca znaczną część przyrostu naturalnego²⁾.

Żydzi od r. 1890 emigrują stosunkowo silniej od chrześcijan, zwłaszcza w r. 1890 — 1900. Wstrząśnienia wojenne zmniejszyły liczbę ludności Galicji; zmniejszenie to wyraziło się dla całej ludności w 7,0% w stosunku do r. 1910 (pomimo przyrostu naturalnego); liczba żydów zmniejszyła się w daleko wyższym stopniu, o 15,1%. Działywały w tym kierunku wśród żydów nie tylko straty wojenne i wzmożona śmiertelność, lecz również emigracja. Liczba żydów w r. 1921 była mniejsza niż w r. 1890.

Przebieg procesu ludnościowego był różny w Galicji Zachodniej i Wschodniej.

GALICJA ZACHODNIA.

Rok	L. mieszkańców	L. żydów	% żydów
1880	2.114.137	169.684	8,0
1890	2.299.665	183.392	8,0
1900	2.501.768	192.382	7,7
1910	2.689.854	213.173	7,9
1921	2.596.275	201.677	7,8

GALICJA WSCHODNIA.

1880	3.844.770	516.912	13,4
1890	4.308.151	585.453	13,6
1900	4.814.171	618.801	12,9
1910	5.335.821	658.722	12,3
1921	4.859.617	534.673	11,0

W Galicji Zachodniej, który to termin oznaczał okręg sądu apelacyjnego w Krakowie i obejmował obecne woj. Krakowskie³⁾ oraz 8 powia-

¹⁾ Galicja, t. I, str. 100.

²⁾ Wzrost całej ludności i ludności żydowskiej wynosił w Galicji w okresach dziesięcioletnich (w procentach):

	1880 — 1890	1890 — 1900	1900 — 1910	1880 — 1910
B. Galicja				
ogółem . . .	10,9	10,7	9,8	34,7
żydów . . .	12,0	5,5	7,6	27,2
Galicja Zachodnia				
ogółem . . .	8,8	8,8	7,7	27,5
żydów . . .	8,1	4,9	10,9	25,8
Galicja Wschodnia				
ogółem . . .	12,0	11,7	10,8	38,7
żydów . . .	13,2	5,7	6,6	27,6

(Dr. St. Kasznica i Dr. M. Nadobnik. Najważniejsze wyniki spisu ludności i spisu zwierząt domowych według stanu z dn. 31.XI.1910 r. „Widomości statystyczne o stosunkach krajowych”. t. XXIV, z. I).

³⁾ Bez skrawków Spisza i Orawy, przyłączonych w r. 1920.

tów woj. Lwowskiego: pow. Kolbuszowski, Krośnieński, Przeworski, Łańcucki, Rzeszowski, Strzyżowski, Tarnobrzelski i Niski, ludność żydowska od dawnych czasów była znacznie rzadsza, niż w Galicji Wschodniej, mieszanej pod względem narodowościowym. Jednocześnie rozwinęła się tam wcześniej i intensywniej niż we wschodniej części kraju emigracja ludności włościańskiej do Ameryki. Odsetek żydów w r. 1890 w zestawieniu z r. 1880 pozostał bez zmiany; w r. 1900 — w okresie nasilniejszego ruchu wychodźczego wśród żydów nieco się zmniejszył, ale już w r. 1910 odzyskał prawie dawną wysokość. Widocznie w l. 1900 — 1910 emigracja chrześcijan była stosunkowo silniejsza od żydowskiej (względnie częściowo ją kompensował dopływ żydów z Galicji Wschodniej i z za kordonu). Wojna mniej dotkliwie odbiła się na stosunkach ludnościowych w Galicji Zachodniej; straciła ona 3,5% całej ludności z r. 1910, żydzi stracili 5,4%, podczas gdy w Galicji Wschodniej liczba ich zmniejszyła się w porównaniu z r. 1910 o 18,3%. W Galicji Zachodniej liczba żydów w r. 1921 była wyższa niż w r. 1900, w Galicji zaś Wschodniej była niższa niż w r. 1890. Odsetek żydów w r. 1921 w zestawieniu z r. 1910 obniżył się w Galicji Zachodniej bardzo nieznacznie, również w zestawieniu nawet z r. 1880. Natomiast w Galicji Wschodniej w ciągu dziesięciolecia 1880 — 1890 trwał jeszcze szybki przyrost ludności żydowskiej, ale od r. 1890 występuje stały spadek odsetka żydów, który wojna jeszcze przyspieszyła.

Dawna Galicja, czyli cztery województwa południowe Rzplitej mają następujące rozszedlenie ludności żydowskiej (w r. 1921).

Województwo	W miastach		W osadach miejsk.		W gm. wiejskich		O g ó ł e m	
	żydzi	%	żydzi	%	żydzi	%	żydzi	%
1. Krakowskie .	120.712	26,0	5.683	20,9	26.531	1,8	152.926	7,7
2. Lwowskie . .	221.762	37,2	23.737	34,8	67.707	3,3	313.206	11,5
3. Tarnopolskie.	81.873	40,2	19.375	21,4	27.717	2,4	128.965	9,0
4. Stanisławows.	93.674	39,6	10.717	20,6	37.133	3,5	141.524	10,8
	518.021	34,5	59.512	25,0	159.088	2,8	736.621	9,9

Tablica IX.

WOJEWÓDZTWO KRAKOWSKIE.

Powiat	Rok	Ogółem	Żydów	% żydów
1. Kraków pow. ¹⁾	1880	51.889	1.422	2,7
	1890	58.663	1.503	2,6
	1900	63.747	1.432	2,2
	1910	—	—	—
	1921	66.138	773	1,2

¹⁾ Ludność powiatów w granicach powiatów z r. 1921. W pow. krakowskim dane nie są zupełnie ścisłe, wskutek niemożności obliczenia ludności dwóch gmin, przepołowionych po wcieleniu ich części do m. Krakowa.

Powiat	Rok	Ogółem	Żydów	% żydów
2. Podgórze	1880	28.926	791	2,7
	1890	31.953	998	3,1
	1900	34.495	1.057	3,1
	1910	—	—	—
	1921	39.828	907	2,3
3. Chrzanów	1880	72.706	6.956	9,6
	1890	78.026	6.891	8,8
	1900	92.168	9.593	10,4
	1910	110.838	11.442	10,3
	1921	116.668	10.652	9,1
4. Dąbrowa	1880	58.620	6.098	10,4
	1890	63.547	6.458	10,2
	1900	68.730	6.076	8,8
	1910	69.118	5.632	8,1
	1921	63.717	4.815	7,6
5. Mielec	1880	67.181	8.029	12,9
	1890	72.367	8.134	11,2
	1900	76.458	7.546	9,9
	1910	77.130	7.724	10,0
	1921	72.840	6.205	8,5
6. Biała	1880	64.984	2.379	3,7
	1890	70.215	2.630	3,7
	1900	77.539	2.603	3,4
	1910	86.173	2.678	3,1
	1921	81.131	2.484	3,1
7. Oświęcim	1880	35.842	3.244	9,1
	1890	39.721	7.164	10,5
	1900	42.254	4.790	11,3
	1910	49.995	6.559	13,1
	1921	51.931	5.984	11,5
8. Wadowice	1880	77.888	2.905	3,7
	1890	80.781	3.151	3,9
	1900	88.554	3.131	3,5
	1910	95.339	2.957	3,1
	1921	88.646	2.778	3,1
9. Myślenice	1880	78.856	1.471	1,9
	1890	81.912	1.602	2,0
	1900	88.714	1.768	2,0
	1910	93.240	1.819	2,0
	1921	88.766	1.808	2,0
10. Wieliczka	1880	53.359	2.459	4,6
	1890	59.739	2.909	4,9
	1900	61.922	2.643	4,3
	1910	67.721	2.869	4,2
	1921	68.084	2.559	3,8

Powiat	Rok	Ogółem	Żydów	% żydów
11. Bochnia	1880	93.589	5.351	5,7
	1890	100.198	7.246	7,2
	1900	105.093	6.357	6,0
	1910	114.401	6.633	5,8
	1921	108.375	5.669	5,2
12. Brzesko	1880	85.376	4.995	5,9
	1890	90.748	5.808	6,4
	1900	97.345	5.674	5,8
	1910	104.496	5.866	5,6
	1921	96.197	4.464	4,6
13. Tarnów	1880	92.161	13.788	15,0
	1890	98.543	14.327	14,5
	1900	107.470	15.200	14,1
	1910	114.118	17.533	15,4
	1921	108.365	17.252	15,9
14. Pilzno	1880	45.799	2.767	6,0
	1890	46.614	2.802	6,0
	1900	49.107	2.928	6,0
	1910	48.672	2.988	6,1
	1921	47.355	2.581	5,5
15. Ropczyce	1880	68.845	7.026	10,2
	1890	73.640	7.137	9,7
	1900	78.480	6.927	8,8
	1910	80.170	6.837	8,5
	1921	75.920	5.077	6,7
16. Żywiec	1880	88.588	1.813	2,0
	1890	97.810	1.905	1,9
	1900	108.629	1.778	1,6
	1910	119.643	1.905	1,6
	1921	109.847	1.904	1,7
17. Limanowa	1890	68.091	2.021	3,0
	1890	74.149	2.462	3,3
	1900	75.980	2.337	3,1
	1910	81.163	3.046	3,8
	1921	78.126	2.710	3,5
18. Nowy Targ	1880	70.251	1.817	2,6
	1890	74.900	2.408	3,2
	1900	78.995	2.474	3,1
	1910	80.767	3.327	4,1
	1921	78.461	3.204	4,1
19. Nowy Sącz	1880	99.542	9.419	9,5
	1890	110.249	9.718	8,8
	1900	119.773	10.460	8,7
	1910	131.366	12.240	9,3
	1921	130.792	13.637	10,4

P o w i a t	Rok	Ogółem	Żydów	% żydów
20. Grybów	1880	45.388	2.315	5,1
	1890	48.521	2.425	5,0
	1900	50.919	2.708	5,3
	1910	53.240	2.916	5,5
	1921	51.932	2.499	4,8
21. Gorlice	1880	74.583	4.761	6,4
	1890	79.670	5.546	7,0
	1900	83.069	6.045	7,3
	1910	82.202	6.179	7,5
	1921	78.089	4.518	5,8
22. Jasło	1880	74.428	3.797	5,1
	1890	79.116	4.548	5,7
	1900	83.794	5.201	6,2
	1910	87.878	5.743	6,5
	1921	85.253	4.946	5,8
23. Spisz - Orawa	1921	22.643	271	1,2

WOJEWÓDZTWO LWOWSKIE.

1. Tarnobrzeg	1880	60.079	9.091	15,1
	1890	68.081	9.406	13,8
	1900	74.088	7.848	10,6
	1910	77.359	8.311	10,7
	1921	71.492	6.105	8,5
2. Nisko	1880	55.891	5.751	10,3
	1890	60.270	5.337	8,9
	1900	65.301	5.566	8,5
	1910	69.194	5.658	8,2
	1922	60.925	3.936	6,5
3. Kolbuszowa	1880	65.223	6.737	10,3
	1890	70.774	7.175	10,1
	1900	74.443	6.584	8,8
	1910	73.912	6.251	8,5
	1921	67.082	4.840	7,2
4. Rzeszów	1880	106.626	11.308	10,6
	1890	117.547	11.733	10,0
	1900	133.135	10.987	8,2
	1910	147.218	14.104	9,6
	1921	142.058	15.636	11,0
5. Strzyżów	1880	51.100	3.304	6,5
	1890	54.115	3.528	6,5
	1900	56.848	3.879	6,8
	1910	58.549	4.192	7,2
	1921	56.833	3.543	6,2
6. Łańcut	1880	79.946	6.889	8,6
	1890	86.205	7.109	8,2
	1900	92.691	7.236	7,8
	1910	94.653	7.032	7,5
	1921	89.142	6.451	7,2

P o w i a t	Rok	Ogółem	Żydów	% żydów
7. Przeworsk	1880	40.043	3.133	7,8
	1890	44.329	3.138	7,1
	1900	50.282	3.631	7,2
	1910	57.043	3.948	6,9
	1921	57.628	3.650	6,3
8. Krosno	1880	69.994	4.614	6,6
	1890	76.046	5.260	6,9
	1900	81.625	5.839	7,2
	1910	83.114	6.253	7,5
	1921	80.948	4.861	6,0
9. Sanok	1880	88.424	7.433	8,4
	1890	96.847	9.128	9,4
	1900	105.303	10.344	9,8
	1910	108.678	11.249	10,4
	1921	102.167	9.268	9,1
10. Brzozów	1880	67.043	4.006	6,0
	1890	73.108	4.545	6,2
	1900	78.694	5.225	6,6
	1910	81.408	5.325	6,5
	1921	79.107	4.643	5,9
11. Przemyśl	1880	98.590	12.071	12,2
	1890	121.383	16.719	13,8
	1900	144.875	20.659	14,3
	1910	159.991	22.540	14,1
	1921	146.596	22.427	15,3
12. Jarosław	1880	103.281	11.374	11,0
	1890	119.988	12.606	10,5
	1900	136.578	14.026	10,3
	1910	150.301	14.982	10,0
	1921	137.727	12.181	8,8
13. Cieszanów (Lubaczów)	1880	65.680	8.089	12,3
	1890	71.529	9.244	12,9
	1900	79.568	10.038	12,6
	1910	86.549	10.780	12,5
	1921	81.368	8.777	10,8
14. Mościska	1880	67.209	5.878	8,7
	1890	71.988	6.469	9,0
	1900	79.184	7.190	9,1
	1910	87.841	7.230	8,2
	1921	84.076	5.684	6,8
15. Gródek Jagielloński	1880	61.519	5.495	8,9
	1890	64.637	6.175	9,5
	1900	71.482	6.900	9,7
	1910	79.592	6.882	8,6
	1921	72.258	4.449	6,2

Powiat	Rok	Ogółem	Żydów	% żydów
16. Jaworów	1880	67.987	6.030	8,9
	1890	71.673	6.363	8,9
	1900	78.002	6.528	8,4
	1910	86.719	6.353	7,3
	1921	80.831	5.380	6,7
17. Rawa Ruska	1880	85.287	11.898	14,0
	1890	95.110	14.031	14,7
	1900	105.185	15.271	14,5
	1910	115.668	16.711	14,5
	1921	106.607	13.161	12,3
18. Żółkiew	1880	71.864	8.076	11,2
	1890	80.936	9.465	11,7
	1900	90.227	10.031	11,1
	1910	99.654	9.520	9,6
	1921	90.561	7.823	8,6
19. Sokal	1880	80.394	11.758	14,6
	1890	90.025	13.604	15,1
	1900	100.155	14.789	14,8
	1910	109.249	16.304	14,9
	1921	99.372	12.953	13,0
20. Lisko	1880	74.118	8.684	11,7
	1890	84.885	11.038	13,0
	1900	95.362	13.036	13,7
	1910	98.492	13.884	14,1
	1921	92.576	10.294	11,1
21. Stary Sambor	1880	44.958	4.821	10,7
	1890	50.123	5.734	11,4
	1900	56.859	6.111	10,8
	1910	60.810	6.480	10,7
	1921	54.770	5.060	9,2
22. Dobromil	1880	55.117	5.613	10,2
	1890	59.927	6.497	10,8
	1900	67.274	6.557	9,7
	1910	72.102	7.575	10,5
	1921	69.924	6.398	9,1
23. Sambor	1880	80.410	7.938	9,9
	1890	85.042	7.522	8,8
	1900	96.215	8.052	8,4
	1910	107.445	8.829	8,2
	1921	105.020	8.854	8,4
24. Drohobycz	1880	109.408	21.864	20,0
	1890	118.742	23.819	20,1
	1900	134.056	22.001	16,4
	1910	171.696	29.566	17,2
	1921	163.263	26.311	16,1

Powiat	Rok	Ogółem	Żydów	% żydów
25. Rudki	1880	57.162	4.837	8,5
	1890	60.560	5.312	8,8
	1900	68.348	5.984	8,7
	1910	77.268	6.392	8,3
	1921	73.463	5.183	7,1
26. Lwów pow.	1880	101.172	8.067	8,0
	1890	110.784	7.824	7,1
	1900	128.023	10.357	8,1
	1910	161.572	14.038	8,7
	1921	149.551	11.567	7,7
27. Bóbrka	1880	61.183	8.393	13,7
	1890	69.612	9.685	13,9
	1900	79.390	9.725	12,3
	1910	88.526	10.171	11,5
	1921	83.281	6.917	8,3

WOJEWÓDZTWO TARNOPOLSKIE.

1. Radziechów	1880	59.510	7.121 (?)	12,0 (?)
	1890	65.341	10.747	16,4
	1900	68.188	10.288	15,1
	1910	72.246	9.578	13,3
	1921	68.508	7.288	10,6
2. Brody	1880	78.360	20.596	26,3
	1890	80.601	18.149	22,5
	1900	85.050	16.687	19,6
	1910	—	—	—
	1921	74.856	9.176	12,3
3. Kamionka Strumi- łowa	1880	55.118	7.257	13,2
	1890	61.828	8.213	13,3
	1900	67.505	8.214	12,2
	1910	75.569	8.788	11,6
	1921	68.943	6.010	8,7
4. Złoczów	1880	86.238	13.569	15,7
	1890	99.269	14.176	14,3
	1900	108.619	14.823	13,6
	1910	117.364	13.586	11,6
	1921	107.079	10.552	9,9
5. Zborów	1880	65.320	9.293	14,2
	1890	70.046	9.892	14,1
	1900	76.493	9.729	12,7
	1910	—	—	—
	1921	71.941	4.203	5,8
6. Zbaraż	1880	57.326	5.796	10,1
	1890	63.995	5.898	9,2
	1900	67.383	5.048	7,5
	1910	71.498	5.337	7,5
	1921	65.390	4.366	6,7

Powiat	Rok	Ogółem	Żydów	% żydów
7. Tarnopol	1880	108.533	19.027	17,5
	1890	120.006	20.026	16,7
	1900	131.632	19.740	15,0
	1910	142.138	19.722	13,9
	1921	125.652	16.837	13,4
8. Skalał	1880	77.299	11.714	15,2
	1890	86.774	13.214	15,7
	1900	91.763	13.422	14,6
	1910	96.005	12.621	13,1
	1921	85.326	8.212	9,6
9. Trembowla	1880	63.235	7.286	11,5
	1890	71.823	7.963	11,1
	1900	77.212	8.036	10,4
	1910	81.048	7.278	9,0
	1921	72.304	4.926	6,8
10. Husiatyn (Kopyczyńce)	1880	77.791	12.286	15,8
	1890	89.377	13.368	15,0
	1900	93.854	12.573	13,4
	1910	96.891	11.276	11,6
	1921	85.991	7.738	9,0
11. Borszczów	1880	97.935	15.362	15,7
	1890	106.755	15.638	14,6
	1900	109.220	14.306	13,1
	1910	109.319	12.740	12,6
	1921	94.767	9.442	10,0
12. Zaleszczyki	1880	66.357	10.101	15,2
	1890	72.598	10.978	15,1
	1900	77.641	9.500	12,2
	1910	76.957	9.237	12,0
	1921	66.762	5.666	8,5
13. Czortków	1880	57.257	7.073	12,4
	1890	64.741	8.567	13,2
	1900	71.981	8.202	11,4
	1910	76.447	7.945	10,4
	1921	69.020	6.909	10,0
14. Buczac	1880	102.861	15.401	15,0
	1890	113.170	17.066	15,1
	1900	123.704	15.906	12,9
	1910	138.297	17.481	12,6
	1921	116.660	8.919	7,6
15. Podhajce	1880	70.860	7.399	10,4
	1890	78.243	8.255	10,6
	1900	86.844	8.114	9,3
	1910	93.546	7.316	7,8
	1921	81.998	4.365	5,3

Powiat	Rok	Ogółem	Żydów	% żydów
16. Brzeżany	1880	79.137	10.897	13,8
	1890	86.880	11.471	13,2
	1900	95.164	10.942	11,5
	1910	104.810	10.744	10,3
	1921	93.724	7.762	8,3
17. Przemyślany	1880	61.991	7.742	12,5
	1890	69.146	9.082	13,1
	1900	77.238	9.469	12,3
	1910	86.568	9.548	11,0
	1921	79.599	6.594	8,3

WOJEWÓDZTWO STANISŁAWOWSKIE.

1. Stryj	1880	46.850	7.396	15,8
	1890	54.931	8.757	16,0
	1900	66.737	10.754	16,1
	1910	80.222	12.760	15,9
	1921	72.543	12.277	16,9
2. Skole	1880	34.343	2.986	8,7
	1890	40.110	4.017	10,0
	1900	49.771	5.105	10,3
	1910	55.355	5.918	10,7
	1921	48.050	4.752	9,9
3. Turka	1880	56.354	5.615	10,0
	1890	62.578	6.985	11,2
	1900	71.057	7.795	11,0
	1910	85.823	11.668	13,6
	1921	76.645	9.608	12,5
4. Żydaczów	1880	60.825	7.444	12,2
	1890	65.647	6.961	10,7
	1900	74.158	7.062	9,5
	1910	83.339	6.871	8,2
	1921	77.024	5.352	6,9
5. Rohatyn	1880	82.765	12.470	15,1
	1890	96.542	14.230	14,7
	1900	109.607	13.570	12,4
	1910	124.985	13.548	10,8
	1921	109.534	8.420	7,7
6. Stanisławów	1880	89.116	15.544	17,4
	1890	105.408	18.884	17,9
	1900	134.100	25.576	19,1
	1910	158.065	29.754	18,8
	1921	133.085	26.203	19,7
7. Tłumacz	1880	84.309	8.879	10,5
	1890	97.250	9.632	10,0
	1900	108.806	9.140	8,4
	1910	116.066	9.649	8,3
	1921	104.675	6.396	6,1

Powiat	Rok	Ogółem	Żydów	% żydów
8. Horodenka	1880	75.762	8.567	11,3
	1890	83.198	10.181	12,2
	1900	88.410	10.257	11,6
	1910	92.033	10.114	11,0
	1921	83.670	7.148	8,5
9. Śniatyn	1880	68.193	6.795	10,0
	1890	76.065	9.307	12,2
	1900	84.360	10.155	12,0
	1910	88.705	10.239	11,6
	1921	79.224	7.369	9,3
10. Kołomyja	1880	82.168	16.088	19,6
	1890	96.688	19.912	20,6
	1900	109.212	21.552	19,7
	1910	124.850	23.880	19,1
	1921	109.891	17.767	16,1
11. Peczeniżyn	1880	32.501	3.262	10,0
	1890	39.666	4.424	11,2
	1900	43.443	4.887	11,2
	1910	46.794	4.201	9,0
	1921	43.085	3.205	7,4
12. Kosów	1880	64.942	8.497	13,1
	1890	72.486	9.493	13,1
	1900	77.738	9.910	12,7
	1910	85.804	9.701	11,3
	1921	77.221	7.275	9,4
13. Nadwórna	1880	57.301	7.859	13,7
	1890	67.647	9.110	12,7
	1900	79.116	10.283	13,0
	1910	90.662	11.451	12,6
	1921	78.404	6.615	8,4
14. Bohorodczany	1880	49.914	6.675	13,4
	1890	56.205	7.758	13,8
	1900	61.665	8.016	13,0
	1910	69.462	7.479	10,7
	1921	56.845	3.132	5,5
15. Kałusz	1880	67.923	8.005	11,8
	1890	77.875	8.430	10,8
	1900	87.161	8.785	10,1
	1910	97.421	8.178	8,4
	1921	87.868	6.222	7,1
16. Dolina	1880	77.419	10.779	13,9
	1890	90.929	12.818	14,1
	1900	105.262	13.915	13,2
	1910	113.831	12.812	11,3
	1921	101.427	9.843	9,7

W okresie l. 1880 — 1921 można śledzić zmiany, jakie zaszły w h. Galicji w poszczególnych powiatach, Trzeba mieć na uwadze, że liczba powiatów³⁾ zwiększyła się bądź przez podział większych powiatów, bądź przez wydzielenie okręgów z sąsiednich powiatów w celu utworzenia nowego powiatu.

Galicja Zachodnia, jak już zaznaczono, ma mniejszy odsetek ludności żydowskiej, niż Wschodnia. W woj. Krakowskim najsłabiej zaludnione przez żydów są powiaty podkarpackie¹⁾. W r. 1880 miało mniej niż 5% żydów 9 powiatów (na 23 powiaty): podgórskie: Wadowicki, Myślenicki, Żywiecki, Limanowski i Nowotarski oraz pow. Krakowski wiejski, na którego obszarze nie było żadnego miasta (m. Kraków stanowi osobny powiat), Podgórski, Wielicki i Bialski. W r. 1921 takich powiatów jest 11 na 23, przybyły bowiem w tym okresie powiaty Grybowski i Brzeski wskutek ubytku żydów, W pozostałych województwach: Lwowskim, Tarnopolskim i Stanisławowskim niema ani jednego powiatu, mającego poniżej 5% żydów.

Natomiast we Wschodniej Małopolsce w woj. Stanisławowskim spis z r. 1880 wykazał tylko jeden powiat (Skolski), a spis z r. 1890 nie wykazał ani jednego powiatu, liczącego mniej niż 10% żydów, spis z r. 1900 — 2, spis z r. 1910 — 4, spis z r. 1921 — 12 (na 16 powiatów województwa). W r. 1921 zachowały wysoki odsetek żydów (ponad 10%) tylko 4 powiaty — trzy, w których położone są wielkie miasta: Stanisławowski (19,7%), Kołomyjski (16,1%) i Stryjski (16,9) oraz pow. Turczański (12,5%). W woj. Tarnopolskim w roku 1890 był tylko jeden powiat, w którym liczba żydów nie przewyższała 10% (Zbaraż 9,2%), w r. 1900 — 2 powiaty, w r. 1910 — 3, w r. 1921 — 14 na ogólną liczbę 17. Powyżej 10% żydów w r. 1921 liczyły powiaty: Radziechowski, Brodzki i Tarnopolski (w którym znajduje się duże miasto). W woj. Lwowskim w r. 1880 16 powiatów miało z górą 10% żydów, w r. 1890 — 14 powiatów, w r. 1900 i 1910 — 12 powiatów, w r. 1921 — 8 powiatów, mianowicie: 1) Lwowski miejski (35,0%), 2) Przemyński, 3) Cieszanowski, 4) Rawski, 5) Sokalski, 6) Drohobycki, 7) Liski i 8) Rzeszowski (na 28 powiatów). W woj. Krakowskim w r. 1880 — 5 powiatów miało ponad 10% żydów, w r. 1890 — 5 powiatów, w r. 1900 i 1910 — 4 powiaty, w r. 1921 — 4 powiaty: posiadające większe miasta 1) Krakowski miejski, 2) Tarnowski, 3) Nowosądecki oraz 4) Oświęcimski.

Rzecz charakterystyczna, że pomijając powiaty z większymi miastami, w r. 1880 powiaty w woj. Krakowskim i Lwowskim, liczące ponad 10%

³⁾ Ludność powiatów w ich granicach obecnych.

żydów, leżały na pograniczu b. zaboru rosyjskiego, gdzie i po drugiej stronie kordonu szczególnie licznie nagromadziła się była ludność żydowska.

Wojna zmniejszyła absolutną liczbę żydów w ogromnej liczbie powiatów. Tak w *woj. Krakowskim* naliczono w r. 1921 absolutnie mniej żydów niż w r. 1910 we wszystkich powiatach z wyjątkiem miasta Krakowa i pow. Nowosądeckiego (na 23 powiaty); w porównaniu nawet z r. 1880 było mniej żydów w r. 1921 pow. Krakowskim wiejskim, Dąbrowskim, Mieleckim, Wadowickim, Brzeskim, Pilzeńskim, Ropczyckim i Gorlickim, czyli w 8 na 23; w zestawieniu z r. 1890 zmniejszyła się liczba absolutna żydów jeszcze w pow. Podgórskim, Bialskim, Wielickim, Bocheńskim i Żywieckim, a z r. 1900 ponadto w pow. Grybowskim i Jasielskim. Odsetek żydów w *woj. Krakowskim* powiększał się lub zmniejszał w następującej liczbie powiatów:

Okres	Zwiększenie % żydów	Zmniejszenie % żydów	Bez zmiany	Ogólna liczba
1880 — 1890	11	10	2	23
1890 — 1900	5	14	4	23
1900 — 1910	10	9	2	21
1910 — 1921	4	13	4	21

W okresie 1910 — 1921 zwiększył się odsetek żydów w 4-ch powiatach, mianowicie w tych, które mają największe miasta, co jest wynikiem tendencji żydów skupiania się w większych środowiskach miejskich — 1) w pow. Krakowskim miejskim, 2) Tarnowskim i 3) Nowosądeckim tudzież nieznacznie się powiększył w 4) pow. Żywieckim, który się odznacza niskim bardzo odsetkiem żydów. W poprzednich okresach stwierdzić możemy drugą tendencję: napływ żydów do powiatów podkarpackich, mających na ogół mały odsetek żydów: Myślenickiego, Limanowskiego, Nowotarskiego, Grybowskiego, Gorlickiego, Jasielskiego (te trzy ostatnie są siedzibą przemysłu naftowego). Tak samo ujawniała się tendencja do skupiania się żydów w dawniejszych okresach w przemysłowych powiatach Oświęcimskim i Chrzanowskim, natomiast stały spadek zauważyć można od r. 1890 w powiatach rolniczych, zwłaszcza tych, które miały dawniej stosunkowo wysoki procent ludności żydowskiej: 1) Dąbrowskim, 2) Mieleckim, 3) Brzeskim, 4) Ropczyckim, 5) Wielickim, 6) Bocheńskim, 7) Pilzeńskim. W pierwszych czterech powiatach zmniejszał się stale nie tylko odsetek żydów, lecz również ich liczba absolutna.

W *woj. Lwowskim* migracja wśród żydów miała inny przebieg. I w tem województwie z powodu wojny zmniejszyła się absolutna liczba ży-

dów w r. 1921 w porównaniu z r. 1910 w 25 powiatach, zwiększyła się zaś tylko w 3-ch: 1) Lwowskim miejskim, 2) Rzeszowskim i 3) Samborskim. Ale nawet przy zestawieniu liczb absolutnych żydów w poszczególnych powiatach w r. 1921 i 1900 powiększenie liczby żydów nastąpiło tylko w 7 powiatach na 28 (prócz wyżej wymienionych w pow. Przemyskim, Drohobyckim, Lwowskim wiejskim i Przeworskim). Porównując liczby z r. 1880 i 1921, widzimy absolutne zmniejszenie się liczby żydów w 9 powiatach (na 28), mianowicie w pow. północnych województwa: czysto polskich: 1) Kolbuszowskim, 2) Tarnobrzeskim, 3) Niskim i 4) Łańcuckim, oraz w pow.: 5) Mościskim, 6) Gródeckim, 7) Jaworowskim, 8) Żółkiewskim i 9) Bóbreckim. Zestawienie danych z r. 1890 i 1921 wykazuje zmniejszenie absolutnej liczby żydów w 18 na 28, prócz wyżej wymienionych w pow.: 1) Krośnieńskim, 2) Jarosławskim, 3) Cieszanowskim, 4) Rawskim, 5) Liskim, 6) Sokalskim, 7) Starosamborskim, 8) Dobromilskim i 9) Rudeckim.

Odsetek żydów w woj. Lwowskim zmniejszył się lub zwiększył w następującej liczbie powiatów:

Okres	Zwiększenie odsetka	Zmniejszenie odsetka	Bez zmiany	Liczba powiatów
1880 — 1890	17	9	2	28
1890 — 1900	11	17	—	28
1900 — 1910	11	16	1	28
1910 — 1921	4	24	—	28

Od r. 1890 przeważa już tendencja do zmniejszania się odsetka. W latach 1910 — 1921 powiększył się odsetek żydów tylko w 4-ch powiatach (Lwowski miejski, Przemyski, Rzeszowski, w których leżą większe miasta, oraz w pow. Samborskim). W tych trzech powiatach z większymi miastami od r. 1880 odsetek żydów stale wzrasta. Natomiast od r. 1880 stale zmniejsza się odsetek żydów w pow. rolniczych: 1) Tarnobrzeskim, 2) Niskim, 3) Kolbuszowskim, 4) Łańcuckim, 5) Przeworskim, i 6) Jarosławskim czyli północno-zachodnich; od r. 1890 w pow.: 7) Jaworowskim, 8) Rawskim, 9) Żółkiewskim, 10) Starosamborskim i 11) Bóbreckim; od r. 1900 w pow.: 12) Cieszanowskim, 13) Mościskim, i 14) Gródeckim. Powiększał się zaś stale do r. 1910 odsetek żydów w pow. 1) Krośnieńskim (przemysł naftowy), 2) Strzyżowskim, 3) Sanockim (rozwój m. Sanoka), 4) Liskim i 5) Lwowskim wiejskim (przedmieścia Lwowa). Stale zmniejszanie się liczby absolutnej żydów od r. 1890 stwierdzić można w pow. 1) Tarnobrzeskim i 2) Kolbuszowskim; od r. 1900 w pow.: 3) Łańcuckim, 4) Gródeckim, 5) Jaworowskim i 6) Żółkiewskim.

W woj. Tarnopolskiem wojna wywołała największe zmiany w stosunkach ludnościowych. Wszystkie powiaty mają mniejszą liczbę absolutną żydów w r. 1921 nie tylko w porównaniu z r. 1910, ale ze wszystkimi poprzednimi spisami ludności, poczynając od r. 1880¹⁾. Wskutek tego spadek odsetka żydów jest bardzo znaczny. Ale wypadki wojenne, jak i w innych województwach, przyspieszyły tylko dokonywającą się od dłuższego czasu ewolucję. Żydzi z Podola galicyjskiego emigrowali już od kilku dziesiątków lat. Świadczy o tem zestawienie wykazujące, w jakiej liczbie powiatów powiększył się lub spadł odsetek żydów.

Okres	Zwiększenie odsetka	Zmniejszenie odsetka	Bez zmiany	Liczba powiatów
1880 — 1890	7	10	—	17
1890 — 1900	—	17	—	17
1900 — 1910	—	14	1	15
1910 — 1921	—	15	—	15

Nawet pow. Tarnopolski, chociaż leży w niem duże miasto, wykazuje stale od r. 1880 spadek odsetka żydów, a od r. 1890 nawet absolutne zmniejszenie liczby żydów.

W woj. Stanisławowskiem ma miejsce podobna ewolucja, ale z mniejszą siłą. Wprawdzie we wszystkich 16-tu powiatach liczba żydów w okresie 1910 — 1921 się zmniejszyła, ale w zestawieniu z r. 1880 powiększyła się liczba absolutna żydów w r. 1921 w 6 powiatach (na 16), z r. 1890 — w 4 powiatach, z r. 1900 w trzech powiatach. Stale w okresie 1880 — 1910 wzrastała liczba żydów w powiatach mających większe miasta: 1) Stryjskim, 2) Stanisławowskim oraz w 3) Turczańskim i 4) Skolskim (przemysł drzewny).

Powiększył się lub spadł odsetek żydów w ilości powiatów:

Okres	Zwiększenie odsetka	Zmniejszenie odsetka	Bez zmiany	Liczba powiatów
1880 — 1890	10	5	1	16
1890 — 1900	4	11	1	16
1900 — 1910	2	14	—	16
1910 — 1921	2	14	—	16

Powiększył się odsetek żydów w okresie 1910 — 1921 w dwóch powiatach: Stryjskim i Stanisławowskim, pomimo absolutnego zmniejszenia się liczby żydów, z powodu jeszcze silniejszego ubytku ludności chrześcijańskiej. Przy porównaniu z r. 1880 widzimy większy niż w r. 1921 odsetek żydów w 4 powiatach, w których położone są większe miasta: 1) Stryjskim, 2) Stanisławowskim, 3) Turczańskim, oraz w 4) Skolskim,

¹⁾ Liczby dla pow. Radziechowskiego w r. 1880 są niewatpliwie za niskie.

przy porównaniu z r. 1890 i 1900 w trzech powiatach — Stryjskim, Stanisławowskim i Turczańskim. Stale od r. 1880 spada odsetek żydów w powiatach: 1) Żydaczowskim, 2) Rohatyńskim, 3) Tłumackim i 4) Kałuskim, od r. 1890 nadto w pow.: 5) Horodeńskim, 6) Sniatyńskim, 7) Kołomyjskim, 8) Kosowskim, 9) Bohorodczańskim, 10) Doliniańskim, od r. 1900 w 11) Peczenizyńskim i 12) Nadwórniańskim (na 16 powiatów).

Podział ludności żydowskiej między miasta, osady miejskie i gminy wiejskie przedstawia się, jak następuje:

Województwo	W miastach	%	W osadach miejskich	%	W gminach wiejskich	%
1. Krakowskie . . .	120.712	78,9	5.683	3,7	26.531	17,4
2. Lwowskie . . .	221.762	70,8	23.737	7,6	67.707	21,6
3. Tarnopolskie . . .	81.872	63,5	19.375	15,0	27.717	21,4
4. Stanisławowskie . . .	93.674	66,2	10.717	7,6	37.133	26,2
Woj. południowe . . .	518.021	70,4	59.512	8,1	159.088	21,6

Do miast zaliczono te miejscowości, które pod względem administracyjnym różnią się ustrojem od gmin wiejskich, czyli t. zw. miasta o własnym statucie (Lwów i Kraków), 30 miast, rządzących się ustawą z r. 1889, i miejscowości, rządzące się ustawą gminną z r. 1896, jak to uczynił spis ludności. Nazwą osad miejskich przez analogję z b. Kongresówką objęliśmy miejscowości, których ustrój gminny jest taki sam, jak gmin wiejskich, lecz które mają historyczny tytuł miast lub miasteczek i jako takie są podane w spisie z r. 1921. Część z nich pomimo tytułu ma niewątpliwie obecnie, jak w b. zaborze rosyjskim, charakter rolniczy. Odwrotnie wśród miejscowości, zaliczonych do grupy gmin wiejskich, jest pewna liczba miejscowości o charakterze osad miejskich.

Tablica X.

WOJEWÓDZTWO KRAKOWSKIE.

Powiat	Miasta			Osady miejskie			Wsi		
	ogółem	żydów	%	ogółem	żydów	%	ogółem	żydów	%
1. Żywiec . . .	10.471	334	3,2	2.585	163	6,4	96.791	1.407	1,5
2. Biała . . .	15.271	1.723	11,3	—	—	—	65.860	761	1,2
3. Oświęcim . . .	14.182	5.386	38,0	—	—	—	37.749	598	1,6
4. Chrzanów . . .	33.980	8.585	25,3	1.738	985	56,6	80.950	1.082	1,3
5. Kraków m. . .	183.706	45.229	24,6	—	—	—	—	—	—
6. Kraków pow. . .	—	—	—	—	—	—	66.138	773	1,2

Powiat	Miasta			Osady miejskie			Wsi		
	ogółem	żydów	%	ogółem	żydów	%	ogółem	żydów	%
7. Podgórze	2.444	282	11,5	—	—	—	37.384	625	1,7
8. Wieliczka	10.155	1.481	14,6	—	—	—	57.929	1.078	1,9
9. Bochnia	19.152	4.244	22,2	757	68	9,0	88.465	1.357	1,5
10. Brzesko	5.054	2.099	41,5	2.708	431	15,9	88.435	1.934	2,2
11. Dąbrowa	3.888	2.460	63,3	1.358	491	36,2	58.471	1.864	3,2
12. Mielec	8.067	4.229	52,4	1.362	211	15,5	63.411	1.765	2,6
13. Ropczyce	8.859	3.262	36,8	1.005	550	54,7	66.056	1.265	1,6
14. Tarnów	37.790	15.936	42,2	1.256	259	20,6	69.319	1.057	1,5
15. Pilzno	4.849	1.231	25,4	3.878	301	7,8	38.628	1.049	2,7
16. Wadowice	12.725	2.332	18,3	1.001	9	0,9	74.920	437	0,6
17. Myślenice	7.846	1.102	14,0	—	—	—	80.920	706	0,9
18. Limanowa	2.143	905	42,2	735	94	12,8	75.248	1.711	2,3
19. Nowy Targ	19.278	2.216	11,5	1.849	233	12,6	57.334	755	1,3
20. Spisz Orawa	—	—	—	—	—	—	22.643	271	1,2
21. Nowy Sącz	39.539	11.234	28,4	1.724	175	10,1	89.529	2.228	2,5
22. Grybów	4.865	1.065	21,9	1.422	565	39,7	45.645	869	1,9
23. Gorlice	9.284	2.932	31,6	870	15	1,7	67.935	1.571	2,3
24. Jasło	10.391	2.445	23,5	5.477	1.296	21,8	69.385	1.205	1,7
W. Krakowskie	463.939	120.712	26,0	27.140	5.683	20,9	1.501.731	26.531	1,8

WOJEWÓDZTWO LWOWSKIE.

1. Tarnobrzeg	7.663	4.681	61,1	1.221	366	30,0	62.608	1.058	1,7
2. Nisko	9.900	2.165	22,0	—	—	—	52.025	1.771	3,4
3. Kolbuszowa	6.415	2.766	43,1	2.014	565	28,1	58.653	1.509	2,6
4. Rzeszów	35.451	13.896	39,2	991	155	15,7	105.606	1.585	1,5
5. Łańcut	9.581	3.500	36,5	954	569	59,6	78.607	2.382	3,0
6. Przeworsk	5.767	2.424	42,0	—	—	—	51.861	1.226	2,3
7. Strzyżów	2.188	1.104	50,5	2.847	1.625	57,1	51.798	814	1,6
8. Krosno	8.369	3.234	38,6	5.301	944	17,8	67.278	683	1,0
9. Sanok	13.184	5.479	41,6	5.840	1.345	23,0	82.836	2.444	2,9
10. Brzozów	4.160	1.127	26,9	4.817	1.752	36,4	70.130	1.764	2,5
11. Przemyśl	49.823	18.768	37,7	4.906	1.261	25,7	91.867	2.398	2,6
12. Jarosław	23.704	8.531	36,0	1.697	877	51,7	112.326	2.773	2,5
13. Cieszanów	7.551	2.654	35,1	6.619	2.660	40,2	67.198	3.463	5,2
14. Rawa Ruska	15.008	8.178	54,5	6.554	1.518	23,2	85.045	3.465	4,1
15. Sokal	14.331	6.464	45,1	5.246	3.645	69,5	80.095	2.844	3,6
16. Żółkiew	14.548	5.369	37,1	—	—	—	76.013	2.454	3,2
17. Jaworów	10.299	2.934	28,5	1.550	487	31,4	68.882	1.959	2,8
18. Mościska	8.958	3.367	38,5	2.592	480	18,5	72.526	1.837	2,7
19. Dobromil	3.431	2.119	61,8	3.985	1.611	40,4	62.508	2.668	4,2
20. Sambor	19.417	6.068	31,3	—	—	—	85.603	2.786	3,3
21. Rudki	8.461	3.871	45,8	—	—	—	65.002	1.312	2,2
22. Gródek Jag.	12.299	3.035	24,7	—	—	—	59.959	1.414	2,5
23. Lwów m.	219.388	76.854	35,0	—	—	—	—	—	—
24. Lwów pow.	6.138	1.888	30,8	1.826	386	21,1	141.044	9.293	6,6
25. Bóbrka	8.597	2.710	31,5	4.220	1.211	28,9	67.057	2.996	4,5
26. Drohobycz	56.075	21.806	38,9	—	—	—	107.188	4.505	4,2
27. Stary Samb.	8.138	2.664	32,7	1.673	545	32,6	44.959	1.851	4,1
28. Lisko	7.040	4.106	58,3	3.385	1.735	51,3	82.151	4.453	5,4
W. Lwowskie	596.424	221.762	37,2	68.238	23.737	34,8	2.053.352	67.707	3,3

WOJEWÓDZTWO TARNOPOLSKIE.

Powiat	Miasta			Osady miejskie			Wsi		
	ogółem	żydów	%	ogółem	żydów	%	ogółem	żydów	%
1. Radziechów .	7.616	2.377	31,2	15.232	3.365	22,1	45.660	1.546	3,3
2. Kamionka Strumiłowa .	12.666	4.218	33,3	2.976	216	7,3	53.298	1.575	3,0
3. Brody .	10.867	7.202	66,2	4.462	994	22,3	59.527	980	1,6
4. Złoczów .	17.874	7.476	41,8	6.531	1.257	19,2	82.674	1.819	2,2
5. Przemyślany .	8.448	3.730	44,2	4.477	279	6,2	66.674	2.585	3,9
6. Brzeżany .	14.996	4.973	33,2	6.995	1.490	21,3	71.733	1.299	1,8
7. Podhajce .	4.814	2.872	59,7	—	—	—	77.188	1.493	1,9
8. Buczacze .	17.213	5.729	33,3	5.429	1.445	26,7	94.018	1.745	1,9
9. Czortków .	7.893	4.302	54,5	3.333	157	4,7	57.794	2.450	4,2
10. Zborów .	11.878	2.507	21,1	6.689	819	12,3	53.374	877	1,6
11. Tarnopol .	34.108	15.659	45,9	—	—	—	91.554	1.178	1,3
12. Zbaraż .	8.409	2.982	35,5	—	—	—	56.981	1.384	2,4
13. Skala .	12.355	6.688	54,1	2.069	253	12,2	70.902	1.271	1,8
14. Trembowla .	11.563	2.642	22,8	4.851	1.140	23,5	55.890	1.144	2,0
15. Husiatyn .	10.027	2.839	28,3	9.635	3.181	33,0	66.329	1.718	2,6
16. Borszczów .	9.028	3.192	35,4	12.442	3.282	26,4	73.297	2.968	4,0
17. Zaleszczyki .	4.014	2.485	61,9	5.468	1.497	27,4	57.280	1.684	2,9
W. Tarnopolskie	203.769	81.873	40,2	90.592	19.375	21,4	1.134.259	27.717	2,4

WOJEWÓDZTWO STANISŁAWOWSKIE.

1. Rohatyn .	11.503	4.399	38,2	8.294	1.452	17,5	89.737	2.569	2,9
2. Żydaczów .	12.707	3.911	30,8	—	—	—	64.317	1.441	2,2
3. Stryj .	27.358	10.988	40,2	698	237	34,0	44.487	1.052	2,4
4. Stanisławów .	48.200	22.920	47,5	3.954	429	10,8	80.931	2.854	3,5
5. Tlumacz .	12.815	3.102	24,2	11.528	2.339	20,3	80.332	963	1,2
6. Horodenka .	9.907	3.048	30,7	7.874	1.656	21,0	65.889	2.444	3,7
7. Śniatyn .	14.180	4.702	33,2	—	—	—	65.044	2.667	4,1
8. Kołomyja .	31.708	14.544	45,9	7.831	1.416	18,1	70.352	1.747	2,5
9. Peczeniżyn .	5.984	1.413	23,6	1.789	834	46,7	35.312	958	2,7
10. Kosów .	9.738	4.771	49,0	3.306	525	15,5	64.177	1.979	3,1
11. Nadwórna .	12.035	3.618	30,1	—	—	—	66.369	2.997	4,5
12. Bohorodczany .	2.615	730	27,9	3.669	885	24,1	50.561	1.517	3,0
13. Kałusz .	6.619	3.121	47,2	3.166	944	29,8	78.083	2.157	2,7
14. Dolina .	15.182	5.796	38,2	—	—	—	86.245	4.047	4,7
15. Skole .	5.989	2.410	40,2	—	—	—	42.061	2.342	5,6
16. Turka .	10.030	4.201	41,9	—	—	—	66.615	5.407	8,1
W. Stanisławów.	236.570	93.674	39,1	52.109	10.717	20,6	1.050.512	37.133	3,5

LUDNOŚĆ W MIASTACH¹⁾.

W b. Galicji większa stosunkowo część żydów mieszka w gminach wiejskich, niż w Kongresówce (21,6% wszystkich żydów w b. Galicji mieszka w gminach wiejskich, podczas gdy w Kongresówce 7,8% wszyst-

¹⁾ Pt. Dr. Ign. Weinfeld „Ludność miejska Galicji i jej skład wyznaniowy“ (1881—1910) („Wiadomości Statystyczne o stosunkach krajowych“ I. XXIV, z. 2).

kich żydów). Przytem w Galicji Zachodniej żydzi, zamieszkujący gminy wiejskie, stanowią mniejszą znacznie część żydów, niż w Galicji Wschodniej. W Galicji Zachodniej proces koncentrowania się żydów w miastach odbywa się szybciej, niż w Galicji Wschodniej. Dowodzi tego zestawienie poniższe. Ludność gmin wiejskich (łącznie z osadami miejskimi) stanowiła następujący odsetek ogółu żydów

W roku	W Galicji Zachodniej	W Galicji Wschodniej
1880	38,0	40,5
1890	38,1	41,6
1970	34,1	41,7
1910	28,8	39,4
1921	23,4	31,8

Wśród ogółu ludności miejskiej województw południowych żydzi stanowili:

w woj. Krakowskim	26,0%
» » Lwowskim	37,2%
» » Stanisławowskim	39,1%
» » Tarnopolskim	40,2%

I w miastach przeto udział żydów wśród ludności jest mniejszy na zachodzie, niż na wschodzie. W poszczególnych powiatach zachodzą wszakże wielkie różnice. W woj. Krakowskim żydzi stanowili od 3,2% ogółu mieszkańców miast w pow. Żywieckim do 63,3% w pow. Dąbrowskim; w woj. Lwowskim od 22% w pow. Niskim do 61,8% w pow. Dobromilskim; w woj. Tarnopolskim od 21,1% w pow. Zborowskim do 66,2% w pow. Brodzkim; w woj. Stanisławowskim od 23,6% w pow. Peczenizyńskim do 49% w pow. Kosowskim

Tablica XI.

Miasto	1880	1890	1900	1910	1921
1. Biała					
ogółem	7.251	7.622	8.257	8.668	7.746
żydów	754	822	1.088	1.274	1.363
% żydów	10,4	10,8	13,2	14,7	17,6
2. Kęty					
ogółem	4.925	5.235	5.465	5.913	5.751
żydów	233	365	343	383	329
% żydów	4,7	7,0	6,3	6,5	5,7
3. Wilamowice					
ogółem	1.662	1.744	1.719	1.773	1.774
żydów	52	83	42	47	31
% żydów	3,1	4,8	2,4	2,7	1,7

Miasto	1880	1890	1900	1910	1921
4. Bochnia					
ogółem	8.561	8.849	10.071	10.918	11.014
żydów	1.666	2.133	1.926	2.091	2.459
% żydów	19,5	24,1	19,1	19,2	22,3
5. Uście Solne					
ogółem	1.428	1.498	1.537		1.376
żydów	13	72	66		28
% żydów	0,9	4,8	4,3		2,0
6. Niepołomice					
ogółem	3.647	4.143	4.692	4.470	4.071
żydów	402	422	507	524	484
% żydów	11,1	10,2	10,8	11,7	11,9
7. Wiśnicz Nowy					
ogółem	3.773	3.791	3.324	3.565	2.691
żydów	1.286	2.278	1.812	1.831	1.273
% żydów	34,1	60,1	54,5	51,4	47,3
8. Brzesko					
ogółem	3.144	3.246	3.444	3.659	3.144
żydów	1.963	2.245	2.318	2.430	1.935
% żydów	62,4	69,2	67,3	66,4	61,6
9. Wojnicz					
ogółem	1.683	1.622	1.614	1.651	1.910
żydów	200	130	163	171	164
% żydów	11,9	8,0	10,1	10,4	8,6
10. Chrzanów					
ogółem	7.023	7.713	10.170	11.528	11.392
żydów	4.410	3.519	5.504	6.593	6.328
% żydów	58,5	45,6	54,1	57,2	55,5
11. Jaworzno					
ogółem	5.131	6.637	9.181	13.115	15.932
żydów	406	684	955	1.325	1.346
% żydów	7,9	10,3	10,4	10,1	8,4
12. Szczakowa					
ogółem	1.098	2.026	2.778	3.362	3.723
żydów	162	298	397	469	405
% żydów	14,7	14,7	14,2	14,0	10,9
13. Krzeszowice					
ogółem	1.604	2.157	2.380		2.933
żydów	118	227	330		506
% żydów	7,5	10,5	13,9		17,3
14. Dąbrowa					
ogółem	3.219	3.031	3.000	3.028	2.660
żydów	1.882	2.391	2.418	2.403	2.099
% żydów	58,4	78,9	80,6	79,4	78,9
15. Żabno					
ogółem	1.306	1.420	1.541	1.591	1.228
żydów	667	696	730	741	361
% żydów	51,1	49,0	47,4	46,6	29,4

Miasto	1880	1890	1900	1910	1921
16. Gorlice					
ogółem	4.550	5.653	6.437	6.829	5.611
żydów	2.257	2.884	3.297	3.495	2.300
% żydów	49,6	51,0	51,2	51,2	41,0
17. Biecz					
ogółem	2.938	3.180	3.461	3.803	3.673
żydów	397	461	554	647	632
% żydów	13,5	14,5	16,0	17,0	17,2
18. Grybów					
ogółem	2.287	2.401	2.717	3.114	2.931
żydów	596	649	711	908	847
% żydów	26,1	27,0	26,2	29,2	28,9
19. Ciężkowice					
ogółem	1.913	2.006	1.856	2.014	1.934
żydów	116	175	168	241	218
% żydów	6,1	8,7	9,1	12,0	11,3
20. Jasło					
ogółem	3.302	4.527	6.571	10.116	10.391
żydów	433	934	1.524	2.262	2.445
% żydów	13,1	20,6	23,2	22,3	23,5
21. Kraków					
ogółem	66.095	74.593	91.323	151.886	183.706
żydów	20.269	20.939	25.670	32.321	45.229
% żydów	30,7	28,1	28,1	21,3	24,6
22. Limanowa					
ogółem	1.408	1.603	1.806	2.180	2.143
żydów :	418	571	778	982	905
% żydów	29,7	35,6	43,1	45,0	42,2
23. Mielec					
ogółem	4.981	4.712	4.909	6.135	5.599
żydów :	2.766	2.596	2.819	3.280	2.807
% żydów	55,5	55,1	57,4	52,9	50,1
24. Radomyśl Wielki					
ogółem	3.141	3.332	2.932	3.035	2.468
żydów :	1.670	1.920	1.702	1.875	1.422
% żydów	53,2	57,6	58,0	61,8	57,6
25. Myślenice					
ogółem	2.455	2.600	2.549	2.868	3.134
żydów :	386	434	482	606	675
% żydów	15,7	16,7	18,9	21,1	21,5
26. Jordanów					
ogółem	1.236	1.262	1.345	1.511	1.486
żydów :	80	104	158	188	238
% żydów	6,5	8,2	11,7	12,4	16,0
27. Maków					
ogółem	2.502	2.741	3.172	3.439	3.226
żydów :	86	114	152	148	189
% żydów	3,4	4,2	4,8	4,3	5,9

	Miasto	1880	1890	1900	1910	1921
28.	Nowy Sącz					
	ogółem	11.185	12.722	15.724	25.004	26.280
	żydów	5.163	4.120	4.687	7.990	9.009
	% żydów	46,2	32,4	30,2	32,0	34,3
29.	Piwniczna					
	ogółem	3.127	3.401	3.636	3.810	3.632
	żydów	210	222	264	274	226
	% żydów	6,7	6,5	7,3	7,2	6,2
30.	Muszyna					
	ogółem	2.065	2.358	2.571	2.649	2.516
	żydów	217	265	317	427	423
	% żydów	10,5	11,2	12,3	16,1	16,8
31.	Krynica Zdrój					
	ogółem					2.341
	żydów					1.023
	% żydów					43,7
32.	Stary Sącz					
	ogółem	3.790	4.214	4.537	5.156	4.770
	żydów	312	425	514	666	553
	% żydów	8,2	10,1	11,3	12,9	11,6
33.	Nowy Targ					
	ogółem	5.087	5.878	6.546	9.225	8.071
	żydów	464	773	900	1.370	1.342
	% żydów	9,1	13,2	13,8	14,9	16,6
34.	Zakopane					
	ogółem	2.489	3.069	5.298	7.600	8.808
	żydów	84	124	198	361	533
	% żydów	3,4	4,0	3,7	4,7	6,5
35.	Czarny Dunajec					
	ogółem	2.191	2.469	2.603		2.399
	żydów	151	221	199		341
	% żydów	6,9	9,0	7,6		14,2
36.	Oświęcim					
	ogółem	4.754	5.414	6.841	10.126	12.187
	żydów	2.535	3.063	3.779	5.358	4.950
	% żydów	53,3	56,6	55,2	52,9	40,6
37.	Zator					
	ogółem	1.218	1.507	1.607	2.176	1.995
	żydów	272	369	436	477	436
	% żydów	22,3	24,5	27,1	21,9	21,9
38.	Pilzno					
	ogółem	2.128	2.009	2.138	2.367	3.546
	żydów	551	628	707	820	752
	% żydów	25,9	31,3	33,1	34,7	21,2
39.	Brzostek					
	ogółem	1.284	1.239	1.335	1.397	1.303
	żydów	393	406	508	514	479
	% żydów	30,6	32,8	38,1	36,8	36,8

Miasto	1880	1890	1900	1910	1921
40. Skawina					
ogółem	1.243	1.542	1.751	2.038	2.444
żydów	86	100	159	217	282
% żydów	6,9	6,5	9,1	10,6	11,5
41. Ropczyce					
ogółem	3.676	3.644	3.578	3.339	3.002
żydów	1.165	1.071	1.054	1.069	840
% żydów	31,7	29,4	29,5	32,0	28,0
42. Dębica					
ogółem	3.256	3.578	3.991	4.871	3.922
żydów	2.385	2.153	2.205	2.119	1.561
% żydów	73,2	60,2	55,3	43,5	39,8
43. Sędziszów					
ogółem	2.629	2.850	2.536	2.651	1.935
żydów	1.047	1.433	1.280	1.425	861
% żydów	39,8	50,3	50,5	53,8	44,5
44. Tarnów					
ogółem	24.627	27.574	31.691	36.731	35.347
żydów	11.349	11.677	12.586	15.108	15.608
% żydów	46,1	42,4	39,7	41,2	44,2
45. Tuchów					
ogółem	2.337	2.367	2.495	2.667	2.443
żydów	265	344	378	455	328
% żydów	11,3	14,5	15,2	17,1	13,4
46. Wadowice					
ogółem	4.990	5.374	6.328	7.471	6.862
żydów	404	722	975	1.322	1.437
% żydów	8,1	13,4	15,4	17,7	20,9
47. Andrychów					
ogółem	3.866	4.053	4.047	4.361	4.171
żydów	635	654	621	501	409
% żydów	16,4	16,1	15,3	11,5	9,8
48. Kalwarja Zebrzyd.					
ogółem	1.208	1.477	1.564	1.815	1.692
żydów	289	428	444	521	486
% żydów	23,9	29,0	28,4	28,7	28,7
49. Wieliczka					
ogółem	5.973	6.037	6.293	7.092	7.235
żydów	614	813	981	1.140	1.135
% żydów	10,3	13,5	15,6	16,1	15,7
50. Dobczyce					
ogółem	2.908	3.329	3.393	3.542	2.920
żydów	160	294	334	404	346
% żydów	5,5	8,8	9,8	11,4	11,8
51. Żywiec					
ogółem	4.296	4.515	4.892	5.610	5.320
żydów	9	—	—	—	2
% żydów	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0

	Miasto	1880	1890	1900	1910	1921
52.	Sucha					
	ogółem	3.223	3.904	4.214	4.888	5.151
	żydów	144	188	184	236	332
	% żydów	4,5	4,8	4,4	4,8	6,4
WOJEWÓDZTWO LWOWSKIE.						
1.	B ó b r k a					
	ogółem	4.338	4.939	5.315	5.628	4.391
	żydów	2.097	2.395	2.500	2.502	1.480
	% żydów	48,4	48,5	47,0	44,5	33,7
2.	Chodorów					
	ogółem	2.413	2.787	3.618	4.329	4.206
	żydów	1.149	1.433	1.649	1.867	1.230
	% żydów	47,6	51,4	45,6	43,1	29,2
3.	Br z o z ó w					
	ogółem	3.697	4.056	4.264	4.438	4.160
	żydów	756	907	1.143	1.255	1.127
	% żydów	20,5	22,3	26,8	28,3	27,1
4.	C i e s z a n ó w					
	ogółem	2.804	2.935	3.167	3.438	2.248
	żydów	1.436	1.535	1.713	1.898	939
	% żydów	51,2	52,3	54,1	55,2	41,8
5.	Lubaczów					
	ogółem	4.425	4.814	5.880	6.444	5.303
	żydów	1.503	1.721	1.911	2.171	1.715
	% żydów	34,0	35,8	32,5	33,7	32,3
6.	D o b r o m i l					
	ogółem	2.883	3.237	3.309	3.633	3.431
	żydów	1.918	2.035	1.845	2.271	2.119
	% żydów	66,5	62,8	55,8	62,5	61,8
7.	D r o h o b y c z					
	ogółem	18.225	17.916	19.432	34.665	26.736
	żydów	9.181	8.708	8.683	15.313	11.833
	% żydów	50,4	48,6	44,7	44,2	44,3
8.	Borysław					
	ogółem	9.318	10.424	10.690	12.767	16.099
	żydów	7.363	7.752	5.950	5.753	7.170
	% żydów	79,0	74,4	55,7	45,1	44,5
9.	Tustanowice					
	ogółem	3.191	4.049	4.294	9.108	13.240
	żydów	984	1.552	1.298	1.881	2.803
	% żydów	30,8	38,3	30,2	20,7	21,2
10.	G r ó d e k J a g i e l l.					
	ogółem	10.116	10.742	11.845	12.973	10.491
	żydów	2.952	3.148	3.610	3.866	2.545
	% żydów	29,2	29,3	30,5	29,8	24,3

Miasto	1880	1890	1900	1910	1921
11. Janów					
ogółem	1.817	2.563	2.667	2.597	1.808
żydów	968	865	749	1.117	490
% żydów	53,3	33,7	28,1	43,0	27,1
12. Jarosław					
ogółem	12.422	18.065	22.660	23.965	19.973
żydów	4.474	4.820	5.705	6.154	6.577
% żydów	36,0	26,7	25,1	25,7	32,9
13. Radymno					
ogółem	1.919	2.169	2.721	3.264	1.907
żydów	898	1.082	1.214	1.319	883
% żydów	46,8	49,9	44,6	40,4	46,3
14. Sieniawa					
ogółem	3.213	3.268	3.378	4.010	1.824
żydów	2.278	2.177	2.102	2.480	1.071
% żydów	70,9	66,6	62,2	61,9	58,7
15. Jaworów					
ogółem	9.072	9.219	10.092	10.211	8.910
żydów	2.307	2.483	2.846	2.644	2.405
% żydów	25,4	26,9	28,2	25,9	27,0
16. Krakowiec					
ogółem	1.891	1.789	1.780	1.766	1.389
żydów	1.003	798	680	668	529
% żydów	53,0	44,6	38,2	37,8	38,1
17. Kolbuszowa					
ogółem	3.111	3.072	2.894	3.460	2.900
żydów	1.935	1.953	1.685	1.947	1.415
% żydów	62,2	63,6	58,2	56,3	48,8
18. Sokółów					
ogółem	4.281	4.609	4.509	3.864	3.515
żydów	2.046	2.155	2.049	1.485	1.351
% żydów	47,8	46,7	45,4	38,4	38,4
19. Krosno					
ogółem	2.810	3.251	4.410	5.522	6.287
żydów	327	567	961	1.559	1.725
% żydów	11,6	17,4	21,8	28,2	27,4
20. Dukla					
ogółem	3.007	3.006	3.213	2.970	2.082
żydów	2.410	2.456	2.539	2.250	1.509
% żydów	80,1	81,7	79,0	75,8	72,5
21. Lisko					
ogółem	3.415	4.020	4.409	4.588	3.806
żydów	1.990	2.425	2.701	2.805	2.338
% żydów	58,3	60,3	61,3	61,2	61,4
22. Ustrzyki Dolne					
ogółem	1.824	2.524	3.424	3.919	3.234
żydów	1.146	1.527	2.091	2.328	1.768
% żydów	62,8	60,5	61,1	59,4	54,7

	Miasto	1880	1890	1900	1910	1921
23.	L w ó w					
	ogółem	109.746	127.943	159.877	206.113	219.388
	żydów	30.961	36.130	44.258	57.387	76.854
	% żydów	28,2	28,2	27,7	27,8	35,0
24.	Jaryczów Nowy					
	ogółem	2.571	2.895	3.121	3.186	2.139
	żydów	1.170	1.168	1.554	1.608	926
	% żydów	45,5	40,3	49,8	50,5	43,3
25.	Szczerzec					
	ogółem	1.754	1.682	1.730	1.614	936
	żydów	1.385	1.303	1.324	1.264	712
	% żydów	79,0	77,5	76,5	78,3	76,1
26.	Winniki					
	ogółem	2.857	3.390	3.881		3.603
	żydów	239	302	266		250
	% żydów	8,4	8,9	6,9		6,9
27.	Ł a ń c u t					
	ogółem	3.483	4.486	4.850	5.378	4.518
	żydów	1.587	1.669	1.940	1.880	1.925
	% żydów	45,6	37,2	40,0	35,0	42,6
28.	Leżajsk					
	ogółem	4.945	4.992	5.330	5.296	5.063
	żydów	1.868	1.745	1.494	1.705	1.575
	% żydów	37,8	35,0	28,0	32,2	31,1
29.	M o ś c i s k a					
	ogółem	4.181	4.314	4.674	4.778	4.751
	żydów	2.123	2.230	2.548	2.574	2.328
	% żydów	50,8	51,7	54,5	53,9	49,0
30.	Sądowa Wisznia					
	ogółem	3.887	4.334	4.735	4.790	4.207
	żydów	1.100	1.309	1.328	1.164	1.039
	% żydów	28,3	30,2	28,1	24,3	24,7
31.	N i s ь k o					
	ogółem	3.046	3.511	4.463	4.841	4.749
	żydów	273	217	439	440	499
	% żydów	9,0	6,2	9,8	9,1	10,5
32.	Rudnik					
	ogółem	2.585	2.951	3.344	3.549	2.959
	żydów	1.111	1.118	1.198	1.219	805
	% żydów	43,0	37,9	35,8	34,3	27,2
33.	Ulanów					
	ogółem	3.807	3.613	3.533	3.351	2.192
	żydów	1.947	1.543	1.369	1.465	861
	% żydów	51,1	42,7	38,7	43,7	39,3
34.	Pr z e m y ś l					
	ogółem	22.040	35.209	46.295	54.078	47.958
	żydów	7.645	10.998	14.109	16.062	18.360
	% żydów	34,7	31,2	30,4	29,7	38,3

Miasto	1880	1890	1900	1910	1921
35. Niżankowice					
ogółem	1.752	2.009	2.231	2.313	1.865
żydów	364	546	417	669	408
% żydów	20,7	27,2	18,7	28,9	21,9
36. Przeworsk					
ogółem	2.926	2.980	3.188	3.290	3.371
żydów	1.224	1.180	1.422	1.477	1.457
% żydów	41,8	39,6	44,6	44,9	43,2
37. Kańczuga					
ogółem	2.196	2.211	2.288	2.447	2.396
żydów	888	887	986	1.160	967
% żydów	40,4	40,1	43,1	47,4	40,4
38. Rawa Ruska					
ogółem	6.468	7.475	8.927	10.775	8.970
żydów	3.878	4.406	5.098	6.112	5.048
% żydów	59,9	58,9	57,1	56,7	56,3
39. Niemirów					
ogółem	2.635	2.910	2.966	3.238	2.463
żydów	1.445	1.678	1.725	1.962	1.298
% żydów	54,8	57,7	58,1	60,6	52,7
40. Uhnów					
ogółem	4.277	4.675	4.487	4.239	3.575
żydów	1.842	2.120	2.140	2.154	1.832
% żydów	43,1	45,3	47,7	50,8	51,2
41. Rudki					
ogółem	2.582	2.680	3.247	3.716	3.452
żydów	1.352	1.347	1.722	1.968	1.824
% żydów	52,4	50,3	53,1	53,0	52,8
42. Komarno					
ogółem	5.079	5.239	5.875	6.141	5.009
żydów	2.084	2.161	2.507	2.716	2.047
% żydów	41,0	41,3	42,7	44,2	40,9
43. Rzeszów					
ogółem	11.166	11.953	15.010	23.688	24.942
żydów	5.820	5.492	6.324	8.785	11.361
% żydów	52,1	45,9	42,1	37,1	45,5
44. Białowa					
ogółem	4.449	4.760	4.848	5.040	5.123
żydów	893	942	631	933	930
% żydów	20,1	19,8	13,0	18,5	18,2
45. Tyczyn					
ogółem	2.502	2.931	3.135	3.139	3.095
żydów	735	999	854	985	957
% żydów	29,4	34,1	27,2	31,4	30,9
46. Głogów					
ogółem	2.831	2.672	2.832	2.878	2.291
żydów	1.201	1.040	962	1.035	648
% żydów	42,4	38,9	34,0	36,0	28,3

	Miasto	1880	1890	1900	1910	1921
47.	Sam b o r					
	ogółem	13.586	14.324	17.039	20.257	19.417
	żydów	4.427	4.080	4.900	5.418	6.068
	% żydów	32,6	28,5	28,8	26,7	31,3
48.	S a n o k					
	ogółem	5.121	5.559	6.365	10.711	9.638
	żydów	2.129	2.536	3.072	4.073	4.067
	% żydów	41,6	45,6	48,3	38,0	42,2
49.	Rymanów					
	ogółem	3.264	3.704	3.720	3.827	3.546
	żydów	1.391	1.751	1.746	1.759	1.412
	% żydów	42,6	47,3	46,9	46,0	39,8
50.	S o k a l					
	ogółem	6.725	8.007	9.609	11.609	10.183
	żydów	2.408	3.272	3.778	4.516	4.360
	% żydów	35,8	40,9	39,3	38,9	42,8
51.	Bełż					
	ogółem	4.126	4.960	5.075	6.017	4.148
	żydów	2.135	2.823	2.872	3.625	2.104
	% żydów	51,7	56,9	56,6	60,2	50,7
52.	S t a r y S a m b o r					
	ogółem	3.482	3.958	4.560	4.931	4.314
	żydów	1.377	1.613	1.741	1.827	1.534
	% żydów	39,5	40,8	38,1	37,0	35,6
53.	Chyrow					
	ogółem	1.912	2.574	2.919	3.042	2.654
	żydów	912	1.078	1.164	1.092	919
	% żydów	47,7	41,9	39,9	35,9	34,6
54.	Stara Sól					
	ogółem	1.347	1.343	1.430	1.506	1.170
	żydów	416	378	340	348	211
	% żydów	30,9	28,1	23,8	23,1	18,0
55.	S t r z y ż ó w					
	ogółem	1.740	1.835	2.007	2.238	2.188
	żydów	859	794	992	1.150	1.104
	% żydów	49,4	43,3	49,4	51,4	50,5
56.	T a r n o b r z e g					
	ogółem	3.460	3.517	3.332	3.464	3.169
	żydów	2.768	2.840	2.537	2.642	2.146
	% żydów	80,0	80,7	78,1	76,3	67,7
57.	Baranów					
	ogółem	2.002	2.371	1.817	1.768	1.794
	żydów	1.155	1.491	918	894	745
	% żydów	57,7	62,9	50,5	50,6	41,5
58.	Rozwadów					
	ogółem	2.153	2.614	3.004	3.378	2.700
	żydów	1.628	1.930	2.058	2.373	1.790
	% żydów	75,6	73,8	68,5	70,3	66,3

Miasto	1880	1890	1900	1910	1921
59. Żółkiew					
ogółem	6.794	7.143	8.966	9.463	7.867
żydów	3.757	3.783	4.008	3.845	3.718
% żydów	55,3	53,0	44,7	40,6	47,3
60. Kulików					
ogółem	3.226	3.400	3.665	3.914	2.886
żydów	1.124	1.178	1.211	1.067	509
% żydów	34,8	34,7	33,0	27,2	17,6
61. Mosty Wielkie					
ogółem	3.809	4.414	4.554	5.396	3.795
żydów	1.061	1.426	1.611	1.605	1.142
% żydów	27,9	32,3	35,4	29,7	30,1

WOJEWÓDZTWO TARNOPOLSKIE.

1. Borszczów					
ogółem	3.988	4.331	4.590	4.765	5.011
żydów	1.307	1.808	1.341	1.263	1.637
% żydów	32,8	41,8	29,2	26,5	32,7
2. Skala					
ogółem	6.154	6.163	5.638		4.017
żydów	3.449	3.228	2.494		1.555
% żydów	56,0	52,4	44,2		38,7
3. Brody					
ogółem	20.071	17.534	17.361	18.055	10.867
żydów	15.316	12.751	11.912	12.188	7.202
% żydów	76,3	72,8	68,6	67,5	66,3
4. Brzeżany					
ogółem	10.899	11.221	11.443	12.717	10.083
żydów	4.712	4.695	4.395	4.582	3.582
% żydów	43,2	41,8	38,4	36,0	35,5
5. Kozowa					
ogółem	4.070	4.337	4.740	5.175	4.913
żydów	1.510	1.593	1.529	1.504	1.391
% żydów	37,1	36,7	32,2	29,1	28,3
6. Buczaczy					
ogółem	9.970	11.096	11.756	14.286	7.517
żydów	6.281	6.976	6.730	7.777	3.858
% żydów	63,0	62,9	57,2	54,4	51,3
7. Barysz					
ogółem	3.322	3.908	4.420	4.876	4.747
żydów	174	243	240	196	229
% żydów	5,2	6,2	5,4	4,0	4,8
8. Jazłowiec					
ogółem	3.008	2.998	3.109	3.117	1.982
żydów	1.642	1.663	1.298	1.496	474
% żydów	54,6	55,5	41,7	48,0	23,9

Miasto	1880	1890	1900	1910	1921
9. Monasterzyska					
ogółem	4.151	4.400	4.628	4.132	2.967
żydów	2.284	2.450	2.463	2.041	1.168
% żydów	55,0	55,7	53,2	49,4	39,4
10. Czortków					
ogółem	3.524	4.531	5.099	5.167	5.191
żydów	2.214	3.106	3.146	2.907	3.314
% żydów	62,8	68,6	61,7	56,2	63,8
11. Jagielnica					
ogółem	3.143	3.201	3.083	3.027	2.702
żydów	1.892	1.759	1.366	1.284	988
% żydów	60,2	55,0	44,3	42,4	36,6
12. Husiatyn					
ogółem	5.214	6.060	5.736	5.799	2.104
żydów	3.782	4.197	3.648	3.288	368
% żydów	72,5	69,3	63,6	56,7	17,5
13. Kopyczyńce					
ogółem	6.221	6.967	7.190	7.171	7.923
żydów	2.253	2.467	2.197	2.109	2.471
% żydów	36,2	35,4	30,6	29,4	31,2
14. Kamionka Strum.					
ogółem	6.107	6.483	7.310	8.106	6.518
żydów	2.932	3.142	3.164	3.549	2.685
% żydów	48,0	48,4	43,3	43,7	41,2
15. Busk					
ogółem	5.800	6.347	6.671	7.502	6.148
żydów	2.035	2.310	2.340	2.545	1.533
% żydów	35,1	36,4	35,1	33,9	24,9
16. Podhajce					
ogółem	5.943	5.646	5.790	5.576	4.814
żydów	4.012	3.879	3.757	3.497	2.872
% żydów	67,5	68,7	64,9	62,7	59,7
17. Przemyślany					
ogółem	3.654	4.278	4.743	4.962	4.093
żydów	2.262	2.706	2.934	2.838	2.051
% żydów	61,9	63,2	61,8	57,2	50,1
18. Gliniany					
ogółem	4.300	4.614	4.909	5.344	4.355
żydów	1.926	2.088	2.177	2.418	1.679
% żydów	44,8	45,2	44,3	45,2	38,6
19. Radziechów					
ogółem	3.555	3.850	3.913	4.209	4.384
żydów	799	1.867	1.737	1.814	1.977
% żydów	22,5	48,5	44,4	43,1	45,1
20. Lopatyn					
ogółem	2.302	2.724	2.926	3.270	3.232
żydów	322	537	508	505	400
% żydów	14,0	19,7	17,4	15,4	12,4

Miasto	1880	1890	1900	1910	1921
21. Skalał					
ogółem	5.477	5.889	5.727	6.227	5.937
żydów	3.067	3.256	2.791	2.838	2.919
% żydów	56,0	55,3	48,7	45,6	49,2
22. Grzymalów					
ogółem	4.329	4.472	4.170	3.930	2.748
żydów	2.931	2.977	2.700	2.435	1.494
% żydów	67,7	66,6	64,7	61,9	54,4
23. Podwoleczyska					
ogółem	1.874	3.778	5.176	5.635	3.670
żydów	1.404	2.651	3.779	3.836	2.275
% żydów	74,9	70,2	73,0	68,1	62,0
24. Tarnopol					
ogółem	25.849	27.405	30.415	33.871	30.891
żydów	13.468	13.842	13.493	13.997	13.768
% żydów	52,2	50,5	44,4	41,3	44,6
25. Mikulińce					
ogółem	3.750	3.835	3.660	3.511	3.217
żydów	2.411	2.468	2.284	2.137	1.891
% żydów	64,3	64,4	62,4	60,9	58,8
26. Trembowla					
ogółem	6.432	7.335	8.283	9.075	7.015
żydów	1.749	2.033	2.098	2.088	1.486
% żydów	27,2	27,7	25,3	23,0	21,2
27. Budzanów					
ogółem	5.124	5.363	5.436	5.183	4.548
żydów	1.840	1.764	1.696	1.543	1.156
% żydów	35,9	32,9	31,2	29,8	25,4
28. Zaleszczyki					
ogółem	5.588	5.751	5.916	5.438	4.014
żydów	4.424	4.513	3.780	3.382	2.485
% żydów	79,2	78,5	63,9	62,2	61,9
29. Zbaraż					
ogółem	8.062	8.785	8.310	9.983	8.409
żydów	3.768	3.631	2.896	3.291	2.982
% żydów	46,7	41,3	34,8	33,0	35,5
30. Zborów					
ogółem	3.878	4.069	4.829	5.656	3.730
żydów	2.109	1.873	2.084	2.265	1.184
% żydów	54,4	46,0	43,2	40,0	31,7
31. Pomorzany					
ogółem	4.476	4.582	4.391	4.297	3.375
żydów	1.910	1.841	1.563	1.268	799
% żydów	42,7	40,2	35,6	29,5	23,7
32. Żałosce					
ogółem	6.100	6.928	7.315	7.275	4.773
żydów	2.226	2.412	2.397	1.977	524
% żydów	36,5	34,8	32,8	27,2	11,0

	Miasto	1880	1890	1900	1910	1921
33.	Złoczów					
	ogółem	8 347	10.113	11.842	13.234	11.130
	żydów	4.046	5.086	5.401	5.243	5.744
	% żydów	48,5	50,3	45,6	39,6	51,6
34.	Olesko					
	ogółem	3.145	3.301	3.520	4.052	3.645
	żydów	724	773	770	832	636
	% żydów	23,0	23,4	21,9	20,5	17,4
35.	Sasów					
	ogółem	3.282	3.210	3.775	3.918	3.099
	żydów	1.906	1.493	1.761	1.612	1.096
	% żydów	58,1	46,5	46,6	41,2	35,4

WOJEWÓDZTWO STANISŁAWOWSKIE

1.	Bohorodczany					
	ogółem	4.423	4.781	4.706	4.378	2.615
	żydów	2.202	2.505	2.219	1.930	730
	% żydów	49,8	52,4	47,2	44,1	27,9
2.	Dolina					
	ogółem	7.596	8.344	9.110	9.852	8.766
	żydów	2.450	2.593	2.654	2.555	2.014
	% żydów	32,3	31,1	29,1	25,9	23,0
3.	Bolechów					
	ogółem	4.181	4.402	4.237	3.958	3.150
	żydów	3.101	3.395	3.323	3.089	2.433
	% żydów	73,2	77,1	78,4	78,0	77,2
4.	Różniatów					
	ogółem	2.876	3.263	3.489	3.583	3.266
	żydów	1.483	1.589	1.089	1.508	1.349
	% żydów	51,5	48,7	31,2	42,1	41,3
5.	Horodenka					
	ogółem	10.014	11.162	11.613	11.223	9.907
	żydów	3.661	4.340	4.255	4.210	3.048
	% żydów	36,6	38,9	36,6	37,5	30,8
6.	Kałusz					
	ogółem	7.210	7.526	7.829	8.653	6.619
	żydów	4.266	4.241	4.323	4.363	3.121
	% żydów	59,2	56,4	55,2	50,4	47,2
7.	Kołomyja					
	ogółem	23.109	30.235	34.188	42.676	31.708
	żydów	12.002	14.927	16.568	18.930	14.544
	% żydów	51,9	49,4	48,5	44,3	45,9
8.	Kosów					
	ogółem	2.784	3.037	3.099	5.536	4.234
	żydów	2.179	2.472	2.563	2.950	2.166
	% żydów	78,3	81,4	82,7	53,2	51,2

Miasto	1880	1890	1900	1910	1921
9. Kutry					
ogółem	6.333	6.353	6.689	6.740	5.504
żydów	2.966	3.045	3.137	3.197	2.605
% żydów	46,8	47,9	46,9	47,4	47,3
10. Nadwórna					
ogółem	6.552	7.227	7.525	8.080	6.062
żydów	4.182	3.618	3.644	3.772	2.042
% żydów	63,8	50,0	48,4	46,7	33,7
11. Delatyn					
ogółem	4.495	5.195	6.018	7.852	5.973
żydów	1.577	2.096	2.397	2.997	1.576
% żydów	35,1	40,4	39,8	38,1	26,4
12. Peczniżyn					
ogółem	4.640	5.867	6.838	6.667	5.984
żydów	1.474	2.024	2.224	1.777	1.413
% żydów	31,8	34,5	32,5	26,7	23,6
13. Rohatyn					
ogółem	5.101	7.188	7.201	7.664	5.736
żydów	3.035	3.503	3.217	3.254	2.233
% żydów	59,5	48,8	44,7	42,4	38,9
14. Boleszowce					
ogółem	2.932	3.481	3.938	4.629	2.186
żydów	1.700	2.058	2.256	2.438	825
% żydów	58,0	59,1	57,3	52,7	37,7
15. Bursztyn					
ogółem	3.953	4.209	4.438	4.896	3.581
żydów	2.107	2.174	2.209	2.245	1.341
% żydów	53,3	51,7	49,8	45,8	37,4
16. Skole					
ogółem	2.047	2.619	3.445	6.425	5.989
żydów	1.338	1.669	2.095	3.099	2.410
% żydów	65,4	63,7	60,8	48,2	40,2
17. Stanisławów					
ogółem	18.626	22.391	30.410	33.328	28.204
żydów	10.023	12.149	14.106	15.213	15.860
% żydów	53,8	54,2	46,4	45,6	56,2
18. Knihinin wieś					
ogółem	3.009	5.252	14.013	22.133	16.554
żydów	709	1.386	5.211	8.058	6.478
% żydów	23,6	26,4	37,2	36,4	39,1
19. Halicz					
ogółem	3.464	3.887	4.850	4.987	3.442
żydów	1.048	1.238	1.568	1.232	582
% żydów	30,3	31,8	32,3	24,7	16,9
20. Stryj					
ogółem	12.625	16.515	23.205	30.942	27.358
żydów	5.245	6.572	8.647	10.718	10.988
% żydów	41,5	39,8	37,2	34,6	40,2

	Miasto	1880	1890	1900	1910	1921
21.	Śniatyn					
	ogółem	10.832	10.939	11.500	12.342	10.597
	żydów	2.333	3.916	4.203	4.386	3.248
	% żydów	21,5	35,8	36,5	35,5	30,7
22.	Zabłotów					
	ogółem	3.523	4.054	4.232	4.758	3.583
	żydów	1.730	2.009	2.092	2.171	1.454
	% żydów	49,1	49,6	49,4	45,6	40,6
23.	Tłumacz					
	ogółem	4.054	4.713	5.446	5.719	5.788
	żydów	1.756	2.014	2.097	2.082	2.012
	% żydów	43,3	42,7	38,5	36,4	34,8
24.	Tyśmienica					
	ogółem	6.953	7.654	7.918	9.929	7.027
	żydów	2.529	2.492	2.049	2.305	1.090
	% żydów	36,4	32,5	25,9	23,2	15,5
25.	Turka					
	ogółem	4.634	5.330	6.080	10.911	10.030
	żydów	2.368	2.623	2.892	4.887	4.201
	% żydów	51,1	49,2	47,5	44,8	41,9
26.	Żydaczów					
	ogółem	2.431	2.647	3.347	3.873	3.823
	żydów	700	741	870	892	823
	% żydów	28,8	28,0	26,0	23,0	21,5
27.	Mikołajów					
	ogółem	2.687	2.658	3.130	3.448	3.156
	żydów	285	322	454	632	498
	% żydów	10,6	12,1	14,5	18,3	15,8
28.	Rozdół					
	ogółem	4.542	4.379	4.638	4.603	3.802
	żydów	2.465	2.277	2.262	2.110	1.725
	% żydów	54,3	52,0	48,8	45,9	45,4
29.	Żurawno					
	ogółem	3.184	2.716	2.911	2.798	1.926
	żydów	2.197	1.665	1.546	1.338	865
	% żydów	69,0	61,3	53,1	47,8	44,9

Zauważyć można tendencję do ustalenia się pewnego przeciętnego procentu ludności żydowskiej w miastach. W miastach, w których odsetek żydów znacznie przewyższa przeciętny dla województwa, na ogół odsetek ten spada. Podzieliwszy miasta na cztery grupy: liczące poniżej 25% żydów, powyżej 25% do 50%, powyżej 50% do 75, i ponad 75%, otrzymamy następujące liczby miast w każdej grupie:

WOJEWÓDZTWO KRAKOWSKIE

Rok	do 25%	25 — 50%	50 — 75%	ponad 75%	Ogólna ilość miast
1880	32	11	8	—	51
1900	30	11	9	1	51
1921	33	14	4	1	52

WOJEWÓDZTWO LWOWSKIE

1880	6	32	18	5	61
1900	6	37	15	3	61
1921	9	38	13	1	61

WOJEWÓDZTWO TARNOPOLSKIE

1880	4	13	16	2	35
1900	3	21	11	—	35
1921	9	16	10	—	35

WOJEWÓDZTWO STANISŁAWOWSKIE

1880	3	12	13	1	29
1900	1	22	4	2	29
1921	6	20	2	1	29

Ilość miast z przewagą żydów we wszystkich województwach znacznie się zmniejszyła, najsilniej ten objaw wystąpił w woj. Stanisławowskim (od r. 1880 było takich miast 14, w r. 1921-3). W woj. Krakowskim najliczniejsza jest grupa miast, w których żydzi stanowią mniej niż $\frac{1}{4}$ mieszkańców.

W rozpatrywanych okresach czasu wzrósł wzgl. zmniejszył się odsetek żydów w następujących ilościach miast:

WOJEWÓDZTWO KRAKOWSKIE.

Okres czasu	Wzrósł odsetek	Zmniejszył się odsetek	Bez zmiany	Ogólna ilość miast
1880 — 1890	36	14	1	51
1890 — 1900	30	19	2	51
1900 — 1910	29	17	2	48
1910 — 1921	17	27	4	48
1880 — 1921	32	19	—	51

WOJEWÓDZTWO LWOWSKIE.

1880 — 1890	29	31	1	61
1890 — 1900	21	40	—	61
1900 — 1910	25	35	—	60
1910 — 1921	19	40	1	60
1880 — 1921	16	44	1	61

WOJEWÓDZTWO TARNOPOLSKIE.

Okres czasu	Wzrósł odsetek	Zmniejszył się odsetek	Bez zmiany	Ogółem ilość miast
1880 — 1890	16	19	—	35
1890 — 1900	2	33	—	35
1900 — 1910	3	31	—	34
1910 — 1921	9	25	—	34
1880 — 1921	3	32	—	35

WOJEWÓDZTWO STANISŁAWOWSKIE.

1880 — 1890	14	15	—	29
1890 — 1900	6	23	—	29
1900 — 1910	4	25	—	29
1910 — 1921	4	25	—	29
1880 — 1921	6	23	—	29

W woj. Krakowskiem większość miast wykazuje w l. 1880 — 1910 wzrost procentu ludności żydowskiej; dopiero w okresie wojennym 1910 — 1921 przewagę posiadają miasta ze zmniejszającym się odsetkiem żydowskim. W całym zaś okresie 1880 — 1921 — 32 miasta miały wzrost odsetka, a tylko 19 spadek. Jest to wynik imigracji ludności żydowskiej z wsi do miast, który najsilniej wystąpił w zachodniej części b. Galicji. Odsetek żydów w całym okresie (1880 — 1921) zmniejszył się w 9 miastach, mających większy odsetek żydów (ponad 40% w r. 1880—Brzesko, Chrzanów, Żabno, Gorlice, Mielec, Nowy Sącz, Oświęcim, Dębica, Tarnów), w 5 małych miastach, w których nie przekracza 10% w r. 1921 (Wilamowice, Wojnicz, Piwniczna, Andrychów i Żywiec); pozatem w 5 miastach, liczących od 10,9 do 28% żydów (Kraków, Szczakowa, Zator, Pilzno, Ropczyce). Na 32 miast, które w tym okresie wykazują wzrost, 26 miało w r. 1880 mniej niż 25% żydów, a tylko 2 powyżej 50% (Dębica, Radomyśl). W 6 miastach z większym odsetkiem żydów (pow. 25%) w r. 1880, w których r. 1921 wykazał wzrost procentu ludności żydowskiej, nastąpiło wszakże zmniejszenie procentu żydów w r. 1921 w porównaniu z r. 1910 w pięciu miastach, a w jednym mieście odsetek pozostał bez zmiany.

W okresie ostatnim (1910 — 1921) na 17 miast, które miały wzrost procentu żydów, dwa tylko (Nowy Sącz i Tarnów), posiadały ponad 25% żydów. W tym okresie tylko nieznaczna liczba miast miała absolutny wzrost liczby żydów, mianowicie: 1) Kraków, 2) Nowy Sącz, 3) Tarnów, 4) Biała, 5) Bochnia, 6) Jaworzno, 7) Myślenice, 8) Jordanów, 9) Maków, 10) Zakopane, 11) Skawina, 12) Jasło, 13) Wadowice, 14) Żywiec. Pozostałe miasta wykazują zmniejszenie absolutnej liczby żydów, tak że wzrost odsetka żydów w miastach: Nowym Targu, Bieczu, Muszynie, Dobczycach wywołany jest stosunkowo większym zmniejszeniem się ludności

chrześcijańskiej; w wymienionych zaś wyżej 14 miastach wzrósł odsetek żydów z wyjątkiem Jaworzna. Poważniejsze wszakże zwiększenie ilości żydów wykazuje tylko Kraków i Nowy Sącz. Powiększenie liczby żydów w Krakowie spowodowane zostało nie tylko skupianiem się ich w największym mieście województwa, lecz przede wszystkim przyłączeniem miasta Podgórze.

Rzecz charakterystyczna, że w woj. Krakowskim z pomiędzy miast większych, liczących ponad 10 tysięcy mieszkańców, zmniejszył się odsetek żydów w centrum przemysłowym Jaworznie oraz w leżących na terytorjum uprzemysłowionem miastach Chrzanowie i Oświęcimiu (w tych dwóch miastach żydzi stanowią ponad 50% ludności, co powoduje również emigrację); natomiast wobec tendencji do skupiania się w dużych ośrodkach podniósł się procent żydów w pozostałych 5 większych miastach: Krakowie, Tarnowie, Nowym Sączu, Jasle, Bochni. W niektórych miastach wykazany w tabeli wzrost odsetka w r. 1921 w porównaniu z r. 1910 nie był tak znaczny, jeżeli się uwzględni, że spisy austriackie włączały do ludności miast i garnizony wojskowe, spis zaś z r. 1921 podał tylko ludność cywilną. Tak przeto przy uwzględnieniu samej ludności cywilnej wzrost odsetka byłby w tym okresie mniejszy:

	1910	1921
Tarnów . . .	43,1	44,2
Nowy Sącz . .	33,1	34,3
Bochnia . . .	20,2	22,3
Wadowice . .	18,3	20,9
Kraków . . .	22,6	24,6 ¹⁾

W woj. Krakowskim na 48 miast w okresie 1880 — 1910 (okres 1910 — 1921, wykazujący powszechne zmniejszenie się ludności, był nienormalny) tylko w 18 stwierdzić można powiększenie się ludności, przewyższające przeciętny przyrost naturalny ludności Galicji. W pozostałych miastach widoczny jest zastój pod względem ludnościowym, czyli emigracja ludności. Z tych miast rozwijających się w 7 odsetek żydów ma tendencję do zmniejszania się, w 11 się powiększa. Ale przed r. 1910 w miastach największych, do których licznie napływała ludność żydowska — w Krakowie, Tarnowie i Nowym Sączu procent żydów się obniżał.

Znamienny dla skupiania się żydów w wielkich miastach jest fakt, że w trzech tych miastach z ludnością ponad 25 tysięcy mieszkało w r. 1921 — 69.846 żydów, co stanowiło 45,7% wszystkich żydów województwa, a jeżeli uwzględnić jeszcze 5 miast, z ludnością powyżej 10 tysięcy, to

¹⁾ Do Krakowa w r. 1913 przyłączono m. Podgórze, które w r. 1910 miało wśród ludności cywilnej 28,2% żydów, co również wpłynęło na zwiększenie się odsetka ludności żydowskiej.

w tych 8 miastach mieszkało 57,1% ogółu żydów. (Ludność 3-ch największych miast wynosiła 12,3% całej ludności województwa, ludność 8 miast większych — 15,4%).

W woj. Lwowskiem, gdzie stosunek procentowy żydów do ogółu ludności miejskiej był znacznie wyższy, niż w woj. Krakowskiem (w r. 1921 — było 26,0% żydów w miastach woj. Krakowskiego, 37,2% — w miastach woj. Lwowskiego), od r. 1880 stwierdzamy przewagę miast ze zmniejszającym się odsetkiem żydów. W okresie 1880 — 1921 na 61 miast tylko 16 wykazuje wzrost odsetka, w tem 8 miast miało odsetek wyższy od przeciętnego (37,2%); 1) Lisko (61,4%), 2) Rudki (52,8), 3) Uhnów (51,2), 4) Strzyżów (50,5), 5) Przeworsk (43,2), 6) Sokal (42,8), 7) Sanok (42,2) i 8) Przemyśl (38,3); pozostałe zaś 8 miast miało odsetek mniejszy od przeciętnego: 1) Lwów (35,0), 2) Tyczyn (30,7), 3) Mosty Wielkie (30,1), 4) Krosno (27,4), 5) Jaworów (27,0), 6) Brzozów (26,9%) 7) Niżankowice (21,9), 8) Nisko (10,5). W woj. Lwowskiem przeważa grupa miast, posiadających od 25 — 50% żydów; liczba miast z większością żydowską stale się zmniejsza.

W l. 1910 — 1921 na 60 miast 19 ma wzrost odsetka żydów. Są to przede wszystkim większe miasta, liczące ponad 10 tys. mieszkańców: 1) Lwów, 2) Przemyśl, 3) Drohobycz, 4) Rzeszów, 5) Jarosław, 6) Sambor, 7) Sokal i 8) Tustanowice, co jest potwierdzeniem tendencji Żydów do koncentracji w większych miastach (z miast z ludnością ponad 10 tysięcy tylko dwa: Borysław i Gródek Jagielloński wykazują zmniejszenie odsetka żydów). Również powiększenie odsetka wykazują miasta położone w północnej części województwa: 9) Jaworów, 10) Krakowiec, 11) Radymno, 12) Nisko, 13) Sądowa Wisznia, 14) Uhnów, 15) Żółkiew, 16) Mosty Wielkie, oraz 17) Lisko, 18) Sanok i 19) Łańcut.

Jeżeli uwzględnić tylko ludność cywilną w r. 1910, to wzrost odsetka w miastach, które miały garnizony wojskowe, był mniejszy. Mianowicie:

	1910	1921
1. Lwów . .	29,0	35,0
2. Przemyśl .	33,8	38,3
3. Rzeszów .	41,8	45,5
4. Jarosław .	29,5	32,9
5. Sambor . .	27,0	31,3
6. Sanok . .	39,9	42,2

W miastach mniejszych: 1) Radymnie, 2) Krakowcu, 3) Sądowej Wieszni i 4) Mostach Wielkich wzrost odsetka w r. 1921 w porównaniu z r. 1910 spowodowany jest wyłącznie zaliczeniem do ludności miasta w r. 1910 wojska, tak że w rzeczywistości nastąpił spadek udziału procento-

wego żydów. Z tego samego powodu wzrost odsetka był mniejszy od wykazanego w Nisku, Łańcucie i zwłaszcza w Żółkwi, a zmniejszenie odsetka żydów faktycznie większe w Lubaczowie, Rawie Ruskiej i Gródku Jagiellońskim.

Jest zjawiskiem uderzającym ten gwałtowny skok w odsetkach żydów w największych miastach województwa. We Lwowie liczba absolutna żydów podniosła się z 57.337 głów od r. 1910 do 76.854 w r. 1921, aczkolwiek powszechnie liczba żydów w miastach się zmniejszyła. Ludność cywilna Lwowa wzrosła w l. 1910 — 1921 o 23.592 osoby, a z tej liczby na żydów przypada 20.103! Niewątpliwie wyraziły się w tych liczbach po części konsekwencje walk, toczonych o Lwów i we Lwowie, z drugiej zaś strony masy żydowskie, opuszczając swe siedziby w województwach małopolskich w czasie wojny, imigrowały tłumnie do Lwowa.

Skupienie się żydów we Lwowie jest istotnie jeszcze większe. Uwzględniając największe przedmieścia lwowskie, stanowiące osobne gminy: Zamarstynów, Zniesienie, Kleparów, otrzymamy na terytorjum tem wraz ze Lwowem 82.860 ludności żydowskiej (35,4% całej ludności). W 3 największych miastach województwa (których ludność stanowi 11,4% całej ludności woj. Lwowskiego)—w »wielkim Lwowie«, Przemyśle i Rzeszowie mieszkało 36,1% wszystkich żydów województwa, a jeżeli uwzględnić jeszcze 7 miast, mających z górą 10 tys. ludności, to mieszkający w 10 większych miastach stanowili 49,5% wszystkich żydów w województwie (ludność tych miast=16,7% całej ludności województwa).

Na 60 miast województwa w r. 1921 powiększyła się ludność w porównaniu z r. 1910 w 10; w 1) Borysławiu, 2) Tustanowicach, 3) Krośnie, 4) Lwowie, 5) Rzeszowie, 6) Błażowej, 7) Baranowie, a jeżeli uwzględnić tylko ludność cywilną jeszcze w 8) Jarosławiu, 9) Nisku i 10) Przemyśle. W tych miastach rozwijających się obniżył się odsetek żydów tylko w Borysławiu, Krośnie, Błażowej, Baranowie, a w 7 pozostałych podniósł się. Pomimo ubytku ludności przybyło żydów w Łańcucie i Samborze.

Przed wojną (w okresie 1880 — 1910) stosunki ludnościowe kształtowały się odmiennie: na 61 miast 25 wykazywało wzrost przewyższający przyrost naturalny, a z nich ludność chrześcijańska wzrastała szybciej od żydowskiej w 20, ludność żydowska szybciej od chrześcijańskiej w 5; przytem w miastach największych — Lwowie, Przemyśle, Drohobyczu, Rzeszowie, Jarosławiu, Samborze powiększał się odsetek ludności chrześcijańskiej. W okresie 1910 — 1921 prócz Lwowa, poważniejsze zwiększenie ludności żydowskiej (ponad 1000 głów) nastąpiło tylko w Przemyśle (+2.298), Rzeszowie (+2.576) i Borysławiu (+1.417).

W woj. Tarnopolskiem żywioł żydowski w miastach przeważał. Jeszcze w r. 1880 większość miast w tem województwie miała przewagę ludności żydowskiej. Ale jest to teren najintensywniejszej emigracji żydowskiej, tak że w r. 1910 już tylko 11 miast na 35 utrzymało większość żydowską. Wypadki i zniszczenia wojenne przyspieszyły jeno emigrację żydowską. Rozwija się ona szczególnie po r. 1890. Gdy w l. 1880—1890 w 16 miastach wzrósł odsetek żydów, a zmalał w 19, to w l. 1890—1900 tylko 2 miasta wykazują wzrost odsetka, w l. 1900 — 1910 — 3 miasta. W całym rozpatrywanym okresie (1880 — 1921) powiększył się stosunek żydów do ogółu ludności tylko w 3 miastach na 35: w 1) Radziechowie, 2) Czortkowie i 3) Złoczowie, przytem powiększenie to jest wątpliwe w dwóch ostatnich miastach z uwagi, że w r. 1880 w przeciwstawieniu do r. 1921 wliczono do mieszkańców Czortkowa i Złoczowa garnizon wojskowy. Nienormalny okres 1910 — 1921 sprawił, że stwierdzić należy powiększenie odsetka w 9 miastach; 1) Borszczowie, 2) Baryszu, 3) Czortkowie, 4) Kopyczyńcach, 5) Radziechowie, 6) Skałacie, 7) Tarnopolu, 8) Zbarażu i 9) Złoczowie. Ale w Czortkowie powiększenie jest wywołane tylko przez wliczenie przy spisie 1910 garnizonu wojskowego. W Złoczowie w istocie (po odliczeniu wojska) odsetek żydów powiększył się z 44,8% do 51,6%, w Tarnopolu z 43,0% do 44,6. Natomiast w Brodach, Kamionce Strumiłowej, Trembowli i Zaleszczykach po wyłączeniu wojska spadek odsetka byłby znaczniejszy. Ze wszystkich 35 miast województwa w l. 1910 — 1921 powiększyła się liczba mieszkańców tylko w miastach: 1) Borszczowie, 2) Czortkowie, 3) Kopyczyńcach i 4) Radziechowie, i w tych miastach, z wyjątkiem Czortkowa, przyrost żydów był silniejszy, niż chrześcijan; ilość zaś żydów wzrosła, a chrześcijan się zmniejszyła w Baryszu, Skałacie i Złoczowie (w tem mieście stwierdzono największy przyrost żydów — 500 osób). Do tych miast częściowo przenieśli się na skutek wypadków wojennych ci, co tłumnie opuścili inne miasta. Niektóre z nich utraciły ogromną część ludności żydowskiej. Tak np. liczyły mieszkańców żydów:

	w r. 1910	w r. 1921
1. Brody	12.188	7.222
2. Buczac	7.777	3.858
3. Jazłowiec	1.496	474
4. Monasterzyska	2.041	1.168
5. Husiatyn	3.288	368
6. Busk	2.545	1.533
7. Gliniany	2.418	1.679
8. Grzymałów	2.435	1.494
9. Podwołoczyska	3.836	2.275
10. Trembowla	2.088	1.486
11. Zborów	2.265	1.184

	w r. 1910	w r. 1921
12. Pomorzany	1.268	799
13. Załośce	1.977	524

Jeżeli w tym ostatnim okresie odegrały rolę wypadki wojenne, to wszakże zmniejszenie się liczby żydów w miastach Podola galicyjskiego trwało już przez szereg ostatnich dziesięcioleci. Na 35 miast w 20 było w r. 1910 absolutnie (nie procentowo) mniej żydów niż w r. 1880. Większy od przeciętnego przyrostu naturalnego przyrost faktyczny ludności stwierdzić można w l. 1880 — 1910 jedynie w: 1) Buczaczu, 2) Baryszu, 3) Czortkowie i 4) Złoczowie, ale i w tych miastach odsetek żydów w tym okresie się obniża. Tak samo w l. 1880 — 1910 jedyne większe miasto, liczące ponad 25 tys. mieszkańców — Tarnopol, wykazuje spadek odsetka żydów.

W woj. Stanisławowskiem odbywa się analogiczny proces. W r. 1880 połowa miast województwa liczyła ponad 50% żydów, w r. 1900 — już tylko 6 miast na 29 ma większość żydowską, w r. 1921 — trzy miasta. Odsetek żydów w ogromnej większości miast stale się obniża od r. 1880. Za cały rozpatrywany czas (1880 — 1921) powiększył się odsetek żydów w 6 miastach: 1) Bolechowie, 2) Kutach, 3) Stanisławowie, 4) Knihininie,¹⁾ 5) Śniatynie i 6) Mikołajowie, zmniejszył się w 23 miastach. W ostatnim okresie 1910 — 1921 wzrósł procent żydów jedynie w największych miastach: Kołomyi, Stanisławowie, Knihininie i Stryju. Jednakże, jeżeli dla r. 1910 uwzględnić tylko ludność cywilną, to odsetki żydów wynoszą:

	w r. 1910	w r. 1921
w Kołomyi	45,9	45,9
w Stanisławowie	49,7	56,2
w Stryju	35,8	40,2

czyli, że wzrost odsetka stwierdzić można tylko w Stanisławowie i Stryju. Wzrost odsetka jest znaczny, ale przyrost liczbowy niewielki: wynosi on w Stryju 270 głów, a w Stanisławowie 647 głów; podskoczenie procentu żydów wywołane zostało zmniejszeniem się ludności chrześcijańskiej. Prócz tych dwóch miast, tylko Tłumacz ma drobny przyrost ludności chrześcijańskiej, a spadek ludności żydowskiej; wszystkie pozostałe miasta straciły część swej ludności. W niektórych miastach emigracja żydów przybrała ogromne rozmiary. Np. liczono żydów w miastach:

¹⁾ Knihinin stanowi faktycznie jedno miasto ze Stanisławowem.

	1910	1921
1. Bohorodczany	1.930	730
2. Kałusz	4.363	3.121
3. Nadwórna	3.772	2.042
4. Delatyn	2.997	1.576
5. Bołszowce	2.438	825
6. Bursztyn	2.245	1.341
7. Halicz	1.232	582
8. Tyśmienica	2.305	1.090
9. Łurawno	1.338	865

Silna emigracja żydów z miast województwa miała miejsce i przed wojną. Mniej niż w r. 1880, w liczbach absolutnych liczyło żydów w r. 1910 pięć miast. Aczkolwiek miasta w woj. Stanisławowskiem rozwijały się pomyślniej, niż w woj. Tarnopolskiem przed wojną, gdyż 14 na 28 miały przyrost faktyczny, przewyższający przeciętny przyrost naturalny w okresie 1880 — 1910, wszelako w 13 odsetek żydów się obniżył, a tylko w 1 się powiększył. W trzech większych miastach województwa: Stanisławowie (który stanowi jedną całość z gminami Knihininem i Knihininem-Kolonją jest trzeciem w b. Galicji co do wielkości miastem), Kołomyi i Stryju mieszkało w r. 1921 — 48.780 żydów, co równa się 34,5% wszystkich żydów województwa, gdy tymczasem ludność tych miast wynosi tylko 8,2% całej ludności województwa.

W OSADACH MIEJSKICH.

Tablica XII.

WOJEWÓDZTWO KRAKOWSKIE.

Osada miejska	1880	1900	1921
1. Lipnica Murowana			
ogółem	972	968	757
żydów	25	89	68
% żydów	2,6	9,2	9,0
2. Czehów			
ogółem	1.550	1.748	1.541
żydów	154	252	136
% żydów	9,9	14,4	8,8
3. Zakliczyn			
ogółem	1.230	1.252	1.167
żydów	136	240	295
% żydów	11,1	19,2	25,3
4. Trzebinia			
ogółem	879	1.167	1.317
żydów	634	824	915
% żydów	72,1	70,6	69,5

Osada miejska		1880	1900	1921
5.	Alwernia			
	ogółem	559	481	421
	żydów	70	92	70
	% żydów	12,5	19,1	16,6
6.	Szczucin			
	ogółem	1.157	1.332	1.358
	żydów	566	624	491
	% żydów	48,9	46,8	36,2
7.	Uście Ruskie			
	ogółem	870	788	870
	żydów	46	27	15
	% żydów	5,3	3,4	1,7
8.	Bobowa			
	ogółem	1.436	1.544	1.422
	żydów	643	749	565
	% żydów	44,8	48,5	39,7
9.	Dębowiec			
	ogółem	1.645	1.423	1.357
	żydów	38	53	39
	% żydów	2,3	3,7	2,9
10.	Kołaczyce			
	ogółem	1.733	1.792	1.348
	żydów	115	247	104
	% żydów	6,6	13,8	7,7
11.	Osiek			
	ogółem	965	982	813
	żydów	232	257	213
	% żydów	24,0	26,2	26,2
12.	Żmigród Nowy			
	ogółem	2.508	2.289	1.959
	żydów	1.330	1.240	940
	% żydów	53,0	54,2	48,0
13.	Tymbark			
	ogółem	739	819	735
	żydów	83	58	94
	% żydów	11,2	7,1	12,8
14.	Przeclaw			
	ogółem	1.026	937	816
	żydów	299	212	158
	% żydów	29,1	22,6	19,4
15.	Rzochów			
	ogółem	740	728	546
	żydów	158	135	53
	% żydów	21,4	18,5	9,7
16.	Zbyszyce			
	ogółem	325	357	469
	żydów	5	13	36
	% żydów	1,5	3,6	7,7

Osada miejska		1880	1900	1921
17.	Tylicz			
	ogółem	1.392	1.293	1.255
	żydów	131	118	139
	% żydów	9,4	9,1	11,1
18.	Krościenko			
	ogółem	1.609	1.955	1.849
	żydów	192	239	233
	% żydów	11,9	12,2	12,6
19.	Jodłowa			
	ogółem	3.532	3.975	3.878
	żydów	262	290	301
	% żydów	7,4	7,3	7,8
20.	Wielopole			
	ogółem	945	945	1.005
	żydów	446	535	550
	% żydów	47,1	56,6	54,7
21.	Ryglice			
	ogółem	2.587	2.836	2.679
	żydów	372	385	282
	% żydów	14,4	13,6	10,5
22.	Łanckorona			
	ogółem	1.576	1.646	1.617
	żydów	15	14	9
	% żydów	1,0	0,9	0,6
23.	Milówka			
	ogółem	2.059	2.678	2.585
	żydów	116	174	163
	% żydów	5,6	6,5	6,4

WOJEWÓDZTWO LWOWSKIE.

1.	Brzozdowiec			
	ogółem	2.142	2.556	2.376
	żydów	516	486	440
	% żydów	24,1	19,0	18,5
2.	Strzeliska Nowe			
	ogółem	2.381	2.672	1.844
	żydów	1.477	1.597	771
	% żydów	62,0	59,8	41,8
3.	Dynów			
	ogółem	2.784	2.985	2.727
	żydów	1.241	1.409	1.273
	% żydów	44,6	47,2	46,7
4.	Jasienica			
	ogółem	2.091	2.302	2.090
	żydów	487	546	479
	% żydów	23,3	23,7	22,9

Osada miejska		1880	1900	1921
5.	Lipsko			
	ogółem	939	1.125	1.099
	żydów	446	469	248
	% żydów	47,5	41,7	22,6
6.	Narol			
	ogółem	1.603	2.116	1.817
	żydów	779	1.030	734
	% żydów	48,6	48,7	40,4
7.	Oleszyce			
	ogółem	2.286	2.755	2.917
	żydów	1.300	1.514	1.590
	% żydów	56,9	55,0	54,5
8.	Prażów			
	ogółem	689	834	786
	żydów	40	89	88
	% żydów	5,8	10,7	11,2
9.	Bircza			
	ogółem	1.294	2.071	1.929
	żydów	446	1.050	1.038
	% żydów	34,5	50,7	53,8
10.	Nowe Miasto			
	ogółem	916	874	794
	żydów	350	314	259
	% żydów	38,2	35,9	32,6
11.	Rybotycze			
	ogółem	1.437	1.582	1.262
	żydów	459	446	314
	% żydów	31,9	28,2	24,9
12.	Pruchnik			
	ogółem	1.503	1.796	1.697
	żydów	572	800	877
	% żydów	38,1	44,5	51,7
13.	Wielkie Oczy			
	ogółem	1.842	2.037	1.550
	żydów	985	862	487
	% żydów	53,5	42,3	31,4
14.	Majdan			
	ogółem	1.856	2.174	2.014
	żydów	568	590	565
	% żydów	30,6	27,1	28,1
15.	Korczyn			
	ogółem	4.937	5.422	4.777
	żydów	879	1.026	746
	% żydów	17,8	18,9	16,7
16.	Jedlicze			
	ogółem	389	565	782
	żydów	64	125	148
	% żydów	16,5	22,3	18,9

	Osada miejska	1880	1900	1921
17.	Baligród			
	ogółem	1.108	1.606	1.260
	żydów	564	988	515
	% żydów	50,9	61,5	40,9
18.	Lutowiska			
	ogółem	1.776	2.442	2.125
	żydów	1.240	1.570	1.220
	% żydów	69,8	64,3	57,4
19.	Kukizów			
	ogółem	609	642	742
	żydów	52	30	46
	% żydów	8,5	4,7	6,2
20.	Nawarja			
	ogółem	888	996	1.084
	żydów	374	355	340
	% żydów	42,1	35,6	31,4
21.	Żołynia			
	ogółem	1.834	1.711	954
	żydów	1.071	946	569
	% żydów	58,4	55,3	59,6
22.	Hussaków			
	ogółem	1.336	1.502	973
	żydów	564	629	249
	% żydów	42,2	41,9	25,6
23.	Krukienice			
	ogółem	1.326	1.637	1.619
	żydów	221	303	231
	% żydów	16,7	18,5	14,3
24.	Babice n. S.			
	ogółem	723	965	1.105
	żydów	54	78	39
	% żydów	7,5	8,1	3,5
25.	Dubiecko			
	ogółem	1.416	1.752	1.793
	żydów	666	976	977
	% żydów	47,0	55,7	54,5
26.	Fredropol			
	ogółem	295	317	302
	żydów	10	5	10
	% żydów	3,4	1,6	3,3
27.	Krasiczyn			
	ogółem	753	827	778
	żydów	54	67	32
	% żydów	7,1	8,1	4,1
28.	Krzywcza			
	ogółem	813	941	928
	żydów	250	280	203
	% żydów	30,8	29,8	21,9

Osada miejska	1880	1900	1921
29. Lubycza Królewska			
ogółem	654	938	710
żydów	543	821	649
% żydów	83,0	87,5	91,4
30. Magierów			
ogółem	2.812	3.158	2.473
żydów	1.138	1.322	600
% żydów	40,5	41,9	24,3
31. Potylicz			
ogółem	2.870	3.261	3.371
żydów	259	335	269
% żydów	9,4	10,3	8,0
32. Jawornik Polski (Szkłarski)			
ogółem	894	1.050	991
żydów	89	62	155
% żydów	10,0	5,9	15,6
33. Bukowsko			
ogółem	854	991	726
żydów	480	748	494
% żydów	56,2	75,5	68,0
34. Jaćmierz			
ogółem	689	668	620
żydów	51	—	45
% żydów	7,4		7,3
35. Jaśliska			
ogółem	906	936	876
żydów	201	293	224
% żydów	22,2	31,3	25,6
36. Mrzygłód			
ogółem	625	700	675
żydów	82	72	60
% żydów	13,1	10,3	8,9
37. Nowotaniec			
ogółem	595	674	524
żydów	137	148	42
% żydów	23,0	22,0	8,0
38. Tyrawa Wołoska			
ogółem	1.152	1.543	1.444
żydów	251	415	299
% żydów	21,8	26,9	20,7
39. Zarszyn			
ogółem	959	1.052	975
żydów	128	171	181
% żydów	13,3	16,3	18,6
40. Krystynopol			
ogółem	3.484	3.522	2.805
żydów	2.747	2.651	2.086
% żydów	78,8	75,3	74,4

Osada miejska		1880	1900	1921
41.	Tartaków			
	ogółem	1.091	1.442	1.486
	żydów	770	976	1.039
	% żydów	70,6	67,7	69,9
42.	Wareż			
	ogółem	1.336	1.486	955
	żydów	880	946	520
	% żydów	65,7	63,7	54,5
43.	Felsztyn			
	ogółem	1.154	1.327	1.195
	żydów	590	690	534
	% żydów	51,1	52,0	44,7
44.	Laszki Murowane			
	ogółem	768	908	478
	żydów	17	31	11
	% żydów	2,2	3,4	2,3
45.	Czudec			
	ogółem	1.011	1.214	940
	żydów	331	410	332
	% żydów	32,7	33,8	35,3
46.	Frysztak			
	ogółem	1.344	1.506	1.357
	żydów	820	1.101	1.010
	% żydów	61,0	73,1	74,4
47.	Niebylec			
	ogółem	688	687	550
	żydów	316	343	283
	% żydów	45,9	49,9	51,5
48.	Radomyśl n. S.			
	ogółem	1.339	1.453	1.221
	żydów	413	393	366
	% żydów	30,8	27,0	30,0

WOJEWÓDZTWO TARNOPOLSKIE.

1.	Bilcze			
	ogółem	2.794	3.374	2.946
	żydów	126	203	133
	% żydów	4,5	6,0	4,5
2.	Jezierzany			
	ogółem	3.233	2.935	2.272
	żydów	1.558	1.823	1.302
	% żydów	48,2	62,1	57,3
3.	Krzywcze Górne			
	ogółem	2.088	2.044	1.768
	żydów	719	483	362
	% żydów	34,4	23,6	20,4

Osada miejska		1880	1900	1921
4.	Kudryńce			
	ogółem	2.315	2.480	1.693
	żydów	651	598	52
	% żydów	28,1	24,1	3,1
5.	Mielnica			
	ogółem	3.595	3.589	3.730
	żydów	1.423	1.200	1.411
	% żydów	39,6	33,4	37,8
6.	Uście Biskupie			
	ogółem	2.444	2.405	1.428
	żydów	849	831	34
	% żydów	34,7	34,6	2,3
7.	Leszniów			
	ogółem	2.181	2.005	1.871
	żydów	696	513	179
	% żydów	31,9	25,6	9,6
8.	Podkamień			
	ogółem	3.199	3.434	2.990
	żydów	1.522	1.448	822
	% żydów	47,6	42,2	27,5
9.	Kozłów			
	ogółem	4.072	4.899	4.006
	żydów	1.247	1.279	715
	% żydów	30,6	26,1	17,8
10.	Narajów			
	ogółem	2.473	2.738	2.989
	żydów	1.088	879	775
	% żydów	44,0	32,1	26,3
11.	Potok Złoty			
	ogółem	3.142	3.369	3.174
	żydów	1.247	1.036	895
	% żydów	39,7	30,8	28,2
12.	Uście Zielone			
	ogółem	2.405	2.442	2.255
	żydów	807	597	550
	% żydów	33,6	24,4	20,0
13.	Białobożnica			
	ogółem	1.028	1.289	1.296
	żydów	37	20	19
	% żydów	3,6	1,6	1,5
14.	Ułaskowce			
	ogółem	2.270	2.280	2.037
	żydów	728	489	138
	% żydów	32,1	21,4	6,8
15.	Chorostków			
	ogółem	5.623	6.498	6.499
	żydów	2.130	1.871	1.955
	% żydów	37,9	28,8	30,1

Osada miejska	1880	1900	1921
16. Probużna			
ogółem	2.364	2.871	3.136
żydów	978	1.207	1.226
% żydów	41,4	42,0	39,1
17. Dobrotwór			
ogółem	2.887	3.314	2.979
żydów	379	383	216
% żydów	13,1	11,6	7,3
18. Dunajów			
ogółem	1.820	2.350	2.184
żydów	331	338	95
% żydów	18,2	14,4	4,5
19. Świrz			
ogółem	1.948	2.346	2.293
żydów	381	352	184
% żydów	19,6	15,0	8,0
20. Cholojów			
ogółem	3.529	3.965	4.151
żydów	795	1.139	793
% żydów	22,5	28,7	19,1
21. Stanisławczyk			
ogółem	1.545	1.618	1.153
żydów	496	446	165
% żydów	32,1	27,6	14,3
22. Stojanów			
ogółem	2.524	2.852	3.129
żydów	210	726	631
% żydów	8,3	25,5	20,2
23. Szczurowice			
ogółem	1.705	1.688	1.202
żydów	752	603	100
% żydów	44,1	35,7	8,3
24. Toporów			
ogółem	3.460	4.421	3.421
żydów	1.133	1.400	689
% żydów	32,7	31,7	20,1
25. Witków Nowy ¹⁾			
ogółem	2.008	2.102	2.176
żydów	1.069	1.060	987
% żydów	53,2	50,4	45,4
26. Tarnoruda			
ogółem	744	692	571
żydów	320	249	148
% żydów	43,0	36,0	25,9

¹⁾ Zamiast liczby z r. 1880 podano liczbę z r. 1890, bowiem dane z r. 1880 są oczywiście błędne; Witków N. miał w tym roku na 2.014 mieszkańców jako-
by tylko 35 żydów (1,7%).

Osada miejska		1880	1900	1921
27.	Touste			
	ogółem	2.139	1.991	1.498
	żydów	671	613	105
	% żydów	31,4	30,8	7,0
28.	Janów			
	ogółem	2.483	2.667	2.292
	żydów	998	749	525
	% żydów	40,2	28,1	22,9
29.	Strusów			
	ogółem	2.683	2.829	2.412
	żydów	559	735	579
	% żydów	20,8	26,0	24,0
30.	Gródek			
	ogółem	865	917	923
	żydów	100	48	57
	% żydów	11,6	5,2	6,2
31.	Uścieczko			
	ogółem	2.585	2.607	1.916
	żydów	969	595	244
	% żydów	37,5	22,8	12,7
32.	Tłuste			
	ogółem	3.199	3.671	2.629
	żydów	2.157	2.172	1.196
	% żydów	67,4	59,2	45,5
33.	Markopol			
	ogółem	1.047	1.186	1.111
	żydów	52	46	6
	% żydów	5,0	3,9	0,5
34.	Jezierna			
	ogółem	4.713	5.843	5.578
	żydów	955	1.195	813
	% żydów	20,3	20,5	14,6
35.	Biały Kamień			
	ogółem	3.511	3.651	1.952
	żydów	1.901	1.709	298
	% żydów	54,1	46,8	15,3
36.	Gołogóry			
	ogółem	2.766	3.083	2.447
	żydów	1.216	1.130	505
	% żydów	44,0	36,7	20,6
37.	Sokołówka			
	ogółem	2.167	2.626	2.569
	żydów	661	756	460
	% żydów	30,5	28,8	17,9

WOJEWÓDZTWO STANISŁAWOWSKIE.

1.	Łysiec			
	ogółem	2.359	2.512	1.560
	żydów	983	1.045	275
	% żydów	41,7	41,6	17,6

Osada miejska	1880	1900	1921
2. Sołotwina			
ogółem	3.117	3.814	2.136
żydów	1.541	1.948	610
% żydów	49,4	51,1	28,5
3. Czernelica			
ogółem	2.917	3.390	3.203
żydów	662	686	525
% żydów	22,7	20,2	16,4
4. Obertyn			
ogółem	4.924	5.298	4.671
żydów	1.949	2.070	1.131
% żydów	39,6	39,1	24,3
5. Wojniłów			
ogółem	2.176	2.726	3.166
żydów	977	1.115	944
% żydów	44,9	40,9	29,8
6. Gwoździec			
ogółem	1.867	2.422	1.992
żydów	1.263	1.663	1.234
% żydów	67,6	68,7	61,9
7. Kamionka Wielka			
ogółem	1.936	2.371	3.195
żydów	20	54	58
% żydów	1,0	2,3	1,8
8. Kułaczkowce			
ogółem	2.303	2.782	2.644
żydów	266	279	124
% żydów	11,6	10,0	4,7
9. Pistryń			
ogółem	3.050	3.630	3.379
żydów	862	898	525
% żydów	28,3	24,7	15,5
10. Jabłonów			
ogółem	1.629	1.861	1.789
żydów	924	1.105	834
% żydów	56,7	59,4	46,7
11. Bukaczowce			
ogółem	2.085	2.459	2.251
żydów	1.115	1.216	649
% żydów	53,5	49,5	28,8
12. Firlejów			
ogółem	1.017	1.245	1.210
żydów	35	27	45
% żydów	3,4	2,2	3,7
13. Knihynicze			
ogółem	1.576	1.670	1.491
żydów	684	689	414
% żydów	43,4	41,3	27,7

Osada miejska		1880	1900	1921
14.	Konkolniki			
	ogółem	466	632	644
	żydów	51	70	43
	% żydów	10,9	11,1	6,7
15.	Podgrodzie			
	ogółem	937	1.058	885
	żydów	97	60	42
	% żydów	10,4	5,7	4,7
16.	Podkamień			
	ogółem	1.031	1.439	1.440
	żydów	144	148	104
	% żydów	14,0	10,3	7,2
17.	Stratyn			
	ogółem	804	694	373
	żydów	593	413	155
	% żydów	73,8	59,5	41,6
18.	Jezupol			
	ogółem	3.104	3.730	3.014
	żydów	426	494	188
	% żydów	13,7	13,2	6,2
19.	Marjampol			
	ogółem	1.316	1.271	940
	żydów	663	525	241
	% żydów	50,4	41,3	25,6
20.	Sokołów			
	ogółem	619	676	698
	żydów	299	299	237
	% żydów	48,3	44,2	34,0
21.	Niżniów			
	ogółem	3.859	4.887	4.654
	żydów	711	409	451
	% żydów	18,4	8,4	9,7
22.	Ottynia			
	ogółem	3.714	4.940	4.455
	żydów	1.557	2.081	1.728
	% żydów	41,9	42,1	38,8
23.	Chocimierz			
	ogółem	2.360	2.877	2.419
	żydów	284	334	160
	% żydów	12,0	11,6	6,6

Osady miejskie w b. Galicji nie odgrywają jako skupienia ludności żydowskiej poważniejszej roli. Tylko w woj. Tarnopolskiem 15% ogółu żydów mieszka w tych miasteczkach; w woj. Lwowskiem 7,6%, w woj. Stanisławowskiem 7,4%, a w woj. Krakowskiem tylko 3,7%. Cały szereg powiatów osad miejskich nie posiada. Jednakże w 3 powiatach woj. Lwowskiego: Brzozowskim, Cieszanowskim i Strzyżowskim, w 3 powia-

tach woj. Tarnopolskiego: Borszczowskim, Husiatyńskim i Radziechowskim oraz w pow. Bohorodczańskim woj. Stanisławowskiego ilość żydów, mieszkających w osadach miejskich, przewyższa liczbę żydów w miastach, Liczba żydów jest też większa w gminach wiejskich, niż w osadach miejskich w ogromnej większości powiatów; jedynie w 10 powiatach żydzi w osadach są liczniejsi od żydów po wsiach; mianowicie w pow. Borszczowskim, Brodzkim, Brzeżańskim, Husiatyńskim i Radziechowskim woj. Tarnopolskiego, w pow. Tłumackim woj. Stanisławowskiego, w pow. Strzyżowskim, Krośnieńskim i Sokalskim woj. Lwowskiego, tudzież w pow. Jasielskim woj. Krakowskiego. Zresztą wiele osad miejskich swym charakterem rolniczym nie różni się od wsi, tytuł miasta lub miasteczka nie zapobiegł przekształceniu się wielu miejscowości w gminę rolniczą. Poniższe zestawienie daje podział liczby osad na grupy w zależności od odsetka żydów wśród ludności.

WOJEWÓDZTWO KRAKOWSKIE.

Rok	Do 25% żydów	Od 25 do 50% żydów	Od 50 do 75% żydów	Ponad 75% żydów	Ogólna liczba osad
1880	17	4	2	—	23
1900	17	3	3	—	23
1921	16	5	2	—	23

WOJEWÓDZTWO LWOWSKIE

1880	19	16	11	2	48
1900	17	17	11	3	48
1921	22	13	12	1	48

WOJEWÓDZTWO TARNOPOLSKIE.

1880	11	23	3	—	37
1900	13	21	3	—	37
1921	27	9	1	—	37

WOJEWÓDZTWO STANISŁAWOWSKIE.

1880	10	8	5	—	23
1900	11	8	4	—	23
1921	13	9	1	—	23

W okresie 1880—1900 przesunięcie osad z jednej grupy do drugiej jest bardzo niewielkie, w l. 1900—1921 natomiast w woj. Lwowskim, Stanisławowskim, a zwłaszcza Tarnopolskim zmiany są poważne.

O powiększeniu się odsetka żydów lub jego zmniejszeniu informuje zestawienie poniższe, wykazujące liczbę osad ze zmniejszającym się lub zwiększającym odsetkiem.

WOJEWÓDZTWO KRAKOWSKIE.

Okres	Wzrost odsetka	Spadek odsetka	Bez zmiany	Liczba osad
1880 — 1900	13	10	—	23
1900 — 1921	6	16	1	23
1880 — 1921	13	10	—	23

WOJEWÓDZTWO LWOWSKIE

1880 — 1900	25	23	—	48
1900 — 1921	16	32	—	48
1880 — 1921	16	32	—	48

WOJEWÓDZTWO TARNOPOLSKIE.

1880 — 1900	7	30	—	37
1900 — 1921	3	34	—	37
1880 — 1921	3	33	1	37

WOJEWÓDZTWO STANISŁAWOWSKIE.

1880 — 1900	7	16	—	23
1900 — 1921	2	21	—	23
1880 — 1921	2	21	—	23

Odsetek żydów w osadach miejskich jest przeciętnie niższy, niż w miastach. Z wyjątkiem województwa Lwowskiego, przeważa liczba osad, w których odsetek żydów nie przekracza 25%. W woj. Krakowskim i Lwowskim dopiero w okresie wojny ujawniło się zmniejszenie odsetka żydów w przeważającej znacznie liczbie osad. W woj. Tarnopolskim i Stanisławowskim *exodus* żydów z miasteczek dostaje się od r. 1880. W niektórych osadach nastąpiło wskutek wypadków wojennych masowe opuszczenie przez żydów dotychczasowych siedzib. Np. spis wykazał liczbę żydów:

	1900	1921		1900	1921
W Kudryńcach	598	52	W Toustem	613	105
» Uściu Biskupim	831	34	» Białym Kamieniu	1.709	298
» Leszniowie	513	179	» Łyścu	1.045	275
» Ułaszkwcach	489	138	» Sołotwinie	1.948	610
» Dunajowie	338	95	» Stratynie	413	155
» Stanisławczyku	446	165	» Jezupolu	494	188
» Szczurowicach	603	100			

Wypadkom wojennym należy przypisać intensywność tej emigracji z miasteczek, ale samą emigrację stwierdzają spisy poprzednie; wywoływały ją względy ekonomiczne. Ludność osad miejskich powiększała się bardzo powoli; liczba osad, które miały imigrację, (przyrost faktyczny

wiekszy od naturalnego) była znikoma. W okresie 1900 — 1921 powiększyła się absolutna liczba mieszkańców osad

w woj. Krakowskiem . . w 5 na 23 osady, liczba żydów w 7 osadach

» » Lwowskiem . . » 8 » 48 » » » » 9 »

» » Tarnopolskiem . » 9 » 37 » » » » 4 »

» » Stanisławowskiem » 4 » 23 » » » » 3 »

Ale i w poprzednim okresie 1880 — 1900 w szeregu osad stwierdzić można zmniejszenie się ludności żydowskiej. Mianowicie liczba absolutna żydów była mniejsza w r. 1900 niż w r. 1880 (w nawiasie ogólna liczba porównywanych osad).

Województwo	Liczba osad
Krakowskie	7 (23)
Lwowskie	13 (48)
Tarnopolskie	23 (37)
Stanisławowskie	5 (23)

WE WSIACH.

Tablica XIII.

WOJEWÓDZTWO KRAKOWSKIE.

Powiat	Liczba żydów w gmin. wiejskich			Stos. proc. do ogółu żydów		
	1880	1900	1921	1880	1900	1921
1. Biała	1.340	1.333	761	56,3	51,2	30,6
2. Bochnia	1.959	1.957	1.357	36,6	30,8	23,9
3. Brzesko	2.542	2.701	1.934	42,2	43,4	43,3
4. Chrzanów	1.556	1.491	1.082	22,4	15,5	10,2
5. Dąbrowa	2.983	2.304	1.864	48,9	37,9	38,7
6. Gorlice	2.061	2.167	1.571	43,2	35,8	34,8
7. Grybów	964	1.080	869	41,6	39,9	34,8
8. Jasło	1.649	1.880	1.205	43,4	36,1	24,4
9. Limanowa	1.520	1.501	1.711	75,2	64,2	63,1
10. Mielec	3.236	2.678	1.765	39,1	35,5	28,4
11. Myślenice	919	976	706	62,5	56,0	39,0
12. Nowy Sącz ¹⁾	3.381	4.547	3.251	35,9	43,6	23,9
13. Nowy Targ	926	938	755	51,0	37,9	23,6
14. Oświęcim	437	575	598	13,5	12,0	10,0
15. Pilzno	1.561	1.423	1.049	56,4	48,6	40,6
16. Podgórze	705	898	625	89,1	85,0	68,9
17. Ropczyce	1.983	1.853	1.265	28,2	26,8	24,9
18. Tarnów	1.802	1.851	1.057	13,1	12,2	6,1
19. Wadowice	1.715	1.077	437	59,0	34,4	15,7
20. Wieliczka	1.685	1.328	1.078	68,5	50,2	47,7
21. Żywiec	1.553	1.403	1.407	85,7	78,9	73,9

¹⁾ Do gmin wiejskich zaliczono Krynice-Zdrój; miejscowość ta przy spisie w r. 1921 jest miastem, przy poprzednich spisach nie można jej wydzielić z gm. wiejskiej Krynica.

WOJEWÓDZTWO LWOWSKIE.

Powiat	Liczba żydów w gmin. wiejskich			Stos. proc. do ogółu żydów		
	1880	1900	1921	1880	1900	1921
1. Bóbrka . . .	3.154	3.493	2.996	37,6	35,9	43,3
2. Brzozów . . .	1.522	2.127	1.764	38,0	40,7	38,0
3. Cieszanów . . .	2.585	3.312	3.463	32,0	33,0	39,5
4. Dobromil . . .	2.440	2.902	2.668	43,5	44,3	41,7
5. Drohobycz . . .	4.336	6.070	4.505	19,8	20,2	17,1
6. Gródek . . .	1.575	2.055	1.414	28,7	29,8	31,8
7. Jarosław . . .	3.152	4.205	2.773	27,7	30,0	22,9
8. Jaworów . . .	1.735	2.140	1.959	28,8	32,8	36,4
9. Kolbuszowa . . .	2.188	2.260	1.509	32,5	34,3	31,2
10. Krosno . . .	934	1.188	683	20,2	20,3	14,1
11. Lisko . . .	3.744	5.686	4.453	44,1	43,6	43,3
12. Lwów . . .	4.847	6.828	9.293	60,1	65,9	80,3
13. Łańcut . . .	2.363	2.856	2.382	34,3	39,5	36,5
14. Mościska . . .	1.870	2.382	1.837	31,8	33,1	32,3
15. Nisko . . .	2.420	2.560	1.771	42,1	46,0	45,0
16. Przemyśl . . .	3.028	4.727	2.398	25,1*	22,9	10,7
17. Przeworsk . . .	1.021	1.223	1.226	32,6	33,7	33,6
18. Rawa R. . . .	2.793	4.830	3.465	23,5	25,1	26,3
19. Rudki . . .	1.401	1.755	1.312	29,0	29,3	33,9
20. Rzeszów . . .	2.542	2.154	1.585	22,5	19,6	10,1
21. Sambor . . .	3.511	3.152	2.786	44,2	39,1	31,5
22. Sanok . . .	2.583	3.689	2.444	34,8	35,7	26,4
23. Sokal . . .	2.818	3.566	2.844	21,8	24,0	22,0
24. Stary Sambor . . .	1.509	2.145	1.851	31,3	35,7	36,6
25. Strzyżów . . .	978	1.033	814	29,6	26,6	23,0
26. Tarnobrzeg . . .	3.127	1.942	1.058	34,4	24,7	17,3
27. Żółkiew . . .	2.134	3.201	2.454	26,4	31,9	31,4

WOJEWÓDZTWO TARNOPOLSKIE.

1. Borszczów . . .	5.286	5.323	2.968	34,1	37,3	31,4
2. Brody . . .	3.062	2.814	980	14,8	16,9	10,7
3. Brzeżany . . .	2.340	2.860	1.299	21,5	26,1	16,9
4. Buczac . . .	2.946	3.542	1.745	19,1	22,3	19,5
5. Czortków . . .	2.202	3.181	2.450	31,1	38,6	35,5
6. Husiatyn . . .	3.143	3.650	1.718	25,6	29,0	22,2
7. Kamionka Str. . .	1.911	2.327	1.576	26,3	28,3	26,2
8. Podhajce . . .	3.387	4.357	1.493	45,8	53,7	34,2
9. Przemyślany . . .	2.842	3.608	2.585	36,7	38,7	39,2
10. Radziechów ¹⁾ . . .		3.669	1.546		35,7	21,2
11. Skałat . . .	3.121	3.290	1.271	26,6	24,5	15,5
12. Tarnopol . . .	3.148	3.963	1.178	16,5	18,0	7,0
13. Trembowla . . .	2.140	2.768	1.144	29,4	34,3	23,2
14. Zaleszczyki . . .	2.451	2.905	1.684	24,3	30,6	29,7
15. Zbaraż . . .	2.028	2.152	1.324	35,0	42,6	31,7
16. Zborów . . .	2.041	2.444	877	22,0	25,1	20,9
17. Złoczów . . .	3.113	3.287	1.819	22,9	22,2	17,2

¹⁾ Liczba żydów w r. 1880 niezgodna z rzeczywistością.

WOJEWÓDZTWO STANISŁAWOWSKIE.

Powiat	Liczba żydów w gmin. wiejskich			Stos. proc. do ogółu żydów		
	1880	1900	1921	1880	1900	1921
1. Bohorodczany	1.949	2.804	1.517	29,1	35,0	48,1
2. Dolina	3.745	6.849	4.047	34,5	49,2	43,3
3. Horodenka	2.295	3.246	2.444	26,8	31,6	34,2
4. Kalusz	2.762	3.347	2.157	34,5	38,1	34,7
5. Kołomyja	2.537	2.998	1.807	15,8	13,9	10,2
6. Kosów	2.490	3.312	1.979	29,2	33,4	27,2
7. Nadwórna	2.100	4.242	2.997	26,7	41,3	45,3
8. Peczenizyn	864	1.558	958	26,5	31,9	29,9
9. Rohatyn	2.909	3.265	2.569	23,3	24,1	30,5
10. Skole	1.648	3.010	2.342	55,2	59,0	49,3
11. Stanisławów	2.675	3.672	2.854	17,2	14,4	10,9
12. Stryj	1.151	2.107	1.052	29,1	19,6	8,6
13. Śniatyn	2.732	3.860	2.667	40,2	38,0	36,2
14. Tłumacz	2.042	2.170	2.678	23,0	23,7	41,9
15. Turka	3.247	4.903	5.407	57,8	62,9	56,3
16. Żydaczów	1.797	1.930	1.441	24,1	27,3	26,9

Tablica powyższa stwierdza odmienny proces ludnościowy w gminach wiejskich (razem z obszarami dworskimi) w Galicji Zachodniej, od procesu we Wschodniej. W woj. Krakowskiem w okresie 1880 — 1900 na 21 powiatów liczba absolutna żydów mieszkających po wsiach zmniejszyła się w 11 powiatach, stosunek zaś procentowy ludności żydowskiej wiejskiej w powiecie do ogółu ludności żydowskiej w tem województwie zmniejsza się w 19 powiatach; w okresie 1900 — 1921 absolutna liczba żydów zmniejsza się po wsiach w 19 powiatach, stosunek procentowy w 20, za cały zaś rozpatrywany okres absolutna liczba żydów po wsiach zmniejsza się w 19 powiatach, stosunek procentowy — 20 powiatach. Natomiast w innych województwach wynik jest następujący:

Województwo	Okres 1880 — 1900		Okres 1900 — 1921		Okres 1880 — 1921		Ogólna liczba powiatów
	absol.	stos. proc.	absol.	stos. proc.	absol.	stos. proc.	
Lwowskie	3	7	24	19	13	12	27
Tarnopolskie	1	2	16	15	15	12	16
Stanisławowskie	1	4	14	11	8	7	16

W tych trzech województwach zmniejszenie występuje w większości powiatów dopiero w drugim okresie, obejmującym lata wojenne.

Z powodu słabego rozwoju miast w Galicji znaczniejsza niż w innych dzielnicach część ludności żydowskiej zamieszkuje gminy wiejskie. W r. 1921 przeszło piąta część żydów (21,6%) mieszkała po wsiach. Na gminy wiejskie woj. Krakowskiego przypadało 17,4% ogółu żydów województwa,

woj. Tarnopolskiego — 21,4%, Lwowskiego — 21,6%, Stanisławowskiego — 26,2%. Największa koncentracja w miastach nastąpiła w woj. Krakowskim.

Są powiaty, w których większość żydów mieszka po wsiach. Mianowicie w woj. Krakowskim: pow. Żywiecki, Podgórski, Limanowski, w woj. Lwowskim pow. Lwowski (ale są to głównie mieszkańcy przedmieść lwowskich), w woj. Stanisławowskim — pow. Turczański.

Żydzi w r. 1921 stanowili w woj. Krakowskim 1,8% ogółu mieszkańców wsi (najmniej w pow. Wadowickim — 0,7%, najwięcej w pow. Dąbrowskim — 3,2%); w woj. Lwowskim — 3,3% — (najmniej w pow. Krośnieńskim — 1,0%, najwięcej w pow. Lwowskim — 6,6%); w woj. Tarnopolskim — 2,4%, (najmniej w pow. Tarnopolskim — 1,3%, najwięcej w pow. Czortkowskim — 4,2%); w woj. Stanisławowskim — 3,5%, (najmniej w pow. Tłumackim — 1,2%, najwięcej w pow. Turczańskim — 8,1%).

Liczba wsi, w których żydzi wcale nie mieszkają, jest stosunkowo bardzo nieliczna w zestawieniu z innemi dzielnicami. Gmina wiejska w Galicji w przeciwstawieniu do b. Kongresówki i Ziem Wschodnich jest z reguły jednowioskowa, aczkolwiek należy mieć na uwadze, że wsi są większe (zwłaszcza na Podkarpaciu). Przemysł szynkarSKI, rozpowszechniony po wsiach, i handel drzewny na Podkarpaciu daje w gminach wiejskich utrzymanie licznyim rodzinom żydowskim. Tabela XIV przedstawia liczbę gmin wiejskich w poszczególnych powiatach, nie mających ludności żydowskiej oraz liczbę gmin, w których mieszkało ponad 100 żydów, w l. 1880, 1900 i 1921 (gminy wiejskie połączone w zestawieniach z obszarami dworskimi).

Tablica XIV

WOJEWÓDZTWO KRAKOWSKIE

Powiat	Rok	Liczba gmin	Liczba gmin bez żydów	Liczba gmin z ludnością ponad 100 żydów
1. Biała i pow. sąd. Oświęcim	1880	65	15	2
	1900	65	18	2
	1921	65	29	3
2. Bochnia	1880	138	14	1
	1900	135	15	1
	1921	136	49	1
3. Brzesko	1880	103	1	2
	1900	108	8	2
	1921	105	14	2

Powiat	Rok	Liczba gmin	Liczba gmin bez żydów	Liczba gmin z ludnością ponad 100 żydów
4. Chrzanów	1880	78	4	—
	1900	78	7	1
	1921	78	23	1
5. Dąbrowa	1880	99	3	2
	1900	102	9	1
	1921	102	23	2
6. Gorlice	1880	86	4	3
	1900	86	3	1
	1921	86	16	1
7. Grybów	1880	69	4	—
	1900	69	6	—
	1921	69	12	—
8. Jasło	1880	117	19	2
	1900	117	24	2
	1921	118	43	1
9. Kraków	1880	107	9	1
	1900	107	10	3
	1921	100	45	1
10. Limanowa	1880	88	10	1
	1900	89	22	1
	1921	89	29	3
11. Mielec	1880	92	—	2
	1900	92	5	2
	1921	93	16	2
12. Myślenice	1880	64	8	—
	1900	62	16	—
	1921	63	32	—
13. Nowy Sącz	1880	161	32	4
	1900	161	39	5
	1921	157	51	3
14. Nowy Targ	1880	71	16	2
	1900	71	23	2
	1921	71	30	2
15. Pilzno	1880	58	1	1
	1900	58	5	2
	1921	57	7	—
16. Ropeczyce	1880	75	3	2
	1900	75	7	1
	1921	75	12	1
17. Tarnów	1880	87	1	1
	1900	82	10	2
	1921	82	22	1
18. Wadowice i pow. sąd. Zator	1880	106	16	1
	1900	99	29	—
	1921	98	45	—

Powiat	Rok	Liczba gmin	Liczba gmin bez żydów	Liczba gmin z ludnością ponad 100 żydów
19. Wieliczka i Podgórze	1880	152	22	2
	1900	161	44	4
	1921	158	72	3
20. Żywiec	1880	68	7	2
	1900	67	26	3
	1921	67	30	2
21. Spisz - Orawa	1921	27	6	—
woj. Krakowskie	1880	1884	189	31
	1900	1884	326	34
	1921	1896	606	30

WOJEWÓDZTWO LWOWSKIE

1. Bóbrka	1880	86	1	4
	1900	86	1	4
	1921	87	5	5
2. Brzozów	1880	56	6	—
	1900	53	1	3
	1921	53	4	3
3. Cieszanów	1880	63	3	5
	1900	60	—	5
	1921	60	1	7
4. Dobromil	1880	96	5	3
	1900	92	3	4
	1921	90	9	5
5. Drohobycz	1880	79	1	7
	1900	76	—	16
	1921	76	2	11
6. Gródek Jagiell.	1880	68	5	1
	1900	68	5	1
	1921	68	7	1
7. Jarosław	1880	103	3	3
	1900	105	3	7
	1921	106	8	4
8. Jaworów	1880	64	2	—
	1900	67	2	2
	1921	67	4	2
9. Kolbuszowa	1880	59	1	4
	1900	59	1	3
	1921	59	6	1
10. Krosno	1880	80	13	—
	1900	80	7	—
	1921	79	27	—

Powiat	Rok	Liczba gmin	Liczba gmin bez żydów	Liczba gmin z ludnością ponad 100 żydów
11. Lisko	1880	150	2	2
	1900	150	6	7
	1921	150	8	5
12. Lwów	1880	125	8	6
	1900	125	5	5
	1921	128	7	5
13. Łańcut i Przeworsk	1880	103	4	3
	1900	103	1	5
	1921	107	11	6
14. Mościska	1880	75	1	—
	1900	74	—	1
	1921	74	5	—
15. Nisko	1880	57	—	5
	1900	58	—	5
	1921	58	7	4
16. Przemyśl	1880	106	1	2
	1900	116	—	6
	1921	116	10	1
17. Rawa Ruska	1880	66	—	5
	1900	67	—	8
	1921	68	3	8
18. Rudki	1880	70	1	—
	1900	71	—	1
	1921	68	7	—
19. Rzeszów	1880	83	—	1
	1900	82	8	2
	1921	81	13	—
20. Sambor	1880	83	1	4
	1900	86	4	2
	1921	88	9	2
21. Sanok	1880	121	7	4
	1900	121	14	5
	1921	122	30	3
22. Sokal	1880	94	1	2
	1900	95	3	3
	1921	96	8	2
23. Stary Sambor	1880	53	—	1
	1900	51	1	4
	1921	54	2	2
24. Strzyżów	1880	57	7	—
	1900	59	5	1
	1921	59	20	1
25. Tarnobrzeg	1880	66	1	1
	1900	67	3	2
	1921	68	22	1

Powiat	Rok	Liczba gmin	Liczba gmin bez żydów	Liczba gmin z ludnością ponad 100 żydów
26. Żółkiew	1880	73	2	2
	1900	73	—	7
	1921	72	9	4
woj. Lwowskie	1880	2128	76	65
	1900	2144	70	109
	1921	2154	244	83

WOJEWÓDZTWO TARNOPOLSKIE

1. Borszczów	1880	66	—	7
	1900	67	2	10
	1921	67	13	3
2. Brody i pow. sąd. Łopatyn	1880	94	—	10
	1900	94	1	11
	1921	93	16	1
3. Brzeżany	1880	71	1	3
	1900	71	1	5
	1921	70	9	—
4. Buczacz	1880	81	1	5
	1900	80	—	5
	1921	80	14	3
5. Czortków	1880	40	—	4
	1900	40	—	8
	1921	39	3	2
6. Husiatyn	1880	46	—	5
	1900	46	—	6
	1921	47	3	2
7. Kamionka i pow. sąd. Radziechów	1880	84	2	2
	1900	85	1	5
	1921	88	10	—
8. Podhajce	1880	64	—	8
	1900	64	—	9
	1921	64	6	3
9. Przemyślany	1880	65	—	1
	1900	65	—	5
	1921	65	1	—
10. Skałat	1880	56	1	5
	1900	59	—	6
	1921	59	9	1
11. Tarnopol	1880	80	—	4
	1900	80	—	7
	1921	82	22	—
12. Trembowla	1880	39	1	5
	1900	39	—	9
	1921	40	2	2

	Powiat	Rok	Liczba gmin	Liczba gmin bez żydów	Liczba gmin z ludnością ponad 100 żydów
13.	Zaleszczyki	1880	53	—	5
		1900	53	—	6
		1921	53	5	1
14.	Zbaraż	1880	59	1	1
		1900	59	—	3
		1921	59	10	1
15.	Złoczów i Zborów	1880	132	—	1
		1900	131	1	8
		1921	132	16	1
	woj. Tarnopolskie	1880	1031	7	66
		1900	1034	6	103
		1921	1039	139	20

WOJEWÓDZTWO STANISŁAWOWSKIE

1.	Bohorodczany	1880	34	1	7
		1900	34	1	9
		1921	34	4	5
2.	Dolina	1880	84	8	7
		1900	84	4	16
		1921	84	10	11
3.	Horodenka	1880	44	1	6
		1900	46	—	8
		1921	46	—	5
4.	Kałuż	1880	67	—	3
		1900	67	1	7
		1921	68	3	4
5.	Kołomyja i Peczeniżyn	1880	69	—	7
		1900	70	2	12
		1921	75	7	4
6.	Kosów	1880	42	2	6
		1900	42	1	7
		1921	39	3	4
7.	Nadwórna	1880	36	1	4
		1900	33	—	14
		1921	33	—	8
8.	Rohatyn	1880	89	—	2
		1900	89	1	3
		1921	92	8	1
9.	Stanisławów	1880	70	—	5
		1900	70	1	7
		1921	70	7	3
10.	Stryj i Skole	1880	101	4	4
		1900	99	2	8
		1921	99	8	6

Powiat	Rok	Liczba gmin	Liczba gmin bez żydów	Liczba gmin z ludnością ponad 100 żydów
11. Śniatyn	1880	39	—	5
	1900	39	—	13
	1921	39	2	5
12. Tłumacz	1880	55	—	—
	1900	60	—	2
	1921	60	11	1
13. Turka	1880	73	—	6
	1900	73	—	13
	1921	73	2	14
14. Żydaczów	1880	69	1	—
	1900	70	1	1
	1921	71	6	1
woj. Stanisławowskie	1880	871	18	62
	1900	875	14	120
	1921	882	71	72
b. Galicja Zachodnia	1880	2389	215	45
	1900	2392	351	54
	1921	2379	706	44
b. Galicja Wschodnia	1880	3525	75	189
	1900	3545	65	312
	1921	3565	348	162
Cała b. Galicja	1880	5914	290	234
	1900	5937	416	366
	1921	5944	1054	206

Liczba gmin, w których żydzi nie mieszkają, zwiększa się, przyrost takich gmin był słabszy w latach 1880 — 1900, (+126), niż w l. 1900 — 1921 (+638). Między Galicją Zachodnią a Wschodnią zachodzi ta różnica, że wzrost liczby gmin, nie posiadających żydów, był w pierwszym okresie silniejszy w Galicji Zachodniej, w drugim — w związku z emigracją żydów — znacznie silniejszy we Wschodniej. Jednakże odsetek gmin bez żydów w Galicji Zachodniej jest daleko wyższy — 29,7%, niż w Galicji Wschodniej — 9,8%. W okresie 1900 — 1921 wskutek masowej emigracji szczególnie powiększyła się liczba gmin, nie zamieszkałych przez żydów, w woj. Tarnopolskiem.

Liczba gmin wiejskich, liczących ponad 100 mieszkańców żydów, wynosiła w r. 1880 — 234, w r. 1900 — 366, w r. 1921 — 206. Zmniejszenie się liczby takich gmin jest intensywniejsze w l. 1900 — 1921 w Galicji Wschodniej, niż w Zachodniej. Poniżej podano listę gmin (79), w których żydzi, w liczbie ponad 100, stanowią przeszło 10% mieszkańców, albo takich, w których choćby odsetek ich był mniejszy, liczba żydów

przekracza 300 głów. Są to w znacznej liczbie gminy, związane z sąsiednimi miastami, stanowiące z niemi jedną gospodarczą całość lub przedmieścia (np. Lipnik pod Białą, Zabłocie pod Żywcem, Klucznikowice pod Oświęcimiem, Kleparów, Zamarstynów, Zniesienie — przedmieścia Lwowa, Posada Olchowska — przedmieście Sanoka, Stare Brody — pod Brodami, Czortków Stary i Wygnanka — przedmieścia Czortkowa, Bolechów Ruski pod m. Bolechowem, Knihinin — kolonja — przedmieście Stanisławowa), albo miejscowości lecznicze (Kulparków, Szczawnica), osady przemysłowe (Schodnica), lub też tworzące się lokalne centra handlowe, jak Mszana Dolna, Mikołajów. W pow. podkarpackich woj. Stanisławowskiego wszakże mamy liczne wsi, gdzie bardzo stosunkowo silny jest żywioł żydowski. Pow. np. Turczański, który nie posiada ani jednej osady miejskiej, liczy aż 14 gmin wiejskich (na 73), w których mieszka pona 100 żydów i liczba tych gmin wciąż wzrasta (w r. 1880 — 6, w r. 1900 — 9, w r. 1921 — 14).

WOJEWÓDZTWO KRAKOWSKIE.

Miejscowość	Powiat	Ludność	Żydzi
1. Lipnik	Biała	8.190	502
2. Łapanów	Bochnia	468	114
3. Rzepiennik Strzyżowski	Gorlice	1.802	224
4. Mszana Dolna	Limanowa	3.016	410
5. Borowa	Mielec	1.426	186
6. Łabowa	Nowy Sącz	876	221
7. Łącko	»	2.001	232
8. Szczawnica Wyżna	Nowy Targ	1.671	199
9. Klucznikowice	Oświęcim	446	121
10. Kawęczyn Dębicki	Ropczyce	1.520	190
11. Gdów	Wieliczka	1.753	245
12. Klasno	»	600	396
13. Zabłocie	Żywiec	3.654	624

WOJEWÓDZTWO LWOWSKIE.

14. Mikołajów	Bóbrka	958	315
15. Podhorodyszcze	»	1.052	186
16. Wybranówka	»	921	106
17. Ulucz	Brzozów	1.836	210
18. Dzików Stary	Cieszanów	2.317	360
19. Huczko	Dobromil	1.955	202
20. Krościenko	»	1.486	241
21. Wojtkowa	»	975	113
22. Bania Kotowska	Drohobycz	1.891	247
23. Rybnik	»	855	103
24. Schodnica	»	2.726	689
25. Hruszów	Jaworów	1.260	167
26. Raniżów	Kolbuszowa	1.562	278
27. Cisna	Lisko	416	118
28. Wola Michowa	»	777	148

	Miejswowość	Powiat	Ludność	Żydzi
29.	Kleparów	Lwów	5.793	1.120
30.	Kulparków	»	2.979	343
31.	Zamarstynów	»	8.659	2.914
32.	Zniesienie	»	5.551	1.972
33.	Grodzisko Miasteczko	Łańcut	589	367
34.	Mosty Małe	Rawa R.	637	147
35.	Łąka Rustykalna	Sambor	999	150
36.	Waniowice	»	1.146	172
37.	Posada Olchowska	Sanok	2.623	324
38.	Zagórz	»	2.691	392
39.	Strzyłki	Stary Sambor	1.430	242
40.	Twierdza	Strzyżów	512	148

WOJEWÓDZTWO TARNOPOLSKIE.

41.	Jezierzanka	Borszczów	1.554	160
42.	Stare Brody	Brody	1.872	195
43.	Czortków Stary	Czortków	2.619	786
44.	Wynanka	»	6.275	631
45.	Suchostaw	Husiatyn	1.987	378
46.	Zawałów	Podhajce	987	137
47.	Nowe Sioło	Zbaraż	738	110

WOJEWÓDZTWO STANISŁAWOWSKIE.

48.	Zarzeczce	Bohorodczany	1.050	106
49.	Bolechów Ruski	Dolina	2.446	585
50.	Broszniów	»	1.631	226
51.	Dołżka	»	564	141
52.	Perehińsko	»	5.917	612
53.	Weldzisz	»	2.173	220
54.	Kałuż Nowy	Kałuż	654	156
55.	Zagórze	»	776	194
56.	Kosów Stary	Kosów	1.385	194
57.	Żabie	»	8.188	673
58.	Łanczyn	Nadwórna	4.152	383
59.	Mikuliczyn	»	5.130	552
60.	Ławoczne	Skole	1.194	140
61.	Synowódzko Wyżne	»	3.894	341
62.	Urycz	»	1.219	151
63.	Czerniejów	Stanisławów	2.432	336
64.	Knihinin kol.	»	6.633	910
65.	Demycze	Śniatyn	2.194	443
66.	Borynia	Turka	1.791	318
67.	Butla	»	1.776	182
68.	Dźwiniacz Górny	»	1.218	171
69.	Ilnik	»	2.049	218
70.	Jabłonka Niżna	»	2.076	246
71.	Jabłonów	»	618	111
72.	Libuchora	»	2.087	210
73.	Łomna	»	1.775	235
74.	Mielniczne	»	692	110
75.	Sianki	»	809	119
76.	Sokoliki	»	1.474	292
77.	Tarnawa Niżna	»	913	122
78.	Wysocko Niżne	»	1.338	151
79.	Pobereże	Żydaczów	1.282	144

Jednakże, jak już zaznaczono, żydzi emigrują z gmin wiejskich. Stanowili oni w roku:

1880 —	4,0%	ludności	gmin	wiejskich
1900 —	4,1%	„	„	„
1921 —	2,8%	„	„	„

Zwłaszcza zmniejszyła się ludność żydowska na obszarach dworskich, które stanowiły dawniej odrębne jednostki administracyjne. Skupiła się tam znaczna liczba żydów: w r. 1880—56.442, co stanowiło 23,9% całej ludności tych obszarów, a 8,2% ogółu żydów w kraju; w r. 1900—56.879, czyli 20,6% całej ludności folwarków, a 7,0% ogółu żydów. W czasie spisu w r. 1921 w woj. Krakowskiem obszary dworskie wcielone już były do gmin, w trzech innych województwach spisano ludność wielkiej części obszarów dworskich wraz z gminami. Na obszarach dworskich, spisanych odrębnie, było całej ludności i żydów:

	Ogółem ludności	Żydów	% żydów
woj. Lwowskie	37.280	4.103	11,0
woj. Tarnopolskie	22.487	2.324	10,3
woj. Stanisławowskie	13.304	2.070	15,6
	73.071	8.497	11,6

V. ŚLĄSK CIESZYŃSKI¹⁾

Spis z r. 1921, przeprowadzony tylko w części woj. Śląskiego, mia-
nowicie na Śląsku Cieszyńskim, wykazał na tem terytorjum 7.337 żydów,
czyli 5,1% mieszkańców.

	Ogółem	Żydów	% żydów
Miasta	44.111	5.961	13,5
Gminy wiejskie	100.560	1.376	1,4

W miastach mieszkało 81,2% ogółu żydów, w gminach wiejskich —
18,8%. Śląsk Cieszyński dzieli się na 3 powiaty: miasto Bielsko, stano-
wiące odrębny powiat miejski, powiat Bielski i powiat Cieszyński.

Powiat	Ludności ogółem	Żydów	% żydów
1. M. Bielsko	19.785	3.982	20,1
2. p. Bielski	54.441	1.214	2,2
3. p. Cieszyński	70.445	2.141	3,0

¹⁾ Według Special-Orts-Repertorium von Schlesien (spisy ludności z r. 1890, 1900 i 1910)
wyników spisu według gmin z r. 1880 nie mogłem otrzymać.

Odsetek ludności żydowskiej w miastach wynosił:

Miasto	Rok	Ogółem ludności	Żydów	% żydów
1. Bielsko	1890	14.573	1.977	13,6
	1900	16.266	2.439	15,0
	1910	17.811	3.010	16,9
	1921	19.785	3.928	20,1
2. Cieszyn	1890	15.220	1.313	8,6
	1900	18.581	1.666	9,0
	1910	20.497	2.063	10,1
	1921 ¹⁾	15.268	1.591	10,4
3. Skoczów	1890	3.223	266	8,3
	1900	3.241	222	6,8
	1910	2.744	247	6,1
	1921	3.494	207	5,9
4. Strumień	1890	1.655	39	2,4
	1900	1.505	54	3,6
	1910	1.579	67	4,2
	1921	1.566	56	3,6
5. Ustroń	1890	4.405	98	2,2
	1900	4.688	110	2,3
	1910	4.275	107	2,5
	1921	3.998	125	3,1

W Bielsku i Cieszynie mieszka 75,2% ogółu ludności żydowskiej Śląska Cieszyńskiego czyli $\frac{3}{4}$, przytem ludność żydowska w przemysłowym Bielsku szybko wzrasta i odsetek jej się podnosi. Zmniejszenie liczby żydów w Cieszynie nastąpiło wskutek przyłączenia części miasta do Czechosłowacji.

Liczba i procent żydów w l. 1890 — 1921 przedstawiały się jak następuje:

Powiat	Rok	Ogółem ludności	Żydów	% żydów
Bielski wiejski	1890	42.665	763	1,8
	1900	45.449	930	2,0
	1910	52.217	996	1,9
	1921	54.441	1.214	2,2
Cieszyński (bez m. Cieszyna)	1890	48.697	682	1,4
	1900	49.352	678	1,4
	1910	55.874	662	1,2
	1921	55.177	560	1,0

Liczba żydów poza miastami wzrasta tylko w okręgu sądu powiatowego bielskiego (pow. Bielskiego wiejskiego), gdzie istnieje szereg ośrodków przemysłowych. Ponad 100 żydów miały miejscowości:

¹⁾ Część m. Cieszyna została przyznana Czechosłowacji.

Gmina wiejska	Rok	Mieszk. ogółem	Żydów
1. Czechowice	1890	3.217	59
	1900	3.964	94
	1910	7.056	176
	1921	8.916	196
2. Dziejzice	1890	1.088	51
	1900	1.618	86
	1910	2.436	185
	1921	2.906	234
3. Kamienica	1890	2.348	39
	1900	2.619	46
	1910	3.425	61
	1921	3.258	128
4. Mikuszowice	1890	1.091	46
	1900	1.256	57
	1910	1.502	75
	1921	1.625	159

W innych okręgach sądowych (3) gmin, liczących ponad 100 mieszkańców żydów, niema. Liczba żydów w nich się zmniejsza. Tak było żydów w gminach wiejskich:

W okręgu sądowym	Rok	Mieszk. ogółem	Żydów	% żydów
Strumień	1890	12.987	224	1,7
	1900	13.270	206	1,6
	1910	13.475	136	1,0
	1921	13.748	133	1,0
Cieszyn	1890	20.023	125	0,6
	1900	19.208	138	0,7
	1910	25.256	125	0,5
	1921	25.883	106	0,4
Skoczów	1890	21.046	193	0,9
	1900	22.320	208	0,9
	1910	22.599	183	0,8
	1921	21.802	112	0,5

Z mniejszych gmin wiejskich żydzi emigrują, skupiając się w ośrodkach przemysłowo-handlowych. Tak było w powiatach gmin wiejskich bez ludności żydowskiej:

Powiat	Rok	Liczba ogólna gmin wiejskich	L. gmin bez żydów
Bielski	1890	37	3
	1900	37	2
	1910	37	6
	1921	37	10
Cieszyński	1890	50	13
	1900	50	17
	1910	50	18
	1921	50	29

Odsetek wszakże żydów na Śląsku Cieszyńskim (w jego obecnych granicach)¹⁾ z powodu skupiania się ich w m. Bielsku stale wzrasta. Mianowicie, mieszkano na Śląsku Cieszyńskim:

Rok	Ogółem ludności	Żydów	% żydów
1890	121.155	4.735	3,9
1900	129.648	5.713	4,4
1910	146.399	6.731	4,6
1921	144.671	7.337	5,1

VI. POZNAŃSKIE i POMORZE²⁾

Stosunkowa liczba żydów w *W. Ks. Poznańskim* nie była na początku XIX w. o wiele mniejsza, niż w b. Królestwie Kongresowem. Gdy w Królestwie w r. 1816 obliczano odsetek żydów na 7,8%, to w *W. Ks. Poznańskim* na 6,3%. Odsetek ten jeszcze wzrastał do r. 1833, do chwili, gdy ustały zakazy przenoszenia się żydów do innych prowincji pruskich. Od tego czasu liczba żydów szybko maleje stosunkowo, a następnie i absolutnie.

Rok	Liczba żydów	% żydów
1831	69.681	6,7
1849	76.757	5,7
1871	61.982	3,9
1880	56.609	3,3
1890	44.346	2,5
1900	35.327	1,9
1905	30.435	1,5
1910	26.512	1,3
1921 ³⁾	10.397	0,5

O tempie zmniejszenia się absolutnej liczby żydów świadczą dane następujące: w l. 1871 — 1880 liczba żydów zmniejszyła się o 8,7%, w l. 1880 — 1890 o 21,6%, w l. 1890 — 1900 o 20,3%, w l. 1900 — 1910 o 24,9%. Wyzwolenie *W. Ks. Poznańskiego* (z pewnemi okrojeniami) z pod rządów pruskich przyspiesza tylko proces emigracyjny.

Ludność żydowska skupiała się coraz więcej w miastach. Liczba żydów wynosiła:

¹⁾ Ludność m. Cieszyna przyjęto w l. 1890—1910 w jego ówczesnych granicach.

²⁾ Liczby dawniejsze (1831 — 1900) według *L. Wegenera* „Der wirtschaftliche Kampf der Deutschen mit den Polen um die Provinz Posen”, dla r. 1910—, „Gemeindelexicon für die Regierungsbezirke Allenstein, Danzig, Marienwerder, Posen, Bromberg und Oppeln”; liczby dla miast r. 1808 — *Grossman*, loc. cit., dla późniejszych lat *Wegener*, loc. cit. oraz *Fr. Zitzlaff*, „Die kleinen Städte” w wyd. „Preussischen Städte im Gebiete des polnischen Nationalitätenkampfes”, patrz również „Zwanzig Jahre deutscher Kulturarbeit” (wyd. Komisji Kolonizacyjnej.)

³⁾ Terytorjum woj. Poznańskiego jest mniejsze od terytorjum *W. Ks. Poznańskiego*, do którego odnoszą się liczby z lat wcześniejszych.

W roku	W miastach	We wsiach	W roku	W miastach	We wsiach
1871	57.915	4.067	1910	25.294	1.208
1895	37.782	2.237	1921	9.874	523 ¹⁾

W r. 1921 — 95% wszystkich żydów mieszkało w miastach, a 5% w gminach wiejskich. W miastach żydzi stanowili w r. 1921 — 1,5% ogółu mieszkańców, po wsiach — 0,04. Ponad 1% ludności żydzi mieli w poznańskim powiecie miejskim oraz w 3-ch powiatach położonych na północo-zachód od Poznania (na ogólną liczbę powiatów — 38): obornickim, szamotulskim i czarnkowskim, ale w żadnym z tych czterech powiatów liczba żydów nie przekraczała 2% ogółu mieszkańców.

Na tablicy XVa uwidoczniłono emigrację ludności z miast. Za czasów Księstwa Warszawskiego (1808 r.) odsetek żydów w niektórych miastach (Inowrocław, Chodzież, Fordon) przekracza 50%, a na ogół nie odbiega znacznie od odsetka ówczesnego w sąsiednich departamentach Księstwa Warszawskiego. W wielu miastach do r. 1840, a czasami nawet do 1871 odsetek żydów się powiększa, od tych dat stwierdzić można procentowy i absolutny ubytek ludności żydowskiej. Szereg miasteczek nie ma obecnie wcale mieszkańców żydów, a najwyższy odsetek ich sięga 8,1% w Czarnkowie. Ponad 3% żydów liczy 18 małych miast (na ogólną liczbę 118).

Przyczyny emigracji żydów są dostatecznie znane: żydzi przesiedlali się do wielkich centrów handlowych Niemiec, gdzie warunki egzystencji i możność dorabiania się były daleko lepsze; wypierało ich powstające mieszczaństwo polskie, popierane przez ogół społeczeństwa; instytucje rządowe pruskie organizowały ruch spółdzielczy wśród Niemców. Młode pokolenia żydowskie wyjeżdżały na zachód do Niemiec i stamtąd już do miejsc urodzenia nie powracały. Za czasów pruskich z tego powodu liczba zgonów wśród żydów przewyższała liczbę urodzeń. To zjawisko wymierania miejscowych żydów trwa dotąd²⁾.

Tablica XVa³⁾.

Miasto	1808	1840	1871	1885	1895	1905	1910	1921
1. Bydgoszcz	42			1.611	1.488	1.513	1.345	745
	1,0			4,4	3,2	2,8	2,3	0,9
2. Fordon	929			335	256	204	195	83
	64,8			16,7	11,1	7,3	6,8	3,9

¹⁾ W tej liczbie w gminach wiejskich 437, na obszarach dworskich 86.

²⁾ W r. 1926 w woj. Poznańskim zarejestrowano 98 urodzeń żydowskich, a 125 zgonów; w woj. Pomorskiem — 22 urodzeń a 44 zgony. — Natomiast w woj. Śląskiem w r. 1926 przyrost naturalny ludności żydowskiej wynosił 81 głów wobec 17.041 głów przyrostu ogólnego (0,5% ogólnego przyrostu). (Kwartalnik Statystyczny — t. V, r. 1928).

³⁾ Liczby w pierwszym wierszu podają ilość absolutną żydów w mieście, w wierszu drugim — odsetek żydów.

Miasto	1808	1840	1871	1885	1895	1905	1910	1921
3. Koronowo	54 4,3			456 11,5	305 7,9	252 4,8	219 4,1	56 1,2
4. Solec Kujawski	— 0,0			85 4,6	98 2,3	65 1,5	54 1,2	33 1,0
5. Chodzież	682 64,2			582 19,3	437 12,3	298 4,7	240 3,4	92 1,6
6. Budzyń	14 1,7			122 6,4	88 4,6	73 3,6	62 3,1	21 1,1
7. Margonin	352 26,4				109 6,1		42 2,1	12 0,7
8. Szamocin	61 6,9			329 15,7	223 10,7	164 8,2	130 6,6	44 2,8
9. Ujście	45 7,1			92 4,3	69 2,8	41 1,7	43 1,8	21 1,1
10. Czarnków	474 36,5			887 19,5	660 13,5	479 9,9	429 8,6	321 8,1
11. Wieleń	896 42,2			663 15,4	576 13,0	378 8,6	312 6,8	54 1,9
12. Gniezno	915 18,0			1.482 9,4	1.241 6,1	980 4,1	776 3,1	395 1,5
13. Kłecko	31 5,2			176 9,5	130 7,8	77 4,3	86 4,7	26 1,5
14. Gostyń	— 0,0	176 7,6	311 10,4		190 5,0	146 2,7	126 2,0	24 0,4
15. Krobia	6 0,6	58 4,3	77 4,8		66 3,3	43 1,8	26 1,1	21 0,9
16. Piaski	138 32,0	258 47,6	122 18,8		41 4,0		18 1,1	1 0,1
17. Poniec	— 0,0	20 1,2	70 3,5		30 1,4	18 0,7	14 0,5	4 0,2
18. Grodzisk	1.344 33,4	1.620 45,2	793 21,4	584 11,5	366 9,1	250 4,5	173 3,0	61 1,1
19. Buk	18 1,4	241 11,1	266 10,0		250 7,4	199 5,4	155 4,1	70 2,0
20. Opalenica	— 0,0	27 2,0	14 0,9		4 0,2	5 0,2	2 0,1	2 0,1
21. Inowrocław	996 84,5			1.602 11,8	1.386 6,7	1.157 4,7	948 3,7	252 1,0

	Miasto	1808	1840	1871	1885	1895	1905	1910	1921
22.	Gniewkowo	8 3,7			108 4,3	101 3,6	108 3,4	88 2,6	41 1,2
23.	Jarocin	296 23,2	557 32,0	435 19,6		297 8,4	223 4,3	205 3,3	113 1,6
24.	Jaraczew	159 23,6	224 25,5	147 13,3		91 9,7		31 3,7	21 2,5
25.	Nowe Miasto n. W.	306 35,0	528 44,1	324 25,6		122 10,7		53 5,0	16 1,5
26.	Żerków	189 21,3	433 30,5	323 16,5	252 13,1	171 9,6	112 6,9	81 5,3	— 0,0
27.	Kępno	1.664 38,7	3.577 57,1	2.449 40,6		1.237 21,5	804 13,7	739 11,5	262 4,2
28.	Rychtal								5 0,5
29.	Kościan	10 0,7	176 8,0	271 7,5	217 4,6	191 4,2	157 2,3	111 1,4	35 0,4
30.	Czempiń	187 19,7	158 12,9	230 11,6		161 7,2	92 4,3	77 3,5	29 1,5
31.	Krzywiń	6 1,1	47 5,4	108 7,4		68 4,3		21 1,1	11 0,6
32.	Koźmin	325 16,8	722 22,1	588 16,4		394 8,4	312 6,5	272 5,3	135 2,7
33.	Borek	506 28,7	591 32,6	379 18,8		157 7,6	91 4,4	69 3,1	34 1,6
34.	Pogorzela	10 1,3	44 3,4	51 3,4		25 1,5		14 0,8	7 0,4
35.	Krotoszyn	1.414 25,1	2.203 32,0	1.449 18,4	1.074 10,9	800 6,9	525 4,1	410 3,1	110 1,0
36.	Dobrzyca	41 6,1	146 15,6	147 11,4		103 7,6		34 2,7	6 0,5
37.	Kobylin	291 15,3	375 16,6	354 15,0		197 8,7	153 6,8	115 4,9	60 2,8
38.	Zduny	145 3,8	210 6,6	92 2,7		54 1,5	36 1,1	29 0,8	8 0,3
39.	Leszno	3.381 34,0	3.466 39,2	1.889 18,0		1.206 8,9	996 6,2	802 4,7	299 1,8
40.	Osieczna	224 24,5	248 19,3	95 5,5		6 0,4		1 0,1	— 0,0

Miasto	1808	1840	1871	1885	1895	1905	1910	1921
41. Rydzyna	93 7,5	85 6,4	67 5,0		31 2,7		10 0,9	— 0,0
42. Świąciechowa	8 0,7	6 0,4	17 1,1		4 0,3		— 0,0	— 0,0
43. Międzychód	615 32,7	790 28,0	586 18,2		218 6,8	118 2,3	115 2,2	42 1,0
44. Sieraków	322 24,2	350 17,0	179 7,1		71 2,4	55 1,8	49 1,5	24 0,9
45. Mogilno	17 2,9			189 7,0	173 5,2	148 3,5	148 3,2	62 1,5
46. Gębice	41 13,6			87 8,6	57 5,8	39 2,9	37 2,8	22 1,7
47. Pakość	— 0,0			139 7,6	163 6,5	98 2,8	61 1,8	35 1,0
48. Trzemeszno	36 35,0			315 6,6	237 4,9	130 2,5	114 2,0	37 0,7
49. Nowy Tomysł	— 0,0	50 6,5	165 13,5		151 8,2		98 4,9	28 1,3
50. Lwówek	530 28,8	815 33,1	540 22,0		280 10,8	186 6,8	161 6,0	72 2,9
51. Zbąszyń	105 14,9	307 16,4	222 9,1		147 4,4	111 2,8	107 2,4	54 1,4
52. Oborniki	359 32,1	326 21,4	304 13,3		300 9,8	226 5,6	202 4,7	137 3,3
53. Murowana Goślina	373 35,6	488 31,7	193 12,5		132 9,0		75 4,9	44 2,8
54. Rogoźno	256 12,1	1.650 37,4	1.350 27,7		834 16,6	591 11,1	515 9,1	264 4,8
55. Ryczywół	— 0,0	348 38,1	289 27,8		168 17,4		117 9,3	79 6,4
56. Odolanów	53 4,5	201 11,7	227 11,5		187 8,2	126 5,5	104 4,3	27 1,1
57. Raszków	38 5,6	214 14,0	167 11,7		96 5,9		30 1,7	7 0,4
58. Sulmierzyce	7 0,4	39 1,6	55 2,0		43 1,1	23 0,8	18 0,6	3 0,1
59. Ostrów	— 0,0	1.327 29,5	1.611 20,2		912 8,8	744 5,7	708 4,8	170 1,0

	Miasto	1808	1840	1871	1885	1895	1905	1910	1921
60.	Ostrzeszów	52 3,9	295 14,3	395 15,3		407 9,5	301 6,1	242 4,4	122 2,3
61.	Grabów	66 8,0	170 11,5	161 9,8		124 7,0		66 3,4	59 3,4
62.	Mikstat	4 0,5	110 8,5	152 10,6		111 7,8		102 6,9	61 4,3
63.	Pleszew	105 6,2	824 18,1	1.039 17,0		550 9,2	395 5,2	289 3,6	116 1,5
64.	Poznań	3.729 21,0	6.763 21,3	7.255 12,9		5.810 7,9	5.761 4,2	5.590 3,5	2.088 1,2
65.	Pobiedziska	152 12,6	331 22,8	235 11,8		201 7,7	129 4,2	94 2,7	24 0,7
66.	Swarzędz	1.432 39,0	1.631 55,0	779 26,5		393 12,4	208 6,8	161 4,9	61 1,8
67.	Stęszew	— 0,0	111 9,6	118 8,6		55 3,7		20 1,2	— 0,0
68.	Rawicz	1.250 14,2	1.780 20,3	1.165 10,9	1.077 8,3	768 6,2	428 3,8	360 3,1	139 1,5
69.	Bojanowo	213 7,9	311 14,0	140 6,9		64 2,9	66 3,1	66 2,1	33 1,8
70.	Jutrosin	141 9,8	207 11,7	193 9,8		113 6,0		68 3,8	29 1,7
71.	Miejska Górka	— 0,0	26 1,7	12 0,7		10 0,5		8 0,3	— 0,0
72.	Sarnowa	99 6,5	56 3,5	23 1,5		19 1,2		8 0,6	— 0,0
73.	Strzelno	33 3,5			432 9,9	276 6,3	151 3,1	141 2,7	61 1,2
74.	Kruszwica	— 0,0			62 3,9	101 4,6	91 3,1	51 1,6	23 1,0
75.	Szamotuły	604 48,9	867 35,4	949 22,5		647 13,2	537 8,4	485 7,1	264 3,9
76.	Obrzycko	683 42,4	606 35,5	379 23,1		200 12,8		131 7,5	75 5,0
77.	Ostroróg	— 0,0	31 4,5	11 1,2		13 1,3		18 1,4	15 1,2
78.	Pniewy	376 25,2	697 35,0	672 28,9		376 14,4	225 8,4	197 6,7	99 3,6

Miasto	1808	1840	1871	1885	1905	1895	1910	1921
79. Wronki	543 32,4	791 34,8	604 23,8		528 12,1	380 8,0	314 6,5	187 4,0
80. Szubin	327 42,7			370 11,9	251 8,0	159 5,1	139 4,5	77 3,3
81. Barcin	38 14,3				100 9,0		65 4,1	20 1,2
82. Kcynia	309 27,1			358 12,7	281 9,5	220 6,5	199 5,5	77 2,3
83. Łabiszyn	521 56,1			501 19,1	376 16,1	219 10,0	185 8,6	85 4,7
84. Rynarzewo	8 2,5				3 0,4		4 0,5	— 0,0
85. Śmigiel	231 10,4	357 13,1	199 5,9		161 4,2	104 2,7	69 1,8	13 0,3
86. Wielichowo	— 0,0	16 1,5	38 2,7		28 1,6		10 0,5	2 0,1
87. Śrem	420 25,5	924 27,2	1.127 18,7		607 10,5	396 6,0	318 4,5	103 1,5
88. Bnin	5 0,5	10 0,8	— 0,0		— 0,0		— 0,0	— 0,0
89. Dolsk	3 0,4	81 6,3	80 4,9		22 1,4		11 0,9	— 0,0
90. Kórnik	566 35,5	1.170 43,0	399 14,6		220 8,6	111 4,4	92 3,6	57 2,6
91. Książ	62 8,5	219 19,7	182 17,8		118 12,2		43 4,9	14 1,5
92. Mosina	14 2,6	166 16,4	206 13,5		127 7,6		109 5,3	22 1,1
93. Środa	127 11,4	338 15,5	328 9,4		219 4,2	185 2,8	173 2,4	80 1,1
94. Kostrzyn	8 1,8	31 2,7	61 3,0		49 2,2	19 0,7	6 0,2	7 0,2
95. Zaniemyśl	260 31,0	536 37,8	205 15,6	142 9,4	73 5,6	47 3,4	31 2,2	12 0,9
96. Wągrówiec	130 14,5			632 14,6	543 10,3	383 6,3	348 5,1	206 3,0
97. Gołańcz	193 24,8			190 16,5	125 11,5	103 10,0	87 6,9	50 3,6

	Miasto	1808	1840	1871	1885	1895	1905	1910	1921
98.	Mieścisko	48 13,6			96 8,3	64 6,1	25 2,1	21 1,6	17 1,3
99.	Skoki	297 38,4			196 14,9	182 13,8	112 8,2	104 7,5	66 4,6
100.	Witkowo	112 14,2				219 14,2		98 5,5	46 2,9
101.	Czarniejewo	127 22,7				36 2,6		21 1,4	15 1,1
102.	Powidz	217 26,1				43 3,7		— 0,0	— 0,0
103.	Wolsztyn	718 41,6	858 32,6	468 16,7		330 10,2		190 4,2	64 1,6
104.	Kopanica	12 2,4	8 1,0	15 1,5		9 1,0		— 0,0	— 0,0
105.	Rakoniewice	78 7,2	209 12,5	176 8,7		95 4,3	83 3,8	73 3,4	22 1,1
106.	Rostarzewo	27 8,3	15 1,5	4 0,4		5 0,4		— 0,0	— 0,0
107.	Września	637 24,7	1.352 47,1	915 23,1	842 16,7	543 10,5	386 5,5	320 4,4	151 2,3
108.	Miłosław	302 22,2	542 34,5	403 21,5		237 10,7	170 6,7	124 4,8	44 1,8
109.	Wyrzysk	— 0,0			142 9,9	130 8,4	80 5,2	57 3,4	18 1,4
110.	Łobżenica	621 36,6			464 19,3	336 14,7	225 10,2	189 8,0	77 4,0
111.	Miasteczko	— 0,0				51 5,0		25 2,3	8 0,7
112.	Mrocza	132 20,3			165 9,6	181 8,9	155 6,4	137 5,4	49 2,4
113.	Nakło	235 18,3			705 11,0	546 7,4	336 4,1	305 3,5	58 0,8
114.	Wysoka	— 0,0				43 3,8		28 1,8	2 0,2
115.	Żnin	— 0,0			314 12,9	309 9,2	241 5,9	227 5,0	134 3,0
116.	Gąsawa	— 0,0			73 9,2	45 5,5	18 2,2	13 1,5	2 0,2

Miasto	1808	1840	1871	1885	1895	1905	1910	1921
117. Janowiec	48 16,0			218 27,2	203 14,5	139 7,4	131 5,8	90 3,9
118. Rogowo	59 54,6			171 27,5	156 19,4	88 10,5	58 6,6	47 5,0

Na Pomorzu liczba żydów nigdy nie była duża. Wówczasnych Prusach Zachodnich (obejmujących łącznie z Gdańskiem znacznie większy obszar od obecnego województwa Pomorskiego) liczone w r. 1816 — 2,2% żydów, w r. 1858 — 2,3% (25.899 głów), w r. 1905 — 1% (16.139), w r. 1910 — 0,7% (13.954). W drugiej połowie 19 wieku, podobnie, jak w W. Ks. Poznańskim, zjawia się emigracja żydów. Ubytek ich sięga w okresie 1871 — 1880 — 0,3%, w l. 1880 — 1890 — 18,1%, w l. 1890 — 1900 — 16,2%, w l. 1900 — 1910 — 23,4%.

Na obszarze obecnego woj. Pomorskiego mieszkało w r. 1921 ogółem — 2.927 żydów, z tego w miastach 2.392 osób, czyli 81,7%, po wsiach 535 czyli 18,3. W miastach żydzi stanowili 1% ludności, we wsiach — 0,08%. Obniżenie się liczby i odsetka żydów w miastach wykazuje poniższa tablica. Tylko w dwóch miastach (na 32) Sępólnie (5,5% żydów) i Gołubiu (4,1%) odsetek żydów przekracza 3%.

Tablica XVb.

Miasto	1808	1885	1895	1905	1910	1921
1. Brodnica	99 5,7	571 10,5	437 6,5	320 4,4	286 3,6	56 0,8
2. Górzno	4 0,6		40 2,5		23 1,4	1 0,1
3. Lidzbark	30 3,6	489 13,7	276 7,6	239 6,3	196 4,9	60 1,8
4. Chełmno	— 0,0	516 5,2	463 4,4	278 2,4	248 2,1	74 0,7
5. Chojnice		563 5,6	480 4,5	264 2,4	256 2,1	110 1,1
6. Czersk			162 3,9		73 1,0	5 0,1
7. Działdowo			154 3,9		162 3,4	35 1,0
8. Gniew		194 4,3	128 3,3	110 2,7	91 2,4	20 0,6

Miasto	1808	1885	1895	1905	1910	1921
9. Grudziądz			860 3,5		698 1,7	297 0,9
10. Łasin	31 3,9	243 11,2	211 8,9	130 4,8	77 2,8	23 1,0
11. Radzyn	27 5,3		83 4,2		24 1,2	12 0,7
12. Kartuszy			99 4,2		90 2,4	35 0,9
13. Kościerzyna			363 8,0		173 2,7	18 0,3
14. Skarszewy			165 5,7		106 3,0	40 1,3
15. Lubawa	146 11,0	417 8,8	277 6,3	213 4,2	173 3,2	26 0,6
16. Nowe Miasto	25 2,9	358 13,4	293 10,3	297 7,8	238 5,7	61 1,6
17. Puck			48 2,5		42 1,7	31 1,1
18. Sępólno			566 15,9		335 8,8	183 5,5
19. Kamień			44 2,8		20 1,2	12 0,8
20. Więcbork	— 0,0		171 8,1		157 5,0	64 2,5
21. Starogard			402 5,2		275 2,6	125 1,2
22. Świecie		497 7,9	464 6,6	370 4,8	320 4,0	171 2,6
23. Nowe		270 5,7	213 4,2	167 3,2	141 2,7	31 0,8
24. Tczew			309 2,7		195 1,2	93 0,6
25. Toruń	113 1,9				1.000 2,2	354 0,9
26. Chełmża	4 0,7				238 2,2	72 0,7
27. Podgórz	14 4,0		44 1,5		9 0,2	— 0,0

Miasto	1808	1885	1895	1905	1910	1921
28. Tuchola		576 18,8	439 15,0	289 8,4	253 6,0	118 2,7
29. Wąbrzeźno	28 15,0	589 12,7	459 8,8	343 4,6	293 3,6	92 1,3
30. Gołub	44 4,9		306 11,2		247 8,1	104 4,1
31. Kowalewo	3 0,8	148 9,0	126 6,4	105 4,5	87 2,6	7 0,2
32. Wejherowo			156 2,6		142 1,4	62 0,7

VII. PRZYROST NATURALNY.

W 19 wieku przyrost naturalny żydów był silniejszy na ziemiach polskich (z wyjątkiem b. dzielnicy pruskiej) od przyrostu ludności chrześcijańskiej. Fakt ten był wywołany nie większą płodnością żydów, lecz mniejszą śmiertelnością, zwłaszcza dzieci. Czy i obecnie przyrost naturalny żydów przewyższa przyrost chrześcijan? Na pytanie to trudno dać bezwzględnie pewną odpowiedź. Wprawdzie Główny Urząd Statystyczny ogłasza dane o ruchu ludności, ale liczby, dotyczące żydów, nie są wiarogodne, i sam Urząd Statystyczny przyznaje, że jego dane są niekompletne. Z tablicy XVI, zestawionej na podstawie tych danych za lata 1923—1926¹⁾, wynikałoby, że przeciętny roczny przyrost naturalny żydów jest po wojnie znacznie niższy od przyrostu ogólnego. Wprawdzie liczba urodzeń w Polsce, jak zwykle po wojnie, jest wysoka; jednakże różnica między odsetkami przyrostu naturalnego żydów i ogółu ludności jest zbyt wielka, żeby ją można uznać za zgodną z rzeczywistością. Rejestracja urodzeń żydów jest, jak wiadomo niedokładna²⁾. Najmniej wiarogodne są dane dla województw wschodnich; aczkolwiek podany w tablicy współczynnik przyrostu naturalnego dla woj. wschodnich jest wyższy od rzeczywistego, ponieważ wzięto ogólną liczbę ludności według spisu z r. 1921 — jak sądzić można, nie obejmującą wszystkich mieszkańców — gdy tymczasem po dniu spisu ludność znacznie się powiększyła

¹⁾ Dla województw wschodnich i centralnych — *Kwartalnik Statystyczny*, t. VI, z. I (1929) „Małżeństwa, urodzenia i zgony w województwach centralnych i wschodnich”; dla woj. południowych — l. 1923—25. *St. Szulc* „Małżeństwa, urodzenia i zgony w woj. południowych” „*Kwartalnik Statystyczny*” t. V (1928) r. 1926 „*Kwartalnik Statystyczny*” t. VI z. 2 (1929).

²⁾ *Pt. St. Szulc* „Statystyka urodzeń ludności żydowskiej w miastach” — „*Miesięcznik Statystyczny*”, t. VI, r. 1923.

wskutek masowej reemigracji z Rosji¹⁾, przytem zwłaszcza osób młodych i w sile wieku, wszelako współczynnik przyrostu naturalnego żydów jest niewątpliwie za niski. Dotyczy to zwłaszcza woj. Poleskiego i Nowogródzkiego. Ale i w woj. centralnych w rzeczywistości przyrost naturalny jest zapewne wyższy, przedewszystkiem w woj. Białostockiem i Warszawskiem.

Tablica XVI.

LICZBY PRZECIĘTNE ZA L. 1923 — 26.

Województwo	Współczynnik przyr. wogóle ‰	Współcz. przyr. żydów ‰	Stos. przyr. żydów do ogóln. przyr. w ‰	% żydów w wojew.
1. Warszawa m.	8,3	4,1	16,2	33,1
2. Warszawskie	19,8	12,3	6,0	9,6
3. Łódzkie	17,7	15,1	12,4	14,5
4. Kieleckie	20,0	16,1	9,5	11,8
5. Lubelskie	20,6	15,0	10,0	13,8
6. Białostockie	20,6	10,0	7,2	14,9
7. Wileńskie	21,2	13,3	5,9	9,4
8. Nowogródzkie	26,4	10,6	3,6	9,1
9. Poleskie	33,8	9,1	3,4	12,6
10. Wołyńskie	26,3	14,6	6,4	11,5
11. Krakowskie	16,1	14,7	7,0	7,7
12. Lwowskie	15,9	13,4	9,7	11,5
13. Stanisławowskie	16,3	12,9	8,3	10,6
14. Tarnopolskie	14,6	12,9	8,0	9,0

Porównanie współczynnika przyrostu naturalnego w województwach południowych, w których rejestracja ruchu naturalnego jest zdaje się dokładna, z takim samym współczynnikiem w b. Kongresówce i w woj. wschodnich uwidacznia, że przyrost naturalny jest silniejszy w Kongresówce w woj. Łódzkim, Kieleckim i Lubelskim oraz na Wołyniu, niż w b. Galicji. Wobec niedokładności tej statystyki i w wymienionych, mających stosunkowo silny przyrost naturalny, województwach jest on zapewne wyższy.

Ściślejsze, bliższe prawdy powinny być dane przyrostu naturalnego w największych miastach. Ale podane poniżej zestawienie również budzi poważne wątpliwości.

¹⁾ Liczbę reemigrantów, którzy powrócili po dacie spisu (od I. X. 1921 do końca 1922), oblicza *L. Landau* „Metody porównywania spisu ludności“ r. 1897 i 1921 dla woj. wschodnich“ w *Kwartalniku Statystycznym* 1926 r. t. III, str. III; a) woj. Białostockie 91.945, b) woj. Nowogródzkie 79.310 c) woj. Wileńskie 8.602, d) woj. Poleskie 105.486, e) Wołyńskie 48.084.

Miasto	Rok	L. urodzeń			L. zgonów			L. przyrostu nat.			% żyd. w r. 1921
		ogółem	żydów	% ur. żyd.	ogółem	żydów	% zg. żyd.	ogółem	żydów	% przyr. żyd.	
Warszawa	1924	20.929	4.148	19,8	14.555	3.410	23,4	6.374	738	11,6	
	1925	22.972	4.463	19,4	14.320	3.252	22,7	8.652	1.211	14,0	33,1
	1926	22.027	5.026	22,8	15.114	3.546	23,5	6.913	1.480	21,4	
Łódź	1924	15.116	3.893	25,8	8.234	1.881	22,8	6.882	2.012	29,2	
	1925	16.195	4.093	25,3	7.591	1.759	23,2	8.604	2.334	27,1	34,5
	1926	14.057	3.373	24,0	7.889	1.895	24,0	6.168	1.478	24,0	
Sosnowiec	1924	2.464	323	13,1	1.492	139	9,3	972	184	18,9	
	1925	2.664	337	12,7	1.262	133	10,5	1.402	204	14,6	15,8
	1926	2.154	275	12,8	1.374	139	10,1	780	136	17,4	
Lublin	1924	3.431	1.198	34,9	2.096	525	25,0	1.335	673	50,4	
	1925	3.709	1.170	31,5	2.040	522	25,6	1.669	648	38,8	39,5
	1926	3.373	1.039	30,8	2.097	522	24,9	1.276	517	40,5	
Wilno	1924	4.902	1.255	25,6	2.776	739	26,6	2.126	516	24,3	
	1925	5.074	1.189	23,4	2.776	710	25,6	2.298	479	20,8	36,1
	1926	4.632	988	21,3	2.662	733	27,5	1.970	255	12,9	
Kraków	1924	4.789	1.188	24,8	3.924	626	16,0	865	562	65,0	
	1925	5.303	1.223	23,1	3.456	569	16,5	1.847	654	35,4	24,6
	1926	4.227	1.125	26,6	3.871	657	17,0	356	468	131,5	
Lwów	1924	5.336	1.728	32,4	3.976	1.088	27,4	1.360	640	47,1	
	1925	5.345	1.634	30,6	3.752	986	26,3	1.593	648	40,7	35,0
	1926	4.771	1.632	34,2	3.879	1.105	28,5	892	527	59,1	

Podział ludności według wieku na podstawie spisu ludności z r. 1921 wykazuje, że ludność żydowska w wielkich miastach liczyła stosunkowo więcej dzieci, niż ludność chrześcijańska. Tymczasem dane o przyroście naturalnym żydów dla Warszawy, Łodzi i Wilna dowodziłyby, że ten przyrost jest znakomicie słabszy od przyrostu chrześcijan w przeciwstawieniu do Krakowa i Lwowa¹⁾. Stwierdzany dotychczas silniejszy przyrost ludności żydowskiej niż chrześcijańskiej wywołany był mniejszą śmiertelnością żydów (zwłaszcza dzieci). Zestawienie powyższe fakt ten uwidacznia we Lwowie, Krakowie, Lublinie i Sosnowcu. Natomiast

¹⁾ Potwierdzeniem niecisłości rejestracji ruchu naturalnego wśród żydów są dane o ruchu ludności w Warszawie („Rocznik Statystyczny“).

Przyrost naturalny żydów wykazuje ogromne skoki; miał on wynosić na 1.000 mieszkańców:

Rok	Chrześcij.	Niechrześcij.
1885 — 89	14,2	9,8
1890 — 94	17,3	24,0
1895 — 99	17,3	17,1
1910 — 14	8,7	18,4
1920	6,4	13,2
1921	7,3	6,7
1922	10,4	2,6
1923	12,1	5,1
1924	8,9	2,3
1925	11,2	3,8

w Warszawie i Wilnie śmiertelność wśród żydów miałaby być większa, niż wśród chrześcijan, co jest zgoła nieprawdopodobne. Stosunki w Krakowie i Lwowie nie mogą uchodzić za typowe, ponieważ śmiertelność chrześcijan jest tam szczególnie silna. Na 1000 żydów (według stanu z r. 1921) przeciętny przyrost naturalny w l. 1924 — 6 wyniósł:

w Warszawie	— 3,7
w Łodzi	— 12,4
w Sosnowcu	— 12,8
w Lublinie	— 16,4
w Krakowie	— 12,4
we Lwowie	— 7,9

Ponieważ dane dla Lwowa i Krakowa są dokładne, można przyjąć, że przyrost żydów w Łodzi, Sosnowcu i Lublinie (jednym z centrów ortodoksów) jest zbliżony do rzeczywistości, natomiast w Warszawie (i Wilnie) niewątpliwie znaczny odsetek urodzeń żydowskich nie został zarejestrowany.

W celu wyciągnięcia wniosków o ruchu ludności żydowskiej trzeba uciec się do zanalizowania spisów ludności. Pouczające są pod tym względem zestawienia spisu rosyjskiego z r. 1897 ze spisem z r. 1921. Spis rosyjski stwierdził, że przyrost naturalny żydów w b. Królestwie Kongresowem był wyższy od przyrostu ogółu mieszkańców. Mianowicie dzieci w wieku 0 do 9 lat stanowiły wśród ogółu ludności w r. 1897 — 29,0%, wśród żydów 29,9%; albo mówiąc inaczej: podczas gdy odsetek żydów w b. Królestwie Kongresowem wynosił 14,5%, wśród dzieci, liczących poniżej 10 lat, żydzi stanowili 14,6%. Spis z r. 1921 stwierdził, że wówczas odsetek dzieci do 10 lat wśród żydów był niższy niż wśród ogółu ludności.

Mianowicie na terytorjum Państwa, objętym spisem, żydzi stanowili 10,8% ludności; tymczasem w poszczególnych grupach wieku odsetek ich wynosił:

0 — 9 lat	— 10,0
10 — 14 »	— 10,9
15 — 19 »	— 11,4
20 — 29 »	— 11,1
30 — 39 »	— 11,0
40 — 49 »	— 11,2
50 — 59 »	— 11,1
60 i więcej »	— 10,2

Dane powyższe zdają się świadczyć o mniejszym przyroście żydów niż chrześcijan w ostatnim dziesięcioleciu przed spisem. Ten fakt dotyczy również i b. Kongresówki. Podczas gdy w r. 1921 odsetek żydów w b. Kongresówce wynosił 14,25% ludności, stosunek dzieci żydowskich

w wieku od 0 do 5 lat — stanowił 13,28. Wprawdzie był to okres anormalny, lata wojenne. Jednakże występuje ten fakt we wszystkich dzielnicach, w których stopień zniszczenia wojennego i intensywność mobilizacji mężczyzn były różne, jest zjawiskiem powszechnem. Uwidacznia je zestawienie poniższe.

Tablica XVII.

STOSUNEK DZIECI OD 0 DO 5 LAT DO CAŁEJ LUDNOŚCI

Województwo	W całym województw.		W miastach		W gmin. wiejskich	
	wogóle	wśród żyd.	wogóle	wśród żyd.	wogóle	wśród żyd.
1. Warszawa	9,3	10,7	—	—	—	—
2. Warszawskie	13,5	12,9	11,8	12,6	13,8	13,9
3. Łódzkie	12,8	12,1	10,5	11,7	14,2	14,5
4. Kieleckie	14,2	14,0	12,7	13,6	14,7	14,8
5. Lubelskie	13,3	13,6	12,0	13,0	13,5	14,4
6. Białostockie	11,6	10,1	10,0	9,9	12,1	10,8
7. Wileńskie (4 pow.).	12,1	9,3	9,5	8,9	12,2	9,5
8. Nowogródzie	11,1	8,7	9,3	8,8	11,3	8,5
9. Poleskie	11,9	9,8	10,4	9,6	12,3	10,3
10. Wołyńskie	12,7	10,0	10,3	10,0	13,1	10,0
11. Krakowskie	11,0	9,3	9,4	9,4	11,5	9,1
12. Lwowskie	10,6	8,2	8,3	8,1	11,2	8,6
13. Stanisławowskie	11,0	7,8	8,6	7,7	11,5	8,1
14. Tarnopolskie	10,0	7,1	8,2	7,3	10,2	6,8
Państwo Polskie	11,9	10,7	10,3	10,6	12,5	11,4

Tablica powyższa stwierdza, że w Polsce w l. 1916 — 1921 przyrost naturalny ludności chrześcijańskiej był wyższy, niż żydowskiej. Przewagę przyrostu osiągnęła ludność chrześcijańska dzięki wyższemu przyrostowi w gminach wiejskich (wraz z osadami), w miastach natomiast ludność żydowska mnożyła się szybciej od chrześcijańskiej. Większy przyrost naturalny miała ludność żydowska tylko w województwie Lubelskiem, co w pewnej mierze było wywołane masowem wysiedlaniem i uchodźstwem ludności wiejskiej ze wschodnich powiatów województwa w czasie wojny. Przewaga przyrostu żydów wśród ludności miejskiej występuje tylko na terenie b. Kongresówki; w woj. wschodnich i b. Galicji przewaga jest po stronie chrześcijan. Przewaga ta przyrostu żydowskiego przytem uwydatnia się tylko w większych miastach, liczących powyżej 20 tysięcy mieszkańców, w nich bowiem dzieci do lat 6 stanowiły wogóle 9,8%, a wśród żydów 10,4%. W miastach mniejszych (mających poniżej 20 tysięcy) zaznaczyła się niewielka przewaga chrześcijan (10,9% dzieci do 6 lat) na niekorzyść żydów (10,8%) (patrz tablica XVIII).

W większych miastach mniejszy odsetek dzieci wśród chrześcijan, niż wśród żydów, może być wywołany nie tylko mniejszym przyrostem

naturalnym (co stwierdzić można w Krakowie i Lwowie), lecz również napływem imigracji zarobkowej chrześcijan, nie zakładających rodzin. Większa różnica w odsetkach dzieci między ludnością chrześcijańską a żydowską występuje w miastach przemysłowych (co mogło być spowodowane przez wojenną ruinę przemysłu) oraz w miastach woj. Kieleckiego i Lubelskiego, gdzie płodność żydów jest szczególnie wysoka. Natomiast szereg większych miast (10 na ogólną liczbę 39) ma stosunkowo wyższy odsetek dzieci chrześcijańskich, niż żydowskich (mian.: Włocławek, Kalisz, Częstochowa, Białystok, Brześć, Równe, Drohobycz, Stryj, Kołomyja, Tarnopol). Przyrost naturalny żydów w większych miastach jest niższy, niż ich przyrost w miastach mniejszych i gminach wiejskich. Oddziaływa na ludność żydowską ogólna tendencja spadku urodzeń, która przejawia się powszechnie w wielkich miastach; tam też dokonywa się najszybciej przeobrażenie poglądów moralnych i społecznych, zmieniające tradycyjny układ życia mas ortodoksalnych. Stwierdzimy poniżej, że tam, gdzie mieszkają konserwatywni ortodoksi (chasydzi), płodność żydów jest szczególnie wysoka. Dążenie mas żydowskich

Tablica XVIII.

MIASTA POWYŻEJ 20.000 MIESZKAŃCÓW.

Miasto	Stosunek dzieci od 0—5 lat do ogółu żydów	Stosunek dzieci żydów. do ogółu dzieci od 0—5 lat	Odsetek żydów w mieście
1. Warszawa	10,7	37,8	33,1
2. Żyrardów	11,7	15,7	11,9
3. Płock	9,8	28,5	28,5
4. Włocławek	10,8	23,2	23,8
woj. Warszawskie . .	10,5	23,1	22,3
5. Łódź	11,0	39,5	34,5
6. Tomaszów Rawski .	11,9	39,2	35,6
7. Kalisz	11,1	33,7	34,9
8. Pabjanice	13,0	34,5	24,4
9. Zgierz	10,8	19,8	18,1
10. Piotrków	12,9	31,3	28,4
woj. Łódzkie	11,2	37,5	33,2
11. Będzin	12,8	63,9	62,1
12. Dąbrowa Górnicza .	13,5	11,6	10,8
13. Sonowiec	13,7	17,1	15,8
14. Zawiercie	11,6	22,0	20,7
15. Częstochowa	11,1	26,6	28,2
16. Kielce	13,6	41,5	37,6
17. Radom	13,5	43,0	39,7
woj. Kieleckie	12,8	29,6	28,3

Miasto	Stosunek dzieci od 0—5 lat do ogółu ludności	Stosunek dzieci żydów do ogółu dzieci od 0—5 lat	Odsetek żydów w mieście
18. Lublin	12,5	44,6	39,5
19. Siedlce	12,8	53,2	47,9
20. Chełm	13,8	56,7	52,0
woj. Lubelskie	12,8	48,5	43,2
21. Białystok	8,9	51,1	51,6
22. Grodno	9,9	55,7	53,9
23. Łomża	10,1	41,6	41,5
woj. Białostockie	9,3	50,6	50,5
24. Brześć n. B.	9,5	49,8	52,9
25. Pińsk	9,0	74,9	74,6
woj. Poleskie	9,2	60,2	62,5
26. Równe	9,1	70,6	71,2
27. Łuck	10,8	75,5	70,2
28. Kowel	10,7	61,5	61,3
woj. Wołyńskie	10,0	69,2	68,1
29. Kraków	9,0	26,0	24,6
30. Nowy Sącz	10,2	34,4	34,3
31. Tarnów	9,6	46,7	44,2
woj. Krakowskie	9,3	30,1	28,5
32. Lwów	7,6	36,8	35,0
33. Drohobycz	7,3	40,3	44,3
34. Przemyśl	7,9	38,3	38,3
35. Rzeszów	9,5	47,2	45,5
woj. Lwowskie	7,8	38,4	37,1
36. Stanisławów	7,5	61,5	56,2
37. Strzyż	6,8	35,7	40,2
38. Kołomyja	7,9	44,4	45,9
woj. Stanisławowskie	7,5	46,7	47,4
39. Tarnopol	6,9	42,9	44,6
Polska	10,3	33,6	31,6

do skupiania się w centrach przemysłowo-handlowych (w r. 1921 prawie 40% żydów mieszkało w miastach, liczących ponad 20.000 ludności), będzie w dalszym ciągu wpływało na osłabienie tempa przyrostu.

Najsilniejszy jest przyrost ludności żydowskiej w b. Kongresówce; i w poprzednich dziesięcioleciach żydzi w Kongresówce odznaczali się wyższą płodnością, niż ich współwyznawcy w innych dzielnicach. Świadczy o tem stosunek osób w wieku od 0 do 19 lat do całej ludności wśród ogółu mieszkańców i żydów w poszczególnych województwach w r. 1921.

Województwo	% osób w wieku do 20 lat	
	ogółem	żydów
Warszawa	39,3	44,4
Warszawskie	50,0	50,6
Łódzkie	49,0	48,4
Kieleckie	50,8	52,4
Lubelskie	49,1	51,1
Białostockie	47,1	46,5
Nowogródzkie	48,2	46,6
Poleskie	49,9	49,2
Wołyńskie	49,7	46,6
Krakowskie	46,3	43,8
Lwowskie	47,0	42,7
Stanisławowskie	47,8	43,6
Tarnopolskie	47,2	41,3

Powyższa tablica potwierdza również, że do niedawna na *terytorjum* b. Kongresówki przyrost naturalny żydów był silniejszy, niż przyrost chrześcijan. Ale różnica na niekorzyść chrześcijan była znacznie większa w r. 1897. Mianowicie:

Gubernia	% osób w wieku do 20 lat	
	ogółem	żydów
Warszawska	48,7	52,1
Płocka	51,4	54,7
Piotrkowska	50,8	54,0
Kaliska	51,8	54,2
Kielecka	51,9	55,6
Radomska	51,4	54,6
Lubelska	51,0	55,6
Siedlecka	48,9	55,8
Łomżyńska	50,5	55,6
Suwalska	49,3	51,9

Załączona tablica XIX wykazuje, jak znacznie w r. 1921 na terenie b. Kongresówki zmniejszył się odsetek dzieci do lat 10 wśród żydów w porównaniu z r. 1897. Oczywiście jest to w pierwszym rzędzie skutkiem wojny, ale zapewne i zmniejszonego przyrostu naturalnego, ponieważ to zmniejszenie występuje dość równomiernie wszędzie — i w tych powiatach, gdzie wpływ wojny powinien być najślabszy. Uszeregowanie powiatów b. Kongresówki, mających i r. 1897 i w r. 1921 największy odsetek dzieci żydowskich poniżej 10 lat (tablica XXI), wykazuje, iż na ogół te same powiaty odznaczają się najwyższym przyrostem naturalnym żydów. Jest to przedewszystkiem domena »chasydów«, obserwujących ściśle przepisy obyczajowo - religijne w dziedzinie stosunków płciowych. Leżą te powiaty przeważnie w woj. Kieleckiem i Lubelskiem.

Tablica XIX.
WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE.

Powiat	Rok	Liczba ogólna żydów	Liczba dzieci do lat 10	% dzieci
1. Radzymin	1897	6.394	2.139	33,5
	1921	8.251	1.902	23,1
2. Rawa	1897	7.228	2.319	32,0
	1921	7.110	1.771	24,9
3. Grójec	1897	15.847	5.073	32,1
	1921	16.365	3.974	24,3
4. Mińsk Mazow.	1897	17.021	5.450	32,0
	1921	19.994	3.621	25,9
5. Błonie	1897	11.744	3.720	31,1
	1921	10.666	2.333	21,9
6. Sierpc	1897	7.965	2.481	31,1
	1921	7.663	1.779	23,2
7. Gostynin	1897	5.709	1.775	30,7
	1921	5.222	1.249	23,9
8. Pułtusk	1897	16.234	4.959	30,5
	1921	16.459	3.991	24,2
9. Maków	1897	9.454	2.871	30,4
	1921	6.694	1.582	23,6
10. Mława	1897	7.998	2.430	30,4
	1921	7.869	1.760	22,4
11. Ciechanów	1897	5.822	1.764	30,3
	1921	4.857	1.095	22,5
12. Nieszawa	1897	3.005	911	30,3
	1921	4.270	960	22,5
13. Lipno	1897	4.941	1.491	30,2
	1921	4.792	1.125	23,5
14. Warszawa pow.	1897	14.002	4.172	29,8
	1921	21.411	5.059	23,6
15. Skierniewice	1897	3.593	1.065	29,6
	1921	4.514	1.065	23,1
16. Łowicz	1897	5.248	1.543	29,4
	1921	5.993	1.320	22,0
17. Kutno	1897	9.398	2.753	29,3
	1921	11.101	2.434	21,0
18. Przasnysz	1897	6.756	1.976	29,1
	1921	3.474	750	21,6

Powiat	Rok	Liczba ogólna żydów	Liczba dzieci do lat 10	% żydów
19. Sochaczew	1897	5.205	1.514	28,7
	1921	3.569	792	22,2
20. Rypin	1897	4.367	1.249	28,6
	1921	5.258	1.222	23,2
21. Płońsk	1897	10.148	2.887	28,4
	1921	6.457	1.408	21,8
22. Płock	1897	13.605	3.747	27,5
	1921	12.270	2.445	19,9
23. Włocławek	1897	9.266	2.549	27,5
	1921	14.654	3.046	20,8
24. Warszawa (m.)	1897	219.128	57.096	26,1
	1921	310.334	58.019	18,7

WOJEWÓDZTWO ŁÓDZKIE.

1. Wieluń	1897	11.297	3.610	32,0
	1921	15.112	3.907	25,9
2. Radomsko	1897	10.670	3.413	32,0
	1921	13.199	3.223	24,4
3. Łódź pow.	1897	8.820	2.815	31,9
	1921	9.517	2.120	22,3
4. Łask	1897	12.772	3.972	31,1
	1921	15.453	3.732	24,2
5. Piotrków	1897	18.577	5.757	31,0
	1921	21.776	5.349	24,6
6. Sieradz	1897	14.271	4.319	30,3
	1921	15.844	3.578	22,6
7. Turek	1897	4.887	1.459	29,9
	1921	5.248	1.207	23,0
8. Koło	1897	8.761	2.622	29,9
	1921	10.501	2.259	21,5
9. Łęczyca	1897	13.025	3.798	29,2
	1921	12.892	2.881	22,3
10. Słupca	1897	3.361	971	28,9
	1921	4.305	996	23,1
11. Łódź m.	1897	98.671	28.398	28,8
	1921	156.155	30.437	19,5
12. Kalisz	1897	11.704	3.224	27,5
	1921	20.266	4.415	21,8

Powiat	Rok	Liczba ogólna żydów	Liczba dzieci do lat 10	% żydów
13. Konin	1897	4.351	1.194	27,4
	1921	4.885	1.028	21,0
14. Brzeziny	1897	19.639	5.056	25,7
	1921	21.820	5.087	23,3

WOJEWÓDZTWO KIELECKIE.

1. Kielce	1897	18.382	6.162	33,5
	1921	24.205	5.890	24,3
2. Stopnica	1892	18.410	6.101	33,1
	1921	17.837	4.579	25,7
3. Jędrzejów	1897	8.102	2.674	33,0
	1921	10.354	2.674	25,8
4. Łęka	1897	11.513	3.799	33,0
	1921	10.234	2.533	24,8
5. Będzin	1897	27.145	8.771	32,3
	1921	50.342	11.832	23,5
6. Olkusz	1897	11.375	3.642	32,0
	1921	11.585	3.030	26,2
7. Miechów	1897	5.808	1.859	32,0
	1921	8.326	2.224	26,7
8. Końskie	1897	18.521	5.880	31,7
	1921	19.085	4.749	24,9
9. Kozienice	1897	13.790	4.357	31,6
	1921	13.013	3.146	24,2
10. Włoszczowa	1897	7.428	2.347	31,6
	1921	7.657	2.038	26,6
11. Opatów	1897	20.718	6.515	31,4
	1921	24.912	6.083	24,4
12. Pińczów	1897	13.716	4.247	31,2
	1921	14.611	3.741	25,6
13. Sandomierz	1897	16.738	5.097	30,5
	1921	15.888	4.021	25,3
14. Radom	1897	20.987	6.127	29,2
	1921	31.863	7.416	23,3
15. Opoczno	1897	10.116	2.760	27,3 ¹⁾
	1921	10.046	2.667	26,5

¹⁾ W r. 1897 bezwzględnie błędnie obliczono liczbę dzieci, gdyż na 1622 chłopców żydowskich w wieku do 9 lat, przypadało tylko 1.138 dziewcząt. Przypuściwszy, że liczba dziewcząt równała się liczbie chłopców, odsetek wyniósłby 30,6.

Powiat	Rok	Liczba ogólna żydów	Liczba dzieci do lat 10	% żydów
16. Częstochowa	1897	19.306	5.002	25,9
	1921	30.153	6.711	22,3

WOJEWÓDZTWO LUBELSKIE.

1. Łuków	1897	13.664	4.549	33,3
	1921	14.185	3.695	26,0
2. Węgrów	1897	9.145	3.000	32,8
	1921	9.325	2.353	25,2
3. Sokołów	1897	8.605	2.821	32,8
	1921	8.294	1.984	23,9
4. Włodawa	1897	15.489	5.035	32,5
	1921	13.562	3.352	24,7
5. Garwolin	1897	17.882	5.726	32,0
	1921	17.772	4.685	26,4
6. Biała	1897	16.658	5.302	31,8
	1921	11.550	2.438	21,1
7. Janów	1897	11.672	3.711	31,8
	1921	13.407	3.512	26,2
8. Lublin pow.	1897	8.236	2.613	31,7
	1921	9.608	2.342	24,4
9. Konstantynów	1897	8.185	2.571	31,4
	1921	7.241	1.690	23,3
10. Krasnystaw	1897	11.007	3.454	31,4
	1921	10.493	2.547	24,3
11. Biłgoraj	1897	8.958	2.765	30,9
	1921	9.056	2.160	23,9
12. Lubartów	1897	10.040	3.088	30,8
	1921	9.669	2.335	24,1
13. Puławy	1897	24.080	7.415	30,8
	1921	19.296	4.715	24,4
14. Siedlce	1897	15.891	4.894	30,8
	1921	18.821	4.467	23,7
15. Chełm	1897	17.489	5.322	30,4
	1921	19.912	4.843	24,3
16. Hrubieszów	1897	14.778	4.501	30,4
	1921	13.967	2.960	21,2
17. Radzyń	1897	15.615	4.749	30,4
	1921	14.765	3.166	21,5

Powiat	Rok	Liczba ogólna żydów	Liczba dzieci do lat 10	% żydów
18. Tomaszów	1897	10.933	3.302	30,2
	1921	12.154	2.873	23,6
19. Zamość	1897	14.751	4.391	29,9
	1921	17.225	3.988	23,2
20. Lublin m.	1897	24.280	6.245	25,7
	1921	37.337	8.082	21,6

WOJEWÓDZTWO BIAŁOSTOCKIE.

1. Ostrów	1897	17.290	5.490	31,8
	1921	14.799	3.665	24,8
2. Kolno	1897	9.183	2.877	31,3
	1921	5.684	1.179	20,6
3. Ostrołęka	1897	10.550	3.236	30,7
	1921	6.631	1.566	23,6
4. Wysokie Mazow.	1897	11.480	3.464	30,2
	1921	8.114	1.709	20,9
5. Szczuczyn	1897	11.852	3.552	30,0
	1921	7.278	1.425	19,6
6. Łomża	1897	21.585	6.290	29,1
	1921	17.001	3.521	20,7
7. Augustów	1897	9.184	2.605	28,4
	1921	4.036	746	18,5
8. Suwałki	1897	10.472	2.685	25,6
	1921	7.244	1.402	19,4

Tablica XX.

LUDNOŚĆ W WIEKU OD 0—9 LAT.

WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE.

Powiat	Rok	Ludność ogółem	Żydzi	Stos. proc. ży- dów 0—9 lat do ogółu ludności w tym wieku	Stos. procent. wszystkich żydów do całej ludności
1. Błonie	1897	31.524	3.720	11,8	11,2
	1921	24.844	2.333	9,4	9,2
2. Ciechanów	1897	20.065	1.764	8,8	8,3
	1921	15.313	1.095	7,2	7,1
3. Gostynin	1897	24.450	1.775	7,3	7,0
	1921	20.897	1.249	6,0	6,5
4. Grójec	1897	33.480	5.073	15,2	14,7
	1921	30.648	3.974	13,0	12,9

Powiat	Rok	Ludność ogółem	Żydzi	Stos. proc. ży- dów 0—9 lat do ogółu ludności w tym wieku	Stos. procent. wszystkich żydów do całej ludności
5. Kutno	1897	23.971	2.754	11,5	11,4
	1921	24.329	2.434	10,0	11,2
6. Lipno	1897	26.102	1.491	5,7	5,7
	1921	23.834	1.125	4,7	5,1
7. Łowicz	1897	23.272	1.543	6,6	6,3
	1921	21.900	1.320	6,0	6,0
8. Maków	1897	17.882	2.871	16,1	15,9
	1921	13.251	1.582	11,9	11,5
9. Mińsk Mazow.	1897	27.294	5.450	20,0	18,5
	1921	22.846	3.621	14,3	14,6
10. Mława	1897	24.260	2.430	10,0	9,3
	1921	20.880	1.760	8,4	8,9
11. Nieszawa	1897	24.224	911	3,8	3,8
	1921	26.048	960	3,7	4,2
12. Płock	1897	26.360	3.747	14,2	14,0
	1921	25.115	2.445	9,7	11,0
13. Płońsk	1897	24.270	2.887	11,9	11,9
	1921	17.228	1.404	8,2	8,7
14. Przasnysz	1897	18.916	1.976	10,4	10,3
	1921	12.458	750	6,0	6,2
15. Pułtusk	1897	28.767	4.959	17,2	16,3
	1921	24.752	3.991	16,1	15,5
16. Radzymin	1897	19.852	2.139	10,8	10,2
	1921	18.361	1.902	10,4	11,3
17. Rawa Maz.	1897	20.809	2.319	11,1	10,4
	1921	21.330	1.771	8,3	8,5
18. Rypin	1897	19.921	1.249	6,3	6,4
	1921	20.543	1.222	5,9	5,8
19. Sierpc	1897	19.477	2.481	12,7	11,8
	1921	16.325	1.779	10,9	11,1
20. Skierniewice	1897	14.735	1.065	7,2	6,8
	1921	14.730	1.065	7,2	7,1
21. Sochaczew	1897	19.276	1.514	7,9	8,1
	1921	14.748	792	5,4	5,4
22. Warszawa m.	1897	147.531	57.096	38,7	33,7
	1921	155.496	58.019	37,2	33,1
23. Warszawa p.	1897	38.173	4.172	10,9	10,2
	1921	41.102	5.059	12,3	12,0

Powiat	Rok	Ludność ogółem	Żydzi	Stos. proc. ży- dów 0—9 lat do ogółu ludności w tym wieku	Stos. procent. wszystkich żydów do całej ludności
24. Włocławek	1897	27.913	2.549	9,1	9,7
	1921	28.448	3.046	10,7	11,8

WOJEWÓDZTWO ŁÓDZKIE.

1. Brzeziny	1897	30.327	5.056	16,7	19,6
	1921	29.065	5.087	17,5	17,4
2. Kalisz	1897	35.210	3.224	9,2	9,7
	1921	44.603	4.415	9,9	11,5
3. Koło	1897	28.882	2.622	9,1	9,2
	1921	28.250	2.259	8,0	9,1
4. Konin	1897	25.164	1.194	4,7	5,2
	1921	24.431	1.028	4,2	4,9
5. Łask	1897	36.300	3.972	10,9	10,9
	1921	33.735	3.732	11,1	10,3
6. Łęczyca	1897	29.551	3.798	12,9	12,9
	1921	28.948	2.881	10,0	10,5
7. Łódź m.	1897	83.389	28.398	34,1	31,8
	1921	79.923	30.437	38,1	34,5
8. Łódź pow.	1897	35.358	2.815	8,0	7,6
	1921	22.837	2.120	9,3	8,7
9. Piotrków	1897	46.176	5.757	12,5	12,2
	1921	48.748	5.349	11,0	11,0
10. Radomsko	1897	39.092	3.413	8,7	8,2
	1921	43.730	3.223	7,4	7,8
11. Sieradz	1897	35.803	4.319	12,1	11,6
	1921	37.582	3.578	9,5	9,6
12. Słupca	1897	24.379	971	4,0	4,1
	1921	23.079	996	4,3	4,6
13. Turek	1897	26.222	1.459	5,6	5,6
	1921	25.483	1.207	4,7	4,9
14. Wieluń	1897	42.919	3.610	8,4	8,0
	1921	48.265	3.907	8,1	8,3

WOJEWÓDZTWO KIELECKIE.

1. Będzin	1897	70.628	8.771	12,4	11,2
	1921	88.716	11.832	13,3	13,1
2. Częstochowa	1897	46.464	5.002	10,8	12,4
	1921	59.202	6.711	11,3	12,8

Powiat	Rok	Ludność ogółem	Żydzi	Stos. proc. ży- dów 0—9 lat do ogółu ludności w tym wieku	Stos. procent. wszystkich żydów do całej ludności
3. Ilża	1897	33.899	3.799	11,2	10,4
	1921	35.163	2.533	7,2	7,5
4. Jędrzejów	1897	24.045	2.674	11,1	10,3
	1921	26.454	2.674	10,1	10,3
5. Kielce	1897	41.199	6.162	15,0	13,0
	1921	44.297	5.890	13,3	13,5
6. Końskie	1897	35.453	5.880	16,6	15,8
	1921	36.885	4.749	12,9	13,2
7. Kozienice	1897	32.909	4.357	13,2	12,6
	1921	31.515	3.146	10,0	10,5
8. Miechów	1897	34.752	1.859	5,3	5,1
	1921	39.304	2.224	5,7	5,6
9. Olkusz	1897	34.715	3.642	10,5	10,1
	1921	34.389	3.030	8,8	8,5
10. Opatów	1897	34.724	6.515	18,8	16,2
	1921	39.679	6.083	15,3	15,3
11. Opoczno	1897	29.576	2.760	9,3	10,1
	1921	31.566	2.667	8,4	8,2
12. Pińczów	1897	31.881	4.187	13,1	12,9
	1921	29.251	3.741	12,8	12,2
13. Radom	1897	42.116	6.127	14,5	14,5
	1921	47.233	7.416	15,7	16,5
14. Sandomierz	1897	29.402	5.097	17,3	17,0
	1921	26.896	4.021	15,0	14,2
15. Stopnica	1897	39.939	6.101	15,3	14,2
	1921	34.804	4.579	13,2	12,7
16. Włoszczowa	1897	22.284	2.347	10,5	10,0
	1921	23.503	2.038	8,7	8,4

WOJEWÓDZTWO LUBELSKIE.

1. Biała	1897	20.369	5.302	26,0	22,4
	1921	12.109	2.438	20,0	19,1
2. Biłgoraj	1897	26.759	2.765	10,3	9,4
	1921	20.300	2.160	10,6	9,9
3. Chełm	1897	39.363	5.322	13,5	13,0
	1921	27.921	4.843	17,3	16,4
4. Garwolin	1897	35.520	5.726	16,1	14,9
	1921	34.670	4.685	13,5	12,9

Powiat	Rok	Ludność ogółem	Żydzi	Stos. proc. ży- dów 0—9 lat do ogółu ludności w tym wieku	Stos. procent. wszystkich żydów do całej ludności
5. Hrubieszów	1897	28.501	4.501	15,8	14,7
	1921	22.036	2.960	13,4	13,5
6. Janów	1897	34.009	3.711	10,9	10,1
	1921	31.277	3.512	11,2	10,2
7. Konstantynów	1897	15.988	2.571	16,1	13,4
	1921	14.037	1.690	12,0	11,1
8. Krasnystaw	1888	28.703	3.454	12,3	11,1
	1921	27.923	2.547	9,1	9,0
9. Lubartów	1897	25.731	3.088	12,0	11,5
	1921	23.451	2.335	10,0	10,0
10. Lublin	1897	42.831	8.858	20,7	20,8
	1921	52.800	10.424	19,7	20,0
11. Łuków	1897	30.034	4.549	15,1	13,3
	1921	30.849	3.695	12,0	11,5
12. Puławy	1897	40.154	7.415	18,5	17,6
	1921	36.686	4.715	12,9	12,9
13. Radzyń	1897	23.102	4.749	20,6	18,2
	1921	19.139	3.166	16,5	16,7
14. Siedlce	1897	21.715	4.894	22,5	19,9
	1921	22.335	4.467	20,0	19,1
15. Sokołów	1897	18.640	2.821	15,1	12,7
	1921	17.345	1.984	11,4	10,9
16. Tomaszów	1897	28.142	3.302	11,7	11,2
	1921	21.155	2.873	13,6	13,1
17. Węgrów	1897	21.305	3.000	14,1	12,6
	1921	20.002	2.353	11,8	11,3
18. Włodawa	1897	27.382	5.035	18,4	15,9
	1921	16.165	3.352	20,7	17,7
19. Zamość	1897	32.766	4.391	13,4	12,6
	1921	33.288	3.988	12,0	12,1

WOJEWÓDZTWO BIAŁOSTOCKIE.

1. Augustów	1897	20.760	2.605	12,5	11,9
	1921	13.128	746	5,7	6,4
2. Kolno	1897	21.435	2.877	13,4	12,5
	1921	13.446	1.179	8,8	8,9
3. Łomża	1897	29.922	6.290	21,0	19,8
	1921	21.408	3.521	16,4	16,7

Powiat	Rok	Ludność ogółem	Żydów	Stos. proc. ży- dów 0—9 lat do ogółu ludności w tym wieku	Stos. procent. wszystkich żydów do całej ludności
4. Ostrołęka	1897	24.080	3.236	13,4	12,6
	1921	16.331	1.566	9,6	9,0
5. Ostrów	1897	27.108	5.490	20,3	18,3
	1921	22.080	3.665	16,6	15,6
6. Suwałki	1897	24.251	2.685	11,1	11,6
	1921	15.478	1.402	9,1	10,3
7. Szczuczyn	1897	18.484	3.552	19,2	18,6
	1921	12.880	1.425	11,1	12,5
7. Wysokie Mazow.	1897	19.819	3.464	17,5	15,9
	1921	14.738	1.709	11,6	11,4

Tablica XXI.
ODSETEK DZIECI ŻYDOWSKICH DO 10 LAT.

Rok 1921			Rok 1897		
Powiat	Województwo	%	Powiat	Województwo	%
1. Miechów	Kieleckie	26,7	1. Kielce	Kieleckie	33,5
2. Włoszczowa	»	26,6	2. Radzymin	Warszawskie	33,5
3. Opoczno	»	26,5	3. Łuków	Lubelskie	33,3
4. Garwolin	Lubelskie	26,4	4. Stopnica	Kieleckie	33,1
5. Janów	»	26,2	5. Jędrzejów	»	33,0
6. Olkusz	Kieleckie	26,2	6. Iłża	»	33,0
7. Łuków	Lubelskie	26,0	7. Węgrów	Lubelskie	32,8
8. Wieluń	Lubelskie	26,0	8. Sokołów	»	32,8
9. Mińsk	Warszawskie	25,9	9. Włodawa	»	32,5
10. Jędrzejów	Kieleckie	25,8	10. Będzin	Kieleckie	32,3
11. Stopnica	»	25,7	11. Rawa	Warszawskie	32,1
12. Pińczów	»	25,6	12. Miechów	Kieleckie	32,0
13. Sandomierz	»	25,3	13. Olkusz	»	32,0
14. Węgrów	Lubelskie	25,2	14. Garwolin	Lubelskie	32,0
15. Rawa	Warszawskie	24,9	15. Mińsk	Warszawskie	32,0
16. Końskie	Kieleckie	24,9	16. Grójec	»	32,0
17. Iłża	»	24,8	17. Radomsko	Łódzkie	32,0
18. Ostrów	Białostockie	24,8	18. Wieluń	»	32,0
19. Włodawa	Lubelskie	24,7	19. Łódź (pow.)	»	31,9
20. Piotrków	Łódzkie	24,6	20. Ostrów	Białostockie	31,8
21. Puławy	Lubelskie	24,4	21. Janów	Lubelskie	31,8
22. Lublin (wiejski)	»	24,4	22. Biała	»	31,8
23. Opatów	Kieleckie	24,4	23. Lublin (wiejski)	»	31,7
24. Radomsko	Łódzkie	24,4	24. Końskie	Kieleckie	31,7
25. Kielce	Kieleckie	24,3	25. Włoszczowa	»	31,6
26. Grójec	Warszawskie	24,3	26. Konienice	»	31,6
27. Krasnystaw	Lubelskie	24,3	27. Opatów	»	31,4
28. Chełm	»	24,3	28. Krasnystaw	Lubelskie	31,4
29. Kozienice	Kieleckie	24,2	29. Konstantynów	»	31,4
30. Pułtusk	Warszawskie	24,2	30. Kolno	Białostockie	31,3
31. Łask	Łódzkie	24,2	31. Pińczów	Kieleckie	31,2
32. Lubartów	Lubelskie	24,1	32. Błonie	Warszawskie	31,1
			33. Łask	Łódzkie	31,1
			34. Sierpc	Warszawskie	31,1
			35. Piotrków	Łódzkie	31,0

Najniższy odsetek dzieci wśród żydów mają głównie powiaty, położone na północy oraz na północo - zachodzie Kongresówki.

Zestawienie porównawcze odsetków ludności żydowskiej (tablica XX) w powiatach i stosunku procentowego dzieci żydowskich do lat 10 do ogółu dzieci w tym wieku pozwala stwierdzić, w których powiatach przyrost naturalny żydów w okresie 1887 — 1897 i 1911 — 1921 był silniejszy od przyrostu naturalnego ogółu ludności. To porównanie udowadnia, że w większości powiatów b. Kongresówki w przeciwieństwie do okresu poprzedniego przyrost naturalny żydów w l. 1911 — 1921 był mniejszy od przyrostu chrześcijan.

Mianowicie odsetek dzieci żydowskich był od odsetka żydów w powiecie wyższy, równy lub niższy w następującej liczbie powiatów:

Województwo	Rok	Odsetek wyższy	Równy	Niższy
Warszawskie	1897	18	3	3
	1921	9	2	13
Łódzkie	1897	5	3	6
	1921	3	1	10
Kieleckie	1897	13	1	2
	1921	8	1	7
Lubelskie	1897	18	—	1
	1921	13	2	4
Białostockie	1897	7	—	1
	1921	3	—	5
B. Król. Kongresowe	1897	61	7	13
	1921	36	6	39

Jeżeli uwzględnić tylko dzieci od 0 do 5 lat, to odsetek tych dzieci w r. 1921 był wyższy wśród żydów niż wśród chrześcijan w 5 powiatach na 24 woj. Warszawskiego (Grójecki, Makowski, Miński, Pułtuski, Warszawski), w 3 powiatach na 14 woj. Łódzkiego (Łaski i pow. Łódzki wiejski i miejski), 9 w powiatach na 16 woj. Kieleckiego (Będziński, Miechowski, Olkusi, Opatowski, Opoczyński, Pińczowski, Sandomierski, Stopnicki, Włoszczowski), w 15 powiatach na 19 woj. Lubelskiego (we wszystkich z wyjątkiem pow. Lubartowskiego, Łukowskiego, Radzyńskiego i Zamojskiego), w 1 na 8 woj. Białostockiego (pow. Ostrowski), czyli w 33 powiatach na 81 b. Kongresówki.

Na *Ziemiach Wschodnich* przyrost naturalny żydów w okresie 1887—1897, jak wykazuje struktura ludności żydowskiej według wieku, był niższy od przeciętnego dla b. Kongresówki. Jak wynika z tablicy XXII tylko w dwóch powiatach (Lidzkim w woj. Nowogródzkim i Łuckim na

Wołyniu) odsetek dzieci żydowskich do lat 10 przewyższał 30% całej ludności żydowskiej. Również, w przeciwieństwie do b. Królestwa Kongresowego, przyrost naturalny żydów w tym okresie był cokolwiek słabszy, niż przyrost ogółu ludności, co stwierdza tablica XXIII, zestawiająca odsetek żydów w poszczególnych powiatach w r. 1897 z procentowym stosunkiem dzieci żydowskich do 10 lat do ogółu dzieci w tym wieku. W tablicy tej uwzględniono powiaty w ówczesnych granicach, które w całości lub w większej części znalazły się obecnie w granicach Państwa Polskiego. W jednych z nich przyrost naturalny żydów był większy, niż chrześcijan, w innych odwrotnie, w ogólnym wszakże wyniku na obszarze wymienionych 25 powiatów odsetek dzieci żydowskich był mniejszy (14,8%) od odsetka wszystkich żydów (15,4). Tablica XXII wykazuje wielkie obniżenie się stosunku dzieci do dorosłych w r. 1921 w porównaniu z r. 1897, co oczywiście spowodowane zostało przede wszystkim wypadkami wojennymi (dane z r. 1897 dotyczą powiatów w ich ówczesnych granicach). Jednakże na Ziemiach Wschodnich wcześniej, niż w b. Kongresówce, rozpoczęły się zarówno tłumna emigracja przedwojenna do Stanów Zjednoczonych, jak i ruch polityczno-społeczny (sjonistyczny i socjalistyczny), podważający wpływy ortodoksji wyznaniowej, a te czynniki wpłynęły niechybnie także na obniżenie się liczby urodzeń. Tablica XXIV, zestawiająca stosunek procentowy dzieci żydowskich poniżej lat 6 w r. 1921 do ogółu dzieci w tym wieku z odsetkiem ludności żydowskiej w powiatach, wykazuje, że we wszystkich województwach odsetek dzieci jest mniejszy od odsetka ludnościowego, a na 31 powiatów tylko w jednym Włodzimierskim na Wołyniu odsetek dzieci żydowskich jest cokolwiek wyższy, w innych powiatach jest mniejszy.

Tablica XXII.

ODSETEK DZIECI ŻYDOWSKICH DO LAT 10 W STOSUNKU DO OGÓŁU ŻYDÓW.

Powiat	Rok 1921	Powiat	Rok 1897
Białystok	17,8	Białystok	27,4
Bielsk	20,4	Bielsk	29,8
Grodno	18,6	Grodno	28,2
Sokółka	18,4	Sokółka	29,5
Wołkowysk	19,7	Wołkowysk	29,7
Brasław	18,9	Wilno m.	23,3
Duniłowicze	18,4	Wilno pow.	29,5
Dzisna	18,6	Dzisna	27,8
Wilejka	18,8	Wilejka	26,6
		Święciany	29,3

Powiat	Rok 1921	Powiat	Rok 1897
Brześć	19,8	Brześć	26,8
Drohiczyn	22,6		
Kamień Koszyrski	20,9		
Kobryń	20,7	Kobryń	27,7
Kossów	18,1		
Łuniniec	21,7	Mozyrz	25,9
Pińsk	19,6	Pińsk	29,3
Prużana	19,0	Prużana	29,4
Sarny	21,9		
Baranowicze	19,7		
Lida	18,4	Lida	30,1
Nieśwież	18,2	Śluck	29,7
Nowogródek	17,2	Nowogródek	29,9
Słonim	17,7	Słonim	28,8
Stołpce	17,0		
Wołożyn	18,4	Oszmiana	28,7
Dubno	18,0	Dubno	28,0
Horochów	20,1		
Kowel	21,4	Kowel	29,2
Krzemieniec	17,9	Krzemieniec	27,7
Luboml	22,7		
Łuck	20,6	Łuck	31,3
Ostróg	18,0	Ostróg	26,8
Równe	18,9	Równe	29,4
Włodzimierz	21,4	Włodzimierz	29,7

Tablica XXIII.

Powiat	% żydów w powiecie	% żydów wśród dzieci od 0 — 9 lat
1. Białystok	30,6	30,5
2. Bielsk	14,9	16,3
3. Grodno	20,7	21,2
4. Sokółka	12,3	14,2
5. Wołkowysk	12,6	12,8
	19,4	19,9
6. Wilno	22,5	21,8
7. Działdowo	10,1	10,2
8. Wilejka	9,5	8,9
9. Oszmiana	12,1	12,2
10. Święciany	7,1	7,7
	15,8	13,3
11. Lida	12,1	12,7
12. Nowogródek	12,4	12,8
13. Śluck	15,8	15,9
14. Słonim	15,3	15,1
	14,0	14,2

Powiat	% żydów w powiecie	% żydów wśród dzieci od 0 — 9 lat
15. Brześć	21,9	20,5
16. Kobryń	13,9	13,2
17. Pińsk	19,6	20,0
18. Prużana	13,0	12,6
	17,7	17,1
19. Dubno	11,7	11,1
20. Kowel	12,1	13,2
21. Krzemieniec	12,5	11,9
22. Łuck	14,4	14,6
23. Ostroń	10,0	10,0
24. Równe	16,3	15,8
25. Włodzimierz	10,5	10,7
	12,8	12,7
Ziemie Wschodnie	15,4	14,8

Tablica XXIV.

WOJEWÓDZTWO BIAŁOSTOCKIE.

Powiat	% żydów	% dzieci żydowskich od 0 — 5 lat
1. Białowieża	7,6	5,1
2. Białystok	27,4	23,6
3. Bielsk	12,4	10,9
4. Grodno	21,2	19,0
5. Sokółka	9,3	7,1
6. Wołkowysk	11,9	10,5

WOJEWÓDZTWO POLESKIE.

1. Brześć n. B.	20,4	19,7
2. Drohiczyn	11,3	11,2
3. Kamień Koszyrski . .	3,4	2,6
4. Kobryń	15,5	15,2
5. Kossów	11,7	8,8
6. Łuniniec	9,1	7,3
7. Pińsk	15,4	12,6
8. Prużana	14,4	12,2
9. Sarny	10,1	8,0
woj. Poleskie	12,6	10,4

WOJEWÓDZTWO NOWOGRÓDZKIE.

1. Baranowicze	10,9	9,1
2. Lida	8,5	6,9
3. Nieśwież	10,4	7,7
4. Nowogródek	7,0	4,9
5. Słonim	13,2	11,2
6. Stołpce	7,7	5,6
7. Wołożyn	5,4	4,0
woj. Nowogródzkie . . .	9,0	7,0

WOJEWÓDZTWO WOŁYŃSKIE.

Powiat	% żydów	% dzieci żydowskich od 0—5 lat
1. Dubno	7,9	5,4
2. Horochów	8,4	7,5
3. Kowel	13,7	12,7
4. Krzemieniec	8,2	5,7
5. Luboml	10,0	9,5
6. Łuck	13,2	11,0
7. Ostróg	15,3	11,0
8. Równe	13,9	10,1
9. Włodzimierz	11,9	12,0
woj. Wołyńskie	11,5	9,0

III. W *b. Galicji* w okresie 1880 — 1910 przyrost naturalny żydów był bardzo wysoki i przewyższał znacznie przyrost naturalny ludności chrześcijańskiej. Mianowicie przyrost roczny obliczano na 1000 ludności¹⁾;

	Ogółem	Żydów
w l. 1881 — 1890	11,9	16,7
w l. 1891 — 1900	15,3	19,6
w l. 1901 — 1910	16,4	18,2

Statystyka ruchu naturalnego ludności żydowskiej w *b. Galicji* jest najcisńszejsza i zapewne odpowiada rzeczywistości. Otóż dane co do przyrostu naturalnego z lat 1922 — 1927 w czterech województwach południowych²⁾ (Krakowskiem, Lwowskiem, Stanisławowskiem i Tarnopolskiem) wykazują, że przyrost ludności żydowskiej jest znacznie po wojnie niższy od przyrostu ludności chrześcijańskiej. Mianowicie w tym okresie wynosił przeciętnie przyrost naturalny roczny na 1000 ludności:

Województwo	Krakowskie	Lwowskie	Stanisławowskie	Tarnopolskie
ogółem	15,4	15,4	15,6	14,8
żydów	13,9	13,0	12,5	12,4

Tylko w woj. Krakowskiem w r. 1922 i 1923 przyrost naturalny żydów był wyższy od przyrostu ogólnego. Spadek przyrostu naturalnego spowodowany jest zmniejszeniem się liczby urodzeń. Na 1000 mieszkańców wynosiła liczba i zgonów w *b. Galicji*:

¹⁾ *St. Kasznica i M. Nadobnik*, loc. cit

²⁾ *St. Szulc* „Małżeństwa, urodzenia i zgony w woj. południowych“. — *Kwartalnik Statystyczny*, t. V (1928) oraz *Kwartalnik Statystyczny*, t. VI, z. II (1929) „Małżeństwa, urodzenia i zgony w woj. południowych“. „*Wiadomości Statystyczne*“ 1927 i 8.

Rok	Urodzeń		Zgonów		Przyrost naturalny	
	ogółem	żydów	ogółem	żydów	ogółem	żydów
1901 ¹⁾	43,6	38,1	25,4	18,4	18,2	19,7
1904	42,5	36,5	26,6	18,1	15,9	18,0
1907	41,1	34,5	25,2	16,6	15,9	17,9
1909 — 1912	39,8	32,4				
1925	37,6	26,2	20,1	11,9	17,5	14,2
1926	34,5	23,1	21,3	12,6	13,2	10,5
1927	34,0	21,9	21,4	12,6	12,6	9,3

Powyższa tablica²⁾ poucza, że współczynnik urodzeń zmniejszał się po wojnie wśród żydów szybciej, niż wśród ogółu ludności. W związku ze zmniejszeniem się liczby urodzeń pozostaje zmniejszenie współczynnika zgonów, ponieważ śmiertelność wśród małych dzieci jest wysoka. Zmniejszenie się współczynnika zgonów wśród żydów jest również szybsze niż wśród ogółu ludności. Ale tempo obniżenia się urodzeń żydowskich było prędsze od tempa spadku zgonów żydowskich. Wskutek tego, gdy przed wojną od r. 1880 można było stwierdzić w b. Galicji stale wyższy przyrost naturalny żydów, niż chrześcijan, po wojnie (o ile dane statystyczne są ścisłe) stosunki uległy zasadniczej zmianie; przyrost naturalny żydów jest mniejszy od przyrostu naturalnego chrześcijan. Ta zmiana jest uwarunkowana dwoma czynnikami: 1) zmniejszeniem współczynnika urodzeń żydowskich i 2) zmniejszeniem współczynnika zgonów wśród chrześcijan (zwłaszcza śmiertelności drobnych dzieci). Brak jednego z tych czynników powoduje większy przyrost naturalny żydów. Widzimy to na przykładzie woj. Krakowskiego.

WOJEWÓDZTWO KRAKOWSKIE.

	1922		1923		1924		1925	
	ogół.	żydów	ogół.	żydów	ogół.	żydów	ogół.	żydów
Urodzenia	35,3	26,8	36,0	27,7	36,3	26,8	37,5	27,4
Zgony	21,4	12,3	20,1	11,3	20,8	12,3	19,2	11,4
Przyrost naturalny . .	13,9	14,5	15,9	16,4	15,5	14,5	18,3	16,0

¹⁾ L. 1901—1907 według *St. Kasznicy i Nadobnika* („Wiadomości Statystyczne“ t. XXIV, z. I).

²⁾ W latach dawniejszych przewaga przyrostu naturalnego żydów jest stwierdzona. Za okr. 1894-1902 wynoszą na 1.000 ludności przeciętnie:

	Ogółem	Żydów
Urodzenia	44,20	40,40
Zgony	28,61	20,80
Przyrost naturalny . .	15,59	19,60

Stosunek urodzeń, zgonów i przyrostu naturalnego żydów do ogółu urodzeń i zgonów całego przyrostu naturalnego wynosił:

Rok	1895	1896	1897	1898
Urodzeń	10,61	10,70	10,42	10,80
Zgonów	7,40	8,50	8,13	8,76
Przyrostu naturalnego	18,09	14,42	14,20	14,60

Procent ludności żydowskiej wynosił w r. 1890—11,63; w r. 1900—11,09. (Rocznik statystyki Galicji, t. VI, VII i VIII).

I w innych dzielnicach występuje to samo zjawisko niższego u żydów współczynnika urodzin i zgonów, jako dla ruchu naturalnego typowe, aczkolwiek z uwagi na niewiarogodność danych statystycznych, dotyczących żydów, nie można z nich wyciągać stanowczych wniosków o mniejszym przyroście naturalnym żydów. Przykładowo przytaczamy kilka obliczeń.

	‰ Urodzeń	Zgonów	Przyr. nat.
Woj. Łódzkie (r. 1923)			
ogółem	36,6	18,7	17,9
żydów	27,8	11,2	16,6
Woj. Warszawskie (r. 1925)			
ogółem	37,2	19,3	17,9
żydów	19,6	10,5	9,1
Woj. Kieleckie (r. 1925)			
ogółem	39,4	17,4	22,0
żydów	25,4	8,4	17,0
Woj. Lubelskie (r. 1926)			
ogółem	38,2	18,7	19,5
żydów	24,6	9,8	14,8
Woj. Wołyńskie (r. 1927)			
ogółem	42,5	20,4	22,2
żydów	21,4	10,4	10,0

Z ogłoszonych danych powiatowych za l. 1923—1926 ułożono tablicę XXV, która stwierdza wielką różnicę przeciętnego rocznego przyrostu naturalnego żydów w poszczególnych powiatach b. Galicji. Różnice te tłumaczą się przede wszystkim wpływami polityczno-społecznymi, oddziaływającymi na społeczność żydowską (ortodoksi i sjonisci). Największy przyrost naturalny w tym okresie miały głównie powiaty, w których istnieją gęste skupienia ortodoksalnego żydostwa, przede wszystkim wzdłuż dawnej granicy b. Kongresówki.

Tablica XXV.

WOJEWÓDZTWO KRAKOWSKIE.

Powiat	Stos. przyr. żyd. do całego przy- rostu w ‰	Na 1.000 żydów			% żydów w pow.
		Urodzeń	Zgonów	Przyrost nat.	
1. Biała	1,7	17,5	7,0	10,5	3,1
2. Bochnia	6,0	28,3	11,6	16,7	5,2
3. Brzesko	4,0	25,1	10,3	14,8	4,6

Powiat	Stos. przyr. żyd. do całego przy- rostu w %	Na 1.000 żydów			% żydów w pow.
		Urodzeń	Zgonów	Przyrost nat.	
4. Chrzanów	7,2	25,8	9,2	16,6	9,1
5. Dąbrowa	7,4	27,0	12,6	14,4	7,6
6. Gorlice	5,1	27,0	12,7	14,3	5,8
7. Grybów	4,7	26,8	10,1	16,7	4,8
8. Jasło	4,7	21,0	7,7	13,3	5,8
9. Kraków m.	53,4	26,5	13,5	13,0	24,6
10. Kraków pow.	0,5	20,8	15,6	5,2	1,6
11. Limanowa	3,7	29,6	9,6	20,0	3,5
12. Maków	1,7	27,7	13,0	14,7	1,7
13. Mielec	8,8	27,0	9,5	17,5	8,5
14. Myślenice	2,6	26,5	11,3	15,2	2,5
15. Nowy Sącz	9,4	25,4	10,5	14,9	10,4
16. Nowy Targ	3,3	26,4	11,0	15,4	3,4
17. Oświęcim	12,9	31,9	10,2	21,7	11,9
18. Pilzno	3,1	19,0	8,6	10,4	5,5
19. Ropczyce	6,3	26,3	11,1	15,2	6,7
20. Tarnów	15,0	27,8	12,7	15,0	15,9
21. Wadowice	2,8	23,7	9,4	14,3	3,1
22. Wieliczka	2,8	24,2	10,0	14,2	3,8
23. Żywiec	1,1	28,7	15,0	13,7	1,7
Woj. Krakowskie	7,0	26,3	11,6	14,7	7,7

WOJEWÓDZTWO LWOWSKIE.

1. Bóbrka	7,4	33,0	16,6	16,4	8,3
2. Brzozów	4,5	21,7	9,9	11,8	5,9
3. Dobromil	8,3	26,7	9,7	17,0	8,9
4. Drohobycz	13,9	27,0	12,6	14,5	16,1
5. Gródek Jagiell.	5,9	31,1	13,4	17,8	6,2
6. Jarosław	7,1	24,4	12,0	12,4	8,9
7. Jaworów	5,4	29,4	15,8	13,6	6,7
8. Kolbuszowa	8,2	31,4	11,7	19,7	7,2
9. Krosno	4,7	24,0	11,3	12,7	5,9
10. Lisko	8,0	28,9	12,7	16,3	11,1
11. Lubaczów	12,1	34,7	14,2	20,5	10,8
12. Lwów m.	52,9	22,4	13,7	8,7	35,0
13. Lwów pow.	5,6	24,8	12,9	11,9	7,7
14. Łańcut	7,4	26,6	10,5	16,1	7,2
15. Mościska	5,2	24,2	12,2	12,0	6,8
16. Nisko	6,2	28,6	11,5	17,1	6,5
17. Przemyśl	11,6	22,4	12,1	10,3	15,3
18. Przeworsk	5,6	27,7	10,2	17,5	6,2
19. Rawa Ruska	12,8	30,4	11,1	19,2	12,3
20. Rudki	7,6	32,3	14,3	18,0	7,1
21. Rzeszów	9,9	24,5	10,4	14,1	11,0
22. Sambor	5,4	20,8	12,2	8,5	8,4
23. Sanok	6,9	24,4	10,9	13,6	9,1
24. Sokal	15,8	32,5	13,7	18,8	13,0
25. Stary Sambor	6,2	24,5	11,8	12,7	9,7
26. Strzyżów	7,0	31,3	12,0	19,3	6,3
27. Tarnobrzeg	9,1	27,7	11,0	16,7	8,5
28. Żółkiew	9,2	28,0	11,3	16,6	8,6
Woj. Lwowskie	9,7	25,9	12,5	13,4	11,5

WOJEWÓDZTWO TARNOPOLSKIE.

Powiat	Stos. przyr. żyd. do całego przy- rostu w ‰	Na 1.000 żydów			‰ żydów w pow.
		Urodzeń	Zgonów	Przyrost nat.	
1. Borszczów	6,7	16,3	7,7	8,7	10,0
2. Brody	11,5	32,7	16,9	15,8	12,0
3. Brzeżany	5,4	25,4	13,0	12,4	7,9
4. Buczac	6,8	30,3	15,4	14,9	7,6
5. Czortków	9,6	28,1	13,6	14,5	10,0
6. Kamionka Strum.	7,4	23,1	12,0	11,1	8,7
7. Kopyczyńce	8,0	26,3	13,8	12,5	9,0
8. Podhajce	4,8	28,3	13,9	14,4	5,3
9. Przemyślany	7,2	25,8	11,1	14,7	8,3
10. Radziechów	15,4	31,3	10,7	20,6	10,9
11. Skala	9,9	27,8	12,6	15,2	9,6
12. Tarnopol	10,9	22,7	13,0	9,7	13,7
13. Trembowla	5,6	23,3	13,4	9,9	6,8
14. Zaleszczyki	8,5	27,5	13,4	14,1	8,5
15. Zbaraż	4,9	18,0	10,8	7,2	6,7
16. Zborów	5,5	31,1	13,0	18,1	5,8
17. Złoczów	7,9	22,3	12,2	10,0	9,9
Woj. Tarnopolskie	8,0	25,6	12,8	12,9	9,0

WOJEWÓDZTWO STANISŁAWOWSKIE.

1. Bohorodczany	5,3	37,3	16,8	20,5	5,8
2. Dolina	5,7	23,8	14,4	9,4	9,7
3. Horodenka	7,6	29,5	14,6	14,9	8,5
4. Kałusz	6,5	24,1	10,7	13,3	7,1
5. Kołomyja	14,2	25,6	13,0	12,6	16,1
6. Kosów	7,0	25,8	15,8	10,1	9,2
7. Nadwórna	7,6	32,9	14,1	18,8	8,3
8. Peczeniżyn	5,9	26,8	14,7	12,1	7,4
9. Rohatyn	8,2	31,5	11,7	19,7	7,7
10. Skole	7,0	24,1	10,5	13,7	9,9
11. Stanisławów	14,8	25,0	13,4	11,6	19,7
12. Stryj	13,8	20,0	7,9	12,1	16,9
13. Śniatyn	12,5	28,7	15,0	13,8	9,5
14. Tłumacz	5,1	26,7	13,7	13,1	6,1
15. Turka	3,6	19,1	13,3	5,8	12,5
16. Żydaczów	6,9	28,7	11,8	17,0	6,9
Woj. Stanisławowski	8,3	25,8	13,0	12,9	10,6

Powyżej 15‰ rocznego przyrostu naturalnego wykazują w l. 1923—1926: 9 powiatów (na ogólną liczbę 23) w woj. Krakowskim, 15 (na 28) w woj. Lwowskim, 4 (na 17) w woj. Tarnopolskim i 4 (na 16) w woj. Stanisławowskim, czyli w województwach południowych 32 powiaty na ogólną liczbę 84. Powyżej 17,5‰ przyrostu miało 12 powiatów, powyżej 20‰ — 3 powiaty.¹⁾

¹⁾ W niektórych powiatach bardzo silny współczynnik przyrostu może wynikać z tego, że obliczono go, biorąc za podstawę liczbę ludności z r. 1921, a po dacie spisu do miejscowości, zniszczonych w czasie wojny, mogła powrócić ludność żydowska, która te tereny opuściła. To przypuszczenie może dotyczyć powiatów, w których liczba żydów w r. 1921 w porównaniu z danymi poprzednich spisów bardzo poważnie się zmniejszyła, np. pow. tarnobrzeskiego, niskiego, kolbuszowskiego, sokalskiego, brodzkiego, radziechowskiego, kamioneckiego, skałackiego. Również jest rzeczą możliwą, że w niektórych powiatach, w których liczba żydów w r. 1921 w porównaniu z r. 1910 spadła do połowy, spis z r. 1921 nie objął wszystkich żydów (np. w pow. bohorodczańskim, nadwórniańskim, zborowskim).

Silniejszy przyrost naturalny żydów niż chrześcijan miało 6 powiatów (na 23) woj. Krakowskiego, 10 powiatów (na 28) woj. Lwowskiego, 2 pow. (na 17) woj. Tarnopolskiego i 2 powiaty (na 16) woj. Stanisławowskiego, ogółem 20 powiatów (na 84). Niższy od przeciętnego w województwie miały powiaty miejskie: Kraków — 13‰ (mieszkało w niem 29,6% żydów całego województwa) i Lwów — 8,7‰ (mieszkało we Lwowie 24,6% wszystkich żydów województwa). I inne powiaty, mające większe miasta, liczące ponad 25 tys. mieszkańców, wykazują przyrost naturalny żydów, mniejszy od przeciętnego (Biała, stanowiąca faktycznie jedno miasto z Bielskiem śląskim, Przemyśl, Tarnopol, Kołomyja, Stanisławów, Stryj) — wyjątek stanowi Tarnów.

Podczas gdy żydzi stanowili (w r. 1921) — 9,9% ludności b. Galicji, liczba urodzeń żydowskich w r. 1926 wynosiła tylko 6,6% wszystkich urodzeń, ale liczba zgonów żydowskich — tylko 5,8% wszystkich zgonów, tak, że przyrost naturalny żydów stanowił 7,8% ogólnego przyrostu w r. 1926 (dla l. 1923—26 przeciętnie — 8,4%). Większa śmiertelność ludności chrześcijańskiej jest wywołana przede wszystkim większą śmiertelnością dzieci (co jest w pewnej mierze w stałym związku z większą liczbą urodzeń). Ilustrują ten fakt dane z r. 1926. Na ogólną liczbę zmarłych w wieku do jednego roku żydów było 3,6% (gdy wogóle wśród zmarłych — 5,8%), w wieku od 1 do 4 lat — 4,3%, od 4 do 9 — 4,3%, natomiast w wieku od 65 — 69 lat — 8%.

Płodność żydów galicyjskich w r. 1926 była znacznie mniejsza, niż ludności chrześcijańskiej. Na 1000 ludności (według stanu z r. 1921) ogólna liczba urodzeń wynosiła 34,5, urodzeń żydowskich — 23,1. Rzecz ciekawa, że największy współczynnik urodzeń żydowskich — 24,6 miały miasta mniejsze, liczące poniżej 25 tysięcy mieszkańców, następnie miasta, liczące powyżej 100 tysięcy (Lwów i Kraków) — 22,6‰, gminy wiejskie (wraz z osadami miejskimi) — 22,1‰, najmniejszy współczynnik — 21,4 miasta większe, liczące od 25 do 100 tysięcy.

Dane dla b. Kongresówki, a zwłaszcza Ziem Wschodnich, jak zaznaczono, są niewiarogodne. Podajemy wszakże obliczenia ruchu naturalnego ludności żydowskiej dla poszczególnych powiatów (tablica XXVI) gdyż analiza tych zestawień daje w pewnej mierze orientację co do tendencji przyrostu naturalnego i pozwala na wyciągnięcie wniosków.

Trzeba mieć na uwadze, że podane średnie liczby za l. 1923—26 nie mogą uchodzić za stałe i typowe. Wprawdzie pominąłem dane z lat poprzednich, na których odbiły się nienormalne lata wojenne, ale i uwzględnione cztery lata odznaczają się w związku z bezpośrednim okresem powojennym bardzo wysokim współczynnikiem urodzeń. Su-

maryczne dane, ogłoszone przez G. U. St., dla r. 1927 i 1928 wykazują obniżanie się przyrostu naturalnego całej ludności. Wynosił on:

w r. 1923 — 17,1 ⁰ / ₀₀	w r. 1926 — 15,5 ⁰ / ₀₀
w r. 1924 — 16,8	w r. 1927 — 14,3
w r. 1925 — 18,8	w r. 1928 — 15,9

Bardzo wysoki przyrost ludności chrześcijańskiej w województwach wschodnich jest w istocie o wiele niższy. Zbyt wysokie liczby powstały z tego powodu, że współczynnik przyrostu obliczyłem w stosunku do ludności w r. 1921, a po dacie spisu napłynęły do tych województw (i do wschodnich powiatów woj. Białostockiego i Lubelskiego) masy repatriantów; ale i takie powiększenie liczby ludności nie może całkowicie wytłumaczyć ogromnego przyrostu. Niewątpliwie spis z r. 1921 nie objął całej ludności tych województw, zwłaszcza ludności wiejskiej. Żydzi wśród repatriantów stanowili mały odsetek, a zapewne i mniej stosunkowo żydów, niż chrześcijan pominięto przy spisie. Dlatego dysproporcja między przyrostem ogólnym i przyrostem żydów w rzeczywistości na Ziemiach Wschodnich jest mniejsza.

Ruch naturalny ludności żydowskiej (obliczony w stosunku do liczby żydów w r. 1921) wynosił w poszczególnych grupach województw:

	Rok	‰ Urodzeń	Zgonów	Przyr. natur.
Woj. centralne ¹⁾	1923 — 26	22,0	9,8	12,2
	1927	19,0	9,8	9,2
	1928	21,1	10,6	10,5
Woj. wschodnie ²⁾	1923 — 26	21,3	9,0	12,3
	1927	19,7	9,7	10,0
	1928	19,1	9,7	9,4
Woj. południowe ³⁾	1923 — 26	25,9	12,5	13,4
	1927	22,0	12,7	9,3
	1928	21,5	12,2	9,3

Z tego zestawienia wynika, że współczynnik urodzeń żydów jest najwyższy w b. Galicji, najniższy w woj. Wschodnich, współczynnik zgonów jest również najwyższy w Galicji, najniższy na Ziemiach Wschodnich. Istnieje, jak wiadomo, pewna korelacja między wielkością współczynnika urodzeń i zgonów. W b. Galicji współczynnik zgonów jest wyższy i dla całej ludności. Można wyrazić uzasadnione przypuszczenie, że je-

¹⁾ m. Warszawa, woj. Warszawskie, Łódzkie, Kieleckie, Lubelskie i Białostockie.

²⁾ woj. Wileńskie, Nowogródzkie, Poleskie i Wołyńskie.

³⁾ woj. Krakowskie, Lwowskie, Tarnopolskie i Stanisławowskie.

dnak i w b. Kongresówce, przynajmniej w l. 1923—26 współczynnik zgonów żydowskich był cokolwiek wyższy. ¹⁾

Tablica XXVI.

M. ST. WARSZAWA.

Powiat	Stos. przyr. żyd. do cał. przyr. w %	Na 1000 żydów			% żydów w pow.
		Urodzeń	Zgonów	Przyr. nat.	
Warszawa	16,2	15,0	10,9	4,1	33,1

WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE.

1. Błonie	10,2	31,7	9,0	22,7	9,2
2. Ciechanów	5,6	18,5	4,2	14,3	7,1
3. Gostynin	3,2	19,2	9,6	9,6	6,7
4. Grójec	9,7	24,5	10,1	14,4	12,9
5. Kutno	10,3	26,4	10,1	16,3	11,2
6. Lipno	1,0	12,0	8,4	3,6	4,9
7. Łowicz	7,5	34,0	9,9	24,1	6,0
8. Maków	5,2	18,2	9,9	8,3	11,6
9. Mińsk	6,6	18,5	9,9	8,6	14,6
10. Mława	6,4	22,0	7,2	14,8	8,9
11. Niezawa	3,2	24,3	8,6	15,7	4,2
12. Płock	3,3	17,0	12,0	5,0	11,0
13. Płońsk	7,3	27,9	11,5	16,4	8,7
14. Przasnysz	5,1	26,9	10,8	16,1	6,1
15. Pułtusk	11,1	19,7	7,0	12,7	15,5
16. Radzymin	5,6	20,2	9,0	11,2	11,0
17. Rawa	3,5	16,0	7,2	8,8	8,5
18. Rypin	4,2	21,2	9,8	11,4	6,7
19. Sierpc	6,4	24,2	11,1	13,1	11,1
20. Skierniewice	4,4	21,5	9,2	12,3	7,1
21. Sochaczew	4,7	26,2	7,4	18,8	5,6
22. Warszawa pow.	3,0	19,0	13,3	5,7	12,0
23. Włocławek	8,5	23,1	9,9	13,2	11,8
woj. Warszawskie	6,0	22,0	9,7	12,3	9,6

WOJEWÓDZTWO ŁÓDZKIE.

1. Brzeziny	16,4	28,6	9,8	18,8	17,4
2. Kalisz	11,7	28,4	10,3	18,1	11,1
3. Koło	5,4	19,9	10,6	9,3	9,3
4. Konin	3,1	20,0	8,8	11,2	4,6

¹⁾ Współczynnik urodzeń i zgonów wynosił w r. 1926:

	urodz.	zgonów		urodz.	zgonów
Polska	33,6	18,1	Holandja	23,8	9,8
Anglja	17,8	11,6	Niemcy	19,5	11,7
Austrja	19,2	14,9	Norwegja	19,7	10,7
Belgja	19,0	13,3	Szwajcarja	18,2	11,7
Czechosłowacja	24,6	15,6	Szwecja	16,9	11,8
Francja	18,8	17,4	Węgry	26,7	16,5
Hiszpanja	29,9	19,0	Włochy	27,2	16,8

Powiat	Stos przyr. żyd. do cał. przyr. w %	Na 1.000 żydów		% żydów w pow.	
		Urodzeń	Zgonów	Przyr. nat.	
5. Łask	14,0	33,4	9,4	24,0	10,3
6. Łęczyca	7,6	21,4	9,5	12,0	10,5
7. Łódź m.	23,7	24,7	11,9	12,8	34,5
8. Łódź pow.	8,4	26,9	9,4	17,5	8,7
9. Piotrków	11,5	30,6	10,5	20,0	11,0
10. Radomsko	6,5	23,5	8,3	15,1	7,8
11. Sieradz	12,3	32,7	9,3	23,4	10,2
12. Słupca	2,7	19,5	9,1	10,4	4,8
13. Turek	3,9	20,5	8,5	12,0	5,1
14. Wieluń	6,0	24,8	11,1	13,7	8,3
woj. Łódzkie	12,4	25,9	10,8	15,1	14,5

WOJEWÓDZTWO KIELECKIE.

1. Będzin	12,2	24,8	9,2	15,6	14,1
2. Częstochowa	8,3	24,8	11,4	13,3	12,8
3. Ilża	8,5	36,5	7,9	28,6	7,5
4. Jędrzejów	4,6	16,4	7,7	8,7	10,3
5. Kielce	8,9	21,5	9,2	12,3	13,5
6. Końskie	9,2	24,8	9,4	15,5	13,2
7. Kozienice	5,7	19,8	8,0	11,8	10,5
8. Miechów	5,6	22,8	5,4	17,4	5,6
9. Olkusz	8,6	28,0	7,3	20,7	8,5
10. Opatów	14,0	26,9	8,3	18,6	15,3
11. Opoczno	2,9	16,1	9,6	6,5	8,5
12. Pińczów	12,2	26,8	8,6	18,2	12,2
13. Radom	12,9	29,5	11,4	18,2	16,5
14. Sandomierz	11,3	23,2	8,6	14,5	14,2
15. Stopnica	12,4	26,0	7,9	18,1	12,7
16. Włoszczowa	7,5	24,2	8,5	15,6	8,4
17. Zawiercie	10,5	29,0	6,4	22,6	10,3
woj. Kieleckie	9,5	25,1	9,0	16,1	11,8

WOJEWÓDZTWO LUBELSKIE.

1. Biała	6,0	16,2	7,7	8,5	18,0
2. Biłgoraj	8,8	25,5	9,3	16,2	11,0
3. Chełm	9,2	20,3	6,8	13,5	15,5
4. Garwolin	9,8	25,8	8,0	17,8	12,3
5. Hrubieszów	3,4	15,1	9,9	5,2	13,4
6. Janów	7,1	24,8	9,9	14,9	10,2
7. Konstantynów	6,2	15,9	6,9	9,0	12,2
8. Krasnystaw	7,4	23,5	9,6	13,9	9,0
9. Lubartów	11,5	35,7	10,3	25,3	10,0
10. Lublin	19,3	34,0	12,5	21,5	20,0
11. Łuków	3,9	13,4	7,3	6,1	12,1
12. Puławy	10,7	23,5	7,8	15,7	13,0
13. Radzyń	7,1	15,2	8,1	7,0	16,7
14. Siedlce	24,4	36,2	8,8	27,3	18,6
15. Sokołów	6,2	17,0	7,5	9,5	10,9
16. Tomaszów	5,2	18,0	9,0	9,1	12,5
17. Węgrów	8,1	20,0	7,6	12,4	11,3
18. Włodawa	8,4	22,5	9,6	12,9	17,8
19. Zamość	9,5	23,9	9,6	14,3	11,8
woj. Lubelskie	10,0	24,2	9,2	15,0	13,8

WOJEWÓDZTWO BIAŁOSTOCKIE.

Powiat	Stos. przyr.	Na 1.000 żydów			% żydów w pow.
	żyd. do cał. przyr. w %	Urodzeń	Zgonów	Przyr. nat.	
1. Augustów	4,5	23,5	8,1	15,4	6,5
2. Białystok	11,8	15,8	8,6	7,2	27,2
3. Bielsk	5,0	17,5	7,0	10,5	11,8
4. Grodno	11,3	24,6	10,0	14,6	20,9
5. Kolno	3,8	14,3	5,9	8,4	8,9
6. Łomża	9,7	20,3	10,6	9,7	16,7
7. Ostrołęka	6,0	17,3	4,5	12,8	9,0
8. Ostrów	7,8	17,4	8,3	9,2	16,7
9. Sokółka	6,1	15,2	6,0	9,2	9,4
10. Suwałki	3,8	19,4	10,8	8,6	9,0
11. Szczuczyn	8,1	21,0	8,4	12,6	12,5
12. Wołkowysk	4,6	18,6	8,1	10,5	11,9
13. Wysokie Mazow. .	4,1	13,0	7,0	6,0	11,4
Woj. Białostockie . . .	7,2	18,5	8,5	10,0	14,9

WOJEWÓDZTWO WILEŃSKIE.

1. Brasław	4,8	22,6	6,6	16,0	4,9
2. Dzisna	6,1	23,7	9,2	14,5	7,8
Woj. Wileńskie	5,9	25,5	12,2	13,3	9,4

WOJEWÓDZTWO NOWOGRÓDZKIE.

1. Baranowicze	4,1	19,4	6,0	13,4	11,5
2. Lida	5,1	22,4	7,9	14,4	8,5
3. Nieśwież	4,8	16,8	6,5	10,3	10,3
4. Nowogródek	3,4	20,9	9,2	11,7	8,1
5. Słonim	1,4	9,4	5,3	4,1	13,2
6. Stołpce	5,4	15,8	4,6	11,2	8,9
7. Wołożyn	0,5	4,4	2,1	2,3	4,4
Woj. Nowogródzkie . . .	3,6	16,9	6,4	10,6	9,1

WOJEWÓDZTWO POLESKIE.

1. Brześć n. B.	—	3,4	8,4	—5,1	20,8
2. Drohiczyn	3,4	17,1	5,2	11,9	11,3
3. Kamień Koszyrski .	0,5	10,0	4,6	5,5	3,4
4. Kobryń	2,7	14,8	7,6	7,2	16,0
5. Kossów	2,7	16,8	7,0	9,8	11,9
6. Łuniniec	4,5	15,6	4,1	11,5	10,1
7. Pińsk	9,7	27,4	8,4	19,0	14,9
8. Prużana	3,5	14,0	5,1	8,9	14,1
9. Sarny	5,5	24,2	7,0	17,1	10,3
10. Stolin ¹⁾	4,1	21,5	6,4	15,2	8,2
Woj. Poleskie	3,4	15,9	6,8	9,1	12,6

¹⁾ Uwzględniono przeciętną liczbę żydowskich urodzeń i zgonów za dwa lata (1925 i 1926), gdyż w poprzedzających latach nie zarejestrowano wcale w powiecie ruchu naturalnego ludności żydowskiej.

WOJEWÓDZTWO WOŁYŃSKIE.

Powiat	Stos. przyr. żyd. do cał. przyr. w %	Na 1.000 żydów			% żydów w pow.
		Urodzeń	Zgonów	Przyr. nat.	
1. Dubno	3,9	18,0	7,3	10,7	8,1
2. Horochów	5,7	24,2	7,7	16,5	9,3
3. Kostopol	3,6	23,2	7,8	15,5	7,5
4. Kowel	4,5	20,8	9,1	11,7	13,7
5. Krzemieniec	6,2	24,3	9,6	14,7	7,8
6. Luboml	4,7	25,0	8,5	16,5	10,0
7. Łuck	9,3	36,2	14,1	22,1	13,3
8. Równe	10,2	21,9	9,3	12,6	17,9
9. Włodzimierz	5,9	25,4	11,3	14,1	11,9
10. Zdobunów	6,4	19,0	8,5	10,5	9,9
Woj. Wołyńskie	6,4	24,4	9,9	14,6	11,5

Przy obliczeniach dla poszczególnych powiatów mamy do czynienia z małymi liczbami, wskutek czego wahania współczynników zgonów mogą być dość znaczne, jednakże zbyt wielkie odchylenia niewątpliwie świadczą o niedokładności danych. Takie np. współczynniki zgonów, jak w pow. Ciechanowskim woj. Warszawskiego $4,2^{0/00}$, w pow. Miechowskim — $5,4^{0/00}$ i Zawierciańskim — $6,4^{0/00}$ woj. Kieleckiego, w pow. Chełmskim — $6,8^{0/00}$ i Konstantynowskim — $6,9^{0/00}$ woj. Lubelskiego, w pow. Kolneńskim — $5,9^{0/00}$, Ostrołęckim — $4,5^{0/00}$, Sokólskim — $6,0^{0/00}$, Mazowieckim — $7,0^{0/00}$ woj. Białostockiego, w pow. Braśławskim — $6,6^{0/00}$ woj. Wileńskiego, w pow. Baranowickim — $6,0^{0/00}$, Nieświeskim — $6,5^{0/00}$, Słonińskim — $5,3^{0/00}$, Stołpeckim — $4,6^{0/00}$, Wołóżyńskim — $2,1^{0/00}$ w woj. Nowogrodzkim, w pow. Drohiczyńskim — $5,2^{0/00}$, Kamieńsko-Koszyrskim — $4,6^{0/00}$, Łuninieckim — $4,1^{0/00}$, Prużańskim — $5,1^{0/00}$, Stolińskim — $6,4^{0/00}$ woj. Poleskiego, są oczywiście znacznie mniejsze od rzeczywistości.

W większych miastach, liczących powyżej 25 tys. mieszkańców, współczynnik zgonów jest wyższy od przeciętnego, a w nich właśnie rejestracja zgonów jest dokładna. Tak wynosił współczynnik zgonów (w l. 1923 — 26):

w Warszawie	10,9 ^{0/00}
w Łodzi	11,9
w Krakowie	13,5
w Lwowie	13,7

Natomiast ten współczynnik w woj. Nowogrodzkim wynosił $6,4^{0/00}$, w woj. Poleskiem — $6,8^{0/00}$! Prawdopodobnie nie są przedewszystkiem rejestrowane zgony dzieci, dla których nie sporządzano również metryk urodzenia. Ten brak rejestracji nie wpływał na wysokość współczynnika przyrostu naturalnego.

Jednakże analiza współczynnika urodzeń wskazuje, że liczba zarejestrowanych urodzeń w b. Kongresówce i w woj. wschodnich jest niższa

od rzeczywistości. Mogą wprawdzie w poszczególnych powiatach liczby zarejestrowanych urodzeń żydów w danym roku przewyższać faktyczną liczbę urodzeń, ponieważ dość często jest rejestracja spóźniona, obejmująca urodzenia z lat poprzednich. Przy uwzględnieniu przeciętnej rocznej za szereg lat (rozpatrywany okres czteroletni jest jeszcze za krótki) takie fakty nie dawałyby fałszywego obrazu rzeczywistości. Wszelako pewna liczba urodzeń, zwłaszcza kobiet, nie jest zapewne rejestrowana wcale, o ile dane osoby nie mają potrzeby posiadania dokumentów osobistych i z tego powodu nie zachodzi konieczność sporządzania aktów stanu cywilnego.

Aby się zorientować w pewnym stopniu w błędach statystyki urodzeń i przyrostu naturalnego, należy uwzględnić różne czynniki. Przedewszystkiem współczynnik urodzeń zależy od struktury ludności pod względem wieku. Stosunek osób w wieku od lat 15 do 49 w r. 1921, do ogółu żydów wynosił:

Województwo	w ‰	‰ ₀₀ urodzeń	Województwo	w ‰	‰ ₀₀ urodzeń
m. Warszawa . . .	55,6	15,0	Warszawskie . . .	48,5	22,0
Lwowskie	54,0	25,9	Kieleckie	48,3	25,1
Stanisławowskie . .	52,9	25,8	Lubelskie	48,3	24,2
Krakowskie	52,5	26,3	Białostockie . . .	48,2	18,5
Tarnopolskie . . .	52,4	25,6	Nowogródzkie . .	47,5	17,0
Łódzkie	52,0	25,9	Poleskie	47,2	15,9
Wołyńskie	51,6	24,4			

Powyższe zestawienie stwierdza fakt równorzędności między liczbą ludności w wieku rozrodczym a liczbę urodzeń. Odchylenia mogą być spowodowane bądź panującymi poglądami i zwyczajami natury religijnej i społecznej, bądź niedokładnością statystyki. Rozpatrując dane dla poszczególnych powiatów i województw, możemy spostrzec wpływ jednego i drugiego faktu.

W Warszawie niewątpliwie współczynnik urodzeń, jak wogóle w wielkich miastach, gdzie więzy religijne i moralne są rozluźnione, jest niższy od przeciętnego, ale różnica nie może być tak wielka, współczynnik dla Łodzi, Krakowa, Lwowa wskazuje, że bardzo duża liczba urodzeń nie jest zarejestrowana; współczynnik urodzeń nie jest zapewne niższy od 20, a współczynnik przyrostu naturalnego od 8.

Również w województwie Warszawskim w szeregu powiatów współczynnik urodzeń jest niższy od rzeczywistego. Ożywienie życia gospodarczego wpłynęło w niektórych miastach na napływ ludności żydowskiej i powiększyło wskutek tego liczbę urodzeń. Oddziaływanie wielkiego środowiska, jakim jest Warszawa, mogło odwrotnie wywołać obniżenie

współczynnika urodzeń w sąsiednich powiatach, w których, jak wskazuje tab. XIX, współczynnik urodzeń dawniej był wysoki (pow. warszawski, radzyński, grójecki, miński). Niektóre powiaty (płocki, włocławski) miały już dawniej stosunkowo niewysoki współczynnik. Jednakże niewątpliwie współczynnik urodzeń jest niższy od rzeczywistości przynajmniej w pow. ciechanowskim, gostyńskim, lipnoskim, makowskim, mińskim, pułuskim, rawskim i warszawskim, i zapewne nie jest niższy w tym czasie od 24‰ dla całego województwa, a przyrost naturalny wynosił koło 13‰.

W woj. Łódzkim przyrost naturalny zdaje się odpowiada rzeczywistości. Północne powiaty (Kolski, Koniński, Łęczycki, Turecki) miały i dawniej niski stosunkowo współczynnik urodzeń, powiaty, w których nastąpiło ożywienie przemysłu, przejściowo wykazują wysoki odsetek urodzeń (pow. łódzki, łaski, sieradzki, kaliski).

W woj. Kieleckim, ostoi ortodoksalnych żydów, współczynniki urodzeń i przyrostu naturalnego są w istocie cokolwiek wyższe. Powiaty: jędrzejowski, kozienicki, miechowski, opoczyński niewątpliwie miały większą liczbę niezarejestrowanych urodzeń (i zgonów) i można zaryzykować podwyższenie współczynnika przyrostu naturalnego w województwie do 17‰.

W woj. Lubelskim, odznaczającym się z tych samych powodów, jak woj. Kieleckie, wielką rozrodznością ortodoksalnych mas żydowskich, cały szereg powiatów ma zbyt mało zarejestrowanych urodzeń i zgonów. Dotyczy to przede wszystkim pow. bialskiego, chełmskiego, hrubieszowskiego, konstantynowskiego, łukowskiego, radzyńskiego, sokołowskiego i tomaszowskiego. Przyrost naturalny sięgał w tym okresie zapewne co najmniej 16,5‰.

Woj. Białostockie, aczkolwiek uwydatniło się tam już dawniej zmniejszenie odsetka urodzeń, ma w ogromnej większości powiatów zbyt mały współczynnik urodzeń i zgonów. Przyrost naturalny prawdopodobnie przekraczał 12‰, a może 13‰.

W woj. Wileńskim i Wołyńskim przyrost ludności wydaje się bliższym rzeczywistości, natomiast rejestracja urodzeń i zgonów w woj. Nowogródzkim i Poleskim wykazuje ogromne luki. W niektórych powiatach nie rejestrowano wogóle ruchu naturalnego przed r. 1925 (pow. stoliński), w innych tylko nieznaczny ułamek faktycznej liczby urodzeń i zgonów (pow. wołyński; w pow. brzeskim stale statystyka wykazuje przewagę liczby zgonów nad liczbą urodzeń). Przyrost naturalny w rzeczywistości musiał tam wynosić przynajmniej 12‰.

Ogólne dane za r. 1927, stwierdzają obniżenie się współczynnika urodzeń i przyrostu naturalnego całej ludności i ludności żydowskiej

R o k 1 9 2 7

Województwo	Współczynniki			Stos. przyr. nat. żydów do cał. przyr. w %	Stos. przyr. nat. żydów do cał. przyr. w l. 1923-26
	Urodzeń	Zgonów	Przyr. nat. Ż y d ó w		
m. Warszawa	16,0	11,9	4,1	25,1	16,2
Warszawskie	19,2	10,1	9,1	5,1	6,0
Łódzkie	18,6	10,9	7,7	8,4	12,4
Kieleckie	19,8	7,9	11,9	8,1	9,5
Lubelskie	22,1	9,0	13,1	9,8	10,1
Białostockie	18,5	8,8	9,7	7,5	7,2
Wileńskie	21,5	12,2	9,3	4,3	5,9
Nowogródzkie	17,6	7,8	9,8	3,8	3,6
Poleskie	17,3	8,0	9,3	4,0	3,4
Wołyńskie	21,3	10,4	10,9	5,7	7,0

Danych o ruchu ludności w r. 1927 dla poszczególnych powiatów nie opublikowano. Zwraca uwagę obniżenie się współczynnika urodzeń w b. Kongresówce daleko większe (w r. 1927 w porównaniu z l. 1923 — 26) wśród ludności żydowskiej, niż chrześcijańskiej. Wobec braku danych dla poszczególnych powiatów nie można skontrolować, czy ten fakt miał miejsce rzeczywiście, czy też wynika z luk w rejestracji. Dane te, aczkolwiek znowu niższe od rzeczywistości, wszakże potwierdzają wytknięte niedokładności statystyki ruchu naturalnego w latach poprzednich. Mianowicie, w Warszawie, współczynnik urodzeń żydowskich podniósł się, pomimo obniżenia się gdzieindziej, co pośrednio wskazuje na braki rejestracji w latach dawniejszych. Wskutek tego stosunek przyrostu naturalnego żydów do całego przyrostu w Warszawie podskoczył z 16,2% do 25,1%. Dalej, najwyższy współczynnik przyrostu naturalnego i urodzeń wykazuje woj. Lubelskie, obniżenie tych współczynników jest daleko słabsze, niż w innych województwach (Łódzkiem, Kieleckiem), co wskazuje, że w l. 1923—26 współczynniki te były wyższe od wykazanych. W woj. Białostockiem współczynnik urodzeń pozostał pomimo obniżenia powszechnego bez zmiany, a stosunek przyrostu naturalnego żydów do przyrostu ogółu ludności podniósł się dość znacznie, z czego wynika, że przyrost w l. 1923—26 był podany za niski. W woj. Nowogródzkim i Poleskim współczynnik urodzeń w r. 1927 jest wyższy niż w latach poprzednich, co również nie jest wynikiem wzrostu rzeczywistego liczby urodzeń, lecz dokładniejszej ich rejestracji.

Dane spisu z r. 1921, dotyczące podziału ludności żydowskiej według grup wieku, pozwalają na wyprowadzenie wniosków o płodności żydów i migracji w poszczególnych dzielnicach i województwach.

Dzieci w wieku do 5 lat stanowiły w województwach centralnych (m. Warszawa, woj. Warszawskie, Łódzkie, Kieleckie i Lubelskie)—12,6% wszystkich żydów, w województwach wschodnich (Białostockie, Nowogródzkie, Poleskie i Wołyńskie)—9,8%, w woj. południowych (Krakowskie, Lwowskie, Tarnopolskie i Stanisławowskie)—8,2%. Te liczby dowodzą znacznie silniejszego przyrostu naturalnego w okresie 1917—1921 w woj. centralnych, niż w woj. wschodnich i południowych. Jednakże na wysokość przyrostu w okresie wojennym oddziały wypadki anormalne, przede wszystkim pobór wojskowy i zniszczenie nierównomierne poszczególnych dzielnic.

Jeżeli uszeregujemy województwa według stosunku procentowego żydów w wieku od lat 10 do 14 do osób w wieku 30 do 49 lat (tablica A), czyli osób urodzonych przed wojną w latach 1907—1911 do osób, które w tym okresie były w wieku największej płodności, to otrzymamy wyniki charakterystyczne. Należy mieć na uwadze, że na ten stosunek procentowy wpływały dwa czynniki: 1) płodność ludności i 2) jej migracja, napływ żydów do rozwijających się miejscowości, lub też emigracja tych osób z miejscowości, które znajdowały się w niekorzystnych warunkach gospodarczych. Otóż największą przewagę mają osoby w wieku od 30 do 49 lat w mieście Warszawie, która ściągała imigrację żydów w wieku zdolnym do pracy, a która przytem miała stosunkowo słabszy przyrost naturalny. Następnie w kolejności idą województwa południowe (b. Galicja), skąd istniała emigracja — słabsza w zachodniej części kraju, silniejsza we wschodniej — ale w tej dzielnicy na stosunek procentowy powyższych dwóch grup ludności silniej oddziaływała nie emigracja, zmniejszająca liczebność grupy osób w wieku dojrzałym, lecz słabszy przyrost naturalny. Natomiast w woj. wschodnich — Białostockiem, Nowogródzkiem i Poleskiem zaznaczyła się przede wszystkim masowa emigracja żydów w wieku dojrzałym; w woj. Wołyńskim ruch emigracyjny był słabszy, co się uwidoczniło w niższym stosunku procentowym. Wysoki stosunek procentowy w woj. Kieleckim, Warszawskim i Lubelskim tłumaczy się szybkim przyrostem naturalnym, gdy w woj. Łódzkim wysoki przyrost naturalny w l. 1907—11 idzie w parze z imigracją zarobkową osób dorosłych.

Tablica B. potwierdza fakt większego przyrostu naturalnego w woj. centralnych, niż w innych dzielnicach. Przedstawia ona stosunek grupy ludności w wieku od 10—19 lat do osób w wieku 20—29 (w procentach)

czyli dwóch grup kolejnych według wieku. Wypadki wojenne utrudniły osobom w wieku 20—29 lat osiedlanie się w celach zarobkowych, wszelako i zestawienia tej tablicy uwydatniają napływ żydów do Warszawy, stosunkowo słabszy przyrost naturalny żydów w Małopolsce, a wysoki w województwach centralnych, emigrację żydów w wieku 20—29 lat z Ziem Wschodnich.

Tablica A.

Stosunek osób w wieku od 10 do 14 do osób w wieku od 30 do 49

Województwo			Województwo		
1.	m. Warszawa.	54,0	8.	Lubelskie	71,7
2.	Krakowskie	56,4	9.	Białostockie	72,4
3.	Lwowskie	58,6	10.	Warszawskie	73,0
4.	Tarnopolskie	61,0	11.	Kieleckie	74,5
5.	Stanisławowskie	63,5	12.	Nowogródzkie	77,8
6.	Łódzkie	63,6	13.	Poleskie	82,7
7.	Wołyńskie	68,1			

Tablica B.

Stosunek osób w wieku od 10 do 19 do osób w wieku 20 — 29

Województwo			Województwo		
1.	m. Warszawa	135,4	8.	Białostockie	169,4
2.	Lwowskie	141,8	9.	Warszawskie	179,3
3.	Tarnopolskie	148,9	10.	Lubelskie	181,4
4.	Krakowskie	150,0	11.	Kieleckie	183,0
5.	Wołyńskie	150,7	12.	Poleskie	189,9
6.	Stanisławowskie	157,6	13.	Nowogródzkie	191,3
7.	Łódzkie	157,8			

Tablica C. podaje stosunek procentowy grupy w wieku od 20—29 lat do grupy w wieku od 30 — 39 lat. Ta tablica wykazuje, że emigracja była silniejsza w dziesięcioleciu 1901—1910, niż w dziesięcioleciu 1911—1920 w woj. Lwowskiem, Stanisławowskiem, Tarnopolskiem, jak również w województwach wschodnich, co się tłumaczy tem, że na to drugie dziesięciolecie przypada okres wojny, hamujący i emigrację zagraniczną i przesiedlanie się wewnątrz kraju.

Tablica C.

Stosunek osób w wieku od 20 — 29 do osób w wieku 30 — 39

Województwo			Województwo		
1.	Lubelskie	130,6	8.	Poleskie	150,1
2.	Krakowskie	134,5	9.	Lwowskie	151,5
3.	Kieleckie	137,2	10.	Białostockie	153,4
4.	Łódzkie	138,6	11.	Stanisławowskie	156,5
5.	m. Warszawa	139,9	12.	Wołyńskie	159,5
6.	Warszawskie	140,0	13.	Tarnopolskie	164,4
7.	Nowogrodzkie	147,6			

Tablica D obejmuje okres migracji przedwojennej w czasach normalnych, przedstawiając stosunek procentowy osób, liczących w r. 1921 50 lat i więcej do grupy ludności w wieku od 30—49 lat. Wyższy stosunek procentowy oznacza, że zwłaszcza w czasach przedwojennych żydzi w wieku największej zdolności do pracy emigrowali z danego województwa, powiatu lub miasta. Wyniki tych zestawień są bardzo pouczające. Na terytorjum Polski, objętem spisem ludności w r. 1921, stosunek procentowy tych dwóch grup ludności żydowskiej wynosił 69,1%, mianowicie w miastach większych, liczących powyżej 20 tysięcy mieszkańców — 57,0%, w miastach mniejszych (poniżej 20 tysięcy) — 76,4%, w gminach wiejskich, w których skład wchodzi i osady miejskie (miasteczka), skupiające ludność żydowską — 80,6%. Te liczby uwiadcniają, że przed wojną na ogół tylko większe miasta miały napływ ludności z zewnątrz, natomiast z miast mniejszych i gmin wiejskich żydzi emigrowali.

Tablica D.

Stosunek osób w wieku lat 50 i wyżej do osób w wieku lat 30 — 49.

	Ogółem	W miastach poniżej 20 tys. ludności	W miastach powyżej 20 tys. ludności	W gminach wiejskich
I. Warszawa . . .	51,3	—	51,3	—
II. Woj. Warszawskie	68,8	69,3	61,7	70,7
1. Warszawa . .	58,4	58,8		57,6
2. Włocławek . .	60,9	73,2	55,5	65,4
3. Radzymin . .	62,5	56,7		72,7
4. Błonie . . .	63,7	63,2	60,4	70,1
5. Skierniewice .	64,0	62,5		116,0
6. Rypin . . .	65,7	64,2		79,8
7. Nieszawa . .	66,4	62,7		72,5
8. Łowicz . . .	66,5	66,0		68,6
9. Rawa . . .	67,0	66,8		67,4
10. Kutno . . .	69,1	68,9		70,3
11. Gostynin . .	69,4	69,9		67,4
12. Mińsk Maz. .	69,7	68,4		72,2
13. Sierpc . . .	70,1	72,7		66,4
14. Grójec . . .	71,9	71,8		72,6
15. Sochaczew . .	72,2	71,8		73,0
16. Pułtusk . . .	73,1	73,0		74,7
17. Płock . . .	73,6	81,5	70,6	75,7
18. Lipno . . .	74,4	75,7		71,8
19. Maków . . .	76,4	75,9		78,0
20. Ciechanów .	77,3	76,2		88,2
21. Mława . . .	79,0	75,9		89,2
22. Płońsk . . .	79,5	80,2		77,8
23. Przasnysz . .	89,4	88,0		103,2

	Ogółem	W miastach poniżej 20 tys. ludności	W miastach powyżej 20 tys. ludności	W gminach wiejskich
III. Woj. Łódzkie	57,7	66,7	52,3	71,1
1. Łódź m. . .	50,3	—	50,3	—
2. Kalisz . . .	58,6	68,5	55,4	73,0
3. Łódź pow. . .	60,6	55,8	65,9	65,4
4. Łask . . .	62,4	71,1	58,3	64,0
5. Wieluń . . .	63,5	63,9	—	63,0
6. Piotrków . . .	64,2	—	61,6	67,5
7. Brzeziny . . .	67,0	66,2	62,0	81,4
8. Słupca . . .	67,2	68,2	—	62,8
9. Sieradz . . .	67,3	67,2	—	71,5
10. Łęczyca . . .	69,9	67,5	—	75,9
11. Koło . . .	70,7	70,1	—	72,3
12. Turek . . .	71,3	71,6	—	65,5
13. Radomsko . . .	72,1	63,1	—	86,5
14. Konin . . .	72,1	72,8	—	55,8
IV. Woj. Kieleckie	63,7	64,2	55,5	72,1
1. Będzin . . .	55,4	56,0	54,2 ¹⁾	61,6
2. Radom . . .	58,8	85,5	56,4	64,6
3. Miechów . . .	59,4	55,4	—	66,3
4. Kielce . . .	60,8	81,2	53,4	72,6
5. Częstochowa . . .	61,6	64,9	58,2	80,4
6. Jędrzejów . . .	62,9	50,6	—	73,6
7. Opatów . . .	63,3	58,1	—	72,1
8. Iłża . . .	65,7	49,4	—	70,0
9. Końskie . . .	65,8	63,0	—	79,3
10. Kozienice . . .	66,3	71,7	—	64,1
11. Włoszczowa . . .	67,8	64,4	—	76,2
12. Olkusz . . .	68,3	65,5	—	69,2
13. Pińczów . . .	70,4	68,7	—	74,2
14. Opoczno . . .	73,9	72,8	—	74,5
15. Sandomierz . . .	76,1	70,1	—	81,8
16. Stopnica . . .	77,5	71,2	—	81,7
V. Woj. Lubelskie	63,8	65,2	56,1	67,2
1. Chełm . . .	56,4	—	51,4	64,7
2. Lublin m. . .	56,7	—	56,7	—
3. Tomaszów . . .	58,0	53,3	—	61,0
4. Krasnystaw . . .	58,3	61,9	—	57,6
5. Łuków . . .	59,8	57,0	—	67,4
6. Siedlce . . .	61,4	70,1	58,6	73,7
7. Lublin pow. . .	62,0	—	—	62,0
8. Hrubieszów . . .	62,4	60,4	—	64,5
9. Zamość . . .	62,5	62,2	—	63,2
10. Garwolin . . .	63,8	62,8	—	64,5
11. Lubartów . . .	64,1	65,1	—	62,9
12. Janów . . .	65,8	63,9	—	68,0
13. Puławy . . .	67,0	70,0	—	66,4
14. Włodawa . . .	68,4	66,9	—	71,9
15. Radzyń . . .	71,4	68,4	—	87,5

¹⁾ M. Będzin 60,1
Dąbrowa Górnicza 48,3
Sosnowiec 49,6
Zawiercie 52,8.

	Ogółem	W miastach poniżej 20 tys. ludności	W miastach powyżej 20 tys. ludności	W gminach wiejskich
16. Konstantynów	72,5	74,1		70,0
17. Biłgoraj . . .	73,2	65,2		79,3
18. Węgrów . . .	73,8	76,8		70,2
19. Biała . . .	75,8	72,1		84,4
20. Sokółów . . .	78,2	69,5		89,0
VI. Woj. Białostockie	89,6	94,8	76,4	101,8
1. Ostrów . . .	79,4	78,6	—	80,4
2. Grodno . . .	80,6	81,5	73,0	109,8
3. Ostrołęka . . .	81,7	82,4	—	81,0
4. Białystok . . .	83,2	97,0	78,9	103,4
5. Łomża . . .	85,2	97,4	72,6	106,3
6. Wysokie Maz.	88,2	84,1	—	95,0
7. Białowieża . .	91,4	—	—	91,4
8. Suwałki . . .	92,5	87,2		117,1
9. Kolno . . .	98,5	97,5		101,1
10. Szczuczyn . .	99,7	98,8		104,4
11. Wólkowysk . .	101,9	95,4		112,6
12. Augustów . . .	106,6	108,8		103,8
13. Sejny . . .	111,1	120,9		81,0
14. Bielsk . . .	111,2	109,8		117,0
15. Sokółka . . .	114,7	109,5		126,6
VII. Woj. Wileńskie	99,4	108,4		94,4
1. Wilejka . . .	89,8	89,6		89,9
2. Działowa . . .	101,4	112,3		87,9
3. Duniłowicze . .	107,1	116,2		99,0
4. Brasław . . .	109,6	—		109,6
VIII. Woj. Nowogródzk.	100,1	94,1		111,5
1. Baranowicze . .	85,0	79,0		118,2
2. Nieśwież . . .	89,5	87,8		97,1
3. Stołpce . . .	102,8	101,5		105,4
4. Słonim . . .	103,3	103,1		103,7
5. Włodzin . . .	104,5	94,9		117,3
6. Lida . . .	109,0	99,6		116,6
7. Nowogródek . .	112,0	109,5		114,3
IX. Woj. Poleskie	86,2	91,0	73,6	95,3
1. Sarny . . .	72,0	69,9	—	75,2
2. Brześć n. B. . .	76,6	97,3	68,6	89,5
3. Luniniec . . .	83,7	82,1	—	86,4
4. Pińsk . . .	85,0	213,8	78,2	101,9
5. Prużana . . .	94,9	90,9	—	116,2
6. Kobryn . . .	98,5	98,4	—	98,9
7. Drohiczyn . . .	98,9	91,0	—	105,0
8. Kamień Koszyrski	105,2	—	—	105,2
9. Kossów . . .	119,4	122,3	—	112,9
X. Woj. Wołyńskie	68,5	72,1	57,7	75,9
1. Równe . . .	62,9	64,7	55,6	77,1
2. Łuck . . .	67,3	80,6	63,5	66,6

	Ogółem	W miastach poniżej 20 tys. ludności	W miastach powyżej 20 tys. ludności	W gminach wiejskich
3. Włodzimierz	67,6	67,1	—	69,8
4. Ostróg . . .	70,4	70,4	—	71,6
5. Krzemieniec .	71,6	70,9	—	75,3
6. Dubno . . .	72,1	70,7	—	73,9
7. Kowel . . .	72,8	94,8	58,6	91,9
8. Luboml . . .	74,7	78,5	—	70,0
9. Horochów . .	75,0	78,1	—	73,1
XI. Woj. Krakowskie	69,5	73,7	58,6	91,7
1. Kraków m. . .	55,0	—	55,0	—
2. Podgórze . . .	60,9	58,5	—	61,9
3. Żywiec . . .	64,5	49,4	—	67,6
4. Oświęcim . . .	66,6	65,2	—	78,3
5. Chrzanów . . .	67,2	67,1	—	67,2
6. Nowy Targ . .	67,3	54,2	—	90,3
7. Tarnów . . .	67,8	95,7	65,2	100,4
8. Kraków pow.	69,2	—	—	69,2
9. Limanowa . . .	69,2	53,9	—	78,0
10. Nowy Sącz . .	69,9	61,6	67,7	89,8
11. Biała . . .	70,0	62,8	—	87,9
12. Wieliczka . .	75,3	56,6	—	107,2
13. Mysłenice . .	75,9	66,2	—	91,1
14. Wadowice . .	79,8	74,0	—	116,7
15. Jasło . . .	84,3	63,7	—	107,7
16. Bochnia . . .	84,6	81,5	—	94,9
17. Brzesko . . .	87,2	78,5	—	95,1
18. Grybów . . .	87,9	86,7	—	88,9
19. Pilzno . . .	90,9	83,5	—	98,4
20. Mielec . . .	91,2	80,6	—	118,9
21. Ropczyce . . .	97,5	95,2	—	102,1
22. Gorlice . . .	97,7	91,7	—	110,9
23. Dąbrowa . . .	100,9	105,7	—	95,8
24. Spisz-Orawa .	156,8	—	—	156,8
XII. Woj. Lwowski	70,2	76,8	57,6	83,1
1. Lwów . . .	55,4	—	55,4	—
2. Drohobycz . .	63,9	59,1	61,0	85,1
3. Przemyśl . . .	66,3	82,9	63,4	81,3
4. Lwów pow. . .	68,0	88,3	—	64,9
5. Sokal . . .	68,7	66,6	—	70,8
6. Rzeszów . . .	68,9	96,1	60,7	90,7
7. Sanok . . .	73,7	69,1	—	81,1
8. Cieszanów . .	74,0	71,8	—	75,0
9. Dobromil . . .	75,1	62,8	—	81,6
10. Jarosław . . .	75,2	73,8	—	78,7
11. Rawa Ruska .	75,3	74,9	—	76,0
12. Sambor . . .	77,3	71,2	—	93,9
13. Brzozów . . .	78,9	54,1	—	88,0
14. Lisko . . .	80,6	72,0	—	86,6
15. Stary Sambor	81,3	80,7	—	81,9
16. Mościska . . .	83,5	75,7	—	96,2
17. Gródek Jagiel.	83,6	84,9	—	80,9
18. Jaworów . . .	83,7	76,7	—	93,3
19. Krosno . . .	84,3	80,9	—	91,7

	Ogółem	W miastach poniżej 20 tys. ludności	W miastach powyżej 20 tys. ludności	W gminach wiejskich
20. Rudki . . .	85,7	84,8		88,4
21. Żółkiew . . .	85,7	88,3		80,3
22. Bóbrka . . .	89,1	82,4		93,7
23. Strzyżów . . .	89,1	77,8		94,7
24. Przeworsk . . .	90,3	91,4		87,8
25. Tarnobrzeg . . .	96,1	96,1		95,9
26. Łańcut . . .	100,2	94,5		107,4
27. Kolbuszowa . . .	102,6	96,4		111,8
28. Nisko . . .	105,1	97,9		115,0
 XII. Woj. Tarnopolskie	 88,2	 86,7	 78,2	 93,9
1. Radziechów . . .	80,4	82,9	—	79,1
2. Tarnopol . . .	81,5	95,3	78,2	102,1
3. Kamionka Str. . .	81,6	78,9	—	88,3
4. Skala . . .	82,4	77,2	—	106,5
5. Czortków . . .	83,2	78,3		92,1
6. Przemyślany . . .	84,6	84,9		84,0
7. Zaleszczyki . . .	85,0	79,0		89,9
8. Zbaraż . . .	87,7	83,2		99,0
9. Brody . . .	88,2	85,2		100,5
10. Buczac . . .	88,8	88,9		88,7
11. Husiatyn . . .	88,9	93,6		86,2
12. Brzeżany . . .	91,1	90,6		92,1
13. Borszczów . . .	94,2	82,2		100,8
14. Złoczów . . .	95,7	92,6		103,9
15. Zborów . . .	100,3	93,8		112,1
16. Trembowla . . .	103,0	106,3		99,2
17. Podhajce . . .	103,1	97,5		114,6
 XIV. Woj. Stanisławow.	 76,1	 76,9	 69,5	 81,4
1. Stryj . . .	67,3	—	65,0	88,7
2. Skole . . .	68,9	67,2	—	70,8
3. Stanisławów . . .	69,2	72,8	66,6	75,1
4. Nadwórna . . .	71,9	67,9	—	76,9
5. Turka . . .	74,9	67,8	—	80,7
6. Dolina . . .	77,4	76,1	—	79,5
7. Kołomyja . . .	77,4	—	76,5	81,7
8. Żydaczów . . .	78,5	79,6		75,6
9. Peczeniżyn . . .	79,2	68,1		88,4
10. Rohatyn . . .	81,7	82,1		81,3
11. Kosów . . .	81,8	80,5		84,4
12. Śniatyn . . .	82,3	82,4		82,2
13. Tlumacz . . .	82,3	80,1		84,6
14. Kałusz . . .	82,7	79,5		86,0
15. Bohorodczany . . .	83,3	86,6		82,2
16. Horodenka . . .	88,5	90,5		86,9
 Polska	 69,1	 76,4	 57,0	 80,6

W województwach centralnych, w których odbywała się migracja wewnętrzna, a emigracja zagraniczna rozwijała się słabo, stosunek procentowy wynosił — 60,0, w województwach południowych — 74,2%, a w woj.

Wschodnich — 83,6% (jeżeli nie uwzględnimy Wołynia ze stosunkowo słabszą emigracją, to w woj. Białostockiem, Nowogródzkim i Poleskiem, stosunek procentowy wyniesie — 90,6%). Widoczny jest skutek silnego ruchu emigracyjnego w woj. południowych, a jeszcze silniejszego na Ziemiach Wschodnich. Stosunek procentowy osób w wieku 50 lat i wyżej do osób w wieku lat 30 — 49 wynosił:

Województwo	%	Województwo	%
1. Nowogródzkie . . .	100,1	8. Krakowskie . . .	69,5
2. Wileńskie (4 pow.) .	99,4	9. Warszawskie . . .	68,8
3. Białostockie . . .	89,6	10. Wołyńskie . . .	68,5
4. Tarnopolskie . . .	88,2	11. Lubelskie . . .	63,8
5. Poleskie . . .	86,2	12. Kieleckie . . .	63,7
6. Stanisławowskie . . .	76,1	13. Łódzkie . . .	57,7
7. Lwowskie . . .	70,2	14. Warszawa . . .	51,3

Zestawienie powyższe wskazuje na kolejność intensywności ruchu emigracyjnego. Tylko woj. Łódzkie i m. Warszawa są terenem imigracji, wszystkie inne województwa miały przewagę emigracji nad imigracją; ta przewaga najsłabiej występuje w woj. Kieleckim i Lubelskim. Rozpatrzmy stosunki w poszczególnych województwach.

W woj. *Warszawskim* jedynie powiat warszawski był terenem imigracji, przybywali tam żydzi do miejscowości podmiejskich. W pow. Włocławskim zaznaczył się napływ żydów do szybko rozwijającego się m. Włocławka, z innych małych miast powiatu, jak zapewne i ze wsi żydzi emigrowali. Mały stosunkowo ubytek ludności w wieku największej produktywności wykazują powiaty położone w pobliżu Warszawy: radzyński (miasto Wołomin pod Warszawą), błoński (Żyrardów i Grodzisk) skierniewicki (m. Skierniewice), łowicki (m. Łowicz) oraz pow. rypiński (m. Rypin) i nieszawski (m. Aleksandrów i Ciechocinek). Natomiast ruch emigracyjny rozwinął się w położonych na północ od Warszawy, rolniczych powiatach (przasnyskim, płońskim, mławskim, ciechanowskim, makowskim, lipnoskim, płockim, pułtuskim, sierpeckim — wyjątek stanowi pow. rypiński).

W woj. *Łódzkim* bardzo silny napływ żydów występuje w mieście Łodzi, skupiającej połowę ogółu żydów województwa, ponadto terenem imigracji są pow. Kaliski (wyłącznie miasto Kalisz): Korzystnie kształtowały się warunki dla żydów jeszcze w pow. łódzkim (w paru przemysłowych miastach tego powiatu), w pow. łaskim (m. Pabjanice), w pow. wieluńskim i piotrkowskim (m. Piotrków). Północna część województwa (pow. koniński, turecki, kolski, łęczycki, słupecki) miała rozwiniętą emigrację.

W woj. *Kieleckiem* imigracja żydów występuje w pow. będzińskim, gdzie do centrów przemysłowych napływa masowo ludność żydowska — szczególnie do Dąbrowy Górniczej, Zawiercia i Sosnowca, oraz w pow. radomskim (wyłącznie m. Radom) i w pow. miechowskim (miasta), odznaczającym się małym odsetkiem żydów. Stosunek procentowy grup ludności jest nie wysoki również w pow. Kieleckiem (wyłącznie w m. Kielcach), w pow. częstochowskim (w miastach), jędrzejowskim (m. Jędrzejów), opatowskim (m. Ostrowiec), iłżeckim (m. Wierzbnik).

W woj. *Lubelskiem* imigrację żydów stwierdzić można w pow. chełmskim (m. Chełm), w m. Lublinie, w pow. tomaszowskim, krasnostawskim łukowskim (miasta). Emigracja nie rozwinęła się również w pow. siedleckim (napływ żydów tylko do m. Siedlec), lubelskim, hrubieszowskim, zamojskim, garwolińskim, lubartowskim. Natomiast wychodźstwo zaznaczyło się silniej w powiatach podlaskich: sokołowskim, bialskim, węgrowskim, konstantynowskim, radzyńskim i włodawskim.

Imigracja występuje na terenie *województw centralnych* w miastach rozwijających się, przedewszystkiem miastach większych. Ale nawet miasta większe, o ile nie rozwijają się pomyślnie, wykazują tendencję do emigracji żydów. Dotyczy to Płocka i miast przemysłowych Zgierza w pow. łódzkim i Tomaszowa w pow. brzezińskim. Natomiast napływ żydów uwidocznia się w miastach mniejszych, które stają się ośrodkami handlowo-przemysłowymi (Wołomin pod Warszawą, Aleksandrów i Konstantynów pod Łodzią, Czeladź w Zagłębiu Dąbrowskim, Miechów, Jędrzejów, Wierzbnik, Tomaszów lubelski, Łuków). Miasto Będzin, które miało oddawna znaczną przewagę żydów, nie ma imigracji żydowskiej, natomiast silny napływ występuje w sąsiednich centrach przemysłowo-robotniczych — w Sosnowcu i Dąbrowie Górniczej.

Najsilniejszy odpływ zaznaczył się z gmin wiejskich; ujawniał się on przedewszystkiem w powiatach, w których jest liczna ludność żydowska, skupiona w upadających osadach miejskich. W nielicznych tylko powiatach emigracja jest silniejsza w gminach miejskich, niż wiejskich; są to powiaty, w których przeludnienie żywiołem żydowskim w upadających miastach jest szczególnie jaskrawe. Różnice w natężeniu wychodźstwa z miast i gmin wiejskich i w tych powiatach nie są znaczne, korzystniejszy stosunek procentowy w gminach wiejskich tłumaczy się ponadto bądź powstawaniem osiedli podmiejskich (w pow. lipnoskim, sierpeckim), bądź też rozsianiem nielicznych żydów wśród ludności wiejskiej w tych powiatach, w których osady miejskie są bardzo małe lub wcale ich nie ma (pow. koniński, turecki, słupecki). Powiaty, które mają nadmiar ludności żydowskiej w osadach, wykazują najsilniejszą emigrację z gmin

wiejskich (pow. brzeziński i radomski w woj. Łódzkim, częstochowski, konecki, włoszczowski, sandomierski, stopnicki w woj. Kieleckim). Zazwyczaj również, o ile w powiecie jest duże rozwijające się miasto, to inne miasta mają dosyć silną emigrację (pow. włocławski, plocki, kaliski, łaski, radomski, kielecki, siedlecki). Odmienne ukształtowały się stosunki w części woj. Lubelskiego. Tam w niektórych powiatach zaznaczył się albo napływ żywołu żydowskiego (pow. krasnostawski), albo przynajmniej brak ruchu emigracyjnego (pow. tomaszowski, lubelski, zamojski, lubartowski), co odpowiada powyżej stwierdzonemu faktowi powiększania się żywołu żydowskiego w osadach tego województwa.

Na *Ziemiach Wschodnich* zaznaczyła się silna emigracja, natężenie jej największe była w woj. Nowogródzkim i w powiatach wschodnich Wileńszczyzny, najmniejsze w woj. Wołyńskim.

W woj. *Białostockiem* stosunkowo słabsza była emigracja w powiatach zachodnich: ostrowskim i ostrołęckim, zarówno w miastach, jak i w gminach wiejskich, jak również w powiatach, posiadających większe miasta (grodzińskim, białostockim i łomżyńskim); ale i w tych miastach wystąpiło zjawisko poważnej emigracji. Na ogół i w tem województwie gminy wiejskie miały emigrację silniejszą od miast (ludność żydowska zamieszkuje przeważnie w gminach osady miejskie).

W czterech wschodnich powiatach woj. *Wileńskiego*, objętych opisem, stosunek procentowy osób w wieku 50 lat i starszych do osób w wieku lat 30—49 jest niższy w gminach wiejskich, niż w miastach w przeciwieństwie do innych województw. Należy wszakże mieć na uwadze, że te miasta małe w liczbie 6 nie różnią się niczem od miasteczek, wcielonych do gmin (a liczących poniżej 2000 tys. mieszkańców); w tych miasteczkach znajdują się siedziby obecnych powiatów (Postawy, Głębokie, Mołodeczno); tych miasteczek jest 47, a są one mniej przeludnione żywołem żydowskim, niż miasta (W miastach mieszkało 10.577 żydów, stanowiących 52,2% ogółu mieszkańców, w miasteczkach—13.490 żydów stanowiących 40,2% ogółu mieszkańców, na wsi przypada—3.868 żydów).

Woj. *Nowogródzkie*, nie mające ani jednego miasta z ludnością powyżej 20 tysięcy, wykazuje największą na obszarze Rzeczypospolitej emigrację; najsilniej jeszcze utrzymali się żydzi w pow. Baranowickim, co jest spowodowane zaczynającym się rozwojem m. Baranowicz.

W woj. *Poleskiem* również z intensywną emigracją najmniejsze stosunkowo natężenie przybrała ona w mniej zniszczonych przez wojnę powiatach wschodnich sarnieńskim i łuninieckim, oraz w powiatach, po-

siadających większe miasta — brzeskim i pińskim (małe miasta w tych dwóch powiatach wykazują bardzo silną emigrację).

Z woj. *Wołyńskiego* emigracja na ogół była słabsza, nawet słabsza niż w woj. Warszawskim. Z trzech miast, liczących powyżej 20 tys. mieszkańców, dwa wykazują emigrację (Równe i Kowel). Miasta w tem województwie są większe i lepiej się rozwijają, niż w innych województwach wschodnich (powyżej 10 tys. liczyły jeszcze miasta Krzemieniec, Ostróg, Włodzimierz), a kraj jest wogóle bogatszy. Najmniej pomyślne położenie uwidoczniło się w pow. lubomelskim i horochowskim, posiadających tylko po jednym małym mieście.

W województwach *południowych* emigracja była silniejsza w części wschodniej b. Galicji — w woj. Stanisławowskim, a zwłaszcza w woj. Tarnopolskim, niż w województwie Krakowskim i Lwowskim, co przede wszystkim zależne było od wzrostu wielkich miast Krakowa i Lwowa.

W woj. *Krakowskim* imigracja ujawnia się w świetle tych zestawień w Krakowie, prócz tego emigracja nie występuje wyraźnie w pow. podgórskim (okolice Krakowa) i pow. żywieckim, najsłabiej przez żydów zaludnionym. Względnie pomyślnie dla żydów przedstawiały się stosunki ludnościowe w okręgu przemysłowym (pow. chrzanowski, oświęcimski, krakowski miejski), w powiatach, posiadających duże miasta (tarnowski, nowosądeckim), oraz w pow. podgórskich: nowotarskim i limanowskim, w których rozwijały się miasta (Nowy Targ, Zakopane, Limanowa). Jeszcze niektóre inne miasta mają stosunkowo większy odsetek ludności w wieku od 30 — 49 lat (mianowicie Wieliczka, Jasło, miasta w pow. nowosądeckim i bialskim). Natomiast wschodnie powiaty województwa wykazywały bardzo silną emigrację. W woj. Krakowskim i w liczbach tej tablicy występuje fakt emigracji żydów ze wsi w stopniu daleko silniejszym niż z miast; ta emigracja jest intensywniejsza, niż emigracja nie tylko ze wsi w innych województwach b. Galicji, lecz i z województw centralnych. Ludność żydowska w woj. Krakowskim nie skupia się w gminach wiejskich w osadach miejskich, jak w b. Kongresówce, lecz dość gęsto zamieszkiwała wsie.

W woj. *Lwowskim* równie silnie ujawnia się z podanych w tablicy D. wyliczeń wychodźstwo żydowskie z pow. zachodnich, czysto polskich, jak w sąsiednich powiatach województwa Krakowskiego (pow. niski, tarnobrzecki, kolbuszowski, łańcucki, przeworski, strzyżowski); są to tereny najmocniejszej emigracji żydowskiej. Południowe (podgórskie) i środkowe powiaty rolnicze miały mniej intensywny ruch wychodźczy, północne, graniczące z b. Kongresówką, stosunkowo najsłabszy, aczkolwiek również znaczny (pow. jarosławski, cieszanowski, rawski, sokalski).

Imigracja zaznaczyła się tylko w m. Lwowie, a mały względnie ubytek żydów w sile wieku w pow. drohobyckim (przemysł naftowy), przemyskim (duże miasto Przemyśl), rzeszowskim (m. Rzeszów) i lwowskim wiejskim (przedmieścia Lwowa). Z miast, prócz Lwowa, napływ żydów ujawniał się w centrach przemysłu naftowego — w Borysławiu i Tustanowicach i w niewielkiem mieście powiatowem Brzozowie (a zapewne również w Drohobyczu i Rzeszowie). Z gmin wiejskich żydzi emigrowali stosunkowo liczniej niż z miast.

W woj. *Stanisławowskiem* różnica natężenia emigracji z miast i gmin wiejskich jest mniejsza, niż w woj. *Lwowskim*, a tem bardziej *Krakowskim*; to samo ma miejsce w woj. *Tarnopolskim*. W tych dwóch województwach wszystkie powiaty miały emigrację żydów w wieku poniżej 50 lat, nawet miasta, liczące ponad 20 tys. mieszkańców (Stryj, Stanisławów, Kołomyja, Tarnopol — te dwa ostatnie wykazują silną emigrację). Z pow. woj. *Stanisławowskiego* stosunkowo najmniejsza była emigracja, poza powiatami stryjskim i stanisławowskim z dużemi miastami, w zachodnich górskich powiatach z rozwiniętą eksploatacją lasów — pow. *turczańskim*, *skolskim* i *doliniańskim* oraz *nadwórniańskim*; rzecz charakterystyczna, że w tych powiatach nie ma ani jednego miasteczka, zaliczonego do gmin wiejskich. W woj. *Tarnopolskim* daleko znaczniejsza część żydów mieszka w takich miasteczkach, skąd rozwinął się ruch wychodźczy, niż w woj. *Stanisławowskim*, co po części tłumaczy większą intensywność ruchu emigracyjnego. W woj. *Tarnopolskim* w osadach miejskich mieszkało 41,9% żydów, osiadłych w gminach wiejskich, w woj. *Stanisławowskim* — 18,8%.

W objętych spisem 1921 r. 203 powiatach województw centralnych, wschodnich i południowych imigracja żydów ujawniła się na podstawie tablicy D. w 11 powiatach b. Kongresówki i 2 powiatach b. Galicji, czyli ogółem w 13 powiatach. Silny ruch wychodźczy (stosunek procentowy omawianych grup ludności 75% i wyżej) wystąpił:

W województwie	liczba powiatów	ogólna ilość powiatów
Warszawskiem	5	23
Łódzkim	—	14
Kieleckim	2	16
Lubelskim	2	20
Białostockim	15	15
Wileńskim	4	4
Nowogródzkim	7	7
Poleskim	8	9
Wołyńskim	1	9
Krakowskim	13	24
Lwowskim	20	28
Tarnopolskim	17	17
Stanisławowskim	11	16

Ogółem takich powiatów było w województwach centralnych 9 (na 74), w woj. wschodnich 35 (na 44) i w woj. południowych 61 (na 85), czyli na rozpatrywanym terenie Polski 105 na ogólną liczbę 203 powiatów¹⁾.

* *

W pracy niniejszej nie zajmuję się statystyką zawodową ludności żydowskiej. Wszelako dane tej statystyki z r. 1921 rzucają światło i na rozwój stosunków ludnościowych. Przedewszystkiem można przyjąć za dowód przesycenia danego terytorjum żywołem żydowskim, jeżeli ludność żydowska, żyjąca z przemysłu, właściwie z rękodzielnictwa, jest liczniejsza od ludności żydowskiej, utrzymującej się z handlu, a więc z tego zawodu, do którego żydzi mają największe zamiłowanie. O takim samym przesyceniu żywołem żydowskim świadczy duży odsetek żydów, żyjących z rolnictwa (raczej zatrudnionych w przedsiębiorstwach rolniczych). Są to tereny emigracji żydowskiej.

Spis ludności wykazał na 939.485 żydów „czynnych zawodowo“ — 324.615 zatrudnionych w handlu, 297.417 w przemyśle i 89.987 w rolnictwie i leśnictwie. W poszczególnych województwach stosunki zawodowe przedstawiają się następująco:

¹⁾ Stosunek procentowy osób w wieku powyżej 50 lat do osób w wieku od 30 do 49 lat wśród całej ludności i żydów przedstawia się, jak następuje:

	ogółem	żydzi
m. Warszawa	51,6	51,3
woj. Warszawskie	80,8	68,8
» Łódzkie	67,6	57,7
» Kieleckie	65,9	63,7
» Lubelskie	69,0	63,8
» Białostockie	89,4	89,6
» Wileńskie (4 pow.)	75,3	99,4
» Nowogródzkie	79,4	100,1
» Poleskie	69,8	86,2
» Wołyńskie	59,6	68,5
» Krakowskie	84,2	69,5
» Lwowskie	75,6	70,2
» Tarnopolskie	68,7	88,2
» Stanisławowskie	61,8	76,1
Polska	71,7	69,1

Z tego zestawienia wynika, że ugrupowanie ludności pod względem wieku, o ile chodzi o osoby liczące powyżej 30 lat, było w poszczególnych województwach różne wśród ludności chrześcijańskiej i żydowskiej. Na terenie województw centralnych i w woj. Krakowskim i Lwowskim grupa ludności w wieku powyżej 50 lat jest stosunkowo liczniejsza wśród chrześcijan, niż wśród żydów; odwrotnie przedstawiający się stosunek w woj. Wschodnich i woj. Tarnopolskim i Stanisławowskim. Te różnice tłumaczą cztery czynniki: 1) skupienie się żydów w większych miastach, w których ugrupowanie ludności pod względem wieku jest inne, niż w gminach wiejskich; 2) rozwój ruchu emigracyjnego przed wojną wśród chrześcijan i żydów na poszczególnych terenach; 3) większy lub mniejszy przyrost naturalny przed r. 1891 ludności chrześcijańskiej i żydowskiej oraz 4) uchodźstwo ludności w czasie wojny.

Województwo	Handel		Przemysł		Rolnictwo	
	Czynnych zaw.	Czl. rodz. utrzym.	Czynnych zaw.	Czl. rodz. utrzym.	Czynnych zaw.	Czl. rodz. utrzym.
Warszawa	40.003	89.248	41.178	74.529	159	384
Warszawskie . . .	21.467	62.582	22.519	53.902	2.040	2.707
Łódzkie	34.856	93.305	46.461	91.956	1.694	1.881
Kieleckie	33.060	98.150	32.484	79.373	4.655	4.539
Lubelskie	30.966	85.549	32.247	78.325	6.750	7.167
Białostockie . . .	15.809	39.301	27.005	57.794	5.903	5.321
Wileńskie (4 pow.)	3.842	8.384	2.687	5.638	1.873	1.407
Nowogródzkie . . .	7.376	15.703	8.633	18.363	4.795	3.554
Poleskie	9.401	22.368	12.954	29.101	7.740	6.420
Wołyńskie	21.460	54.005	14.575	35.371	5.626	4.724
Krakowskie	23.594	54.255	11.758	23.059	7.396	4.248
Lwowskie	43.214	98.920	24.206	48.551	20.045	12.853
Stanisławowskie . .	16.600	41.024	10.431	22.883	13.667	7.774
Tarnopolskie . . .	18.589	43.087	8.394	18.198	7.445	6.068

Jak widać z powyższego zestawienia, w woj. centralnych (Warszawie, woj. Warszawskim, Łódzkim, Kieleckim, Lubelskim i Białostockim) żydzi, czynni zawodowo, są liczniejsi w przemyśle niż w handlu (z wyjątkiem województwa Kieleckiego), ale przewaga pierwszych nad drugimi jest nieznaczna (różnica poważniejsza istnieje tylko w woj. Białostockim, którego większa część należy do Ziemi Wschodnich). Jeżeli zaś uwzględnić nie tylko zawodowo czynnych, lecz i utrzymywanych członków rodzin, to handel daje utrzymanie w b. Kongresówce większej liczbie żydów, niż przemysł (rzemiosło). Natomiast na wschodzie, na terytorjach najuboższych, z najmniej rozwiniętym przemysłem, znaczniejszy odsetek żydów, opanowawszy zupełnie handel, musiał szukać zarobku w zajęciach przemysłowych; w woj. Białostockim, Poleskim i Nowogródzkiem żydzi mają większość wśród czynnych w zawodach przemysłowych i liczba zatrudnionych w przemyśle jest znacznie większa, niż zatrudnionych w przedsiębiorstwach handlowych. Wyjątek stanowi zamożniejsze woj. Wołyńskie, gdzie wśród zatrudnionych w przemyśle jest większość chrześcijan (dla woj. Wileńskiego brak danych z 4-ch powiatów, w tej liczbie głównego skupienia żydów, m. Wilna). Liczniejsi są tam też znacznie, niż w woj. centralnych żydzi, zatrudnieni w rolnictwie. To samo widzimy w b. Galicji. Ale tam w rzemiosłach udział żydów jest słabszy, niż w Kongresówce i handel zatrudnia znacznie większą liczbę żydów, niż rzemiosło.

Statystyka zawodowa pozwala na stwierdzenie pośrednie sprawy przyrostu naturalnego w poszczególnych województwach. Stosunek zawodowo czynnych do utrzymywanych członków rodzin daje w pewnym stopniu obraz liczby dzieci w rodzinach. Otóż w poszczególnych wojewódz-

twach wypadło w r. 1921 na stu żydów zawodowo czynnych — utrzymywanych członków rodzin:

Województwo	W przemyśle	W handlu
Warszawa m. . .	181	223
Warszawskie . .	239	292
Łódzkie	198	268
Kieleckie	244	297
Lubelskie	243	276
Białostockie . . .	214	249
Wileńskie	210	218
Nowogrodzkie . .	213	213
Poleskie	225	238
Wołyńskie	243	252
Krakowskie	196	230
Lwowskie	201	229
Stanisławowskie . .	219	247
Tarnopolskie . . .	217	232

Z tych liczb wyprowadzić można wnioski: 1-o że płodność ludności żydowskiej rzemieślniczej jest mniejsza, niż ludności handlowej, co się tłumaczy silniejszym oddziaływaniem prądów polityczno-społecznych, podważających tradycyjny układ życia, a więc większym konserwatyzmem warstwy drobnokupieckiej; 2-o że przyrost naturalny żydów w województwach wschodnich i w b. Galicji jest mniejszy, niż przyrost żydów w b. Kongresówce (z wyjątkiem wielkich miast). O zmniejszenie się przyrostu naturalnego w b. Galicji świadczy porównaniu spisu z r. 1900 i 1921. Na 100 żydów, zatrudnionych w przemyśle i handlu, wypadło utrzymywanych członków rodziny:

Rok	w przemyśle	w handlu
1900	221	243
1921	206	233

ZAKOŃCZENIE.

W rozsiadleniu ludności żydowskiej w Polsce w wieku XIX i XX za-
szły poważne zmiany. Ludność żydowska, rozproszona po całym teryto-
rjum Polski przedrozbiorowej, stosunkowo najliczniej zamieszkiwała
dzielnice najuboższe i najniżej stojące pod względem kulturalnym —
ziemie wschodnie, gdzie najstabsze było mieszczaństwo polskie i nie-
mieckie. Znaczny bardzo jej odsetek mieszkał po wsiach i folwarkach.
Żydzi są wszakże z natury uprawianych zawodów żywiołem ruchliwym.
Fale imigracji żydowskiej do Polski w epoce przedrozbiorowej, które
dotarły do kresów wschodnich Rzeczypospolitej, nie opadły na stałe.
W rozpatrywanych w pracy niniejszej czasach uwidoczniły się nowe
ruchy wśród ludności żydowskiej. Warunki polityczne i gospodarcze,
w jakich znalazły się poszczególne dzielnice Polski po rozbiorach,
uksztaltowały odmiennie te procesy migracyjne.

Po zniesieniu ograniczeń, stosowanych do żydów w Prusiech, roz-
wija się silna emigracja żydów w drugiej połowie XIX w. z Poznańskie-
go i Pomorza do ziem niemieckich, potężniająca w miarę wzrostu cen-
trów handlowych i przemysłowych niemieckich. Żydzi, stanowiący naj-
ważniejszy żywioł po miastach wielkopolskich i pomorskich, topnieją
w nich; wyzwolenie ziem zachodnich z pod panowania pruskiego przy-
śpiesza emigrację i r. 1921 wykazuje, że odsetek żydów w tych dwóch
dzielnicach odpowiada mniej więcej odsetkowi w Europie Zachodniej
(a jest niższy niż w Niemczech). Nie można przesadzać, czy te stosunki
nie ulegną zmianie wskutek imigracji żydów z innych dzielnic.

W b. Galicji wskutek słabego rozwoju przemysłowego wyższy, niż
w innych dzielnicach, odsetek żydów mieszka w gminach wiejskich. Ale
w Galicji Zachodniej od r. 1890, a w Galicji Wschodniej od r. 1900
można stwierdzić, że w przeciwieństwie do dawniejszej ewolucji, zmniejsza
się stosunek żydów, osiadłych po wsiach, do ogółu żydów. I w tej
dzielnicy żydzi skupiają się coraz liczniej w większych miastach. Z Ga-
licji prąd wychodźczy porywa z sobą i masy żydowskie, wskutek czego

zwłaszcza w Galicji Wschodniej, pomimo większego przyrostu naturalnego ludności żydowskiej w porównaniu z ludnością chrześcijańską, od r. 1890 powoli obniża się odsetek żydów. Emigracja w małym stopniu skierowuje się do krajów austriacko-węgierskich, aczkolwiek ona wywołuje podniesienia się odsetka żydów na Śląsku Cieszyńskim, — a przede wszystkim do Stanów Zjednoczonych Ameryki.

W tym samym mniej więcej czasie występuje bardzo silny ruch emigracyjny żydów z Ziemi Wschodnich. »Granica osiedlenia« zamyka masom żydowskim, stłoczonym w kraju ubogim i rolniczym, drogę do Rosji. Wyjeżdżają wskutek tego tłumnie za Ocean, a skutkiem tego jest spadek odsetka żydów na terenach, gdzie stosunkowo byli najgęściej skupieni.

B. Królestwo Kongresowe daje obraz odmienny. Rozwijające się ośrodki przemysłowe i wielkie miasta wchłaniają masy żydowskie. Odbywa się imigracja żywołu żydowskiego z ubogich, przeludnionych okolic, gdzie uprzednio nagromadził się ten żywiol, do tych ośrodków. Rolnicze okolice, wieś tracą część ludności żydowskiej, powstają natomiast wielkie skupienia żydowskie w dużych miastach. Emigracja później i w mniejszym stopniu poruszyła konserwatywniejsze, niż gdzieindziej, masy żydowskie. Silniej wystąpiła tylko w północnych powiatach, skąd wywędrowały masy ludności chrześcijańskiej, pociągając za sobą żydów.

Dzisiaj wskutek stosowanych ograniczeń i zakazów emigracja żydowska jest bardzo utrudniona. Palestyna, Argentyna, Kanada, Brazylja, Meksyk, dokąd wyjeżdżają żydzi, nie mogą odegrać tej roli w ruchu wychodźczym, co Stany Zjednoczone.

Zasadniczą cechą migracji żydowskiej wewnątrz terytorjum Polski jest skupianie się żydów w większych miastach. Ten fakt pociągnąć za sobą musi doniosłe skutki. Wytwarzają się w ten sposób wielkie, zwarte skupienia mas żydowskich, a pod ich wpływem ulega zmianie i psychologia tych mas i ich obyczaje i fizjonomia polityczna. Żydzi stają się w osiedlach wielkomiejskich mniej zależni pod względem gospodarczym od swego otoczenia, łatwiej mogą tworzyć własne organizacje społeczne, kulturalne i polityczne. Z uwagi na rolę miast jako czynnika, dającego inicjatywę we wszelkich poczynaniach społecznych, jako ośrodków kulturalnego oddziaływania, fakt skupiania się w nich żydów ma poważne znaczenie.

Z drugiej strony „atmosfera“ wielkomiejska przyspiesza przeobrażenie mas żydowskich pod względem pojęć religijnych, moralnych i politycznych, które zaczęło się ujawniać zwłaszcza na Ziemiach Wschodnich i po

części w Galicji Wschodniej przed wojną. Skutki tych wewnętrznych przeobrażeń uwidoczniły się już w osłabieniu przyrostu naturalnego wśród żydów. Dawniej ten przyrost był u żydów silniejszy, niż u chrześcijan. Obecnie, według wielu pośrednich danych, stosunki ulegają zmianie. Główną ostoją ortodoksów żydowskich, którzy w myśl wskazań religijno-obyczajowych, odznaczają się płodnością, są miasteczka, najdawniej przez nich zamieszkałe. W nowych środowiskach wielkomiejskich odbywa się „emancypacja“. Wszędzie ludność wielkomiejska wykazuje stosunkowo małą rozrodczość, ograniczenie liczby potomstwa staje się hasłem coraz szerszych warstw ludności. Żydów ta tendencja nie omija. Jeżeli — co jest prawdopodobne — w chwili obecnej przyrost naturalny żydów w większych miastach jest wyższy od przyrostu chrześcijan, to jednak ludność wiejska przewyższa pod tym względem ludność miejską, zarówno chrześcijańską, jak żydowską.

Skupianie się żydów w wielkich miastach, zwiększając ich wpływy i oddziaływanie na społeczeństwo polskie, jednocześnie zmniejsza ich stosunek liczebny do ilości tegoż społeczeństwa.

SPIS RZECZY.

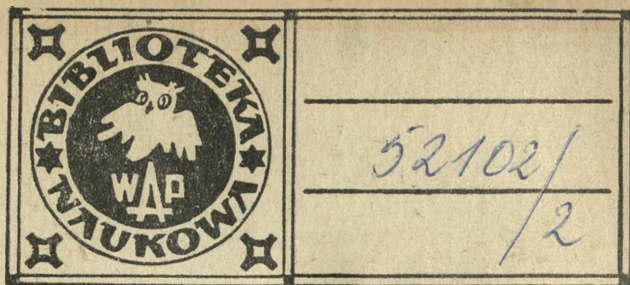
	Str.
I. Ogólna ilość żydów	5
II. B. Królestwo Kongresowe	7
Żydzi w miastach	19
Żydzi w osadach	44
Żydzi we wsiach	73
III. Ziemie Wschodnie	79
IV. B. Galicja	
Ludność w powiatach.	90
Ludność w miastach	108
W osadach miejskich	132
We wsiach.	146
V. Śląsk Cieszyński	158
VI. Poznańskie i Pomorze	161
VII. Przyrost naturalny	171
Zakończenie	222

E R R A T A

str.		
21	% żydów w r. 1921 w m. Żychlinie	38,1
22	% żydów w r. 1827 w m. Lubrańcu	60,8
23	% żydów w r. 1857 w m. Dobrzyniu n. W.	44,7
—	% żydów w r. 1921 w m. Chorzelałach	37,8
26	% żydów w r. 1857 w m. Kaliszu	36,1
28	l. żydów w r. 1921 w m. Aleksandrowie 2635 % żydów	32,0
30	% żydów w r. 1921 w m. Działoszycach	83,2
31	% żydów w r. 1921 w m. Staszowie	56,3
32	% żydów w r. 1921 w m. Szydłowcu	76,1
—	% żydów w r. 1857 w m. Kozienicach	68,2
34	% żydów w r. 1827 w m. Włodawie	63,2
35	% żydów w r. 1827 w m. Żelechowie	55,7
45	% żydów w r. 1857 w Służewie	47,0
—	% żydów w r. 1921 w Bielsku	19,9
48	% żydów w r. 1827 w Grabowie	53,0
—	% żydów w r. 1921 w Poddębicach	42,7
99	% żydów w pow. Skałat w r. 1890	15,2
—	Liczba żydów w r. 1910 w pow. Borszczów . . .	13.740
108	% żydów w miastach woj. Stanisławowskiego	39,6
135	Liczba żydów w r. 1921 w Korczynie	796
139	% żydów w r. 1921 w Narajowie	25,9
—	% żydów w r. 1921 w Uściu Zielonem	24,4
143	w. 3 od dołu w woj. Stanisławowskiem	7,6
146	Stos. proc. do ogółu żydów w pow. Wieliczka w r. 1921	42,1
147	« « « « « Rudka «	25,3
148	Liczba żydów w gm. wiejskich w r. 1921 w pow. Tłumacz	
	963, stos. proc.	15,1
—	Liczba żydów w z. 1880 w pow. Stryj	2.151
159	Liczba ludności w r. 1910 w Skoczowie 3744 % żydów	6,6
	W wierszu 1 str. 180, 181, 182, 183 powinno być zamiast	
	% żydów — % dzieci	

Na str. 148 tabelka przedstawia się jak następuje :

Województwo	Okres 1880—1900 zmniejszenie		Okres 1900—1921 zmniejszenie		Okres 1880—1921 zmniejszenie		Ogólna liczba powiatów
	absol.	stos. %	absol.	stos. %	absol.	stos. %	
Lwowskie	3	7	24	20	14	13	27
Tarnopolskie	1	2	16	15	15	12	16
Stanisławowskie	1	4	15	12	9	8	16

DRUKARNIA
KASY im. MIANOWSKIEGO
WARSZAWA, PAŁAC STASZICA